نوورەدین زازا

یاداشت

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی

زنجیرەی ڕۆشنبیری

*

خاوەنی ئیمتیاز: شەوکەت شێخ یەزدین

سەرنووسیار: بەدران ئەحمەد حەبیب

* * *

ناوونیشان: دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، شەقامی گوڵان، هەولێر

نوورەدین زازا

یاداشت

بەشی یەکەم

وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە:

باست حەمە غەریب

ناوی کتێب: نوورەدین زازا – یاداشت – بەشی یەکەم
وەرگێڕانی لە فەرەنسییەوە بۆ عەرەبی: دەروێش غالب
وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە بۆ کوردی: باست حەمە غەریب
بڵاوکراوەی ئاراس– ژمارە: ٧٠٣
هەڵەگری: شێرزاد فەقێ ئیسماعیل + تریسکە ئەحمەد حەمید
دەرهێنانی هونەریی ناوەوە: ئاراس ئەکرەم
بەرگ: مریەم موتەقییان
چاپی یەکەم، هەولێر ٢٠٠٨
لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان ژمارە ١٧٨ی ساڵی ٢٠٠٨ی دراوەتێ

ڕوونکردنەوەیەکی پێویست

ئەم کتێبە لە بنەڕەتدا بەفەرەنسی و پاشان بەعەرەبی، بەیەک بەش بڵاو کراوەتەوە. بۆیە حەز ئەکەم بۆ خوێنەرانی ڕوون بکەمەوە کە بۆ کردم بە دوو بەش.

کاتی خۆی، نزیکەی دوو ساڵ لەمەوبەر، ئەم کتێبەم بەعەرەبی دەست کەوت، کە ئەندازیار (دەروێش غالب) کردوویەتی بەعەرەبی و حەمید دەروێش پێشەکی بۆ نووسیوە و، لێی نووسراوە بەشی یەکەم. کە چاپێکی زۆر سادە بوو.

دوای خوێندنەوەی و لەبەر زانیارییەکانی ناوی کە بابەتی نەبیستراو و نوێی تیایە بۆ خوێنەری کورد، بەتایبەت لە کوردستانی باشوور، بەتایبەتتریش، بۆ نەوەی نوێ، بۆیە بڕیارم دا بیکەم بەکوردیی و ساڵ زیاتر خەریکی بووم تا تەواوم کرد.

دوای تەواوکردنی و ئامادەکردنی، بیستم ماوەیەک لەوەوبەر هاوسەر و کوڕەکەی (د. نوورەدین زازا) سەردانی هەولێریان کردووە، بۆیە هەوڵم دا ئەدرەسیان بدۆزمەوە و پەیوەندییان پێوە بکەم و پرسیان پێ بکەم بۆ چاپکردنی کتێبەکە. بەکورتیی، لە برایەکی ڕۆژنامەنووس لە هەولێر کە دیداری لەگەڵ کردبوون، ئێمەیلی (شەنگۆ)ی کوڕی دکتۆر زازام وەرگرت و نامەیەکم بۆنارد، کەمن فلان کەسم و بەنیازی کارێکی لەو جۆرەم. لە وەڵامدا ئەوان ناڕەزاییان دەربڕی، پێیان ڕاگەیاندم کە تەنیا ئەو و دایکی مافی بەکارهێنانی نووسراو و بەرهەمەکانی دکتۆر نوورەدین زازایان هەیە. منیش بە نائومێدییەوە، دەستم لە هەڵگیریی بابەتەکە هەڵگرت و خستمە پەنا

چەندین کتێبی تر کە کردوومن بەکوردیی و تەمەڵیم کردووە لە بڵاوکردنەوەیان.

چەند مانگێک لەمەوبەر کاک بەدران ئەحمەد حەبیب، لێپرسراوی دەزگای ئاراس، لای کاک ئاکۆ غەریبی هاوڕێم پرسیاری کتێبێکی وای کردبوو (دیاربوو کوڕەکەی دکتۆر زازا دوای ئیمەیلەکەی من پەیوەندیی بەکاک بەدرانەوە کردبوو). پێی ڕاگەیاندم کە ئەوان تەواوی یاداشتەکانی دکتۆر زازایان بەعەرەبی چاپ و بڵاو کردووەتەوە. و ئیمتیازی بڵاوکرنەوەی نووسین و بەرهەمەکانی ئەویان لە هاوسەر و کوڕەکەی وەرگرتووە و پێیان خۆشە کوردییەکەش چاپ بکەن.

کاک بەدران کۆپییەکی یاداشتەکانی بەعەرەبی بۆ ناردم، منیش بڕیارم دا کە بەشەکەی تریشی بکەم بەکوردی و هەمووی بەیەکەوە بڵاو بکەمەوە، بەڵام کە خوێندمەوە و لەگەڵ ئەوەی لای خۆمدا بەراوردم کرد، سەیرم کرد ئەوی دووەم چەندین هەڵەی وەرگێڕانی تێدایە، بۆیە بەچاکم زانی تێکەڵاویان نەکەم و بەشی دووەم بەجیا بکەم بەکوردیی و سەرچاوەیەکیش بدۆزمەوە بۆ چاککردنی هەڵەکان.

بۆیە بەشی یەکەمی چاپی کوردی بیرەوەرییەکانی (دکتۆر نوورەدین زازا) پێشکەش ئەکەم بەگیانی پاکی دکتۆر زازا کە ژیانی خستە خزمەتی گەلەکەیەوە و، پێشکەشە بەهاوسەر و کوڕەکەی.

باسیت حەمەغەریب

سلێمانی

١١ی شوباتی ٢٠٠٨

پێشەکی

سەرەتای ساڵی ١٩٥٦ چاوم کەوت بە(د. نوورەدین زازا). ئەو ساڵە من لە پۆلی ١١ بووم لە دواناوەندیی ئەهلیی لە گەڕەکی بەحسەی دیمەشق و، دکتۆر زازاش تازە خوێندنی تەواو کردبوو و، بڕوانامەی دکتۆرای لە زانستی کۆمەڵناسیدا وەرگرتبوو لە زانکۆی لۆزان لە سویسرا و، گەڕابۆوە بۆ سووریا و لەو کاتانەدا پەیوەندییەکانی نێوانمان هێند پتەو بووبوو کە زۆربەی کاتمان بەیەکەوە بەسەر ئەبرد و پێکیشەوە نانمان ئەخوارد لە چێشتخانەی (البرج الفضي) کە کەوتبووە شەقامی فیردەوس لە قاتی دووەمی باڵەخانەیەکدا لە دەروازەی خۆرهەڵاتی شەقامەکەدا، کە ئێستا هیچ شوێنەوارێکی ئەو شوێنە نەماوە، یا لە چێشتخانەی (الريس) کە کەوتبووە باکوری خۆرهەڵاتی بینای پارێزگای دیمەشق و تا ئێستاش هەر ماوە. زۆر ئاسایی بوو کە من وەک مامۆستا و پەروەردەکارێک سەیری بکەم، چونکە هەر لە منداڵییەوە پێی سەرسام بووم، ئەو کاتانەی سەردانی گوندی قەرمانییەی ئەکرد و خۆی و چەند کەسێکی تر وانەی کوردییان پێ ئەوتین، منیش گوێم لە ئامۆژگاریی و ڕاو بۆچوونە سەنگینەکانی ئەگرت سەبارەت بەبابەتە سیاسی و نەتەوەیی و بیریارییەکان، ئەویش ڕێنمایی ئەکردین لە بوارە جیاجیاکاندا. پەیوەندیی باشیشی هەبوو لەگەڵ کوردە نیشتمانپەروەرەکانی دانیشتووی دیمەشق وەک ڕەوشەن بەدرخان، عوسمان سەبری، قەدری جان و ئەوانی تر، هەروەک پەیوەندیشی باش بوو لەگەڵ هەموو کوردانی نیشتمانپەروەر لە سووریا بەجیاوازیی بیروڕای سیاسییانەوە.

کاتێک ساڵی ١٩٥٦من و عوسمان سەبری و هەمزە نوێران کەوتینە پێکهێنانی ڕێکخراوێکی سیاسیی بەناوی (پارتی دیموکراتی کورد لە سووریا)، نوورەدین زازا پشتی گرتین و هانی داین بۆ بەردەوامبوون لە کارەکە، پاشان هاوکاریی کردین بۆ دانانی بەرنامەی سیاسیی پارتەکە، ئەوەشی دووپات کردەوە کە بەرنامەکە بابەتییانە بێت و دوور بێت لە توندڕەویی و دروشمی ناواقیعی. هێندەشی نەبرد لە ساڵی ١٩٥٨دا هاتە ناو پارتەکەوە و لە ئەنجامدا بەکۆی دەنگ بەسەرۆکی پارتەکە هەڵبژێرراو بە لێهاتوویی و تواناوە سەرکردایەتیی پارتی کرد.

لە ئەنجامی ئەو پەیوەندییە گەرموگوڕەی لەگەڵیدا هەمبوو، پێش هاتنی بۆ ناو پارتی و کاتی سەرکردایەتیکردنی لە کۆمیتەی ناوەندیی پارتیدا، من زۆر لە نزیکەوە دکتۆر نوورەدینم ئەناسی.

نوورەدین زازا، خاوەنی ڕووناکبیرییەکی زۆر گەورە بوو، نەک تەنیا لەبەرئەوەی دکتۆرای هەبوو لە زانستی کۆمەڵایەتیدا، بەڵکو چونکە شارەزاییەکی قووڵی هەبوو لە هەموو بوارەکانی ڕووناکبیریشدا.

نوورەدین زازا، لە مامەڵەکردن لەگەڵ خەڵکدا ڕاستگۆ بوو، جا ئەو خەڵکە هەرکەسێک بوایە. وەفادار بوو لەگەڵ هاوخەبات و هاوڕێکانیدا و فێڵ و غەدری نەئەزانی، گەلی کوردی لە ناخەوە خۆشئەویست و شانازیی بە کوردبوونی خۆیەوە ئەکرد، بەڵام هەرگیز هەستی ڕق و دوژمنایەتی لە بەرامبەر کەسدا نەبوو و، بڕوای هەبوو بە خەباتی هاوبەش لە نێوان گەلی کورد و ئەو گەلانەی لەگەڵیان ئەژی لە پێناو ئازادیی و دیموکراسیدا.

دکتۆر نوورەدین لە ڕەفتاردا دیموکراسی بوو، سیاسییەکی بەرچاو ڕوون بوو و، لەسەر بنەمای زانستیی و بابەتییانە بارودۆخی سووریا

و ناوچەکـە و جـیـهـانی شی ئەکـردەوە، ڕۆژێک لە ڕۆژان تووشی هەڵچـوون و هەسـتی شـۆڤـینیـیـانە نـەبوو لە وەرگـرتـنی هەڵوێسـتی سیاسیدا، هەر ئەمەش لەکەسانی تری جیا ئەکردەوە لە سەنگینی و واقیعی بووندا.

لە کاتێکدا پێشەکی بۆ کتێبەکەی دکتۆر نوورەدین زازا ئەنووسم، بەداخەوە ئەڵێم ئێمە نەمانزانی مامەڵە لەگەڵ ئەو کەسایەتییە دیارە بکەین و سوود لەو توانا بیرییە گەورەیەی نوورەدین زازا وەرگرین، بەڵکو خـراپەمـان لەگـەڵ کـرد و بە ئەنقـەست و بە بڕوبیـانووی جۆراوجۆرەوە هەوڵی شکاندنی کەسایەتی ئەومان دا..... حاشا لەوەش ناکەم کە نوورەدین وەک هەر مرۆڤێکی تر لە هەندێک بابەت و ڕەفتاردا هەڵەی کرد، بەڵام ئەمە بیانوو نییە بۆ ئەو هەڵسوکەوتە ناقۆڵا و درێوەی لەلایەن هەندێک هاوڕێی پارتییەوە بەرامبەری کرا.

لە کۆتایی ئەم پێشەکییەدا سوپاسی برای ئەندازیار دەروێش غالب وەرگێڕی ئەم کتێبە ئەکەم، کە منی هەڵبژارد بۆ پێشکەشکردنی کتێبەکە، بەوەش زیاتر شادمانم کاتێک لەبارەی نوورەدین زازاوە ئەنووسم، یادگارییە شیرینەکانم لەگەڵ ئەو پیاوەدا دێتەوە یاد کە ڕێز و پێـــزانینێکی زۆرم بۆی هەیە و، ئەویش هەرچەندە لەلایەن هاوزمانەکانییەوە ڕێزی شایانی خۆی لێ نەگیرا، بەڵام یەکێکە لەو سومبولانەی چاوی لێ ئەکرێت لە کاروانی خەباتی نیشتمانیی گەلی کورددا.

حەمید حاجی دەروێش

کوردستانی تورکیا

لە بەهەشتەوە بۆ دۆزەخ

لە دایکبوون و منداڵیی تا تەمەنی ١٠ ساڵی

ژیانی ڕۆژانەی خێزانی کورد

بەهەشتی خێزانیی

دابونەریتی گەلی کورد لە تورکیا

دۆخی گەلی کورد لە تورکیا

لە سایەی ئیمپراتۆریی عوسمانی و مستەفا کەمال–دا

چەوساندنەوە و قەسابخانەکان

له شارێک لەدایک بووم بۆنی مسی لێ ئەهات، له سایەی دەسەڵاتی عوسمانییدا و، له نزیک سەرچاوەکانی ڕووباری دیجلە، له وڵاتێکی شاخستانی زۆر جواندا که کوردستانی تورکیایه. شارەکەی زێدم ناوی (مادن) بوو – له (مەعدەن)ی عەرەبی وەرگیراوه، چونکه کانزایەکی زۆری تیایە– و دۆڵێکی قووڵ ئەیکرد به دوو بەشەوە. دێتەوە یادم هەمیشه هەواکەی ئالوودە بوو به دووکەڵی کانەکان.

کانزاجیاوازەکانی وەک مس و قورقوشم و کرۆم و زێڕ، ئاوی جۆگە و ڕووبارەکانیان ڕەنگ ئەکرد بەڕەنگی زەرد و سەوز و وەنەوشەیی. چەندین سەعات چاودێریی ئەو جۆگە ڕەنگاوڕەنگانەم ئەکرد پێش ئەوەی بڕژێنە باوەشی دیجلەوە. زستانی سەختم له هەموو شتێک زیاتر دێتەوە یاد، چونکه شارەکە لەسەر سنگی قەڵاکانی زنجیرە چیای (ئەنتی تۆرۆس) بوو له بەرزایی زیاتر له ١٠٠٠ مەتردا، بۆیە مادن زستانێکی تەوەریی (قطبی) راستەقینەی هەبوو. سەرما هەر له ناوەڕاستی تشرینی دووەمەوە هاوکات لەگەڵ ڕەشەبای ساردی پڕووکێنەر دەستی پێ ئەکرد و، هێندەی نەئەبرد سەرچاوە و جۆگە و ڕووبارەکان ئەبوون به سەهۆڵ. له مانگەکانی کانوونی یەکەم و دووەمیشدا فەرشێکی کانزایی ستوونیی بەفر، سەرتاسەری شارەکە و چیاکانی دەوروبەری دائەپۆشی. هەر هێندەی بەفرەکە له بارین ئەکەوت، ڕەشەبای توندی خۆرهەڵات (بای ڕەش) هەڵی ئەکرد و گسکی ئەدا له لووتکەکان و بەفرەکەی ڕائەماڵییە ناو دۆڵەکان و دەوروبەری درەختەکان و تەنانەت سەر دیوار و له پەنجەرەکانەوە ئەیکردە ناو ماڵەکانیش.

بەڵام مانگی شوبات– وەک ئەوترێت شێتبوونی وڵاتە شاخاوییەکان– سەرما زیاد ئەکات تا ئەگاتە دوو ئەوەندە و سێ ئەوەندی ئاستی ئاساییی خۆی و پلەی گەرما دائەبەزێت، هەندێک جار بۆ ٣٠ و تەنانەت ٤٠ پلەی سەدی ژێر سفر. گەردەلوولی بەفر دەست پێ ئەکات لەگەڵ ڕەشەبای ساردی سەیبیریا که له چیاکانی قەفقاسەوە هەڵئەکات و چەندین ڕۆژ بەردەوام ئەبێت وەک ئەوەی بەنیاز نەبێت خۆش کاتەوە.

ئێستاش مانگێک لە مانگە سەختەکانی شوباتم دێتەوە یاد. ئەو ساڵە بەفرێکی هێندە زۆر باری، کە زۆربەی ماڵەکانی داپۆشی. باوکم لە ماڵەکەی خۆمانەوە کە کەوتبووە بەرزاییەکانی شارەکە و درەخت دەوری دابوو، تونێلێکی بەژێر بەفرەکەدا هەڵکەند تا دیوەخانەکەمان، بۆ ئەوەی ئاگای لە میوانەکانی بێت. لەو زستانە نائاساییە و درێژەدا کە زۆر سەخت بوو، نیوەی مەڕوماڵاتی کوردستان تیاچوون و ڕەشە وڵاخەکان هێندە برسی بوون پاشەڕۆی خۆیانیان ئەخوارد.

شەوێک لە شەوەکانی مانگی شوبات، دایکم کە چەندین ساڵ بوو بەدەست نەخۆشی دڵەوە ئەینالاند، ژان گرتی. دەوروبەری سەعات یەکی پاش نیوەشەو دڵەکوتێی پێ کەوت و باری تەندروستیی تەواو تێکچوو. سەرەڕای نەبوونی پزیشکێکی مۆڵەتدار لە شاری مادن کە ژمارەی دانیشتوانەکەی ئەو کاتە ۲۰۰۰۰ کەسێک ئەبوو و، وا چاوەڕوان ئەکرا برا گەورەکەم، دوای ئەوەی بڕوانامەی دکتۆرای پزیشکیی لە زانکۆی ئەستەمبوڵ وەرئەگرێت ببێتە یەکەم دکتۆر لەم شارەدا، بەڵام ئەمانتوانی یارمەتی دایکم بدەین...چونکە شارەکە شانازیی ئەکرد بەپزیشکە میللییەکان و جەراحەکانی شکاویی و مامانەکانییەوە. بەناوبانگترینی ئەو مامانانە ژنێکی یۆنانی نەژاد بوو کە لە کۆتایی سەدەی نۆزدەمدا لە مادن نیشتەجێ بووبوو و، بەناوە کوردییەکەی (نار خاتوون) ئەناسرا و، لەسەر دەستی ئەو، براکانم و چوار خوشکەکەم و من لەدایک بووین... بەڵام لەو کەشە دۆزەخییە سەختەدا کە نزیکەی ٥ مەتر بەفر باریبوو، چۆن ئەیتوانی بگاتە ماڵی ئێمە؟ چونکە بەساڵاچوو بوو و، پیرێکی لەرزۆک بوو. شاری مادنیش گالیسکەی سەر بەفر و تەختەی خلیسکێنەی تیا نەبوو، ئەگەرچی بە

فراوانی لە ناوچەکانی خۆرهەڵاتی کوردستان بەکارئەهێنرا... بۆیە ناچار ئەبوو (کۆسما)، بەهێزترین خزمەتکارمان، بەکۆڵ بیهێنێت و، بۆ ئەوەی بەبێوەی بگات، لبادێکی خورییان لەسەر بەفرەکە ڕاخستبوو کە پانییەکەی مەترو نیوێک و درێژییەکەی ٩ مەتر بوو. کاتێک (نارخاتوون) ئەو ماوەیەی ئەبڕی، پیاوەکان لبادەکەیان هەڵئەگرت و لەپێشییەوە ڕایان ئەخستەوە... ئەم کارە زۆر سەخت و ناهەموار بوو، چونکە سەعات دووی بەرەبەیان کە چاو چاوی نەئەدی و هێشتا ڕەشەباکە لەوپەڕی هێزی خۆیدا بوو، ئەم کارە ئەکرا.

لە ماوەی سەعاتێکدا نارخاتوون ۳۰۰ مەتری بڕی و سەعات سێی بەیانی، بە شەکەتیی گەیشتە ماڵی ئێمە و لەسەرماندا گرمۆڵە بووبوو. دانیشتوانی ماڵەکە کەوتنە گەرمکردنەوەی و لەسەر کورسییەک لەسەر تەنوورەکە دایاننا.

سەعات ٥ ی بەیانی من هاتمە ئەم جیهانەوە. کەس نەیوێرا باوکم بێدار بکات و هەواڵەکەی پێ بڵێت و، تا بەیانی ڕۆژی دوایی کە لە خەو هەڵساو چوو بۆ بەسەرکردنەوەی دایکم، ئاگای لە ڕووداوەکان نەبوو. دایکیشم ڕووپۆشی لەسەر مناڵێکی قژ زەردی خڕپن لابرد کە بەئارامی لە پەنایەوە خەوتبوو. باوکم پەنجەیەکی هێنا بەڕوومەتی مناڵەکەدا و ناوچەوانی دایکمی ماچ کرد و تێی تەقاند بەرەو دیوەخانەکەمان، ئێوارەش پارچە ئاڵتوونێکی بەزنجیرەوە پێشکەشی دایکم کرد، ئیتر ئەوە هەموو شتێک بوو.

سەبارەت بە لەدایکبوونی براکانی ترم دۆخەکە جیاواز بوو، ئەو کاتە ئاهەنگ و زەماوەند بۆ ماوەی حەوت شەو و حەوت ڕۆژ سازئەکرا و باوکم گۆرانیبێژ و بەستەبێژانی بانگ ئەکرد و پێشبڕکێی ئەسپ

سواریی ڕێک ئەخست و خوانی هەزاران میوانی پێشکەش ئەکرد. ئەو جۆرە ئاهەنگانە پێش جەنگی یەکەمی جیهان ساز ئەکرا، کاتێک شاری مادن بەگشتیی و بنەماڵەی ئێمە بەتایبەتیی لە ژیانێکی خۆش و شادیی و خۆشگوزەرانیدا بوون. بەڵام من دوای چوارساڵ جەنگی وێرانکەر کە ئیمپراتۆریی عوسمانیی پارچە پارچە کردبوو، و چارەنووسی کوردستان نادیاربوو، لەدایک بووم.

لە کاتی ڕێکەوتننامەی ڤێرسای دا، وەفدی کورد بەسەرۆکایەتی شەریف پاشا هەوڵی دابوو هێزەکانی سەرکەوتووی جەنگ بێنێتە سەر قایلبوون بەداواکانی کورد لە پێکهێنانی وڵاتێکی سەربەخۆدا، ئەو کاتە مستەفا کەمال سەرگەرمی ئازادکردنی ناوچەکانی ئێمە لە یۆنانییەکان و دەرکردنی ئینگلیز و فەرەنسییەکان بوو لە وڵاتەکە.

فەرەنسییەکان ناوچەکانی عەنتاب و ئورفە و سیلیسیا یان لە باشوور و باشووری خۆرئاوای تورکیا داگیر کردبوو کە زۆربەی دانیشتوانەکەی کورد بوون، بەڵام دانیشتوانی سیلیسیا زۆربەیان تورک بوون. فەرەنسییەکان بایەخیان بەم ناوچانە ئەدا بەمەبەستی دروستکردنی دەوڵەتێکی ئەرمینی لە پەنابەرە ئەرمەنەکانی سووریا.

سیاسەتەکانی مستەفا کەمال کوردیان نیگەران کرد، هەروەک چاوبڕینی ئەرمەن لە باکوری کوردستان نیگەرانی کردن، سەرەڕای ئەوە هەندێک ناسیونالیستی کورد ئامادەیی خۆیان دەربڕی بۆ هاوکاریکردن لەگەڵ ڕێکخراوەکانی ئەرمەن لە پێناو پێکهێنانی دەوڵەتێکی ئەرمەنی و یەکێکی کوردیدا، و چەند ڕێکەوتنێکیش لەنێوان نوێنەرەکانیاندا ئیمزا کرا بەمەبەستی ئەوەی داواکانیان پێشکەشی پەیماننامەی (سێڤر) بکەن، کە سەرگەرمی ئامادەکاریی بوون بۆ

لێکۆڵینەوەی چارەنووسی گەلانی نیشتەجێ لە چوارچێوەی خاکی ئیمپراتۆریی عوسمانیدا. ئەوکاتە هێشتا بزووتنەوەی میلليی کورد بازووی بەهێز نەبووبوو، لە بەرامبەردا مستەفا کەمال سیاسەتێکی سەربازیی و مایکاڤیلیانەی دووفاقی گرتەبەر و بەخێرایی ئەو قازانجانەی چنییەوە کە دۆخەکە بۆی ڕەخساندبوو و، سوودی لە ئازارەکانی کورد و هیواکانی وەرگرت. ئەو لێکگەیشتنی نێوان کورد و ئەرمەنی لە پاریس بەخیانەت دانا و ئامادەیی دەربڕی بۆ دانی ئۆتۆنۆمی بەکورد لە چوارچێوەی دەوڵەتی نوێی تورکی ڕزگارکراو لە داگیرکەری دەرەکی و، بڕوای وابوو ئینگلیزەکان لەم ئەرکەدا یارمەتی ئەدەن.

کورد تا ڕادەیەکی زۆر بڕوایان بە بۆچوونەکانی هێنا، تەنانەت یەکەمین یەکەکانی خۆبەخش لە شارە کوردییەکانی (ئەرزڕۆم، وان و بەدلیس) پێکهێنرا. ئەمانە ئەو شارانەن کە ئەرمەنەکان چاویان تێبڕیبوون. مستەفا کەمال کۆمەڵێکی ٦٠ کەسی لە سەرۆکە دیارەکانی کورد لە خۆی کۆ کردبووەوە و بەوانە دژایەتی ناسیونالیستەکانی کوردی ئەکرد کە بەدوای چارەسەرێکی نێودەوڵەتیی کێشەی کورددا ئەگەڕان و لەمەشدا پشتیان بەپشتیوانیی ئینگلیز قایم بوو، چونکە پڕۆژەی پێکهێنانی دەوڵەتێکی کوردیی، ئینگلیزەکانی هەراسان نەئەکرد کە پێشتر کوردستانی دەوڵەمەند بە نەوتی عیراقیان داگیر کردبوو و، هەندێک بەڵێنیان دابوو بە عەرەب و هاوکات ڕێککەوتنێکیان لەگەڵ فەرەنسا ئیمزا کردبوو بۆ دابەشکردنی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست لەنێوان خۆیاندا.

لە ڕاستیدا بایەخی پەترۆڵ بەتایبەتی و خۆرهەڵاتی ناوەڕاست

بەگشتیی، تەنیا هەر بەلای ئینگلیزەوە ڕەهەندی ستراتیژیی نەبوو، ڕووسیا کە شۆڕشە بەڵشەفییەکەی سەرکەوتنی بەدەست هێنابوو، بەهەموو توانایەوە پشتیوانی لە بزووتنەوەکەی مستەفا کەمال ئەکرد بەئامانجی فراوانکردنی دەسەڵاتی (نفوذ)ی سۆڤیەت لەم ناوچەیەی جیهاندا.

بۆچی ئینگلتەرە هانی مافی نەتەوەکانی ئەدا لە دیاریکردنی چارەنووسیاندا؟

ئەمە ئەو پرسیارە گەورەیە بوو کە کوردەکان ڕووبەڕووی بوونەوە..

کاتی لەدایکبوونی من، کوردستان لە دۆخێکی کارەساتباری ڕاستەقینەدا بوو. ناوچەکانی باکوری کوردستان کە شەڕی خوێناویی نێوان ڕووسیا و عوسمانییەکانی بەخۆوە دیبوو، بە تەواوی وێران بووبوو و، دانیشتوانەکەی ناچار بووبوون وڵات بەجێ بهێڵن، بەڵام ناوچەکانی تری کوردستان لە برسێتییەکی ترسناکدا ئەژیان.

لە مادن پرۆسەی دەرهێنان و تواندنەوەی مس وەستابوو، بێکاریی زۆربەی دانیشتوانەکەی گرتبووەوە، بێکارانی گوندەکانی دەوروبەر پەنایان ئەبردە بەر خێزانەکانیان یا ڕایان ئەکرد بۆ دەرەوەی وڵات بەدوای کاردا.

ڕۆژ بەڕۆژ ژمارەی نەدارەکان زیادی ئەکرد، بەڵام سەرەڕای ئەوەش هەژاریی و نەداریی خۆیان دەرنەئەخست لەبەر سەربەرزیی خۆیان. و بەپێی دابونەریت ئەبوو دەوڵەمەندەکان زۆر بەنهێنی یارمەتی نەدارانی وەک نەخۆش و پەککەوتە و بێوەژن و هەتیوەکان بدەن.

باوکم، کە خەڵک نازناوی (وەلی)یان لێ نابوو، شەوانە توورەکە

ئاردی ئەبرد و لەبەردەم دەرگەی ماڵی نەدارەکاندا دایئەنا، ئەو تا مردنی لە ساڵی ١٩٣٣دا ئەم کارەی ئەنجام ئەدا. لەو ساڵەدا دەسەڵاتدارانی تورکیا هەموو کانەکانیان خۆماڵی کرد و تەکنیککاریان هێنا بۆ دەرهێنان و تواندنەوەی مس لە مادن.

باوکم هەست ناسک و سەنگین و کەم قسە بوو، بەڵام زۆر مرۆڤ و بەخشندە بوو، چەندی ڕێز لە مرۆڤ ئەگرت، هێندەش بەزەیی بەئاژەڵدا ئەهاتەوە، چەندین جار بینیومە پێی بەرز کردۆتەوە بۆ ئەوەی ئازاری مێروولەیەک نەدات.

بۆرژوازیی کشتوکاڵیی ئەو کاتە تینوی فێربوون بوو و، ئەکەوتە ژێر کاریگەریی هەر شتێک لە ئەوروپا، یا لە ئەستەمبوڵەوە بێت، بەڵام باوکم کەمتر ئەکەوتە ژێر کاریگەریی ئەوانەوە و، گیانە پاکەکەی خۆی پاراستبوو و، زۆری حەز لە ئەدەبی کلاسیک و فارسی بوو و، زۆری هان ئەداین بۆ خوێندن، ئەگەرچی بڕوای بەهەندێک سیمای نوێی شارستانی نەبوو. جارێکیان بەهۆی ڕووداوێکی ئۆتۆمبیلەوە بریندار بوو، هاواری کرد (ئۆتۆمبیل دەستکردی شەیتانە) و دوای ئەوە جارێکی تر پێی نەخستە ناو ئۆتۆمبیلەوە.

ژوورەکەی باوکم میحرابێکی ڕاستەقینە بوو و، کەسمان بۆمان نەبوو کە خۆی لەوێ نەبێ بچینە ژوورەکەیەوە. ڕۆژێک لە ڕۆژان، تەمەنم ٣ یان ٤ ساڵ بوو ئەو قەدەغەیەم شکاند و چوومە ژوورەکەیەوە و خەنجەرێکم ماشییەوە کە دەسکەکەی زۆر جوان بوو و، پێشتر بینیبووم. بێگومان باوکم هەستی بە نەمانی خەنجەرەکە کردبوو، بەڵام بەسەرخۆی نەهێنا و هەرگیز باسی مەسەلەکەی نەکرد، چونکە ڕقی لە دەمەقاڵێ بوو و، بەدەگمەن لەگەڵ مناڵەکانی قسەی ئەکرد...

بەدەگمەن لەسەر سفرە دائەنیشت بۆ نانخواردن، بەپەلەو بێدەنگ نانی ئەخوارد، تەنانەت بەتیلەی چاویش سەیری نەئەکردین، پاشان ئەگەڕایەوە بۆ سەروکاری کردنی دیوەخانەکە.

لەبەرئەوەی ئەو سەردەمە مادن ئوتێلی لێ نەبوو، میوانەکان لای ئەو خواپێداوانە ئەخەوتن کە دیوەخانیان هەبوو.

دیوەخانەکەی ئێمە چەند سەد مەترێک لە ماڵی خۆمانەوە دوور بوو، لەو سەریەوە میوانخانەیەکی خۆرهەڵاتی بوو، بەفەرش داپۆشرابوو و، باوکم لەوپەڕی لای ڕاستەوە لەسەری دائەنیشت، چەندین سەعات لەوێ ئەمایەوە و ڕاخەرەکانی ڕێک ئەخست لەسەر زەوییەکە و، تەسبیحاتی ئەکرد و لەگەڵ میوانەکانی قسەی ئەکرد.

میوانەکان دوای ئەوەی پێڵاوەکانیان لە بەر دەرگاکە دائەکەند بەپێی تەمەن و پێگەی کۆمەڵایەتییان لە نزیکییەوە دائەنیشتن و، منداڵەکان هەمیشە لەسەر کومبارەکان دائەنیشتن، هەروەها خزمەتکارەکانیش کە بەدەگمەن ئەحەوانەوە، بەردەوام بەپێوە ئەوەستان و خزمەتی میوانەکانیان ئەکرد بەدانانی قاوە و چا یا خواردن، باوکم و میوانەکانیشی سەرگەرمی گفتوگۆی سیاسیی و فەلسەفی بوون.

لەم کاتانەدا ئەرکی ژنان زیاتر ئەبوو لە موبەقدا و ئەبوو ئەرکی ئەو هەموو میوانە و بەردەست و وڵاخەکانیان جێبەجێ بکەن. هەندێک جار ژنانی ماڵەوە فریای ئەو هەموو کارە نەئەکەوتن و ناچار ئەبوون کچانی خزم و دەوروردراوسێ بانگ بکەن بۆ یارمەتیدان.

بەڵام من زۆر بەدەگمەن ئەچووم بۆ دیوەخانەکە. جارێکیان گوێم لە سێ کەس گرت کە چووبوون بۆ میسر بۆ چاندنی پەمبوو، هەستم ئەکرد لە ئەستێرەیەکی ترەوە هاتوون. بیرمە باوکم پرسیاری لێ

ئەکردن سەبارەت بە دۆخی ژیان لە میسر و سیاسەتی پادشا و بارودۆخی خەڵکی میسر.

ئەوکاتە دووان لە خوشکەکانم ژوورێکیان لە قاتی دووەم گرتبوو و، من لە ژوورەکەی دایکم ئەخەوتم. چەند جوان بوو بە چاوە ڕەشەکانی و قژە ئاوریشمییەکەیەوە، ئەوەندەش توندبوو بەرامبەر منداڵەکانی و بەتایبەت دوا منداڵمان کە زۆری دایکی خۆشئەویست.

هەموو شەوێک کە خەوی لێ ئەکەوت من هەڵئەستام و شاڵەکەی سەریم لێ ئەکردەوە و وەکو تۆپێک لەسەر سنگم دامئەنا و بەهەموو توانای دەستە بچکۆلەکانم بەخۆممەوە ئەگوشی و بەیانیان ئەبوو دایکم بەزۆر لە چنگمی دەربهێنێ.

ڕۆژێکیان دایکم بەیەکێک لە خوشکەکانمی وت:

(دڵنیا بە کە ئەم منداڵە منی زۆر خۆش ئەوێت و بەداخی منەوە سەرئەنێتەوە).

لە تەنیشت ژوورەکەی دایکمەوە، ژوورێکی تر هەبوو کە زۆرم حەز لە بۆنەکەی بوو، چونکە سێو و هەناری لێ دائەنرا لەگەڵ ڕاخەر و نوێنی تایبەت بەمیوانەکان.

مامەکانم و پوورەکانم و (جاجۆ)- ئەو کچە بچووکە ئەرمەنییەی باوکم لە قەسابخانەکان ڕزگاری کرد- لە قاتی سێیەم ئەخەوتن، خزمەتکارەکانیش لە ژوورێکی دیوەخانەکەدا ئەخەوتن.

زستانان کە سەرما زۆری ئەهێنا، گەرمای زۆپا دارەکان کە لە هەموو ژوورەکانی ماڵەکەدا بوون، بەشی گەرمکردنەوەی نەئەکردین، ئەچووین لەناو مێزی سەر تەنوورەکەدا خۆمان گرمۆڵە ئەکرد. من خۆم

حەزم لە گەرما پڕووکێنەرەکەی نەبوو و، زستانم زیاتر پێ خۆش بوو کە تەنیا خوا خۆی ئەزانێ چەند سەخت بوو.

سەرەڕای قەبەیی بارستایی بەفرەکە کە زۆرجار ئەگەیشتە ٣ یان ٤ مەتر، ئێمەش نەمانئەزانی تەختەی خلیسکێنە چییە، بەڵام هەمیشە ڕێیەکمان بۆ خلیسکێنە ئەدۆزییەوە بەدانانی پلێتێکی گەورەی مس و دانیشتن لەسەری و، حەزیشم لەوە بوو بە بەفرماڵ سەکۆکان بماڵم.

هەرچەندە زستان خۆشترین وەرزی من بوو، بەڵام بەشادمانییەوە پێشوازیم لە نەورۆز ئەکرد. هەموو خەڵکی شار بەگەورە و بچووک و پیر و نەخۆشەکانیشەوە شارمان جێ ئەهێشت و لە باوەشی سروشتدا بەشداریی ئاهەنگی جەژنی سەری ساڵمان ئەکرد.

لەوانەبوو زستان تادوای ١٥ی ئازاریش درێژە بکێشێت، بەڵام لە ٢١ی ئازاردا بێگومان باران خۆش ئەکاتەوە و هەتاو هەڵدێت و بەفر دەست ئەکات بە توانەوە.

دوای زستانێکی بێ بڕانەوە، نەورۆز هەلێک بوو بۆ ئێمە، تا بچینە دێهات و سواری کەر و ئەسپ ببین کە بەزستان لێمان دوور بوون، بەڵام تەنیا لە مانگی حوزەیراندا شارمان بەجێ ئەهێشت و ئەچووینەوە بۆ سەر موڵکەکانمان لە لادێ.

دابڕانەکە چەندین ڕۆژی ئەخایاند و ئەو ولاخە بەستەزمانانە ئەزموونێکی سەختیان تێئەپەڕاند، لەو کاتانەدا سەگەکانمان کە لای جووتیارەکان بوون ئەهاتنەوە بۆ لامان و تا دەوروبەری ناوەڕاستی تشرینی یەکەم لەگەڵمان ئەبوون.

باوکم ئەیوت: (بە گەلە سەگێکی پۆلیسییان ناگۆڕمەوە). باسی

سەگەکانی خۆمانی ئەکرد کە سەگی کوردیی دڕ و نەترس بوون.

هەر ئەڵێیت ئێستایە، (کۆرکین)، یەکێک لە سەگەکانمان دێتەوە بەرچاوم، ئەو پاسەوانە چاکەی شەوانە حەوت جار بەدەوری زەوییەکانماندا ئەسووڕایەوە تا بەدنیازان بترسێنێت. ناوبانگی بەشێوەیەک بڵاو بووبووەوە کە هیچ بێگانەیەک نەوێرێ لە زەوییەکانمان نزیک بێتەوە و، حەزیشی لەوە بوو کە بە چیاکاندا بسووڕێتەوە. ڕۆژێکیان گەلە بەرازێکی کێویی پەلاماریان دا و پارچەپارچەیان کرد.

سەگێکی ترمان هەبوو ناوی (پۆلات) بوو، ئەمیشیان هەر پاسەوانێکی چاک بوو، بەڵام وردە وردە بەرەڵابوو، بەکۆڵانەکانی ماندا ئەسووڕایەوە لەجیاتی ئەوەی پاسەوانی کێڵگەکانمان بکات و نیوەشەوان ئەهاتەوە بۆ ماڵەوە. بەڵام ڕۆژێکیان لە نیوەڕۆدا گەڕایەوە و سەری، کە شۆڕ بووبۆوە، تۆزێک لە خۆڵەکە خشاند و کەوتە سەر زەوی.

پوورم سەیری ئەو لیکە سەوزەی کرد کە لە دەمییەوە دێتە خوارەوە، وتی:(کەسێک ژەهرخواردی کردووە).

پۆلات مرد و زۆر بۆی گریاین هەروەک بۆ کۆرکین گریاین. لەبەرئەوەی لاشەکەی زۆر زل بوو قاچمان جووت کرد تا بتوانین چەند سەد مەترێک دووری خەینەوە و لە نزیک ڕووبارەکە ناشتمان.

هەروەها (کۆراھ) کە سەگێکی دڕ بوو ئەویشم دێتەوە یاد، ڕۆرژێکیان پشیلەیەکی کێوی بینی و بڕیاری دا ئەشکەنجەی بدات، بۆ ماوەی ١٠ ڕۆژ لەم دار بۆ ئەو دار بەدوایەوە بوو تا ئێوارەی ڕۆژێکیان پشیلەکە بە شەکەتی لە دارەکە هاتە خوارەوە و(کۆراھ) پەلاماری دا و

پارچەپارچەی کرد.

لەناو پشیلەکانیشماندا– پشیلەی بەناوبانگی (وان) کە کلکیان درێژە– پشیلەیەکمان هەبوو بەناوی (ئەنگۆرا) کە پاسەوانێکی زۆر باش بوو و، لەگەڵ دراوسێکاندا تا بەر دەرگاکانیان ئەڕۆیشت و لەو سەرەوە چالاکانە ئەگەڕایەوە بۆ ماڵ. بەڵام بەخت یاری نەبوو، پاش نیوەڕۆی ڕۆژێکی هاوین لە بێستانەکە گەڕایەوە و زەردە مارێکی بەدەمەوە بوو، هاوارمان لێ کرد: بەری دە ئەتکوژێت. بەڵام گوێی لێ نەگرتین، یا لێمان تێنەگەیشت، مارەکەی قووت دا و چوو بۆ ئەوەی شیر بدات بە بەچکەکانی، دوای چەند سەعاتێک مرد و بەچکەکانیشی بەدوایدا مردن.

ژیانی لادێ تەنیا هەر ڕووداوی خەمهێنەری نەبوو، گەشت و گەڕان لە چیاکان و ڕاوە سوێسکە و مەلەکردن لە گۆمەکاندا، بۆ من واتای ئازادیی بوو.

چاکەی ئەم بەهەشتە زەمینییەمان ئەگەڕایەوە بۆ باپیرانمان. پێش زیاتر لە سەدەیەک باپیرەی باپیرم، کوڕی سەرۆکی خێڵی (شادیان)، بانگ کرا بۆ ئەوەی ببێتە لێپرسراوی مادن و نازناوی (ئەفەندی) وەرگرت، کە تەنها ئەدرایە میر و زاناکان و، بووە فەرمانڕەوای شارەکە. کاتی گەیشتنی، شارەکەی لەبارێکی خراپی وێرانەیی و پشتگوێخراودا بینی، ئەم شارە کە لە سەردەمی کۆن و سەردەمی ئیمپراتۆرییەکانی ئاشووریی، ماد، حەبەسی، فارسی و سەلجوقیدا زۆر ئاوەدان بوو، هیچی لێ نەمابۆوە جگە لە شارۆچکەیەکی ٣٠٠٠ کەسیی. گەورەترین کێشەش خستنەوەگەڕی ئەو کارگە و کانە مسانە بوو کە چەندین سەدە بوو بەبەر نەهێنرابوون.

باپیرە گەورەمان لە ناوچەکانی دەوروبەری مادن و شارە دوورەکانی تری کوردستان بەدوای پسپۆڕ و کرێکاردا ئەگەڕا، بەڵام بێ سوود بوو، چونکە پەلامارەکانی مەغۆل و تورکمان و بەرگریی سەرسەختانەی میرنشینەکانی کورد دژ بەدەستێوەردانی بێزەنتییەکان و دواتریش دژ بەدەستێوەردانی عوسمانییەکان، بەدوای خۆیدا ئەو هەموو وێرانییەی هێنابوو، کە وڵاتی لە دانیشتوانەکەی چۆڵ کردبوو و، بووبووە هۆی داڕمانی کوردستان لە هەموو بوارێکدا.

باپیرەم ئەو کاتە هەواڵی پێ گەیشت کە خێزانە یۆنانییە دەوڵەمەندەکانی کۆچکردوو بۆ کۆڵۆنی (مستعمرە)ی (سینۆب) کە ئێستا لە(تراپزۆن) نیشتەجێن، ئامادەن کۆچ بکەن بۆ مادن و لەوێ نیشتەجێ ببن و کانە دەوڵەمەندەکانی وەبەر بێنن. باپیرەم بەپەلە خۆی گەیاندە ئەوێ و بەیارمەتی دەسەڵاتدارانی تورک کاری گواستنەوە و نیشتەجێکردنی ٥٠٠ خێزانی یۆنانی لە مادن ڕێکخست. لەناو کۆچکردووەکاندا جگە لە پسپۆڕانی مس، بیناساز و وەستا و ئەندازیاری ڕێگەو بان و پرد و، بەرگدروو و پێڵاو دروویان تیابوو. ئەمانە خانووی پتەویان لەبەرد بۆ خۆیان دروست کرد لە قاتێکەوە تا سێ قات بەشێوازی فارسی و مادن، کە سەکۆ و کەنارێکی لە مەڕمەڕی سەوز بۆ دروست کرابوو. هەروەها ئیبراهیم ئەفەندی سوودی لەزانیاریی و بەهرەی کرێکارانی کورد وەرگرت کە پۆل پۆل لە گوندەکانی دەوروبەرەوە ئەهاتن، زانیاریی وەرگرت بۆ بنیاتنانی تەلاریی گشتیی و خوێندنگە و ڕێگە و پردەکان.

لەو ساڵەدا – ١٧٩٢– مس لەلایەن کارگەی تایبەتەوە دەرئەهێنرا و ئەتوێنرایەوە و ئەفرۆشرا، بەرامبەر دانی باج بەدەوڵەت، لە ماوەی

چەند ساڵێکدا شاری مادن هەزاران تەن مسی پاکی فرۆشت و، شارەکە گەورە بوو تا دانیشتوانی گەیشتە نزیکەی ٤٠٠٠٠ کەس کە ئاستێکی بەرزی ژیانی ئابووریی و کەلتوورییان هەبوو. شاعیر و بیریار و مۆسیقارو بەرگدروو لە شارەکەدا پەیدابوون و بووە جێی سەرنجی گەشتیاران و هاتوچۆکەران. پاکوخاوێنیی گەرماوە تورکییەکان و باخ و بێستانەکانی کە شاخەکانی دەوروبەری داپۆشیبوو، لە کاتێکدا پێشتر تەنیا شاخی ڕووتەن بوون، بووە مایەی سەرنجڕاکێشانی هەمووان.

ئەم سەرکەوتنە گەورەیەی باپیرەم بووە هۆی ئەوەی هەندێک کەس بەغیلی پێ بەرن و بە پەلە (بابلعالی) ئاگادار بکەنەوە. ساڵی ١٨٣٠ ئیبراهیم ئەفەندی بانگ کرا بۆ ئەستەمبول، بەڵام باپیرەم بەپشت بەستن بە جەماوەرێتیی خۆی ئەو داوایەی ڕەت کردەوە، بۆیە کاربەدەستان هەڵمەتێکیان کردە سەری و موڵک و ماڵیان دەستبەسەر کرد و هەڕەشەیان لە خێزانەکەی کرد و بە سوپایەکی ١٠٠٠٠ کەسی و تۆپخانەوە دەوری مادنیان گرت.

سەرەنجام باپیرەم مادنی بەجێ هێشت بۆ ئەوەی بیپارێزێت لە وێرانکردنی ئەوەی بەدەستی خۆی بنیاتی نابوو. توانی خۆی لە هێزەکانی تورکیا لادات و لە بەرگی دەروێشێکدا خۆی حەشارداو گەیشتە یەمەن و لە فرمانەکەی سوڵتان ڕزگاری بوو، لەوێ بەتەنیایی و نامۆیی سەری نایەوە.

بەڵام شوێنەوارەکەی بێ سەرپەرشت بەجێ نەهێشت، دوای دوو مانگ لە کۆچکردنی، هاوسەرەکەی کە لە مادن مابۆوە کوڕێکی بوو و ناوی نا مستەفا، کە لای باپیری (باوکی دایکی) پەروەردە کرا و دواتر

بەڕێوەبردنی ئەو کارانەی پێ سپارد کە ئیبراهیم ئەفەندی دەستی پێ کردبوو و، ئەرکەکەی ئازایانە و زیرەکانە ڕاپەڕاند و دەوڵەمەند بوو، وردە وردە هەموو موڵک و ماڵەکانی باوکی کڕییەوە. بەهۆی زیرەکییەکەیەوە بوو بە کەسێکی مەیلەو ئەفسانەیی. یەکێک لە داهێنانەکانی، دۆزینەوەی شێوازێکی تازە بوو بۆ تواندنەوەی مس، ئەگێڕنەوە جەستەی لەپەیکەرێکی زەبەلاح ئەچوو و تەڕبووشەکەی جێگەی دوو سەری تیا ئەبووەوە. بەڵام باپیرەم- ئیبراهیمی کوڕی مستەفا- بوو بەفەرمانڕەوای مادن. پیاوێکی شیکپۆش بوو و، تەنیا ئەو کراس و بۆینباخانەی ئەپۆشی کە لە پاریسەوە ئەیهێنان، هەروەها پەروەردەکارێکی تایبەتیشی بۆ باوکم هێنا.

بەهەرەی ئەو تەنیا لە بواری بەڕێوەبردندا نەبوو، بەڵکو لە بەکارهێنانی چەکیشدا سەرکەوتووبوو و لە یارییەکانی ئەسپسواریشدا ناوبانگی دەرکردبوو و توانی کارێک بکات تیرەو خێڵە کورد و یۆنان و ئەرمەن و تورکەکان پێکەوە بە ئاشتیی و خۆشگوزەرانیی بژین. لە سەرەتای جەنگی جیهانیی یەکەمەوە (جۆن تورک)ی هاوپەیمانی زلهێزەکان، سیاسەتی تێکدانی یەکگرتوویی تایەفەکانی مادنی گرتەبەر. لە بەرەبەری جەنگی جیهانی یەکەمدا ڕێکخراوەکانی ئەرمەن بڕیاریان دا پشتیوانی ڕووسیا بکەن بۆ بردنەوەی جەنگەکە. ئەم بڕیارە مەترسیی ئەڵمانییەکانی وورژاند و بەپشتیوانیی (جۆن تورک)، پیلانێکیان دانا بۆ قەلاچۆکردنی ئەرمەنەکانی نیشتەجێی ناو چوارچێوەی ئیمپراتۆریی عوسمانی. ئەو پیلانە لە ساڵی ١٩١٥ تا ١٩١٨ جێبەجێ کراو کاربەدەستان لە ئەستەمبول شێوازی شەیتانییان ئەدۆزییەوە بەمەبەستی قەلاچۆکردنی

تەواوی میللەتێک و، هەرکەسێکی عوسمانیی هەر بێزارییەکی بەرامبەر بەم سیاسەتە دەرببڕیایە بەخۆفرۆش دائەنرا و ڕووبەڕووی سزای لە سێدارەدان ئەبووەوە. سەرەڕای ئەو مەترسییانەش زۆر لە کوردەکان سامانی خۆیان و تەنانەت گیانی خۆیان بەخت کرد لە پێناو ڕزگارکردنی ئەرمەنەکانی وڵاتەکەیان و ناوچەکەیان و ئەوانەی لەناو خێڵەکانیاندا بوون.

دانیشتوانی مادنیش ئەرمەنەکانی شارەکەیان پاراست لەقەسابخانەکانی سەرباز و ژەندرمە و تاوانبارەکانی مافی گشتیی کە لێپرسراوانی تورک بۆ ئەو مەبەستە لە زیندان بەرەڵایان کردبوون. ساڵی ١٩١٩ کوردەکان یارمەتی ئەرمەنەکانیان دا بۆ پەنابردنە بەرسووریا و لەو ساڵەدا باوکم کچێکی بچکۆلەی هەتیوی ئەرمەنی گرتە خۆ بەناوی (جاجۆ) کە ناوی خۆی (ماجدە) بوو و دوای ڕۆیشتنی ئەرمەنەکان لە مادن گەڕەکەکەیان بووبووە خەرابەیەک، بەڵام تایەفەی یۆنانی تا ڕێکەوتننامەی لۆزان مانەوە کە تیایدا بڕیاردرا دانیشتوانەکان لەنێوان تورکیای کەمالی و هەریەک لە یۆنان و بولگاریا و ڕۆمانیا و یۆگۆسلاڤیادا بگۆڕدرێنەوە و، یۆنانییەکانی مادن ناچاربوون خانووە خۆشەکان و موڵکەکان و بێستانە جوانەکانیان کە وەک هاوڕێ کوردەکانیان لە دەوروبەری مادن هەیانبوو، بەجێ بهێڵن.

بەشێکیان ڕۆیشتن بۆ یۆنان و هەندێکی تریان بەرەو ئەمێریکا و شوێنەکانی تر. و(کۆسما)ی مەیتەریشمان ناچار کرا بڕوات.

هەموو خێزانەکەمان و بەتایبەتی مناڵەکان خۆشمان ئەویست و سەرسامی سوارچاکییەکەی بووین و هەواڵی دوورخستنەوەی وەک

هەموو یۆنانییەکانی تری مادن، هەموومانی تووشی شۆک کرد، خۆشی لە ئێمە زیاتر سەراسیمە بوو، چونکە کەمترین ئارەزووشی نەبوو بۆ ئەوەی بچێت بۆ نیشتمانێک کە هەرگیز نەیدیبوو.

– (کۆسما، لەگەڵ ئێمە بمێنەرەوە، بڕۆ خۆت لە چیاکان بشارەوە و کاتێک لە بیریان چوویتەوە ناسنامەیەکی تازەت بۆ دەرئەکەین، کۆسما بەجێمان مەهێڵە).

لە کاتی کۆچکردنی یۆنانییەکاندا کۆسما لە بەرگی جووتیارێکی کورددا ڕۆیشت و لەنێو درەختەکانی بەشی سەرەوەی ئەو بێستانەدا خۆی شاردەوە کە هاوینەهەواری ئێمە بوو، بەڵام زۆری نەخایاند ژەندرمەکان دۆزییانەوە و ناچاریان کرد بچێتە پاڵ کاروانی یۆنانییەکان.

بەدەم گریانەوە لە ژەندرمەکان پاڕاینەوە کە واز لە کۆسما بهێنن، هاوارمان ئەکرد: (ئەمانەوێت لەگەڵ ئێمە بمێنێتەوە، بۆ ناچاری ئەکەن کۆچ بکات؟ وازی لێ بهێنن).

بەڵام کەس گوێی لە پاڕانەوەی ئێمە نەگرت و کۆسما ناچارکرا بەبێ ویستی خۆی و لە کاتێکدا فرمێسک لە چاوی ئەباری بچێتە ڕیزی کاروانەکەوە و، دوای ئەوە هیچ شتێکمان لەبارەیەوە نەبیستەوە. لەو ڕۆژەوە ماڵەکەمان شەوق و زەوقی جارانی نەما.

لە وەرزی بەهاردا سەرتاسەری مادن دڵفڕێن و جوان بوو. سێ پارچە زەویمان لە باپیری باپیرمانەوە بۆ مابۆوە، دووانیان لە یەکێ لە کەنارەکانی دیجلەدا بوون و شۆڕ ئەبوونەوە تا سەر ڕێڕەوی ڕووبارەکە، زۆریش لەیەکەوە دوور نەبوون، نزیکەکەیان لە شارەوە کە کەوتبووە کەناری ڕاستی ڕووبارەکەوە ناوی باخی (ئاش) بوو، چونکە

باپیرمان ئاشێکی ئاوی تیا دروست کردبوو.

باخی ئاش لەچاو ئەو ناوچە شاخاوییەدا ڕووبەرەکەی زۆر گەورە بوو، چەند کیلۆمەترێک درێژ و زیاتر لە٢٠٠م پان. جۆگەیەک ئەیکرد بەدوو بەشەوە و میوەکانی ئاو ئەدا و، خۆڵەکەشی زۆر گونجاو بوو بۆ هەموو جۆرەکانی کشتوکاڵ لە پاقلەمەنی و درەختی بەردارو درەختی جوانکاریی و درەختی بیناسازیی بەتایبەت سپی چنار کە لە کوردستاندا سەرچاوەیەکی بەپیتی داهاتە بۆ جووتیارەکان و خاوەن موڵک و بازرگانەکان.

دێتەوە یادم، لە هاویندا دارەکان ئەبڕدران و توێکڵەکانیان لێ ئەکرایەوە و لە بەهاری داهاتوودا کاتێک ڕووبارەکە هەڵئەسا، بەدیجلەدا ڕائەماڵران بەرەو بەغدا . لە مانگەکانی ئایار و حوزەیراندا ئاوی قوڕاویی ڕووبارەکە بەتوێکڵی دار چنار دائەپۆشرا و، هەندێک کات بەتایبەت لە پێچە تەسکەکانی ڕێڕەوی ڕووبارەکەدا، توێکڵی دارەکان بە کەنارە بەردینەکانەوە ئەمانەوە و ئاوێکی زۆریان کۆ ئەکردەوە، لەو کاتەدا یەکێک لە کرێکارانی پسپۆڕی ئەم گواستنەوەیە خۆی هەڵئەدایە سەر لق و پۆپەکان و بەدارێکی درێژ سەوڵی لێ ئەدا بۆ ڕزگارکردنی لق و پۆپەکان و لە کاتی کارەکەشیدا قیژەی بەرزی ئەکرد، ئەگەر مرۆڤ بۆ یەکەم جار بوایە گوێی لێ بێت لەترسا زراوی ئەچوو، دیمەنێکی زۆر دڵڕفێن بوو، چەندین سەعات لە تۆفانی ئەو لق و پۆپانە ورد ئەبووینەوە کە ئەبوونە نێچیری لافاوەکە.

لە بنەڕەتدا باخی ئاش بۆ ماوەی پێنج ساڵ بەکرێ درابوو بەپیاوێک کە ئاشەوانی ئەکرد و هاوکات باخەوانیش بوو.

ئاشەوانەکە پیاوێکی کورتەباڵای قەڵەوی ڕیشن بوو، ئارد سەروقژ و

شانی داپۆشیبوو، هەمیشە سەرقاڵ بوو، من جارجارە سێ کوڕەکەییم ئەبینی کە سێ کەسی بەخۆبوون، لە ڕێگەی چوون بۆ خوێندن یا چنینەوەی میوە یا فرۆشتنی لە بازاڕەکەی مادن.

لە هەموو شت زیاتر باخی ئاشی تووە سپییەکەی بەناوبانگ بوو.

سەبارەت بەماڵەکەی ترمان کە کەوتبووە قەراغی دیجلە و نزیک بوو لەبەرزاییەکانی ڕووبارەکە، ناسرابوو بە باخی ئاوپرژێنەکان لە ڕاستیدا ئەو شاخانەی سەرچاوەکانیان لێ ئەهاتە خوارەوە بۆ ئاودانی باخەکە، زۆر لێژ بوون، بەشێوەیەک باپیرم توانیبووی دابەشی کات بەسەر نزیکەی ١٠ ئاوپرژێندا کە هەریەکەیان بۆ زیاتر لە مەترێک ئاوەکەی بەرز ئەکردەوە.

ئەو ئاوپرژێنانە مەلەوانگەیەکی مەرمەڕینی گەورەیان ڕازاندبۆوە کە زۆر دڵڕفێن بوو و، بووبووە مایەی سەرنج و هەوای دەوروبەرەکەشی فێنک ئەکردەوە.

لەبەرئەوەی ڕێگەی سەرەکی مادن بە سەرووی ئەم بێستانەدا تێئەپەڕی و ڕێگەیەکی تەسک جادەکەی ئەگەیاندە ئاوپرژێنەکان، هاوینان زۆربەی ئەو ڕێبوارانەی بەو شوێنەدا تێئەپەڕین، بە پێ یا بە سواریی یا بەگالیسکە، ئەو ڕێگەیەیان ئەگرتە بەر بۆ لای ئاوپرژێنەکان تا تینوێتییان بشکێنن و لەسایەی درەختەکانی دەوروبەریدا بحەوێنەوە.

ئەم باخە بەدرەختی هەنجیر بەناوبانگ بوو کە لەدوو ڕیزدا و بەدرێژایی ٢٠٠ مەتر چێنرابوون، بەتایبەت هەنجیری ڕەش کە تامێکی زۆر خۆشی هەبوو. دیارە ئەم باخەش هەر درابوو بە کرێ، بەڵام بەهەندێک مەرجی زۆر تایبەت. سەرەڕای کرێی ساڵانەی دیاریکراو،

ئەبوو کرێچییەکە بڕێکی دیاریکراو میوەمان بۆ بهێنێت بەتایبەت لەو ڕۆژانەدا کە ژمارەیەکی زۆر میوانمان هەبوو، جگە لەوەش ئێمەی منالآن ئەمانتوانی بەئازادی بچینە باخەکەوە و چەندی بمانەوێت میوە لێبکەینەوە، بەڵام لە باخی ئاشی ئەم مۆڵەتەمان نەبوو.

سێیەم باخ، کە هاوینەهەواری خێزانەکەمان بوو، ئەکەوتە باکوری خۆرهەڵاتی باخی ئاوپرژێنەکانەوە بەدووری نزیکەی ٣٠٠ مەتر و، ئەیڕوانی بەسەر ڕێگەی سەرەکی مادن و ئەو باخچانەی لەنێوان خۆی و دیجلەدا بوو.

هاوینمان لەم باخەدا بەسەرئەبرد کە دوو مەلەوانگەی گەورەی بەگوڵ و سەوزایی دەورەدراوی تیابوو، یەکێکیان نزیک بوو لە سەرچاوەیەکەوە کە کرابووە دوو جۆگە بۆ سەر حەوزەکان.

ئەم باخە ناوی باخی مەلەوانگەی (گوڵدار) بوو، زەوییەکە لە هەندێک شوێنیدا زۆر سەرەولێژ بوو و کۆتاییەکەی پێکهاتبوو لە ریزێک بەردی تیژ و کە لە سەرەوە بۆ خوارەوە سەیرت دەکرد لە پەیکەرێکی زەبەلاح ئەچوو.

درەختەکانی ئەم باخە لەچاو باخەکانی تردا تازە نێژراو بوون، جگە لە دوو داری گەورەی سوورە چنار. ئەم باخە هەموو جۆرەکانی داری بەردار و دارەکانی تری تیابوو کە گونجاو بوون بۆ کەشی ئەو ناوچانەی زستانیان سەختە. ئەم دوو سوورە چنارە گەورەیە ماڵەکەمان و مەلەوانگەکە و سەرجەمی گۆڕەپانەکەیان داپۆشیبوو.

لە هاویندا سەرەڕای کەشی گەرمی ناوچەکە، ئەکرا لە ژێر ئەم دوو دارەدا بخەوین، بۆ ئەم مەبەستە کەپرێکی تەختە بۆ منالّەکان دانرابوو، بەڵام بەرز بوو، ئەبوو بە پەیژە پیایدا سەرکەوین و، پێنج

جێگەی لە تەنیشت یەکدا لەسەر ڕاخرابوو و، کاتێک لە مانگی ئەیلولدا باران ئەباری چادرێکی گەورە لەژێر کەپرەکەدا هەڵئەدرا. لە منالّیدا هیچ شتێک بەلامەوە هێندەی ئەوە خۆش نەبوو کە گوێم لە دەنگی دڵۆپەکانی باران ئەگرت کاتێک ئەکەوتنە سەر چادرەکە.

لە خوارەوە و بەدووری ١٠٠مەتر، دیوەخانەکەمان بوو کە ئەویش بەسەر شاخەکەوە بوو و، باڵکۆنێکی گەورەی هەبوو. لەوێدا باوکم پاش نیوەڕۆکانی لەگەڵ میوانەکانی و ئەو کەسانەی لە دەوروبەرەوە ئەهاتن بەسەرئەبرد. شەوانیش جێگەی میوانەکان ئامادە ئەکرا و هەندێک جاریش هەر لەسەر زەوییەکە جێگەکان ڕائەخرا. هەندێک لە میوانەکان بەیانییان زوو بێدار ئەبوونەوە و ئەچوونە ژوورەوە بۆ دۆزینەوەی پەنایەک دوور لە تیشکی خۆر، چونکە درەختەکانی دەوروبەری میوانخانەکە هێندە بەرز نەبوون کە سێبەر بۆ باڵکۆنەکە بکەن.

وڵاخی میوانەکان کە زۆربەیان ئەسپ بوون، دوای ئەوەی ئالیکیان لە تێکەڵەیەکی جۆ و کا یا گیای وشک (پووش) ئەدرایە، لە نزیک دار تووەکان ئەحەوانەوە. کاتێک میوانەکانمان وڵاخەکانیان لە باخەکەدا بەجێ ئەهێشت و بە پێ ئەچوون بۆ ناو شار، ئەو ڕۆژە بۆ من وەک جەژن وا بوو، چونکە کاتێک کەس لە براو ئامۆزاکانم لەو ناوە نەئەمان بانگی هاوڕێکانم ئەکرد لە باخەکانی دەوروبەر و، پێشنیازم بۆ ئەکردن کە بەناوی ئاودانی وڵاخەکانەوە لە دیجلە پیاسە بەو ئەسپە جوان و چالاکانە بکەین کە ئەسپی پێشبڕکێ بوون.

لەوێش کەنارێکمان هەڵئەبژارد و دەستمان ئەکرد بەغاردانی شێتانە تا رادەی شەکەتکردنی ئەسپەکان. بۆ ئەوەی خاوەنەکانیشیان

گومان نەکەن، بەپەلە لە رووبارەکەدا ئەمانشتن و وشکمان ئەکردنەوە و شانەمان ئەکردن تا هیچ شوێنەوارێکی ئارەق بە لەشیانەوە نەمێنێ.

ئێمە حەزمان لە یاریکردن بوو لەگەڵ حوشترەکانیش، کە پایزان لە گاورانەوە- دەشتێکی فراوانە لەنزیک دیاربەکر- بەرەو مادن ئەهاتن. لەوێ زیاتر لە ١٠٠٠ هێکتار زەویمان هەبوو، هەموو ساڵێک دوای دروێنە جووتیارەکانی هاوبەشمان سواری حوشترەکانیان ئەبوون و ئەهاتن بۆ لامان بۆ فرۆشتنی بەشێک لە بەرهەمەکانیان لە مادن. دوای داگرتنی بارەکانیان، جووتیارەکان حوشترەکانیان ئەهێنا بۆ ماڵی ئێمە و لەسەر کادانەکانی تەویلەکە کە تایبەت بوو بە وڵاخی میوانەکان ئەیانبەستنەوە. سەرەتا ئەترساین لێیان نزیک بینەوە، پاشان وردە وردە ترسەکەمان شکا و بۆمان دەرکەوت کە ئارام و بێوەین.

لاسایی ئەو دەنگ و وشانەمان ئەکردەوە کە حوشتروانەکان ئاراستەی حوشترەکانیان ئەکرد، ئەمانتوانی دایانبنیشێنین و کاتێک پخیان ئەکرد ئەچووینە سەر کۆپارەکانیان (سنم) و هانمان ئەدان بووەستن، لەپڕ قاچی دواوەیان بەرز ئەکردەوە و پێش ئەوەی لەسەر قاچی پێشەوەیان بوەستن پاشوویان ئەلەرانەوە، بەرەو خوارییەکەی هێندە لێژ بوو کە هەموو جارێک لەسەر پشتی حوشترەکان ئەخزاینە خوارەوە.

ئەم هەستە تێکەڵە لە ترس و سەرکێشیی و شادیی، زۆر خۆشبوو، بەشێوەیەک کە چەندین جار دووبارەمان ئەکردەوە.

ڕۆژێکیان یەکێک لە حوشترەکان بەلەسە بووبوو، لەپڕدا ئاوڕی دایەوە ویستی قەپاڵ لە قۆڵم بگرێت، خۆشبەختانە تەنیا توانی

پارچەیەک لە قۆڵی کراسەکەم بکاتەوە و منیش قایل بکات دەستبەرداری ببم.

شتی تریش هەبوو کە سەرنجیان ڕائەکێشام، لەوانە (کیلەر)- جۆرێکە لە ئەشکەوت کە ئازووقە و پێویستییەکانمان تیا ئەمبار ئەکرد بۆ زستانی سەخت، ئەوکاتەی لە دنیا دائەبڕاین- چ شوێنێکی ئەفسانەیی بوو، تیایدا چەندین کووپە و کەندوو بەشێوەیەکی جوان ڕیز کرابوون و بەڕەنگێکی سەوزیی تۆخ بۆیە کرابوون کە هەر لە بۆرسلین ئەچوون. ئەم کووپانە تەرخان کرابوون بۆ ڕاشی، دۆشاوی هەنگوین، خەیارشۆر، بیبەری سوێرکراو، پەنیری سپی لەناو خوێیاودا، بەڵام کووپەڵەکان تەرخان کرابوون بۆ بستە و یەتیس و خواردنە بەلەزەتە کوردییەکانی تر.

کووپەکان لە ڕاستی دیوارەکەدا بەبەرزی مەتر و نیوێک لە زەوی لەسەر سێپای تەختە دانرابوون و، هەرکەسێک بیویستایە لێیان بخوات ئەبوو پەیژەیەکی بچووک بەکار بهێنێت تا ئەگاتە سێپاکە و سەرقاپە تەختەکە لاببات پێش ئەوەی دەست بەرێت بۆ ناو کووپەکە. تا شتی ناو کووپەکە کەمتر بوایەتەوە ئەبوو زیاتر دەست ڕۆکاتە ناو کوپەکەوە. ئەمە بۆ گەورەکان ئاسان بوو، بەڵام بۆ منداڵ سەخت بوو.

یەکێک لە ڕۆژەکانی زستان سەیرم کرد دەرگەی کیلەرەکە کراوەیە، بۆیە بەدزییەوە خۆم کرد بەژووردا و پەیژەیەکی بچووکم لەبەردەم ئەو کووپەیەدا دانا کە خۆشترین خواردن بەلای منەوە (بستیلی- ملبن)، تیابوو، دەستێکم درێژکرد بۆ ناو کووپەکە، پاشان دەستەکەی تریشم بردە ناوەوە، لەپڕ هاوسەنگیم تێکچوو و بەسەردا کەوتمە ناو کووپەکەوە. خەریک بوو بخنکێم:

(فریام کەون، فریام کەون)

وردە وردە زیاتر هەناسە تەنگ بووم و گوشار کەوتە سەر ملم، تۆ بڵێی لە کووپەکەدا بمرم و کەس نەیەت بەهانامەوە؟ سەرئەنجام تەکانێکم دایە خۆم و بەدەنگێکی بەرز هاوارم کرد:

(جاجو، جاجو)

دوا هاوارم بە سەختیی تەواو کرد، کاتێک هەستم کرد قاچم ڕائەکێشرێت.

جاجو گوێی لە دەنگێک بووبوو کە لەولاوە دێت و لە دڵی خۆیدا وتبووی:

– لەوانەیە کەسێک لەناو بەفرەکەدا ون بووبێت.

هاتبووە دەرەوە بزانێت چییە. چەند سەری سوڕمابوو کە هەردوو قاچی منی دیبوو لە کووپەکە هاتوونەتە دەرەوە و خەریکە ئەخنکێم. بەپەلە بردمییە دەرەوە بۆ ئەوەی هەوای باخچەکە هەڵبمژم و، دوای ئەوە بەرامبەر کیلەرەکە زۆر بۆم گریا.

چێشتخانەکەمان جوان و ڕێکوپێک بوو، هەموو دیوارەکەی بەڕەفەیەکی گەورە لە شێوەی کتێبخانەدا داپۆشرابوو کە کیسە ئاردەکانی تیا هەڵئەگیرا.

کاتێک گەرمای تیشکدەری ناو مەقەڵییەکان و زۆپاکە بەشی گەرمکردنەوەی نەئەکردین، نانمان لە قاتی سەرەوە یا ژووری نانخواردن یا ساڵۆنەکەدا ئەخوارد، ئەگەر ژمارەمان زۆر نەبوایە. زۆرجار کاتێک خۆمان ئامادە ئەکرد بۆ نانخواردن لەپڕ قاپە چێشتە بەلەزەتەکان لەبەردەممان هەڵئەگیرا:

(میوانمان هات)

ئەو کاتە ئەبوو لە گۆشت و چێشتە بەلەزەتەکان دوورکەوینەوە و بەخواردنێکی کەم ڕازی بین.

من حەزم لە گۆشت نەبوو. لە ڕووداوی گیسکەکەوە من تەنیا میوە و سەوزەم ئەخوارد. ئەو ڕووداوەش ئەوە بوو: ڕۆژێکیان میوانێکی گرنگمان هات کە حەوت پیاوی لەگەڵدا بوو و، دایکم دوودڵ بوو، نەیئەزانی چ خواردنێکیان پێشکەش بکات. ئازووقەمان کەم بوو. لەپڕ یەکێک لە ماڵەکە ئەو گیسکەی بیرکەوتەوە کە باوکم پێشکەشی منی کردبوو، هەرچۆنێک بوو بەفێڵ و قسەی خۆش منیان لێ دوورخستەوە.

(وەرە، وازی لێ بێنە) جەمالی مەیتەر وای پێ وتم، (وازی لێ بێنە و لەگەڵ خۆم ئەتبەم بۆ لای ئەسپەکە).

(سواری ئەسپ؟!) هەر هێندەی گوێم لەو وشەیە بوو بەهێمنی دوای جەمالی هاوڕێم کەوتم و، تا من گەڕامەوە گیسکەکەیان سەربڕیبوو و لێیاننابوو بۆ میوانەکان. قاچم کێشا بەزەویدا و بەبۆڵەبۆڵ قیژانم:

(نا، نا، چیتان لە گیسکەکەم کردووە؟ بۆ کوشتووتانە؟ گیسکەکەم ئەوێتەوە)

بەداخەوە سەرەڕای گریان و فرمێسکەکانم هیچ نەگۆڕا، کاتێکیش گۆشتی گیسکە سەربڕاوەکەیان لەبەردەمم دانا زیاتر فرمێسکم ڕشت و هەستم بە تامێکی ناخۆش کرد. لەو کاتەوە و تا تەمەنم گەیشتە ١٣ ساڵ تامی یەک پل گۆشتیشم نەکرد و لەجیاتی ئەوە بەپەرۆشەوە چاوەڕێی وەرزی سەوزە و میوەم ئەکرد. بەڵێ میوە و سەوزە بەحاڵە حاڵ سکیان تێر ئەکردم.

باخەکانمان بەهەشتێک بوون بۆ خۆیان، ئەو میوەیانەی لەو باخانەدا هەبوون لە ناوچەکانی تری کوردستاندا دەگمەن بوون: ٣٢ جۆر ترێ، تووی ڕەش و سپی، لیمۆی ترش و شیرین، چەندین جۆری گوێز و بوندق و هەنجیر و بستەی نەرم و بەلەزەت. کە هەر جۆرەیان تامی تایبەتیی خۆی هەبوو.

زۆرم حەز لەڕاکردن بوو بەدەوری هەردوو پیرە دارەکەدا و هەڵمژینی بۆنیان و چێژ وەرگرتن لە میوەکەیان. منداڵیم لەو بەهەشتەدا بەسەر برد. بەهەشتێکی ڕاستەقینە بوو بەدرەخت و مێوو ڕێگە تەسکەکانی و جۆگە بچووکەکانییەوە و، ئاژەڵەکانی کە پەنجا سەر مانگا و بزن و مەڕ و پشیلە و سەگ و ئێستر و کەر و ئەسپمان هەبوو. مەیتەرەکەمان سەرەڕای کارەکانی خۆی، ئەبوو سەرپەرشتیی کاری شوانەکانیش بکات، کە بەگشتیی لە ناو کوڕەکانی خۆیدا هەڵیئەبژاردن و یارمەتی ئەدان لە چاودێریکردنی ماڵاتەکەدا.

من دەست بەتاڵ بووم بۆ چاودێریکردنی مەرە جوان و گوێڕایەڵەکان. کاتێک تەمەنم بوو بە ٥ ساڵ، باوکم پێی وابوو، هێندە گەورە بووم کە بتوانم ئاگام لە گوێدرێژ بێت، لەبەرئەوە جاشوولکەیەکی بچووکی خۆشەویستی پێشکەش کردم و ناوم نا (بۆزۆ)– ناوەکە لە ڕەنگە سپییەکەیەوە سەرچاوەی گرتبوو– لەو ڕۆژەوە بۆزۆ بووە یەکەمین شتی جێی بایەخم. ڕێ نادەم کەس جگە لە من سواری بێت و، هەموو ئێوارەیەک پێش خەوتن بەسەرم ئەکردەوە و پێویستیی حەوانەوەی شەوم بۆ دابین ئەکرد و بەشی خۆی ئاڵف و ئاوم بۆ دائەنا. هەندێک جار دژی ئەوە بووم کە ئێمە برنج بخۆین لە کاتێکدا بۆزۆ کا و جۆ بخوات و، هێندەم خۆشەویست کە جارجار

یەک قاپ برنجی پڕم ئەماشییەوە و دامئەنا بۆ بۆزۆ. گەر هەستم بکردایە دەنگی نووساوە یا زەڕین ئازاری ئەدات، حاڵەتی دەروونیشم تێک ئەچوو و، هێلکەم ئەدزی و ئەمدایە بەدەڵەمەیی بیخوات، چونکە پێم وابوو دەنگی بەوە وەک جاران بەهێز و زوڵاڵ ئەبێتەوە. لە سایەی ئامۆژگارییەکانی هاوڕێ مەیتەرەکەمدا دەستم کرد بەسواربوونی. بەیانیان زوو هەڵئەستام و خۆم ئەکرد بەناو جێگەکەی جەماڵدا. جەستەیم بیر دێتەوە کە عارەقێکی زۆری ئەکردەوە، بەڵام زۆرم حەز ئەکرد لە پەنایدا پاڵکەوم.

ئەم سوارچاکە سمێڵ زلەی بەشارەزایی و چاو نەترسییەوە ئەسپسواری ئەکرد بەلای منەوە پاڵەوان بوو. دایکم لەو پەیوەستییەی من بە جەماڵەوە ڕازی نەبوو، بەتوندی سەرکۆنەی ئەکردم و بەبۆڵە بۆڵەوە ئەیوت: (ئاوا ئەبیت بە مەیتەر، ئەبیت بە کەر).

پیاسەکانم لەسەر پشتی بۆزۆ بەردەوام بوو و هیچ گوێم بەڕەخنەکانی دایکم نەئەدا، چونکە کەرەکەم زۆر زۆر خۆش ئەویست، تا تەمەنم بوو بە ٩ ساڵ، ئەو کاتە ئەسپم دۆزییەوە. ئەمەش لەهاویندا بوو. لەگەڵ باوکمدا ئەچووین بۆ (بەرحاز) کە دەشتێکی بچووک بوو لە نێوان مادن و ئەلعەزیز لە بەرزایی ١٢٥٠ مەتردا، شاخەکان دەورەیان دابوو و، دەریاچەیەکی سوێریشی تیا بوو. باوکم سواری ئەسپەکەی بوو بوو و منیش لەسەر پشتی کەرەکەم بووم، کاتێک دابەزین بۆ ئەوەی لەژێر درەختەکانی گوندێکدا بحەوێینەوە، پیاوێک جوانوویەکی سێ ساڵەی جوانی پیشانی باوکم دا، دوای ئەوەی لە هەموو لایەکەوە سەیری کرد لێی پرسیم: (ئەتەوێت واز لە بۆزۆ بێنیت و لەجیاتی ئەو ئەم جوانووە ببەیت بۆ خۆت؟)

– (حەز ئەكەم بۆزۆ هەر هی خۆم بێت، بەڵام پێم وایە هێندەش گەورە بووم بتوانم سواری ئەو جوانووە ببم، پاشان حەزیشم لێیەتی)

– (باشە جڵەوەكەی بگرەو بیبە بۆ ماڵی مامت تا زینێک و پاڵوویەكت بدەنێ).

دوو چاوی شینی خەندەداری پاک وەک پاکیی چاوی منداڵ سیمای مامی گەشاندبووەوە و، بەردەوام شمشێرە درێژەکەی پێ بوو کە بە بەردی گرانبەها ڕازابووەوە. تەمەنی خۆی ئەدا لە ٦٥ ساڵ، بەڵام تین و تاوە سەیرەکەی و قسە خۆشەکانی هەروەک خۆی مابوو. پیاوێکی گەورە بوو، لە گوندی (کری سوور) ئەژیا و سەرەڕای کشتوکاڵ، مەڕی بەخێو ئەکرد و چەند هەزار سەرێکی هەبوو. مەڕەکانی لە گردە بەرزە سەوزەکانی باکوری خۆرهەڵاتی کوردستان ئەلەوەڕێنران و زستانان ئەیانهێنانەوە بۆ گەوڕەکانیان. هەروەها نزیکەی ٦ ئەسپی پێشبڕکێ و کۆمەڵێ سەگی ڕەسەنی کوردیی هەبوو، یەکێکیان سەگێکی زەبەلاح بوو کە هەر وەڕینەکەی بەس بوو بۆ ئەوەی ئەو گورگانەی ئەیانەوێت پەلاماری مێگەلەکانی بدەن بقوچێنن.

یەکێک لە سەگەکانی ڕقی لە ژەندرمە بوو، هەر هێندەی بیبینینایە بەتفەنگە ئەڵمانییە درێژەکانی سەر شانیانەوە لە گوندەکە نزیک ئەبنەوە یەکسەر ئەکەوتە مرەمر. ڕۆژێکیان یەکێک لەو ژەندرمانە بەبەردەم ماڵی مامدا تێپەڕی، سەگەکە پەلاماری دا، سەربازەکە ترس گرتبووی و تفەنگەکەی نابوو بە شانییەوە، خۆی ئامادە کردبوو بۆ تەقەکردن، بەڵام پێش ئەوەی فریا بکەوێت دەست بنێت بە پەلەپیتکەدا، سەگەکە دابووی بەزەویدا . شوانەکان بە پەلە ژەندرمە بریندارەکەیان لە کاتێکی گونجاودا لەژێر چنگی سەگەکە دەرهێنا، ئەو ژەندرمەیە

سکاڵای کرد و مامیان لەگەڵ سەگەکەیدا بانگ کرد بۆ بەردەم دادگە، سزایەکی پارەیان بەسەر مامدا سەپاند، سەگەکەش کە لە سزای کوشتن ڕزگاری بوو، لەو ڕۆژەوە خرایە ژێر چاودێرییەکی توندەوە.

لەو ڕۆژەی هاویندا مامم لە سێبەری کۆمەڵێک دارچناری کەناری یەکێک لە جۆگەکانی ئاودێریدا دانیشتبوو. کۆمەڵێک پیاو دەوریان دابوو کە هەندێکیان لەسەر خۆڵەکە دانیشتبوون و هەندێکیشیان بەپێوە. کە لێیان نزیک بوومەوە سەرێکی بەلای مندا بەرز کردەوە، پاشان بەسووکی سەیرێکی سەرتاپای جوانووەکەی کرد و پێی وتم: (ها پاشا، ئەم جوانووە جوانە هی تۆیە؟)

وەڵامم دایەوە: بەڵێ، ئێستا باوکم بۆی کڕیم.

– یوسف شتێکی باشی کردووە، لەوە ئەچێ جۆرێکی باش بێت، بەڵام تۆزێک تووڕەیی پێوە دیارە، لەبەرئەوە ئاگادار بە، ئەبێت کە سواری ئەبیت خۆت چاک بگریت ئەگینا پەنگێکت پێ ئەدات.

– گوێ مەیەرێ مامە ئاگام لە خۆمە.

یەکێک لە خزمەتکارەکان بەپەلە جوانووەکەی بۆ زین کردم و، دوای کەمێک خۆم گەیاندەوە باوکم.

بەناو کێڵگەکاندا کەوتینە ڕێ کە ئەیگەیاندینە ڕێگە قیرتاوەکەی مادن، لە دەشتەکەدا پان بوو و کە لە رووبارەکە نزیک ئەبووەوە پێچاوپێچ و تەسک بوو. ڕێکەوتی کەسمان نەکرد هەندێک کەرسوار نەبێت، هەستم کرد ڕێگەکە چۆڵە، بۆیە ئەسپەکەم دایە غار و پێشی باوکمم دایەوە و زۆر شادمان بووم کە ئەتوانم کۆنترۆڵی بکەم.

ئەسپەکەم لە ناوەڕاستی ڕێگەکەدا لێ ئەخوڕی و ئاگام لە

دەوروبەری خۆم نەمابوو. لەپڕ گوێم لەدەنگی هۆڕنێکی تیژبوو لە پشتمەوە.

پێش ئەوەی بتوانم ئاوڕ بدەمەوە بەرەو سەرچاوەی دەنگەکە، ئەسپەکە بەو دەنگە نامۆیە ڕەوییەوە و لە پێشبڕکێیەکی شێتانەدا بەرەو پێشەوە کەوتە غاردان، تۆزێک خۆمم لەسەر زینەکە بەرز کردەوە و گوشارم خستە سەر ناوقەدی ئەسپەکە و توند جڵەوەکەییم ڕاکێشا. گوێم لێ بوو باوکم بانگی ئەکرد:

– نورۆ، نورۆ، ئاگات لە خۆت بێت، وریا بە.

سەرەڕای ئەوە نائومێد نەبووم، بەهەموو هێزی خۆم جڵەوەکەم ڕاکێشا تا پچڕا، ئیتر دەستم گرت بەباڵی جوانووەکەوە و توانیم بۆ ماوەی چەند کیلۆمەترێک خۆم بەسەر پشتییەوە بگرم تا گەیشتینە پێچێکی سەخت، قایشی ژێر سکەکەی پچڕا و من بەزینەکەوە پەڕیمە دۆڵێکەوە کە ١٠٠ مەتر لە ڕێگەکەوە دوور بوو و کەوتمە ئاوی دیجلەوە.

باوکم وایزانی مردووم، جارێکی تر بانگی کرد، پاشان ئەسپەکەی لای یەکێک لە جووتیارەکان بەجێ هێشت و کابرای خاوەن ئۆتۆمبیلی لەگەڵ خۆی هێنا و بەوردیی کەوتنە گەڕان، یەکەم جار جڵەوەکەیان دۆزییەوە، پاشان زینەکە، بەڵام هیچ شوێنەوارێکی جوانووەکە و سوارە بچووکەکەی دیار نەبوو. لەپڕ گوێیان لە نووزە نووزێک بوو لە لای ڕووبارەکەوە، من لە هۆش خۆم چووبووم.

کاتێک چاوم کردەوە لە نەخۆشخانەی مادن کەوتبووم. کاکم (نافیز) کە ئەوکاتە سەرۆکی شارەوانی و سەرۆکی پزیشکەکانی نەخۆشخانەی مادن بوو، چارەسەری کردم و ئۆکسجینی دامێ، منیش بەدەم وڕێنەوە ئەموت:

– کوا جوانووەکە؟

دوای چەند خولەکێک لەسەر تەختەیەکی دەستیی بردیانمەوە بۆ ماڵی خۆمان لە مادن، پاشان بۆ باخەکەمان و، ئێوارە خەریکی ڕاکردن و هەڵبەزودابەز بووم وەک ئەوەی هیچ ڕووی نەدابێ.

مناڵیم هەر تەنیا ڕابواردن و سەرگەرمی نەبوو.

دوای گەرمای تەمووز لە ناوەڕاستی مانگی ئابەوە باران بارین دەستی پێ ئەکرد و، لە ئەیلوولدا ڕەشەبای توند هەڵی ئەکرد و، بۆنی خۆشی ترێ ڕنین ئاماژەبوو بۆ کردنەوەی قوتابخانەکان. تەمەنم ٥ ساڵ بوو کە باوکم ناردمی بۆ قوتابخانەیەکی تایبەت. لەسەر فەرش و هەندێک جاریش لەسەر زەوییەکە دائەنیشتین و نیوە بازنەیەکمان دروست ئەکرد لەدەوری خواجە، کە لەسەر سەکۆیەکی بەفەرش داپۆشراو دائەنیشت. ئێستاش وێنەی ئەو فەرشەم لەبەرچاوە کە بەنەخش و نیگار و وێنەی باڵدار نەخشێنرابوو، هەندێک جار سەیرکردنی نەخشەکان ئاگای لای وانەکانی خواجە نەئەهێشتین.

خواجە کە لە ناوەڕاستەکانی تەمەنیدا بوو، سیمایەکی کراوەی هەبوو، ڕیشێکی جوان دەوری دەموچاوی دابوو. باوکی منداڵەکان لە بەرامبەر فێرکردنماندا پاداشتیان ئەدایە و، سەرەڕای بەشداریکردن لە خەرجی گەرمکردنەوەی پۆلەکەدا، خۆشمان کۆڵە دارمان بۆ ئەبرد. خواجە پیاوێکی باش بوو و من زۆر ڕێز و خۆشەویستیم بۆی هەبوو، هەندێک جار کە یەکێک لە خوێندکارەکان دەنگە دەنگی ئەکرد، بە شووڵکە درێژەکەی دەستی هەڕەشەی لێ ئەکرد و بەهێواشی ئەیکێشا بە تەپڵی سەریدا – وەک جۆرێک لە لێبووردەیی زیاتر لەوەی توندوتیژی بێت– تەنانەت ئەگەر لەگەڵ هەندێک خوێندکاریشدا توند

بوایە و لای کەسوکاریان شکاتیان لێ بکردایە، وەڵامی ئاسایی باوکان ئەوە بوو:

– (دەستی خۆش بێت، جێگەی بەهەشت بێت).

باوکان، خواجەیان بەپیاوێکی پیرۆز ئەزانی. ئەی ئەو کەسێکی زانا نەبوو؟ و پەیامەکەی ئەوە نەبوو کە ئەو زانست و زانیارییانەمان فێر بکات؟ بەدان بەخۆداگرتنێکی کۆڵنەدەرانەوە ئەلف و بێی فێر ئەکردین لەسەر شێوازی قوتابخانە کۆنەکان (قوتابخانەی قورئانی). پیتەکانمان بە کۆرس بەتۆنێکی دووبارە یا بەگۆرانی ئەوتەوە.

هاوپۆلەکانم پێکهاتبوون لە کورد و منداڵی فەرمانبەرە تورکەکان. ئەو رۆژانە شتێکی ئاسایی بوو کە مرۆڤ کورد بێت، خەڵک عوسمانیی بوون و جیاوازیی نەبوو لەنێوان عەرەب و کورد و تورکدا، ئێمە منداڵ بووین و بیرمان لەو جۆرە شتانە نەئەکردەوە و تەنیا یاریی و سەرگەرمیمان بەلاوە گرنگ بوو.

پایزی ئەو ساڵە تەندروستی دایکم زۆر تێکچوو، چیمان لەدەست هات کردمان بۆ چارەسەرکردن و بایەخ پێدانی، بەڵام ئەو رووداوە کارەساتبارانەی کوردستانیان بەگشتیی و خێزانەکەی ئێمەیان بەتایبەتی هەژاند، جۆرێک نەبوون یارمەتی نەخۆش بدەن بۆ چاکبوونەوە.

هەموو ئەو رووداوە خراپانە دەرئەنجامی سیاسەتی مایکافیلیی مستەفا کەمال بوون.

بە پشتیوانیی یارمەتی فراوان و گەرموگوڕی کورد توانی بەسەر فەرەنسییەکان و یۆنانییەکان و ئیتاڵییەکاندا سەرکەوێت و ئینگلیز

ناچاربکات لەگەڵی رێک بکەون. بەرامبەر ئەم پشتیوانییەی کورد، کەمال ئەتاتورک بەئاشکرا بەڵێنی ئۆتۆنۆمی تەواوی لە چوارچێوەی کۆماری تورکیادا بەکورد دا، بەڵام دوای ئەوەی رێککەوتننامەی لۆزان جێی رێککەوتننامەی سێڤری گرتەوە، هەڵوێستی بەرامبەر بەکورد گۆڕا و هەر خێرا ئەو راگەیاندنە ئاشکرایەی بیرچووەوە کە ئەیوت: (تورکیا هی دوو گەلە: تورک و کورد) و هەڵوێستێکی دوژمنکارانەی ئاشکرای بەرامبەر ئەو کوردانە وەرگرت کە داوای ئۆتۆنۆمییان ئەکرد و هەمووو ئەو کاسێتانەی کە گۆرانی و پیاهەڵدانی کارە سەربازییەکانی کورد و ئازایەتییان بوو لە کاتی جەنگی سەربەخۆییدا، دەستیان بەسەردا گیراو قەدەغە کران– ئەو کاسێتانەی کە پێشتر تەنانەت پەرلەمانی تورکیاش گوێی لێ ئەگرت– پەرلەمانە کۆنەکە هەڵوەشایەوە و لە پەرلەمانی تازەدا کەسانی تورک بەنوێنەرایەتی ناوچە کوردییەکان دانران، قوتابخانە کوردییەکان داخران و زۆر لە پەرلەمانتارە کۆنەکان گیران و درانە ئەنجومەنی عورفی و دەستی دەسەلاتی ناوەندیی ئەنکەرە لە ناوچە کوردییەکاندا توندتر و بەزەبرتر بوو.

گەرانەوە بۆ بیرۆکە شۆفێنییەکانی (پان تۆران)ی (تورکیای کچ)ی پێش جەنگی جیهانی یەکەم، ئاگادارکردنەوەیەک بوو بۆ نیشتمانپەروەران و کەسایەتییە کاریگەرەکانی کورد، بەتایبەت ئەوانەی لەنزیکەوە هاوکاریی مستەفا کەمالیان کردبوو. سەرەنجام بۆ رێگرتن لە سیاسەتی جیاکاریی و چەوساندنەوە، رێکخراوێکی بەرگریی کوردی دامەزرا و خۆی لە گۆڕەپانەکەدا سەپاند.

خالید بەگی جەبری، یەکێک لە سەرۆک خێڵەکانی (جوبران)ی

نیشتەجێی ناوچەکانی مووش، کە پیاوێکی ڕووناکبیر و پڕ جۆشی نەتەوەیی بوو، ئەو ئەرکەی خستە سەر شانی و بەچالاکی و لەخۆ بووردووییەوە ئەنجامی دا. لە ماوەیەکی کەمدا ڕۆشنبیران و فەرمانبەرانی لەخۆی کۆ کردەوە و، توانی کەسانی دەستەبژێر و پیاوماقوولان و کەسایەتییە ناودارەکانی ناوچەیەکی بەرفراوانی کوردستان کۆبکاتەوە. نوێنەرەکانی بەهەر چوارلای وڵاتدا کەوتنە گەڕان بەمەبەستی کۆکردنەوەی زۆرترین ژمارەی لایەنگر. و ٢٦ی مارسی ١٩٢٥ دیاری کرا وەک ڕۆژی دەستپێکردنی ڕاپەڕینی چەکداریی، بەڵام ڕێکەوت دەستی وەردایە ڕووداوەکان، پێش ئەوەی ئامادەکارییەکان بۆ شۆڕش تەواوبێت، زووتر و لە ٧ی شوباتدا بەرگریی دەست پێکرد، ئەویش لە ئەنجامی پێکدادانێک کە لێپرسراوانی ئەنکەرە لەنێوان مەفرەزەیەکی تورک و هەندێک لە پیاوانی شێخ سەعیدی پیراندا هەڵیانگیرساند.

شێخ وەک پیاوێکی ڕێزدار و ئیماندار لەباکور و باکوری خۆرهەڵاتی کوردستان ناسرابوو و، سوێندیشی خواردبوو هاوپەیمانی کۆڵۆنیل خالید بەگ بێت.

شێخ سەعید کە یەکێک بوو لە سەرانی ڕێبازی نەقشەبەندی– ڕێبازێکی سۆفی ئیسلامییە– ڕێزێکی گەورەی هەبوو لای زۆربەی خەڵکی کورد بەهۆی زانایی و ئیمانداریییەکەیەوە. خۆی بەڕەچەڵەک خەڵکی (باڵوو) بوو و لە ئەرزڕۆم دائەنیشت و، هەموو ساڵێک سەردانی مەزاری باو و باپیرانی ئەکرد لە (باڵوو).

کاتێک کە شێخ سەعید ئەرزڕۆمی بەجێ هێشت، کاروانەکەی و ژمارەی هاوڕێکانی لە ڕێڕەوەکەدا زیادیان ئەکرد و، تا گەیشتە (باڵوو)

بوون بە دە هەزار کەس. ئەو ساڵە شێخ سەعید و پیاوەکانی لە پیران لایان دا کە شارۆچکەیەکە بەدووری ٥کم لە دیاربەکر و ١٠کم لە باڵوو. هەموو دانیشتوانی ناوچەکە بەخۆیان و دیارییەکانیانەوە هاتنە پێشوازی شێخ.

حکوومەتی تورکیا زانیاریی لەبارەی ئامادەکارییەکانی کوردەوە هەبوو و ئەترسا لە جۆش و خرۆشی دانیشتوانەکە و پشتیوانیکردنی تەواویان لە شێخ سەعید. بەمەبەستی ترساندن و دروستکردنی بیانوو، فەرماندەی ژەندرمەی تورک گەڕی ئەوەی پێ گرتن کە هەندێک لە پیاوەکانی شێخ سەعید بەشێوەیەکی ئاشکرا هێرشیان کردووەتە سەر سیاسەتی حکوومەت و، بەپەلە دەستگیری کردن و ویستی بیانخاتە زیندانی پیرانەوە، هەر هێندەی ئەو کەسانەیان لە کەمپەکەی شێخ هێنایە دەرەوە فەرماندەی ژەندرمەکان کەلەپچەی کردە دەستیان و فەرمانی دا بە ژەندرمەکان دارکارییان بکەن.

کاتێک هەواڵەکە بە شێخ سەعید گەیشت وای بەباش زانی دەست وەرنەداتە مەسەلەکەوە، بەڵام کامپەکە کە ئەم ڕووداوە وروژاندبووی، بەشێوەیەکی سەرکێشانە هەڵسوکەوتیان کرد و، هەندێک لە لایەنگرانی شێخ سەعید دەستیان دایە چەک و کەوتنە دوای شێخ (عەبدولڕەحیم)، برا گەنجەکەی شێخ سەعید، کە ئەیویست نەیەڵێت دۆخەکە خراپترببێت، بۆیە دە پیاوی لەگەڵ خۆی برد و بەمەبەستی دانووستاندن چووە لای ئەفسەرە تورکەکە، بەڵام ئەفسەرەکە هەڕەشەی گرتنی ئەویشی کرد.

شێخی لاو وەڵامی دایەوە:

– ئەبێت هۆکاری ماقووڵ هەبێت بۆ گرتنی خەڵک.

ئەفسەرە تورکەکە بەلووتبەرزییەکەوە وەڵامی دایەوە:

– (ئەوە هۆکاری دەوڵەتە)و ئاماژەی دایە دوو ژەندرمە بۆ گرتنی شێخ.

پێش ئەوەی دوو ژەندرمەکە فریای جووڵە بکەون، پیاوەکانی شێخ عەبدولڕەحیم دوانیان لە ژەندرمەکان کوشت و فەرماندەی مەفرەزەکە تێی قوچاند و ئەنکەرەی ئاگادار کردەوە کە:

– شۆڕشی کورد دەستی پێکرد.

لەگەڵ گەیشتنی ئەو هەواڵە، مستەفا کەمال لەخەڵوەتی ڕابواردنی ناو ژنان و مەینۆشی هاتە دەرەوە و وەزیرەکانی کۆ کردەوە و داوای ڕێوشوێنی توندی لێ کردن بۆ نوقمکردنی (چەتەکانی کورد لە خوێندا)، بەڵام (فەتحی ئۆکیار)ی سەرەک وەزیران ئەوەی ڕەت کردەوە دەست بخاتە خوێنی گەلی کوردی دۆست و بێ تاوانەوە.

بۆ جێبەجێکردنی سیاسەتەکانی، مستەفا کەمال پێویستی بەدەستێکی توند و گیانێکی جەلادانە هەبوو، ئەم جۆرە کەسانەش لە دەوروبەری ئەتاتورک دەگمەن نەبوون. لە ڕاستیدا ژمارەیەکی زۆر لە سڤیل و کەسایەتییە سەربازییەکان خەونیان بەوەوە ئەدی پۆستێکی لێپرسراویی وەربگرن و لەناویاندا کەسایەتییەک کە پێشتر خۆی سەلماندبوو وەک ژەنراڵێک و وەک دیپلۆماتێکیش و، چەندین سەرکەوتنی سەربازیی و هەروەها سەرکەوتنی دیپلۆماتیشی بەدەست هێنابوو.

(ئەنینۆ) کە خەڵکی مالاتیایە لە کوردستان و، نازناوەکەی لە ئەنجامی سەرکەوتنی بەسەر یۆنانییەکاندا هەڵگرتبوو. سەرکەوتنێکی

دیپلۆماتیی گەورەشی ئەوەبوو کە توانی ڕێکەوتننامەی سیڤر بگۆڕێت بەڕێکەوتننامەی لۆزان، ئەو ڕێکەوتننامەیەی هەموو هیواکانی کوردی لە ئۆتۆنۆمیدا تێک شکاند، لە پاداشتی ئەم کارەش لە ساڵی (١٩٢٣)وە بۆ (١٩٢٤) پۆستی سەرەک وەزیرانی پێ سپێرا، دواتر ئەنینۆ لە ئەنجامی پەیوەندییە خێزانییەکانی و لەبەرئەوەی ڕقی لەو شەوبێدارییە سووکانە بوو کە دیکتاتۆر خووی پێوە گرتبوو، لە گۆڕەپانەکە کشایەوە. زۆر شت لە بارەی ئەنینۆوە وتراوە، پێشی ئەوترا عیسمەتە کەڕ، چونکە لە بواری دیپلۆماتیدا کەڕ بوو، لەبارەیەوە ئەیانوت: حەوت ڕێوی لەناو سەریدا هاتوچۆ ئەکەن بێ ئەوەی هەرگیز تووشی یەک بن. و ئەیانوت کەسایەتییەکی چاوبرسی و قین لە دڵ بووە.

کاتێک سەرۆکی وەفدی تورکیا بوو لە ڕێکەوتننامەی لۆزاندا، عیسمەت ئەنینۆ بەئاشکرا ڕای گەیاند: (تورکیا موڵکی هەردوو گەلی تورک و کوردە و، ئەم دوو گەلە لەم وڵاتەدا هەمان ماف و ئەرکیان هەیە).

لە ڕاستیدا ئەم قسە شیرین کراوە، بەمەبەستی لە بیربردنەوەی ڕێکەوتننامەی سیڤرو ئەو بەڵێنە ئاشکرایانە بوو کە درابوو، بۆ پێکهێنانی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان.

مستەفا کەمال، عیسمەت ئەنینۆی لە لووتکەی حکوومەتدا دانا بە مەبەستی سەرکوتکردنی کورد و کەوتە هەوڵ بۆ ترساندنی دانیشتووانە تورکەکان لە بزووتنەوەی کورد و داوای چەکهەڵگرتنی لێ کردن و لە پەرلەمانیشدا قیژاندی:

– تورکیا لە مەترسیدایە، ئینگلیز پشتیوانی کوردەکان ئەکات و

چەک و پارەیان ئەداتێ.

سەرەک وەزیرانەکەی ڕاسپارد کار بکات بۆ ڕیشەکێشکردنی ئەو (گانگرینە)ی هەڕەشە لە جەستەی نەتەوەی تورک ئەکات و، فەرمانی دا بە والی بەدلیس بۆ میوانداریکردنی کۆلۆنیل خالید بەگی جەبری بەبیانووی گفتوگۆ سەبارەت بەچارەنووسی کوردستان، پاشان هەر لە هۆڵی کۆشکەکەی خۆیدا گوللەبارانی بکات.

خالید بەگ باوەڕی بەڕەوایی ئەو مەسەلەیە هەبوو کە بەرگریی لێ ئەکات، بۆیە بڕوای بەشێوازی برایانەی نامەکەی والی کرد و بێ هیچ دوودڵییەک لەگەڵ دە ژەندرمەی تورکدا کە بەناوی گاردی شەرەفەوە نێردرابوون بۆ لای، کەوتە ڕێ و ئەوەی بەخەیاڵدا نەهات کە چەند کەسێک لە گاردی تایبەتی خۆی لەگەڵ خۆیدا بەرێت، هەروەها هەواڵی ڕووداوەکەی پیرانی نەبیستبوو و، نەیئەزانی لە ئەنکەرە چ پیلانێک دژی خۆی و گەلی کورد داڕێژراوە.

لەبەردەم هۆڵی کۆشکەکەدا فەرماندەی کاروانەکە بە پەلە چووە ژوورەوە بۆ گەیاندنی هەواڵی گەیشتنی میوانەکە. ئەفسەری ڕاسپێردراو بە فەرماندەییکردنی دەستەی گوللەبارانکردنەکە، فەرمانی پێ کرد:

– تۆ بچۆ دەرەوە، با خۆی بەتەنیا بێتە ژوورەوە.

خالید بەگ بەتەنیا چووە هۆڵی کۆشکەکەوە کە کۆشکێکی کۆنی میرە کوردەکانی بنەچەی شەرەفخان بوو. چاوەڕێ بوو والی خۆی پێشوازی بکات، کەچی دەرگا گەورەکە لەدوایەوە داخرا، چەند هەنگاوێکی نا بەرەو ناوەڕاستی هۆڵەکە و چاوێکی بەپایە کۆنەکانی کۆشکەکەدا گێڕا، چاوی کەوت بەچەندین لوولەی تفەنگ کە ئاراستەی

کراوە، لەو ساتەدا تێگەیشت کە کەوتۆتە بۆسەوە، ویستی بکشێتەوە بەرەو دەرگاکە، هەر لەگەڵ یەکەم جووڵەیدا لە شوێنی خۆی، دە تفەنگ پێکەوە تەقەیان لێ کرد و کەوتە سەرزەوی مەرمەڕینی هۆڵەکە. هەمان ڕۆژ زۆر بەنهێنی و بەبێ ئاگادارکردنەوەی خێزانەکەی بەخاک سپێردرا.

لە هەمان سات و کاتدا مستەفا کەمال فەرمانی بەسوپای چوار کرد کە لە دیاربەکر جێگیر بوو، بەرەو پیران بەڕێ بکەوێت بۆ تێکشکاندنی یاخیبوونی کورد (کە بێگانە پاڵپشتی ئەکات) و، هاوکات سەربازگیریی گشتیی لە وڵاتدا ڕاگەیاند.

دوای ئەو ڕووداوەی کە دوو ژەندرمەکەی تیا کوژرا و فەرماندەکەیان ڕایکرد، شێخ سەعید گەیشتە ئەو ئەنجامەی حکوومەت لەو ئاستەدا ناوەستێ و هەموو هێزی خۆی ئەخاتە گەڕ بۆ سەرکوتکردنی خۆی و جەنگاوەرەکانی.

لە تەمەنی ٨٠ ساڵیدا، لە زانا و ڕێبەری تەریقەتێکی ئاینییەوە، بووە سەرکردەیەکی سەربازیی و سیاسی.

لەبەرئەوەی زۆربەی ئەوانەی لەگەڵی بوون چەکداربوون، بێ هیچ زەحمەتێک لە یەکەی سەربازیدا ڕێکی خستن و، پیاوانی بەئەزموون و ناسراو بەئازایەتی و توانای فەرماندەیی بە لێپرسراوی ئەو یەکانە دانا.

لەو کاتەدا هیچ ئەفسەرێکی پیشەیی نەیتوانی پەیوەست بێت بەهێزەکانی کوردەوە، بەشێکیان لەلایەن خالید بەگەوە بەئەرک نێررابوون بۆ ناوچەکانی تری کوردستان و خۆرئاوای تورکیا و، ژمارەیەکی زۆرتریان لەناو شوورای دیاربەکردا گیریان خواردبوو،

کەشارێکی ناسرابوو بەشوورە گەورەکانی و هیچ پەیوەندییەکی لەگەڵ دەرەوەدا نەبوو لە ڕێی چوار دەرگاکەیەوە نەبێت. لە ڕۆژی یەکەمی پێکداهەڵپژانی نێوان فەرماندەیی ژەندرمەکان و پیاوانی شێخ سەعیدا، لێپرسراوانی سڤیل و سەربازیی، پیاوانی خۆیان گێڕایەوە ناو شارەکە و دەرگاکانیان داخست و ڕێگەی چوونە ژوورەوە و هاتنە دەرەوەیان لە هەموو کەسێک قەدەغە کرد، لە بەرامبەریشدا هەر یەکسەر هێزەکانی تورکیا هەر چوار دەرگاکەیان داخست و بەرگرییان لەپشت شووراکانەوە ڕێکخست. نزیکەی سەد ئەفسەر و پزیشک و ئەندازیار و پارێزەر و ڕووناکبیری تری کورد گیریان خوارد و بێ بەش بوون لە مافی پەیوەستبوون بەبزووتنەوەی چەکداریی نیشتمانییەوە.

سەرەڕای گرفتە سەختەکان، شەڕی نێوان هەردوولا بەقازانجی هێزەکانی کورد دەستی پێ کرد و سوپای تورکیا پاشەکشەی کردە ناو شووراکانی دیاربەکرەوە و کوژراو و تەقەمەنی و کەلوپەلە جەنگییەکانی لە گۆڕەپانی شەڕەکەدا بەجێ هێشت، هاوکات کەوتە بەرگریی لە شارەکە و، تۆپی قورس و شەستیرەکانی لەسەر شوورا پان و کۆنەکان و باڵکۆنی بورجەکان دانا و، لە ماوەی پێنج مانگدا شارەکەیان بەدەنگی تەقینەوەکانیان دەهەژاند.

دوای شکستی سوپای تورکیا، کوردەکان کۆنتڕۆڵی هەموو ناوچەکانی هەردوو پارێزگای دیاربەکر و ئەلعەزیزیان کرد.

شێخ عەبدولڕەحیم برای بچووک و بەجۆشی شێخ سەعید هاتە ناو شاری مادن. بەماوەیەکی کەم پێش گەیشتنی، هێزی پارێزەری شارەکە ڕایانکرد و فەرمانبەرە بەرەچەڵەک تورکەکانیش بە بەرگی

جووتیاری کوردەوە دوایان کەوتن و ڕایان کرد بەرەو خۆرئاوا بەرێگە شاخاوییەکاندا، ژن و منداڵەکانیشیان پەنایان بردە بەر ماڵی پیاوماقووڵانی شارەکە. دێتەوە بیرم ماڵەکەمان پڕ بوو لەو ژنانەی بەگریانەوە لە باوکم ئەپاڕانەوە لای شێخ عەبدولڕەحیم تکا بۆ مێردەکانیان بکات، هەندێکیشیان لەبەر پێیدا کەوتنە سەر چۆک:

– (بمانپارێزە ئەفەندی، تکات لێ دەکەین، مەیەڵە پیاوانی شێخ بمانکوژن) بەو شێوەیە هاواریان هێنا بۆ باوکم کە هەوڵی ئەدا ئارامیان بکاتەوە:

– (بەڵام کەس هیچ نیازێکی خراپی نییە بەرامبەرتان، مێردەکانتان هەڵەیان کرد شوێنەکانی خۆیان بەجێ هێشت و ڕۆیشتن، ئەبوو لە نووسینگەکانیان بمێننەوە و درێژە بەکارەکانیان بدەن، کوردەکانیش وایان پێ خۆش ئەبوو.

ئێمە هیچ ڕقێکمان بەرامبەر بەگەلی تورک نییە و کە کوردەکان ڕاپەڕیون، تەنیا لە پێناو ناچارکردنی ئەنکەرەیە بۆ ڕێزگرتن لە پابەندییەکانی سەبارەت بەئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان لە چوارچێوەی دەوڵەتی تورکیادا).

باوکم کە بەدەنگێکی هێمن و دڵنیاییەوە ئەم قسانەی ئەکرد، لە ڕاستیدا ململانێیەکی ناوخۆیی لە ناخیدا هەبوو، چونکە لەسەر عوسمانیبوونی خۆی مابوو، واتا دەوڵەتێکی فرە میللەتی پێ باش بوو کەهیچ تایبەتمەندییەکی نەتەوەیی تیا نەبێت و لەلایەکی تریشەوە هەرگیز ئەو شێوازەی پێ باش نەبوو کە شۆڕشی کوردی پێ هەڵگیرسا.

ئەو بزووتنەوەیە فەرماندەی بەتوانای کەم بوو، جەنگاوەرەکانیش لە

بنەڕەتدا خۆبەخش بوون، ئەگەرچی وەستای شارەزابوون لە بەکارهێنانی تفەنگ و خەنجەردا، بەڵام هەر بیرۆکەیەکیان ڕەت ئەکردەوە کە داوای دیسپلین و سیستەمی سەربازیی و سیاسیی بکات.

بەهۆی سەرکەوتنە سەربازییەکانیانەوە هەندێک خەڵکی گومانلێکراو پەیوەست بوون بە ریزی جەنگاوەرەکانەوە و، لێرە و لەوێ بەشدارییان کرد لە تاڵانکردنی ئەمبارەکاندا و پەنایان بردە بەر تۆڵەکردنەوەی خۆبەخۆیی، وەک: تیرۆرکردنی ئەفسەر و سەربازانی تورک لەوانەی بەڕەزامەندیی خۆیان، خۆیان تەسلیمی ئەو سەرکێشانە کردبوو.

ئەم ڕووداوە نەگبەتی هێنەرانە، ئەبوونە مایەی نیگەرانیی باوکم کە حەزی لە قانوون و دادپەروەریی بوو و، لەوەش زیاتر نیگەران بوو لە خراپیی دەستنیشانکردنی بەرپرسانی بەڕێوەبردنی شار و گوندە ڕزگارکراوەکان. بۆ نموونە، (قەدرییە فەندی) کرا بە فەرمانڕەوای مادن، کە کەسێک بوو ناسراو بە هەلپەرستی و پیلانگێڕیی و دووفاقی، خۆی کردبوو بە(قسەکەر بەناوی نەتەوەی کوردەوە) و گەیشتە ئەوەی داوای سەربەخۆیی تەواوی کوردستان بکات و، کەوتە دژایەتی هەر شتێک کە تورک بێت. دوای تێکشکاندنی شۆڕشەکەی شێخ سەعید، قەدریە فەندیش حوکمی لەسێدارەدانی بۆ دەرکرا، لەو ساتەدا کە جەلادەکە پەتەکەی کردە ملی، هاواری کرد:

(بژی کۆماری تورکیا)، بەڵام ئەم هەڵوێست گۆڕینە ژیانی پێ نەبەخشییەوە و لەگەڵ ژمارەیەکی زۆر کوردی تردا گیانی لەدەست دا.

پەلەپەلی ئەنکەرە بووە هۆی کاری دوژمنکاریی لەنێوان تورک و

کوردا و کاری دوژمنانەی زۆر و لە ژماردن نەهاتوو دژ بەکورد ئەنجام درا.

دوای کۆنترۆڵکردنی شارە بچووکەکانی هەردوو پارێزگەی ئەلعەزیز و دیاربەکر، فەرماندەکانی چواردەوری شێخ سەعید بڕیاری ڕزگارکردنی شاری دیاربەکریان دا. لە ماوەی چەند مانگێکدا دەستەبژێری هێزە هەڵبژاردەکانیان لەدەوری شووراکانی شارەکە کۆکردەوە بەمەبەستی ناچارکردنیان بۆ خۆبەدەستەوەدان، یان چوونە ناو شارەکە و دەست بەسەراگرتنی لەناوەوە، هەموو ئەمەش بەبێ تۆپ و تانکی هێرشبەر و فڕۆکە، لە بەرامبەر شوورایەکی پتەودا وەستابوون کە سوپایەکی پیشەیی چەکدار بەهەموو جۆرە چەکێکی قورس و سووک بەرگری لێ ئەکرد. ئەو کوردە خۆبەخشانەی توانییان خۆیان بگەیەننە ناو قەڵاکە، بەدیل گیران و کوژران و لاشەکانیان شێوێنرا و بەمەبەستی پاراستنی ناوبانگی سوپا و ڕووخاندنی ورەی دانیشتوان، سوپای تورکیا کەللەسەری دیلەکانی کرد بەدارەوە و بۆ چەندین ڕۆژ بەکۆڵان و شەقامەکانی شارەکەدا گێڕایان.

بەم شێوەیە، لە کاتێکدا هێزی کوردەکان لەبەردەم دەرگاکانی شارەکەدا لاواز بوو، لەجیاتی ئەوەی دەست بەسەر بەشەکانی تری کوردستاندا بگرن و بیخەنە ژێر ڕکێفی خۆیانەوە، مستەفا کەمال و عیسمەتە کەڕ بەشێوەیەکی زیرەکانە سیاسەتێکی بەهێزیان بەکارهێنا و هانی کوردەکانیان ئەدا بۆ ئەوەی دژ بەیەک بجەنگن بەمەبەستی لەناوبردنی یاخیبووەکان. هەروەک چۆن پێشتریش عوسمانییەکان توانیبوویان بە بەکارهێنانی ئەم سیاسەتە میرنشینە کوردەکان لەناوبەرن و، هاوکات شەڕی بۆرجوازیی کوردیان ئەکرد و

هانی لێکهەڵوەشانی خێڵەکانیان ئەدا، هەروەها نانەوەی دووبەرەکی و شەڕ لەنێوان ئەو خێڵانەدا.

کەمال، کوردەکان و کوردستانی ئەناسی و، پەیوەندیی زۆر نهێنی لەگەڵ سەرۆک خێڵە گەورەکانی کورد بەست و، نامەی دۆستایەتی و پیاهەڵدانی بۆ ناردن، لە نامەکانیدا بەبرا ئازیزەکان ناوی ئەهێنان و ئەیتۆقاندن بەوەی شێخ سەعید بەکرێگیراوی ئینگلیزە و دوژمنێکی ڕەوشت نزمە، کە هەموو شتێک ئەکات لە پێناو دابەشکردن و نەهێشتنی ئیمپراتۆریی عوسمانیدا و، هەستی شەرەف و ئازایەتی و پەیوەست بوون بەئیسلامی تیا ئەبزواندن و، بەڵێنی درۆی پێ ئەدان بۆ ئەوەی پشتیوانی بکەن لە ململانێکەی لەگەڵ ئەو (خۆفرۆشە ڕسوایە). توانای ڕازیکردنی بەجۆرێک بوو کە ژمارەیەکی زۆر سەرۆک خێڵ و کەسایەتییە گرنگەکانی لەخۆی کۆکردەوە و دژی هێزەکانی شێخ سەعید چەکداری کردن، سەرەڕای ئەوە لەگەڵ ئینتیدابی فەرەنسا لە سووریا ڕێکەوت بۆ گواستنەوەی هێزەکانی بەو هێڵی شەمەندەفەرەدا کە سنووری نێوان هەردوو وڵاتی پێک ئەهێنا. ئەم ڕێکەوتنە دژی پەیماننامەی ئەنکەرە بوو کە بەهەموو شێوەیەک قەدەغەی کردبوو ئەو هێڵە بۆ ئامانجی سەربازیی بەکار بهێنرێت، بەو هێڵەدا دەیان هەزار چەکداری گواستەوە بۆ ناوچەکانی ئورفە و ماردین و لەوێشەوە بۆ بەرەکانی جەنگ، کوردەکانیش کاتێک بەخۆیان زانی گەمارۆدراون و هیچ کادرێکی پیشەیی و پشتیوانی دەرەکییان نییە.

توانییان چەندین مانگ بەرگری بکەن و، کاتێک بڕوایان بەشکستی خۆیان هێنا یەک لەدوای یەک خۆیان دا بەدەست هێزەکانی تورکەوە.

لە حەوتی تشرینی دووەمدا هێزەکانی تورکیا کوردستانی

تورکیایان داگیرکرد، کە لەو ماوەیەدا ڕەشترین ڕۆژەکانی مێژووی خۆی بەخۆوە بینی و، کوردستان بەئاگر و ئاسن لێیدرا، پیاوان ئەشکەنجە دران و کوژران و گوندەکان سووتێنران و بەرهەمە کشتوکاڵییەکان لەناوبران و ژنان و منداڵان ڕفێندران و دواتر کوژران. تورکەکانی مستەفا کەمال قەسابخانەیەکیان بۆ کورد دانا کە دڕندەییەکەی ئەگەیشتە ئاستی ئەو قەسابخانەیەی تورکەکانی سوڵتان بۆ یۆنانیی و بولگاریی و ئەرمەنەکانیان دانا.

مستەفا کەمال دادگایەکی سەربازیی ناردە کوردستان بەناوی (دادگای سەربەخۆیی)و بەخێراییەکی سەربازیی بێ وێنە، هەزاران کەسی لەسێدارە دا و دوورخستەوە و زیندانی کرد. لەو گوندانەدا کە بەرامبەر سوپای تورکیا بەرگریی کرابوو، منداڵان و ژنان لە حەوشەی ماڵەکاندا کۆکرانەوە و سەربازەکان لە سەربانەوە گوللەبارانیان کردن، ئەو ڕووناکبیرانەی لەدوور یا نزیک هاوسۆزییان لەگەڵ شۆڕشی کورد دەربڕیبوو، ئەوانیش چارەنووسێکی کارەساتبارییان هەبوو، نزیکەی ٢٠ کەسیان پارچە پارچە کران و خرانە گوێنییەوە و فڕێدرانە دەریاچەی وانەوە.

لە مادن ٣٠ کەس دەستگیر کران، لەناویاندا باوکم و براگەورەکەم و مامم و عوسمانە فەندی ئامۆزام کە تاوانەکەی تەنیا ئەوەبوو لە کاتی گەیشتنی شێخ عەبدولڕەحیمدا بۆ مادن هیوای سەرکەوتنی بۆ خواستبوو.

لە شەوێکی سەهۆڵبەنداندا عوسمانە فەندییان ڕاپێچی پیران کرد و بۆ ڕۆژی دوایی بردیانە گۆڕەپانە گشتییەکەوە و کەلەپچەیان لەدەست کربوو و بەستبوویان بە زنجیرێکی درێژەوە و، داوایان لێ کردبوو

لەبەردەم ئەو خەڵکەدا کە کۆ بووبوونەوە، دان بنێت بەوەدا کە هاوکاریی و پشتیوانیی شۆڕشی کردووە و جنێو بەشێخ سەعید بدات، بەڵام ئەو بێدەنگ بووبوو.

کاتێکیش ئەفسەرەکە هەوڵی دابوو ناچاری بکات دان بەو تاوانە گەورەیەدا بنێت و جنێو بە شێخ سەعید بدات، عوسمانی ئامۆزامان نەیتوانیبوو لەوە زیاتر خۆی ڕابگرێت و بەدەنگێکی بەرز هاواری کردبوو:

– سەرکەوتن بۆ شێخ سەعید و شۆڕشەکەی.

ئەفسەرەکە ئەم کاردانەوەیە ئەبڵەقی کردبوو و، فەرمانی دابوو یەکسەر زیندانییەکان بەرنەوە بۆ زیندان نەوەکو خۆپیشاندانێکی جەماوەری دروست بێت و، دوای ئەوە هەموو هونەرەکانی ئەشکەنجەدان و سووکایەتی پێکردنیان لەگەڵدا بەکارهێنابوو.

دنیا تاریک بووبوو کاتێک ئەفسەرەکە لە حەوشەی زیندانەکەدا عوسمانە فەندی بەستبووەوە بەقەدی دارێکەوە و فەرمانی دابوو بە سەربازەکان چەند سەتڵێک ئاوی پێدا بکەن تا هەموو لەش و جلەکانی تەڕ بوو بوو و، بەو شێوەیە بەجێیان هێشتبوو.

ئەو شەوە گەرمیپێو ٣٥ پلەی سەدیی ژێر سفری پیشان ئەدا، بۆ بەیانی ئامۆزاکەمان بووبووە قاڵبێک سەهۆڵ.

هەواڵی ئەم مەرگە ناخۆشە دانیشتوانی مادنی تۆقاند، بەتایبەت کەسوکاری گیراوەکان.

ئەمە سەرەتای دۆزەخ بوو. من ئەوکاتە تەمەنم شەش ساڵ بوو، لە هەموو ئەوەی ڕووی ئەدا تێنەئەگەیشتم، بەڵام جگە لە باسی تیرۆر و

کوشتن هیچی کەم نەئەبینی و نەئەبیست. دایکم شەو و ڕۆژ ئەگریا، خەڵک نەیانئەوێرا باسی کوردستان بکەن. بێگومان من ئەمزانی کە شتێکی نائاسایی و ترسناک ڕووئەدات.

ئیتر لە قوتابخانە ناچاربووین کە بەخۆمان بڵێین تورک و، گفتوگۆ سیاسییەکان لە ماڵەوە ڕاگیران.

لەترسی چارەنووسی باوکم و براکەم و مامم، شەو و ڕۆژ نیگەرانیی باڵی بەسەر ماڵەکەماندا کێشابوو، لە چارەنووسیان ئەترساین کە ئاخۆ ئێستا ئەوانیش تووشی ئەشکەنجەدان و سووکایەتی پێکردن ئەبنەوە؟! و لەوانەشە لەمەودوا ئیتر نەیانبینینەوە.

هەموو خێزانەکان لەم کەشە تۆقێنەرەدا ئەژیان، هیچمان نەئەبیست، جگە لەباسی کوشتنی کوردەکان لێرە و سووتاندنی تەواوی چەندین گوند لەوێ و دۆزینەوەی لاشەی منداڵانی بچووک لەولا. زۆرجار دێتەوە یادم: شەوێکیان دەنگەدەنگێکی تۆقێنەر لە خەو ڕایچڵەکاندین، سەرەڕای ئەوەی ڕووبارێکی فراوان کەوتبووە نێوان ماڵی ئێمە و ئەو فەرمانگە حکوومییەوە کە زیندانی تێدابوو، دەنگە دەنگێکی نامرۆڤانە ئەهات و مەحاڵ بوو هیچ ئاژەڵێکیش بتوانێت بەرگری ئەو ئازارە ترسناکە بگرێت.

ڕۆژی دوایی ڕاستییەکە دەرکەوت، دەنگەکان هی ئەو کوردانە بوون کە ئەشکەنجە ئەدران و، فەرمانبەرە تورکەکان لە یارییەکەیاندا بۆ ناچارکردنی گیراوەکان کە زمان لە هاوڕێکانیان بدەن ئاسنی سوورەوەکراویان بەکار ئەهێنا.

لە هەگبەی هەر بەیانییەکی نوێدا کۆمەڵێ هەواڵی خراپی تیابوو. ڕۆژێکیان لێپرسراوانی تورک داوایان لە کوردەکان کرد هەموو ئەو

چەکانەی لایانە تەسلیمی حکوومەتی بکەنەوە. ئەم بڕیارە هۆیەکی تربوو بۆ تۆقاندنی خەڵک، چونکە پێشتر ئازادیی تەواویان هەبوو لە خاوەندارێتی هەر جۆرە چەکێک کە پێیان خۆش بوایە.

ئێستاش دیوارەکانی ژوورەکەی باوکم دێتەوە بەرچاو کە ڕازابوونەوە بەتفەنگی کۆن و شمشێری زیوین و خەنجەری مشت و کێلان ڕازاوە بە بەردی دەگمەن و گرانبەها، ژوورەکە مۆزەخانەیەکی ڕاستەقینە بوو کە پڕ بوو لەو خشڵانەی خێزانەکەمان چەندین سەدە بوو پاراستبوویان وەک بیلبیلەی چاویان، بەڵام توندیی حکوومەت لەم بارەیەوە ناچاری کردین دەستبەرداریان بین.

زۆری پێ نەچوو لێپرسراوانی تورک بڕیارێکی نوێیان دەرکرد: هەر کوردێک فیشەک یا گوللەیەکی پێ بگیرێت، ئەگیرێت و بێ بەزەییانە تووشی ئەشکەنجە و دوورخستنەوە ئەبێت.

زۆر ترساین، چونکە گوڵشەنی خوشکم لە کاتی گەڕان لە دۆڵابەکەیدا فیشەکێکی تفەنگی ڕاوی دۆزییەوە و بەپەلە خستییە ناو زۆپا دارەکەوە و، لەپڕدا بیری کەوتەوە کە فیشەکەکە بەکارنەهێنراوە.

(دوورکەونەوە) دایکم هاواری کرد. چاوەڕێی تەقینەوەی فیشەکەکە و ماڵەکەمان بووین، بەڵام فیشەکەکە نەتەقییەوە بارووتەکەی پێش تەقینەوە سووتا و، تەنیا گوێمان لە فیشکە فیشکێک بوو.

لەو ماوەیەدا ماڵەکەمان لە شانەی هەنگ ئەچوو و ئارامی بەخۆوە نەئەبینی، لەلایەکەوە ژن و منداڵ ئەهاتنە ژوورەوەو لەلایەکی ترەوە باوکان و هاوڕێیان و دراوسێکان و دۆستەکان کە نیشتەجێی گەڕەکە دوورەکان بوون هاتوچۆیان ئەکردین. ئێستاش ئامۆژنم دێتەوە بەرچاو، ژنێکی بەتەمەنی سەنگین، هەر پێنج کچەکەی بەدەورییەوە

بوون و دەستی تاقە کوڕەکەی گرت و بەپلیکانەی دەروازەی ماڵەکەماندا سەرکەوت و کچەکانی بەخەمباری و باری مەینەتییەوە بەدوایەوە بوون، کە پێش گیرانی باوکیان زۆر چالاک و بزێو بوون. ژنەکان ئەیانقیژاند و بەدەم گریانەوە قژی خۆیانیان ئەڕنییەوە و ئەیانوت:

– (چیمان بەسەر دێت خوای گەورە؟ مێردەکانمان و کەسوکارەکەمانیان گرتووە و کوشتووە، کە نانبدەر و پشتیوانمان بوون لەم ژیانەدا، مرۆڤ چۆن ئەتوانێت هەڕەشەی کوشتن لە بەڕێزێکی وەک یوسفە فەندی بکات؟ ئەو مرۆڤەی کە ڕۆژێک لە ڕۆژان ئازاری هیچ زیندەوەرێک تەنانەت مێرووڵەیەکیشی نەداوە، بێگومان ئەمە کۆتایی دنیایە، بەڵێ دنیا ئاخرە).

لە ئەنجامی ئەم قسانە هەندێک لە دۆستانی دانا و لەسەرخۆ هەوڵیان ئەدا دایکم دڵنیا بکەنەوە:

– (خانم، باری مێردەکەت وەک عوسمانە فەندی نییە، ئەو هەمیشە دووربوو لە ڕووداوە سیاسیی و سەربازییەکان و، لە ماڵەکەی خۆشیدا پێشوازیی لە ژن و منداڵی کارمەندە تورکەکان کردبوو، جگە لەوەش پایەیەکی کۆمەڵایەتی گرنگی هەیە. ئەبینیت کە لە ماوەی ١٠ ڕۆژدا ئازادی ئەکەن و، تورکەکانیش داوای لێبووردنی لێ ئەکەن).

دایکم کە کوژرانی عوسمانە فەندی لە ناخەوە هەژاندبووی لە وەڵامدا ئەیوت:

(گەر تاوانباریشی نەکەن، ئەوا لەسەر پایە کۆمەڵایەتییەکەی لای خۆیان ئەیهێڵنەوە).

بیری باوکمم ئەکرد و ڕۆژەکانیش هێواش، بگرە زۆر بەخاویی تێئەپەڕین لەناو کەشێکی نیگەرانی و خەمدا.

بڕیارم دا سەردانی باوکم بکەم. سواری بۆزۆ بووم و پێکەوە چووین بۆ زیندان، ئێستاش ئەڵێیت دوێنێ بووە دێتەوە یادم: پاسەوانەکە دەرگا گەورەکەی کردەوە، لەوکاتەدا باوکم دەرکەوت و کە منی بینی خەمبار بووم و تەنیا، چاوەکانی پڕ بوون لە ئاو. ویستم ماچی بکەم، بەڵام پاسەوانەکە ڕێی نەدام و دەرگا گەورەکەی داخست بەبێ ئەوەی باوکم بتوانێ یەک وشەش بڵێ، دوای ئەوە بەسەر پشتی بۆزۆوەوە گەڕامەوە و بەدرێژایی ڕێگەکە ئەگریام.

جگە لە خزمەتکارەکان کەس لە ماڵەکەدا نەمابوو، جگە لەیەک پیاو کە ئەویش مامی ئازام (نافی) برا گەورەی باوکم بوو. کە بەسۆفی ناسرابوو، چونکە پیاوێکی شەرمنی گۆشەگیر بوو و، بێ ئەزموون لە فێڵی ئیداریی و سیاسیدا، بەڵام ئێستا ناچاربوو هەموو کارەکانی باوکم لە ئەستۆ بگرێت و هاوکات لە بەرامبەر فێڵە ئەهریمەنییەکانی فەرمانگەکانی حکوومەتدا بەرگریی بکات.

ڕۆژ بەڕۆژ تۆقاندنی دادگاکانی سەربەخۆیی زیادی ئەکرد، ئەو حوکم و بڕیارانەی سێدارەدان کە ئەم دادگا تایبەتە دەری ئەکردن و خێرایی جێبەجێکردنی بڕیارەکان کەشێکی ترس و تۆقاندنی دروست کردبوو.

(عەلی ساحیب)ی سەرۆکی دادگای سەربەخۆیی لە دیاربەکر لە دیدارێکی ڕۆژنامەییدا بەشانازییەوە وتبووی:

– (سێدارەکان بە هێشوو یاخیبووانیان گرتووە).

ئەم قسەیە زیادەڕەویی نەبوو، ئەی هەر عەلی ساحیب پەنجاو پێنج فەرماندەی شۆڕشی دوای تەنیا مانگێک لە گرتنیان بەسێدارەدا هەڵنەواسی، لەنێوانیاندا سەرکردەی ڕاپەڕینەکە، شێخ سەعید کە تەمەنی لە٨٠ ساڵیدا بوو؟ لەجیاتی ئەوەی تەرمی شەهیدەکان بدرێتەوە بەکەسوکاریان دەسەڵاتدارانی تورک تەرمەکانیان خستە ناو گۆڕێکی بەکۆمەڵەوە لە باخچەیەکی نزیک گۆڕەپانی لەسێدارەدانەکە، بەرامبەر دەرگای ناسراو بەدەرگای چیا.

دادگای سەربەخۆیی دۆسێیەکی کۆن یا ڕاپۆرتێکی پۆلیس و تەنانەت قسەیەکی سادەی بەس بوو بۆ ئەوەی حوکمی لەسێدارەدانی پزیشک و پارێزەر و شاعیر و پیاوانی ئاینی دەربکات.

ئەو دووشەهیدەی کە تا ئەمڕۆش گەلی کورد شانازیی بەیادەوەرییانەوە ئەکات (دکتۆر فوئاد خەڵکی دیاربەکر و پارێزەر حاجی ئاختی خەڵکی لیجە) بوون، پێش شەهیدکردنیان دکتۆر فوئاد داوای کرد هاوسەرەکەی لەژوورێکی تەنیادا ببینێت و، داواکەی بۆ جێبەجێ کرا، بەڵام ئاختی کە گەیشتە سەر سێدارەکە بەهێمنییەوە ڕووی قسەی کردە بەرپرسانی تورک:

– (ئێوە بەکوشتنی ئێمە پەیوەندیی مێژوویی و ویژدانیی نێوان کورد و تورک ئەپچڕێنن، ئێوە هەڵەیەکی زۆر گەورە ئەکەن، دڵنیابن کە گەلی کورد لە تۆڵەکردنەوە دواناکەوێت).

لەو ساتەدا کە جەلادەکە پەتەکە دەکاتە ملی، هێندەی هێز تیا ئەمێنێت کە هاوار بکات:

(بژی کوردستان...)

سەربازەکان بە قەمەکانیان ئەکەونە گیانی، ئاختی سەر بەرز ئەکاتەوە و کۆنترۆڵی ئازارەکانی ئەکات و بەهەموو هێزەوە ئەقیژێنێت:

– (بژی کۆماری داهاتووی کوردستان، برووخێ...) و پێش ئەوەی قسەکانی تەواو بکات جەلادەکە کورسییەکەی لەژێر قاچی دەرهێنا و، ئاختی بەهەواوە مایەوە و، کاتێک دوا هەناسەی دا، خوێن وەک فوارە بە بەسێدارەکەدا چۆڕاوگەی بەست.

بێگومان، گەر دادگای سەربەخۆیی ئاوا بەجۆش و خرۆشەوە بەردەوام بوایە، ژمارەیەکی زیاتری کورد شەهید ئەبوون، بەڵام ئەو قەسابخانە بەپەلە و یەک لەدوای یەکانە، بووە مایەی هەژاندنی هەمووان و، هەڵوێستی ئازایانەی قوربانییەکانیش سەرانی ئەنکەرەی ناچار کرد بیر لە مەسەلەکە بکەنەوە و، ڕێنمایی لە ئەنکەرەوە بۆ عەلی ساحیب دەرچوو کە سنووری بۆ کارەکانی دابنێ و هیچ مرۆڤێک بەبێ بەڵگە تاوانبار نەکات و توندوتیژیش کەم بکاتەوە. ئەم گۆڕانکارییە سیاسییانە دەنگدانەوەیان هەبوو، سێدارەکان لە دیاربەکر دیارنەمان و زۆر لە ڕۆشنبیرانی تۆمەتبارکراو بەو تاوانانەی کە دکتۆر فوئاد و پارێزەر ئاختی پێ تاوانبار کران، حوکم دران بە زیندانی ١٥ ساڵ و هەتا هەتایی لەگەڵ کاری قورسدا.

لەگەڵ خاوبوونەوەی تیلۆردا بەپەلە بەرتیل و خزمایەتی باڵیان کێشا بەسەر دادگە قەزاییەکاندا و عەلی ساحیب سامانێکی زۆری کۆ کردەوە لە ڕێی شاردنەوەی فایل و دۆسییەکان، یا تۆمەت دروستکردن بۆ گیراوەکان.

باوکم بەوە ناسرابوو کە عوسمانییە، بۆیە عەلی ساحیب دەستی کرد بەهەوڵدان بۆ تۆمەت دروستکردن بۆ براکەم کە نەچووبووە

ڕێکخراوە کوردییەکانەوە.

دوای دەرچوونی ئەو ڕێنماییانە لە ئەنکەرەوە، نیشتمانپەروەرانی کورد بەمەترسی دائەنران کە ئەبێت زۆر بەسادەیی لەناوببرێن یا بۆ زۆرترین ماوە لە زینداندا بهێڵرێنەوە. دادوەری لێکۆڵینەوەی دادگەی سەربەخۆیی فەرمانی بەتۆمەتبارەکان ئەکرد تا دان بنێن بە تاوانێکدا کە ئەنجامیان نەداوە، لەبابەتی ناردنی چەک بۆ شێخ سەعید و بەشداریکردن لە شۆڕشدا، یا تیلۆرکردنی ئەفسەرانی تورک و تۆمەتی تر.

لەبەرئەوەی باوکم و براکەم و مامم زۆر بەتوندی بەرگرییان لەخۆیان کرد بەرامبەر ئەو تۆمەتانەی خرابووە پاڵیان، بۆیە فەرمانبەرانی تورک هەوڵیان دا شایەتی درۆ بدۆزنەوە و، ئەم کارە گەیشتە ڕادەیەک کە بەڕێوەبەری ناوچەی مادن هەڕەشەی لە(رەسۆ)ی برام کرد کە تەمەنی ١٨ ساڵ بوو بۆ ئەوەی شایەتی درۆ دژی باوکم بدات، بەڵام ئەم پیلانەش شکستی هێنا. لێرەدا تورکەکان پەنایان بردە بەر تۆقاندن. براکەم کە لە دیاربەکر گیرابوو گواستیانەوە بۆ زیندانی پیران کە ژەندرمەکانی بەدڕندەیی و توندوتیژیی ناسرابوون. و دوای نیوەشەو زیندانەکانیان ئەهێنایە حەوشەی زیندانەکە و ناچاریان ئەکردن بەچاوی بەستراوەوە بکەونە سەر ئەژنۆ و هەڕەشەیان لێ ئەکردن، ئەگەر دان نەنێن بەو تاوانانەدا، تەقەیان لێ ئەکەن، هەندێک جاریش سەربازەکان فیشەکیان بەئاسماندا ئەتەقاند یا لەدووری چەند سانتیمەترێک لە گیراوەکانەوە، سەرەڕای ئەوەش گیراوەکان هەرگیز خۆیان نەدا بەدەستەوە.

ئەو کاتە زیندانییەکانی مادن گوێزرانەوە بۆ دیاربەکر بۆ

ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو زیندانییانەی پێشتر بەسزای قورس حوکم درابوون و، دادوەری لێکۆڵینەوەی کۆماریی بەڵێنی پێ دابوون کە ئەگەر بەڵگە پێشکەش بکەن سەبارەت بەوەی خەڵکی مادن هاوکارییان کردوون ئەوا دووبارە دادگایی ئەکرێنەوە، لەوانەیە زیندانییەکانیش لای خۆیانەوە بەڵێنیان دابێت بەشداری ئەم یارییە قێزەوەنە بکەن، بەڵام کاتێک گیراوە مادنییەکان برانە بەردەمیان، زیندانییەکان بێدەنگ بوون و دانیان بەهیچدا نەنا و، هەندێکیشیان دەستیان کرد بەگریان، ئەمەش شکستێکی تری لێپرسراوانی تورک بوو.

دوای ١٠ مانگ لە بردنی گیراوەکانی مادن بۆ دیاربەکر، دادگەی سەربەخۆیی گوێزرایەوە بۆ (ئەلعەزیز) و بڕیاری دا هەموو ئەو گیراوانەی، دادوەر لەبەر بێبەڵگەیی حوکمی نەداون بگوێزرێنەوە بۆ زیندانی ناوەندیی ئەلعەزیز- ناوەندی پارێزگایەکە لە خۆرئاوای مادن-. مانگی شوبات بوو، مانگی زریان و هەڵکردنی ڕەشەبای ناوچە شاخاوییەکان، کاتێک پڕوپاگەندەی ئەوە بڵاو بووەوە کە نزیکەی ٣٠ زیندانیی لەگەڵ ٥٠ پاسەوانی ژەندرمەی سوارەدا دێنە زیندانەکەی مادن بۆ حەوانەوە، ئەمە هەواڵێکی کتوپڕی نائاسایی بوو بۆ دانیشتوانی شارەکە، نەک تەنیا بۆ ئەو خێزانانەی خەڵکیان گیرابوو یا کەسوکارەکەیان بەڵکو بۆ هەموو دانیشتوانی مادنیش.

دیوەخانەکەمان وەک پوورەی هەنگی لێهات، ڕەسۆی برام بەپەلە ئەهاتە دەرەوە و بەڕاکردن ئەگەڕایەوە، دەرگای لەسەرخۆی دائەخست و بەدرێژیی لەگەڵ دایکم قسەی ئەکرد و، ڕۆژێکیان بینیم لەگۆشەیەکی تاریکی ماڵەکەماندا لەگەڵ گەنجانی خێزانەکەمان چرپە چرپی ئەکرد، بەتایبەت لەگەڵ حەسەن کە لاوێکی بەهێزبوو و، لای ئێمە مەیتەر بوو.

بەرەبەیانی ڕۆژێکی خۆش حەسەنم بینی بەپێ بەو ڕێگە شاخاوییەدا ئەڕوات کە ئەچێت بۆ ئەلعەزیز، پێشبینیم ئەکرد کە شتێکی ترسناک گەڵاڵە ئەکرێت، بەڵام نەمئەوێرا لەبارەیەوە بۆ هیچ کەسێک قسە بکەم.

ڕۆژی ١٨ شوباتی ١٩٢٦ مادن چاوەڕێی پیاوماقووڵە گیراوەکانی ئەکرد، بەڵام بێ سوود بوو، ژنان ڕانەمەڕی بریانییان بەبرنج و بادەم و پاقلاوە و میوە و خواردنی ترەوە ئامادە کردبوو، بەڵام ئەمانە هیچ سوودێکی نەبوو چونکە هێندە بەپەلە گیراوەکان گوێزرانەوە کە خێزانەکانیان ئەبڵەق کرد.

خەڵک کەوتنە ترسی ئەوەوە کە لەوانەیە بەرپرسان بەنیازبن گیراوەکان لەڕێگە بکوژن، یا لەو سێدارانەی لە شاری ئەلعەزیز دانرابوون لەداریان بدەن.

دایکم کە لە نیگەرانیدا ئاگری گرتبوو، بەرێگەکەدا کەوتە ڕێ تا لە چارەنووسی مێردەکەی و کوڕە گەورەکەی دڵنیابێت و، ئامادەبوو بڕوات و لە ئەلعەزیز جێگیر ببێت تا لە نزیکیانەوە بێت و هەموو شتێکیان لە پێناودا بکات و هەوڵ بدات ژیانیان لەناو زینداندا مسۆگەر ببێت، بێگومان هەوڵیش ئەدات بۆ ئازادکردنیان.

سەرەڕای ئەوەی تەندروستیی زۆر خراپ بوو و، ئەم زەمانە کە هیچ ڕەحم ناکات و پشتی پێ نابەستریت، هەرچی لەتوانایدا بوو لە تەندروستیی و پارە هەمووی خستەگەڕ بۆ ڕزگارکردنی ئەو کەسانەی بەنرخترین شتی ژیانی بوون لە زیندان و مەرگ. بەڵام خراپیی ڕێگەکان و ئەو وەرزە زۆر ساردەی ساڵ و ئامرازەکانی گواستنەوە، ڕێگەیان بە سەفەری ژنێکی نەخۆشی وەکو دایکم نەئەدا. زۆر بەزەحمەت توانیمان ڕازی بکەین سەفەرەکەی دوابخات و ڕێ بدات

ڕەسۆ بۆ ئەم ئەرکە بچێت بۆ ئەلعەزیز. براکەم بەڵێنی پێ دا کە لە کاتی درێژەکێشانی ماوەی دادگەکەدا، خانوویەک لە دەوروبەری زیندانەکە بەکرێ بگرێت، بۆ ئەوەی دایکم بچێت و لەوێ نیشتەجێ بێت. دوای کۆبوونەوەیەکی خێزانیی، ڕەسۆی برام پاڵتۆیەکی خووریی ئەستووری لەبەر کرد و جوانترین بارگیری تەویلەکەمانی برد و بەرەو ئەلعەزیز بەڕێ کەوت.

چاوەڕێی بووین لە ماوەی حەفتەیەکدا بگەڕێتەوە. دایکم بڕیاری دا بچێت بۆ ئەلعەزیز و ماوەیەک لەوێ بمێنێتەوە بە هاوڕێیەتی دەستەیەک لە کچانی ئامۆزا و کارەکەرەکان کە ئەو خواردنانەی باوکم و کاکم پێیان خۆشە ئامادەی بکەن.

ئەمزانی گوڵشینی خوشکی گەورەم کە ئەوکاتە تەمەنی ١٠ ساڵ بوو لە ماوەی سەفەرەکەی دایکمدا ئاگای لێم ئەبێت، خوشکەکەم کچێکی بچکۆلەی بەئەدەب و هەست ناسک بوو. بەم بیرۆکانە من دڵخۆشی خۆمم ئەدایەوە، بەڵام دایکم بەپەلە سەفەری نەکرد، ئەبوو یەکەم جار بڕێکی زۆر پارە لەگەڵ خۆی بەرێت، بۆیە لە دۆڵابەکەی باوکمدا بەدوای پارەدا ئەگەڕا، هەروەها لای قەرزدارەکانمان و ئەوانەی دوکان و ماڵ و ئەمبار و ئاش و باخچە و زەوییەکانمانیان بەکرێ گرتبوو. کاتێک گەیشتە ئەو بڕوایەی کە ئەو پارەیەی کۆی کردۆتەوە بەش ناکات، وای بەباش زانی هەندێک لە خشڵەکانیشی بفرۆشێت. بەڵام کێشەی پارە تەنیا کێشە نەبوو و بۆ ئەوەی دڵنیا بێت کە لە کاتی نەبوونی ئەودا هەموو شتێک بەڕێکی بەڕێوە ئەچێت، سەرگەرمی ڕاوێژ بوو لەگەڵ ئامۆزاکانمان و دۆستە نزیکەکانمان و ژنانی گەڕەک و، زیاد لە پێویست ئامۆژگاریی و ڕێنمایی ئەدایە خوشکە گەورەکەم و

نافی مامم و کەسانی تری خێزانەکەم:

– (ئاقڵانە هەڵسوکەوت بکەو لە ئاستی بەرپرسیارێتییەکانی سەر شانتدا بە، لە بیرت نەچێت کە وەختی شووتە). دایکم بەردەوام ئەو قسانەی ئەدا بەگوێی گوڵچیندا.

گوڵچینیش دڵنیای ئەکردەوە:

– (بەڵێ، نیگەران مەبە هەموو شتێک بەدڵی تۆ ئەبێت).

کێشەیەکی تر، دۆزینەوەی عەرەبانچییەکی گونجاوبوو، کە ئەمین بێت و لە خۆی و ئەسپەکانی عەرەبانەکەی دڵنیا بێن و لەم وەرزەی ساڵدا بتوانێت بەڕێگەی باریک و پێچاوپێچی نێوان مادن و ئەلعەزیزدا بڕوات. ئەم ڕێگایە بەپەنا ڕووبارەکاندا ئەڕوات و لێرەو لەوێش بەقەراغی چەندین دۆڵی هەزار بەهەزاردا، هەروەک بەسەر چەندین پردی تەختەی کاتیدا تێئەپەڕێت کە چەندین ڕووداو لەسەریان ڕووی داوە. دوای گەڕانێکی ورد و بێزارکەر پیاوێکی بەهێزمان دۆزییەوە کە داوای پێنج ئەوەندەی کرێی ئاسایی خۆی ئەکرد و ئەو مەرجەشی لەسەردانایین کە دوو پیاوی بۆ بگرین بۆ یارمەتیدانی لەلابردنی بەفر لەو شوێنانەی ڕێگەی ڕۆیشتنی عەرەبانەکە ئەگرن. دایکم بەهەموو مەرج و داواکانی ڕازی بوو.

لە ڕۆژێکی خۆرەتاودا کە لە قوتابخانە گەڕامەوە زانیم دایکم بە عەرەبانەیەکی چوارئەسپی سەفەری کردووە و ڕەسۆ و جەمالی لەگەڵ خۆی بردووە بێ ئەوەی خواحافیزیم لێ بکات یا تەنانەت ماچێکم بکات. بەگریانەوە ڕامکرد بەرەو ژوورەکەی و کردم بەهاوار هاوار: (جاجو جاجو) بۆ ئەوەی بەپەلە دەرگاکەم بۆ بکاتەوە. ئەو چەند خولەکەی خایاندی تا جاجو لە قاتی خوارەوە بگاتە قاتی دووەم، بۆ

من ماوەیەکی درێژبوو وەک سەدەیەکی تەواو، سەرئەنجام دەرکەوت و جلەکانی بەدەستییەوە بوو. لەگەڵ پێ بەزەویدانا پێم وت:

– هەر ئێستا ئەم دەرگایە بکەرەوە.

بە خۆشەویستییەکەوە وەڵامی دامەوە:

– ئارام بە و جوان گوێم لێ بگرە، کە دایکت سەفەری کرد و تۆ لە قوتابخانە بوویت، لە ترسی ئەوە بوو کە نەوەکو لە کاتی جیابوونەوەدا تۆ بگریت و ئازار بچێژیت، زۆر نیگەران بوو لەبارەی تۆوە و داوای لێ کردین بەچاکیی ئاگامان لێت بێت.

– نامەوێت بزانم چی وتووە، تەنیا ئەمەوێت ژوورەکەی ببینم.

– باشە، باش.... ئێستا دەرگاکەت بۆ ئەکەمەوە، بەڵام بەو مەرجەی دەستکاریی هیچ نەکەیت.

– بەڵێن بێت، بەڵام تەنیا ڕێم بدە بچمە ژوورەوە.

کاتێک جاجو دەرگاکەی کردەوە، جێگەکەیم بەچۆڵیی بینی، بە ڕاکردن ڕۆیشتم و چەرچەفەکەم لەسەر لابرد و لە سەردەم، خۆم دا بەسەریدا و کەوتمە بۆنکردنی پشتی و بەتانییەکان بۆ ئەوەی بۆنی دایکم هەڵمژم. زۆر بەدوای ئەو سەرپۆشەیدا گەڕام کە حەزم ئەکرد بینێم بەسنگمەوە، بەڵام بۆم نەدۆزرایەوە، سووچێکی بەتانییەکەم گرت و دام بەخۆمدا . نازانم ماوەی چەند بەم شێوەیە مامەوە، تەنیا دێتەوە بیرم کە فرمێسکی گەرمم بەسەر پشتییەکەدا ئەڕشت و بەگریانەوە بانگم ئەکرد:

– دایە...دایە خێرا وەرەوە بۆ لامان، دایە گیان.

دوای ئەوە بەئارامی هەستام و لەبەردەم ماڵەکەدا یاریم ئەکرد.

چەند مانگێک تێپەڕی بێ ئەوەی هیچ شتێک لە قوتابخانە ڕوویدات، زۆر بایەخم ئەدا بەوانەی ئەو مامۆستایانەی تازە لە خوێندنگە گشتییەکانی خۆرئاوای تورکیا دەرچوو بوون، هەوڵێکی زۆریان ئەدا بۆ ئەوەی ئایدۆلۆژیای کەمالیزممان فێربکەن: (کۆماری تورکیا کە مستەفا کەمال دروستی کرد، مەزنترین پاڵەوانی هەموو سەردەمەکان و دیموکراسیترین و پێشکەوتووترین وڵاتی جیهانە و، جگە لە تورک کەسی تری تیا نییە). پێیان ئەوتین: (ئێوە کورد نین، کورد شتێک نییە، جگە لەو دڕندە و ڕێگرانەی لە شاخەکاندا ئەژین) و، ئێمەش ناچار بووین کە بەخۆمان بڵێین تورک و تەنیا بەتورکیی قسە بکەین.

لەبەرئەوەی باوکان بەگشتی ئامۆژگاریی ڕۆڵەکانیان ئەکرد کە گوێڕایەڵی مامۆستاکانیان بن و گوێ لە قسەکانیان بگرن، هیچ خوێندکارێک نەیئەوێرا دژیان بوەستێت.

لەگەڵ ئەوەی زۆربەی خوێندکارەکان خۆیان وا پیشان ئەدا کە بەجۆشن بۆ گوتارەکان و پیاهەڵدانەکان، بەڵام لە ناخی خۆیاندا هەر کورد بوون.

هەرچەندە هەندێک لە خوێندکارانی پۆلە بەرزەکان باوەڕیان بەبیرۆکە و ئایدیای مامۆستاکانیان هەبوو و، چوونە ڕیزی لایەنگرانی مستەفا کەمالەوە.

بەڕێوەبەرێتیی قوتابخانەکە هانی ئەوانەی ئەدا و بەڵێنی پێ ئەدان بەرامبەر بەوەی خەبەر لەو هاوڕێیانەیان بدەن کە بەکوردی قسە ئەکەن یا بەخراپ ناوی مستەفا کەمال ئەبەن. خۆشبەختانە ئەوانە ژمارەیان کەم بوو و بەئاسانیی هاوپۆلەکانیان ناسیانن و دووریان خستنەوە، هەندێک جاریش بەدەستی هاوپۆلەکانیان لێدانیان

ئەخوارد، بەڵام بەڕێوەبەرێتی قوتابخانەکە هەموو جارێک ئەچوو بەهانایانەوە و یارمەتی ئەدان و بەبێ دوودڵیی توندترین ڕێوشوێنیان ئەگرتەبەر لە دژی نەیارەکانیان و جۆرەها پەڵپ و بیانوو و سەرئێشەیان بۆ دروست ئەکردن.

لەلای خۆمەوە یەک وشەشم لە بارەی ئەو کەشەوە کە باڵی بەسەر قوتابخانەکەماندا کێشابوو لەلای کەس باس نەئەکرد. بەم شێوەیە کات ئەڕۆیشت و هەموو خێزانەکە هەوڵی زۆریان ئەدا تا ژیانم ئاسوودە بکەن.

جارجارە هەواڵە ناخۆشەکان نیگەرانیان ئەکردین، وەک ئەوەی زانیمان دادگەی سەربەخۆیی لە ئەلعەزیز بەردەوام ئەبێت لە کارەکانی و سەدان کوردی ناردووە بۆ سێدارە. ئەوەشمان بیست کە ئەفسەرێکی گەنجی ژەندرمە لە گاردی تایبەتی مستەفا کەمال نێردراوە بۆ کوردستان بۆ سووکایەتیی پێکردن و ئەشکەنجەدانی ئەو کوردانەی کاربەدەستان بەمەترسییان ئەزانن.

ئەم جەللادە خووی وابوو کە جنێو بدات و گیراوە سیاسییەکان بورووژێنێت و، هەندێک جاریش بەرێکەوت لەناو گیراوەکاندا پیاوانی بەتەمەنی هەڵئەبژارد و تفی ئەکردە دەموچاویان، زللەی لێ ئەدان و ئەیخستن بەئەرزدا و بەپێوە ئەچووە سەریان. ئێمە بیرۆکەی ئەوەی کە ئەو پیاوە بێ ویژدانە بەو شێوازە ناشرینە لەگەڵ کەسوکارمان هەڵسوکەوت بکات، گیانی ئەهێنایە لەرزین.

پشووی هاوین دەستی پێکرد و دایکم هەر نەگەڕایەوە.

هەندێک لەو میوانەی من حەزم لێیان بوو پێگەیشتبوون، وەک، گێلاس و هەرمێ و کشمیش و تووی سپی بریقەداری وەک مرواری کە

تامی هەنگوین ئەدا، هەروەها بەسەر لقە بەرزەکانی یەکێک لە دار تووەکاندا سەرئەکەوتم و ئەو تووانەم لێ ئەکردەوە و کە لەبەر هەتاوەکە بوون. یەکێک لە نیوەڕۆ خۆشەکانی حوزەیران، دوای ئەوەی هەڵبەزودابەزم کرد و مەلەم کرد و تا تێر بووم میوەم خوارد بەهاوڕێیەتی ئامۆزاکەم دابەزیمە خوارەوە بۆ مادن، کاتێک ئەمویست خۆم هەڵدەمە سەر پشتی کەرەکەم، حەسەنە فەندی دراوسێمان بەرەوڕووم هات:

– (چاوەڕێ بە پاشا چاوەڕێ بە، هەواڵی گرنگم پێیە بۆت). منیش کەرەکەم دایە دەست کوڕی مامەکەم، کاتێک گەیشتمە لای باوەشی پیاکردم و ناوچاوانی ماچ کردم و وتی:

– (ئەوا یەکێک لە ئەندامانی خێزانەکەتان سەری بەرز کردینەوە، ئێمە شانازی پێوە ئەکەین، چونکە کەرامەتمانی بۆ گێڕاینەوە، بڕۆ بەماڵەوە بڵێ کە برا گەورەکەت، دکتۆر، زۆر خراپ لە عەلی حەیدەری هەڵداوە و جارێکی تر ناوێرێت خراپە لەگەڵ زیندانییەکان بکات، خێرا بڕۆرەوە بۆ مادن و خوا ئاگای لێت بێت).

کە گەیشتمە مادن هەواڵەکە وەک تەنینەوەی ئاگر لەناو پووشدا بەشارەکەدا بڵاو بووبووەوە، لە ماڵی ئێمە هەمووان بیستبوویان و دڵخۆشی خۆیان دەرئەبڕی، بەڵام کەس وردەکارییەکانی بۆ باس نەکردبوون کە دواتر زانیم:

ڕۆژێکیان پێش ڕووداوەکە، عەلی حەیدەر هێرشی کردبووە سەر باوکم، هێنابوویە بەردەمی خۆی و ڕیشی ڕاکێشابوو و بەم وشانە ئیهانەی کردبوو:

– (تۆ ئەو چڕوچاوەت کە لە پیرەمێردێکی ساداتی ئۆڵۆمپ ئەچێت،

وا دیارە هەمیشە تەحەدامان ئەکەین، بەڵام پێت بڵێم لە دەستمان دەرناچیت و زوو بێت یان درەنگ، بەڵگە ئەدۆزینەوە کە کاری تێکدەرانەت کردووە و دوژمنایەتی نەتەوەی تورک ئەکەیت.)

باوکم وەڵامی ئەداتەوە:

– (گەر بەدوای ڕاستیدا ئەگەڕێن هیچ بەڵگەیەک نادۆزنەوە تاوانبارم بکات.)

– (بێدەنگ، کوردی بێ قیمەتی پیس).

ئەمە ئەڵێت و ئەچێتە دەرەوە.

براکەم کە ڕاهاتبوو باوکم بەڕێزەوە ببینێ کە پایە و ڕێزی خۆی هەیە لەناو خەڵکدا، لەم ڕەفتارەی عەلی حەیدەر زۆر تووڕە ئەبێت و بڕیار ئەدات تۆڵەی لێ بکاتەوە. بۆیە بەدوای شتێکدا ئەگەڕێت. شیشێکی ئاسنی دەست ئەکەوێت و بڕیار ئەدات گەر جارێکی تر ئەو ئەفسەرە بەرۆکی باوکمی گرت شیشەکە بکێشێت بەسەریدا.

شیشەکە ئەشارێتەوە، بەڵام هاوڕێ زیندانییەکانی ئەیدۆزنەوە و وای بەباش ئەزانن لێی بشارنەوە.

ڕۆژی دواتر کاتێک عەلی حەیدەر دێت، ڕوو ئەکاتەوە باوکم و دەست ئەکاتەوە بە دووبارەکردنەوەی هەمان شانۆگەریی پێشوو، لەو کاتەدا براکەم بەهێمنی لە ریزەکان دێتە دەرەوە و بەدوای چەکەکەیدا ئەگەڕێت، بەڵام کاتێک شیشەکە نادۆزێتەوە تووڕەیییەکی شێتانە ئەیگرێت، پەلاماری ئەفسەرەکە ئەدات و بۆکسێکی توند ئەکێشێت بەدەموچاویدا، لە ئەنجامدا نێردراوەکەی مستەفا کەمال ئەکەوێت بەئەرزدا، کاتێک زیندانییەکانی تر ئەم دیمەنە ئەبینن ئەکەونە شەق و

بۆکسبارانی عەلی حەیدەر کە لە ئەرزەکەدا کەوتبوو، بەڵام پاسەوانەکان کە هەموویان کورد بوون و هەندێکیشیان مادنی بوون تا دواچرکە خۆیان بوارد و لە کۆتاییدا سەرۆکەکەیان لە مەرگێکی مسۆگەر ڕزگار کرد.

لە کاتی لێکۆڵینەوە لەو ڕووداوە، ئەو سەربازانەی بانگ کرابوون بۆ شایەتیدان، بەرپرسیارێتی ڕووداوەکەیان خستە سەر شانی عەلی حەیدەر و بە جەلاد و دڕندە وەسفیان کرد. بەهۆی پشتیوانیی پاسەوانەکان و براکەشم برووسکەی نارد بۆ مستەفا کەمال و سەرۆکی پەرلەمان کە کاریگەریی باشیان هەبوو، عەلی حەیدەر سزادرا و دوای ئەوە جارێکی تر سەردانی زیندانەکەی نەکردەوە.

دوای چەند مانگێک دادگەی سەربەخۆیی گەڕایەوە بۆ دیاربەکر، ئەم گۆڕانکارییە بووە هۆی ئەوەی گیراوەکان لە ئەلعەزیزەوە بگوێزنەوە بۆ دیاربەکر، ئەمجارەیان پێشتر کات و ڕۆژی تێپەڕبوونی گیراوەکانمان بە مادندا ئەزانی، یەکێک بوو لە ڕۆژەکانی ناوەڕاستی مانگی تشرینی دووەم لە دەوروبەری نیوەڕۆدا. لەو ڕۆژەدا زۆربەی دانیشتوانی مادن بە پێ کەوتنە ڕێ بۆ پێشوازیکردنی کاروانەکە. کاتێک گەیشتنە بەرزایی ئاستی بێستانی ئاوپرژێنەکان، ژەندرمەکان ڕێگریی خەڵکیان ئەکرد لە بەرەوپێشچوون و تێیان گەیاندن کەکاروانەکە لای مەلەوانگە گەورەکەی باخەکە لائەدات.

ئەو کاتە من تەمەنم شەش ساڵ و نیو بوو، بەڕاکردن چووم بۆ ئەوێ تا لە نزیکەوە بیانبینم و باوکم و کاکم ڕزگار بکەم، لەگەڵ نزیکبوونەوەی کاتەکە کۆمەڵێکی زۆر سەربازی سوارەی پڕ چەک دەرکەوتن کە دەوری گالیسکەیەکی قورسی سەر بەتاڵیان دابوو.

لە ناو گیراو و دەستبەسەرەکاندا دەموچاوی باوکم ناسییەوە، بەهەموو هێزی خۆم کەوتمە بانگکردنی و دەست ڕاوەشاندن: (بابە بابە) ئەو سەربازە تورکەی لەبەردەممدا وەستابوو فەرمانی پێکردم کە بێدەنگ بم: (ئەو جووڵەجووڵە مەکە ئەگینا کەلەپچە ئەکەمە دەستی تۆش)، بەبۆڵە بۆڵێکەوە ئەمەی پێ وتم. دەموچاوی و تفەنگەکەی و شێوازی قسەکەی بێدەنگی کردم و کەوتمە هەنسکدان. کاتێک کاروانەکە نزیک بووەوە سەربازەکان جەماوەرەکەیان ئاگادار کردەوە لە گیراوەکان نزیک نەکەونەوە و، ماوەی چەند سەد مەترێک لێیانەوە دوور بوون، ڕێگەش بەمناڵەکان نەدرا بچن و دەستکەنە ملی باوک و براو خزمەکانیان، هەروەها ڕێگە بەگیراوەکانیش نەدرا سەیری ئێمە بکەن، بەڵام ئەمە ڕێگر نەبوو لەوەی کە بیانبینین دوو دوو پێکەوە کەلەپچە کراوەتە دەستیان و زنجیرێکی درێژی پێوەیە کە ئەو سەرەکەی بەدەست یەکێک لە ژەندرمەکانەوەیە. چوونە خوارەوە بۆ باخەکە بەرێگەیەکی باریکدا کە ئەچووە سەر حەوزەکە. سەربازەکان نەیانهێشت ژنەکان هەموو ئەو کەلوپەل و دیارییانەی هێنابوویان بۆ کەسوکارە گیراوەکانیان بیاندەنێ، بەبیانووی ئەوەی لەوانەیە شتی ترسناکیان تیا شاردرابێتەوە، تەنانەت خواردن و خواردنەوەکانیشیان وەرنەگرت، جگە لەوانەی کە لەژێر چاودێری بەڕێوەبەری ناوچە و فەرماندەیی ژەندرمەی مادندا ئامادە کرابوون، چونکە ئەوان جێی گومان نەبوون.

دوای کەمتر لە سەعاتێک فەرماندەی سەربازەکان فەرمانی دایە خەڵکەکە کە ئەو ناوە چۆڵ بکەن و بچنەوە ماڵی خۆیان، سەربازەکان بەتوندی کەوتنە دوای ئەو کەسانەی کەللەڕەقییان کرد یا خۆیان

دوائەخست و تەنانەت کەوتنە قامچیکاریی کردنی ئەو ژن و کچانەی دڵیان نەئەهات هاوسەرەکانیان و باوکیان جێ بهێڵن. سەرەنجام خەڵکەکە بەدڵشکاویی و سینەی پڕخەم و چاوی پڕفرمێسکەوە گەڕانەوە بۆ ماڵەوە.

دوای مانگێک دایکم گەڕایەوە بۆ مادن. بەڵام تەندروستیی زۆر خراپتر بووبوو بەهۆی شەکەتیی سەفەرەکەوە. بانگی کردم و سەیری سەرتاپای کردم و ماچی کردم وتی:

– (کوڕە بچکۆلەکەم دیارە بایەخی چاکیان پێ داوی، زۆر شادمانم کە تەندروستیت باشە، شکور ئەدرەوشێیتەوە، دیارە خوشکەکەت شایەنی ئەو ئەرکە بوو کە تۆم بەئەمانەت لای بەجێ هێشتبوو و، تەنیا هێندەم لەدەست دێت سوپاس و دەستخۆشی لێ بکەم کە ئاگای لە هەموو شتەکان بووە).

بەحاڵ قسەکانی تەواو کردبوو کە دەستی لەسەر سەرم کەوتە خوارەوە و دەموچاوی عارەقی دەرداو ڕەنگی سپی بوو و کەوتە سەر ئەرزەکە. ئامۆژنم و خوشکە گەورەکەم و ئەو ژنانەی تر کە هاتبوون بۆ بەخێرهاتنەوەی بەپەلە کەوتنە شێلانی دەست و قاچی و دەوروبەری دڵی و وایان لێ کرد هەوا هەڵمژێت، بەڵام تا دوای سەعاتێک نەهاتەوە هۆش خۆی.

کاتێک هۆشی هاتەوە، دایکم بەئارامی کەوتە گێڕانەوەی ئەوەی ئەم بوورانەوەیە ماوەیەکە دووبارە ئەبێتەوە و جارجار ماوەکەی درێژتر ئەبێت و لە هۆش خۆچوونەکەشی توندتر ئەبێت، ئەم شەکەتییەی دایکم هەموومانی غەمبارتر کرد لەوەی خۆمان پێشتر تیایدا ئەژیاین. بەم شێوەیە و لە تامەزرۆیی و نیگەرانی و ترسدا زستان و بەهار

تێپەڕین، دەزگای دادوەریی و پۆلیس کە هەردووکیان بەتەواوی بڕوایان بەبێتاوانی باوکم و براکەم هەبوو، فەرمانبەرەکان کەوتنەخۆ بۆ ئەوەی زۆرترین بەرتیلمان لێ وەربگرن. بەمەبەستی بەدەستهێنانی بڕێک پارەی زۆرتر، دایکم و خوشکەکەم و ئامۆژنم خشڵەکانیان فرۆشت و ناچار بووین دوو جوانوو و دوو ئەسپیش بفرۆشین بۆ ڕزگارکردنی ژیانی باوکم و کاکم.

ماوە ماوە مستەفا کەمال هەندێک ڕێوشوێنی ئەگرتەبەر بۆ گۆڕینی دابونەریتەکان و بەخۆرئاواییکردنی تورکیا. دوای ئەوەی تەڕبووش و تۆربانی قەدەغە کرد، لەسەرکردنی شەپقە و سدارەی بەزۆر سەپاند. مستەفا کەمال بڕیاری دا بنەماکانی کۆمەڵگەی کوردی بەتەواوی لەق بکات ئەویش بەپەلامارданی یەکێک لە نەریتە پیرۆزەکانی و، دیوەخانداریی قەدەغە کرد، بۆیە بەپەلە کەوتینە داخستنی دیوەخانەکەمان و ئیزندانی ئەو خزمەتکارانەی کاریان ئەکرد. دژایەتی کردنی بڕیارەکانی ئەنکەرە و مستەفا کەمال و هێشتنەوەی دیوەخانەکان قوربانیدانێکی گەورە ئەبوو لەلایەن گەلی کوردەوە، بەتایبەت باری خێزانەکەی ئێمە ڕێی پێ نەداین بڕیارێکی ئیمزاکراو لەلایەن مستەفا کەمالەوە پشتگوێ بخەین. ئەو کەسانەی وا ڕاهاتبوون کە لای ئێمە پەناگەیەک بدۆزنەوە، ئەم هەڵگەڕانەوەیەی ئێمەیان پێ قبووڵ نەئەکراو زۆرکەس کاتێک دەرگەی دیوەخانەکەمانیان بەداخراویی ئەبینی ئەم ڕەفتارەی ئێمەیان بەخیانەت دائەنا.

ئێستاش کاردانەوەی (کارک ئاغا)م دێتەوە بیر، کە یەکێک بوو لە پیاوماقووڵانی گوندی کریسوور. پیاوێکی ناسراو بوو بەئازایەتی و

ململانێکانی لەگەڵ حکوومەت. کە ئەهات بۆ مادن چەندین هەفتە لە دیوەخانەکەمان ئەمایەوە، پیاوێکی ڕێک و ڕاست و ئازابوو. لە هەرزەکاریدا و لە کاتی یەکێک لە شەڕە زۆرەکانیدا گوللەیەک بەگەردنیدا تێئەپەڕێت و جەڕاحێکی شارەزای ئەلعەزیز ڕزگاری ئەکات، بەڵام دوای ئەوە دەنگی گڕ ئەبێت و لەوەشەوە نازناوی (کارک ئاغا)ی لێ ئەنێن واتە ئاغای مل کورت– خۆی ناوی عیزەت بوو.

ڕۆژێکیان من لە بەردەم دیوەخانەکەدا یاریم ئەکرد بینیم کارک ئاغا پاڵ بەدەرگەی حەوشەی دیوەخانەکەوە ئەنێت کە ڕانەهاتبوو بەداخراوی بیبینێت، زۆری پاڵنا، بەڵام دەرگە گەورە کۆنە لە دارگوێز دروستکراوەکە نەجووڵا و ڕێگەی نەدا بچێتە ژوورەوە، ئیتر ئاوڕێکی بۆ لای ئێمە دایەوە و منی لە ناو منداڵەکاندا ناسییەوە و بانگی کردم:

– ئا .. ئەفەندی بچکۆلە پێم بڵێ، ئەوە ئێرە کەسی لێ نییە.

– نەخێر.

بە شڵەژاوی وەڵامم دایەوە.

– ئەی خزمەتکارەکان لێرە نین دەرگەکەمان لێ بکەنەوە؟

– نەخێر لێرە نەماون؟

– لێرە نەماون، چۆن؟

– ئیزنمان دان.

– بۆ هیچییان کردبوو؟

– نا .. نەخێر، بەڵام بەپێی بڕیاری حکوومەت دیوەخانەکەمان داخست.

– ئەوە چی ئەڵێیت ئەفەندی؟! دیوەخانەکەتان داخست؟! واتە

پێشوازی لە میوان ناکەن؟! بەڵام شتی وانابێت! دیارە شێت بوون؟!

– هەراسان مەبە کارک ئاغا، ئێمە وامان نەکردووە، حکومەت داوای ئەوەی لێ کردووین.

– مادەم خێزانەکەتان ئەژین ئەگەر مستەفا کەمالیش داواتان لێ بکات نابێت دیوەخانەکەتان دابخەن، ئەمە لاوازییە، بگرە ترسنۆکییە.

پاشان بە تووڕەیییەوە هاواری کرد:

– ئێستا دەرگەکە ئەشکێنم.

بەسنگە پانە بەهێزەکەی کەوتە پاڵنان بەدەرگەکەوە، بەهەموو هێزی خۆی پاڵی پێوە ئەنا و قۆڵە ئاسنەکەی بەرز کردبووەوە، بەڵام هەموو خۆماندووکردنەکەی بە با چوو، ئاخر ئەو کارە دە پیاوی بەخۆوەی ئەویست تا ئەو دەرگە زلە بشکێنن، کە دەرگەیەکی دێرینی کەلتووریی بوو و دارتاشێکی ئەرمەن لە دیاربەکر دروستی کردبوو. کارک ئاغا چەند خولەکێکی تریش هەر خەریکی دەرگەکە بوو، بەڵام کە زانی هەوڵەکانی بێهوودەیە دەستی هەڵگرت و بە بۆڵە بۆڵەوە وتی:

– (ئەمە ترسنۆکییە، ئەگەر یوسفە ئەفەندی ئازاد بوایە ملکەچی ئەم بڕیارە خراپەی ئەنکەرە نەئەبوو، دیوەخانەکانمان ماڵی باو و باپیرانمانن و نابێت هەرگیز دابخرێن، وەک چۆن ماڵی خوا داناخرێت).

بەدەم ئەم قسانەوە کارک ئاغا دوور کەوتەوە. کاردانەوەکەی زۆر کاری تێ کردم و ئیتر تاقەتی یاریم نەما لەگەڵ هاوڕێکانم. چووم و ڕووداوەکەم بۆ دایکم گێڕایەوە کە بەهێمنی گوێی لێ گرتم پێش ئەوەی دەست بکات بەگریان:

– (کارک ئاغا هەقێتی ئەو قسەیە بکات، بەڵام ئێمە لەم بارەیەوە هیچمان لەدەست نایەت و، ئەبێت لە خوا بپاڕینەوە سزای ئەو زاڵمانە بدات کە زوو یا درەنگ سزای پڕ بەپێستی خۆیان وەرئەگرن). بەدەم هەنسک و سڕینی فرمێسکەکانییەوە ئەم قسانەی ئەکرد.

کۆتایی بەهار بوو کە هێشتا زاڵمەکان هەر حوکمیان ئەکرد، هەواڵی خۆشمان پێگەیشت و لە ئەنجامی ئەو پارە زۆرەی دایکم دابووی بەسەرۆکی دادگەی سەربەخۆیی و یاریدەدەرەکانی، پێیان وتین لە ماوەیەکی کورتدا و بەشێوازێکی سادە و ئاسان چاو بەدادگایی باوکم و کاکم و مامم– دا ئەگێڕنەوە. هەروەها پێیان وتین کە هەرسێکیان بێتاوان دەرئەچن. و لەدەوروبەری ناوەڕاستی حوزەیراندا وەک پیشەی هەمیشەییمان بارەگامان گواستەوە بۆ زەوییەکەمان، ئەو ڕۆژانە بەخێرایی تێپەڕین و لە سەرەتای هاویندا بەنیگەرانییەوە چاوەڕوان بووین. چەندین پرسیار بەمێشکمدا ئەهات و ئەچوو سەبارەت بەکاتی دادگاییەکە و بۆچی ئازادییان ناکەن؟ و کەی ئەیانبینین؟.

مانگی حوزەیران پڕ بوو لە پرسیار. سەرەنجام و لە١٠ی تەممووزدا ڕەسۆی برام برووسکەیەکی کرد کە باوکم و کاکم و مامم بێ تاوان دەرچوون و ئازادییان کردوون و دەوروبەری نیوەڕۆی ١٥ی تەمموز ئەگەنەوە مادن.

ئەو پێنج ڕۆژەی چاوەڕێمان کردن بە١٠٠ ساڵ لێمان ڕۆیی. کە بیرمان ئەکردەوە بەسەلامەت و ئازادیی ئەیانبینین دڵمان لە خۆشیدا تەپەتەپی ئەکرد و خەومان لێ زڕابوو.

سەر لەبەیانی ١٥ی تەمموز بێ ئەوەی کەس ئاگادار بکەمەوە

سواری جوانووە سپییەکەمان بووم و ڕێی دیاربەکرم گرتە بەر، لە ماوەی سەعاتێکدا ١٥کم لە مادن دوور کەوتبوومەوە. کە کەسم نەبینی، ڕاوەستام و بەدوای لەوەڕگەیەکدا ئەگەڕام بۆ ئەوەی جوانووەکە ماندوویی ڕێگەی بحەسێتەوە و بۆ خۆی بلەوەڕێت. کانییەکی بچووکم بینی کە بۆ ئەوەی، بیگەمێ تەنیا پێویستم بەوە بوو بەبەرەو خوارەیەکدا تۆزێک بچمە خوارەوە تا بگەمە سێبەری دار بییەک کە بەشێوەیەکی سەیر لە بزنە برسییەکان ڕزگاری بووبوو. لە سێبەری دارەکەدا دانیشتم و چاودێریی جوانووەکەم ئەکرد کە بەزەوقەوە لە گیا تەڕەکەدا ئەلەوەڕا.

گوێم لەدەنگی ئۆتۆمبیلێک بوو، لە شوێنەکەی خۆم هەڵبەزیمەوە، ئاوڕم بۆ دایەوە، بەڵام لە پێچەکەدا ون بوو. دڵنیابووم کە باوکم لەناو ئەو ئۆتۆمبیلەدایە، بۆیە سواری جوانووەکە بووم و بەغار کەوتمە دوای ئۆتۆمبیلەکە کە دوای ١٠ خولەک ڕاوەستا و، کەسێکی لێ دابەزی، بابە گیان بوو کە دوای ١٨ مانگ زیندان زۆر زۆرم بیر ئەکرد، زۆر بەگەرمی ماچی کردم و سەیرم کرد چاوی پڕ بووە لە ئاو و زۆر لەخۆی ئەکات کە فرمێسکەکانی نەیەتە خوارەوە، باوکم بەخەمبارییەوە لێی پرسیم:

– ئەوە هەر بەتەنیا هاتوویت بۆ بینینمان؟

– بەڵێ بابە، چونکە دایکم لە ترسی پێشوازییەکی جەماوەریی کە دەسەڵاتداران لێی ناڕازی بن هەواڵەکەی ئاشکرا نەکرد.

بەدەنگێکی نزمەوە ئەمەم پێ وت.

– (ئا..بەڵێ) بەپێکەنینێکی چاوە بچووکە جوانەکانییەوە وەڵامی دامەوە.

لەو کاتەدا براکانیشم لە ئۆتۆمبیلەکە دابەزین بۆ ماچکردنم، ماندوویی و شەکەتیی بەسیمایانەوە دیاربوو، سەرنجیشم دا ڕەسۆی برام زۆر ماندوو بوو و، دەموچاوە سپییە جوانەکەی ژاکابوو، چونکە بەدرێژایی ماوەی زیندانیی باوکم و کاکم، هەموو توانای خۆی خستبووە گەڕ بۆ یارمەتیدانیان و ڕزگارکردنیان لە مۆتەکەی مەرگ. ئەرکێکی لەو جۆرە بواری حەوانەوەی بۆ لاوێکی تەمەن ١٨ بەهار نەئەهێشتەوە.

ڕەسۆ داوای لێ کردم لە شوێنەکەی ئەو سواری ئۆتۆمبیلەکە ببم، چونکە حەزی ئەکرد بەسواربوونی ولاخەکە تۆزێک قاچەکانی بحەوێنێتەوە، ئەوەش گەورەترین هیوای من بوو، چونکە زۆرم حەز ئەکرد لەگەڵ باوکم و کاکمدا بم. بەبێ دەنگ کەوتینە ڕێ. کاتێک گەیشتینە سەر ڕێی باخەکەمان لەپڕ خەڵکێکی زۆرمان تووش بوو کە لە باخەکانی دەوروبەرەوە بەهەڵەداوان هاتبوون. پرسیمان ئاخۆ چۆن بەگەیشتنی باوکم و کاکم و مامیان زانیوە! هەموویان بەژن و پیاوەوە کۆ بووبوونەوە و جلوبەرگی ڕەنگاوڕەنگی تایبەت بە جەژنانیان لەبەر کردبوو و هاواریان ئەکرد:

– (بژی یوسفە ئەفەندی، بژی دکتۆر نافیز، بەخێربێنەوە.)

باوکم دەستی بۆ ڕائەوەشاندن و هەوڵی ئەدا تێیان بگەیەنێت کە ئەم خۆپیشاندانە لەکات و شوێنی گونجاوی خۆیدا نییە، بۆ ئێمەش و بۆ ئەوانیش باشتر وایە کە بێدەنگ بن و بڵاوەی لێ بکەن، بەڵام جۆش و خرۆشی جەماوەرەکە زیادی کرد و گەیشتە لووتکە کاتێک دووان لە دراوسێکانمان (یالیل) و (ماندوو ئاغا) خۆیان کرد بەناو جەماوەرەکەدا و یەکی بەرانێکیان بەدەستەوە بوو، یەکێکیان بەرەو

لای باوکم و ئەویکەشیان بەرەولای براکەم هات و کاتێک گەیشتینە نزیکی چەند مەترێک لێیانەوە ئاماژەیان بۆ ئەو دوو قەسابە کرد کە لەگەڵیان بوون، ئەوان ئامادە بوون هەردوو ئاژەڵەکە بکەنە قوربانیی (ئەوانەی لە پەتی سێدارە ڕزگاریان بوو). لە چاوتروکانێکدا دوو پیاوەکە دوو بەرانەکەیان دا بەزەویدا و یەکی دووکێردی گەورەیان لە قاییشە پانەکانی پشتیان دەرهێنا و خستیانە سەر ملی بەرانەکان. ڕەنگی خوێن زەوییەکەی سوور کرد، دوای چەند لەقە فرتێیەک دوو بەرانەکە ڕۆحیان دەرچوو. باوکم لەجیاتی ئەوەی بەم ڕێزلێنانە شادمان بێت، هەراسان بوو و ئەم جۆرە کارانەی بەسیمای دڕندایەتی ئەزانی:

– (نابێ ئەم کارە بکەن) باوکم هاواری کرد، بەڵام جەماوەرەکە بڕوای وابوو بەم قوربانییانە سوپاسی خوایان کردووە. شادمانی و هەلهەلەکێشانی پیرەژنەکان دەربڕینی شادمانیی بوو بەم کۆبوونەوەیە کە ماوەیەکی درێژبوو ڕووی نەدابوو.

لەم ماوەیەدا دایکم بە تامەزرۆییەوە چاوەڕوانی مێردەکەی و کوڕە خۆشەویستەکەی ئەکرد، تا ئەو کاتە گەیشتبووە سەرەتای گۆڕەپانەکە. دایکم و باوکم بەشێوازی کوردی دەستیان کردە ملی یەک، شانی یەکترییان ماچ کرد، بەڵام دەست لەملانەکەیان زۆری نەخایاند، چونکە دایکم پەلەی بوو کە کوڕە نۆبەرەکەی بگرێتە ئامێز و سەری بێنێ بەسنگییەوە، بەگەرمی ڕوومەتی ماچ کردو بەکوڵ فرمێسکی ئەڕشت و وتی:

– ئۆە نافیز، نافیز تۆ زیندوویت، لە نزیکمەوەیت، ئیتر لەمەودوا هەرگیز بەجێم نەهێڵیت، چەند ڕۆژێکم ماوە لەم ژیانەدا بۆم پڕبکە لە

شادمانی، ڕۆڵە لەناوماندا بمێنەرەوە، لە مادن بمێنەرەوە.

– مەگری دایە گیان، مەگری، بەوردی بیری لێ ئەکەمەوە و سەیر ئەکەم بزانم ئەتوانم لە مادن بمێنمەوە، بەهەرحاڵ دیاربەکر دوور نییە و سەرەڕای خراپی ڕێگە ئەتوانم هەردوو هەفتە جارێک سەردانت بکەم.

– (نا) دایکم لێی پاڕایەوە (ئەمەوێت هەموو ڕۆژێک لە پەنا خۆمدا بتبینم).

– باشە دایە، هێمن بەرەوە، ڕێم بدە فرمێسکی ئەو چاوە جوانە برژانگ درێژانەت بسڕم، نامەوێت ئاوا خەمبار بیانبینم، چونکە بۆ پێکەنین و پەخشکردنی شادی دروست کراون نەک بۆ خەم و پەرۆشیی و تامەزرۆیی، با ئێستا بەپێکەنینەوە بڕۆین و ڕێ بدەین زەمانە هەموو شتێک ڕێک بخات.

دایکم ئارام بووەوە و گەڕایەوە جیهانی واقیع، چونکە ئەبوو سەرپەرشتیی چێشتخانەکە بکات و دڵنیابێت لە پێشوازیی چاک لە میوانەکان، کە بە ژمارەی زۆر هاتبوون بۆ پیرۆزبایی لە خزمەکانمان کە زیاد لە ساڵ و نیوێک لە زینداندا بوون. هەندێکیان بۆنەکەیان ئەقۆستەوە بۆ ئەوەی ڕاوێژ بەکاکم بکەن لەبارەی نەخۆشییەکانیانەوە و، هەندێکیشیان تکایان لێ دەکرد لە مادن نیشتەجێ بێت. میوانەکان لە هەموو لایەکەوە ئەهاتن بەپێ یا بەسواری ئەسپ و کەر و ئێستر. بەلای منەوە هەلێکی زێڕین بوو بۆ هەڵبژاردنی ئەسپی پێشبڕکێ و بردنی بۆ سەر ڕێگە قیرتاوکراوەکە و غارپێکردنی، هاوڕێ بچووکەکانیشم لە باخەکانی دەوروبەرەوە بانگ ئەکرد بۆ بەشداریکردن لەم پێشبڕکێی ئەسپ سوارییەدا. هاتوچۆی میوانەکان

دوو هەفتە بەردەوام بوو، دوای ئەوەی کاکم ڕایگەیاند کە بەنیازە بگەڕێتەوە بۆ دیاربەکر، چونکە لەوێ کلینکێکی پزیشکی هەبوو و پۆستی پزیشکی فەرمیی شارەوانیشی هەبوو.

ژیانی سیاسیی لە وڵاتدا گۆڕا. لەژێر گوشاری هەندێک لە یاریدەدەرەکانیدا، مستەفا کەمال بڕیاری دا ڕێژیمەکە بکاتە دیموکراسی و پەنای بۆ شێوازی تری جگە لەهێز برد بۆ بەتورککردنی کورد و، فەرمانی دا لە ١٥ی ١١/١٩٢٧دا هەڵبژاردنی نوێ بکرێت بۆ شارەوانییەکان لە سەرتاسەری تورکیادا.

مادن بوو بە ناوچە و، لە ماوەیەکی زۆر کورتدا دەستی کرد بە ڕێکخستنەوەی وەبەرهێنانی مس و، قوتابخانە ناوخۆییەکە خرایە سەر قوتابخانە سەرەتاییەکەی کوڕان بەمەبەستی جێکردنەوەی کوڕانی گوندنشینە کوردەکان.

قوتابخانەکە بەشێک لە خوێندکارە شارییەکانی دەرکرد تا جێگەی خوێندکارانی لادێیی ببێتەوە کە شوێنی مانەوە و خواردن و جلوبەرگ و خوێندنیان بەخۆڕایی بوو. ئەوانە کە هەرگیز یەک وشەی تورکییان نەبیستبوو، ئامانج لەم کارە ئەوەبوو فێری زمانی تورکییان بکەن و ئایدۆلۆژیای (باڵادەستیی گەلی تورک) بخەنە مێشکیانەوە، بەڵام ئەم ئەزموونە لە چەند مانگێک زیاتر بەردەوام نەبوو، لەلایەکەوە لەبەر لاوازیی توانای دارایی و لەلایەکی ترەوە بەرپرسانی تورک ناچاربوون دان بە واقیعەکەدا بنێن.

ئەم شێوازە چارەسەرێکی سەرکەوتوو نەبوو بۆ هەموو کێشەکانی تورک کە یەکێک لە ئەرکەکانی سڕینەوەی گەلی کورد بوو بەشێوازێکی جادوویی. بەڵام ئەنجامەکانی بەدڵی بەرپرسان نەبوو و پێچەوانەی

پێشبینییەکانیان بوو، سەرەڕای ئەوەی ئەو منداڵە بچووکانەی لە بەشی ناوخۆیی بوون بەخێرایی فێری زمانی تورکی ئەبوون، بەڵام بەردەوام هەر بەزمانی کوردی قسەیان ئەکرد کە مێشکداشۆرینی ڕۆژانە نەیتوانیبوو کاری تێبکات.

سەبارەت بە هەڵبژاردنەکانی شارەوانی و لەو کاتەوە کەسوکارمان بیستبوویان، هەموو هەوڵێکیان خستە گەڕ تا کاکم بگەیەننە سەرۆکایەتی شارەوانی مادن، کە لەژێر گوشاری خێزانەکەماندا خۆی کاندید کرد، بەڵام هەر لە دیاربەکر نیشتەجێ بوو و، بەشداریی هەڵمەتی هەڵبژاردنی نەکرد کە زۆر گەرم و گوڕ بوو، چونکە دەوڵەت هەموو شێوازێکی گرتەبەر بۆ دژایەتیکردنی خۆ کاندیدکردنەکەی. ئێوارەی ١٦/تشرینی دووەم ئەنجامی کۆتایی هەڵبژاردنەکان ڕاگەیەنرا و کاکم بە سەرۆکی شارەوانی هەڵبژێررا و پارتەکەمان زۆربەی هەرەزۆری کورسییەکانی ئەنجومەنی شارەوانی بردەوە. بارودۆخی دەرئەنجامی هەڵبژاردنەکە کاکمی خستە بەردەم واقیعەکە و ناچاری کرد دیاربەکر بەجێ بهێڵێ و بەپەلە بگەڕێتەوە بۆ مادن. دایکم زۆر شادمان بوو بەم ڕووداوە. نیوەڕۆیەکی مانگی تشرینی دووەم کاکم گەیشتە جێ، لە پڕێکدا لە خەو هەستاین، کچێکی ڕەشی جەستە بەهێز وەک درەختی سەروو لەبەر دەمماندا وەستابوو و بە خۆشەویستییەوە سەیری ئەکردین.

لەو چیرۆکە میللیانەی کە پێش خەوتن زۆر گوێمان لێ ئەگرت، ڕۆڵی سەرەکیی کوڕە پاڵەوانێک یا کچە پاڵەوانێکی ڕەش بوو کە زۆربەی جار لەم چیرۆکانەدا نموونەی پاکی و دڵسۆزیی و گوێڕایەڵی بوون، بەڵام هەرگیز بەڕاستی نەماندیبوون، بۆیە هەم سەرمان سوڕمابوو،

هەم شاگەشکە بووین، (عیفەت)ی خوشکم کە تەمەنی سێ ساڵ بوو، بەنازەوە لێی پرسی:

– (تۆ کێیت؟ و لە کوێوە هاتوویت؟)

کچە گەنجە ڕەشەکە لە شوێنی خۆی وەستابوو، خەندەیەکی فراوانی کرد کە دوو ڕیزی جوانی ددانی سپی دەرخست و بە شەرمێکەوە و بەزاراوەیەکی تورکمانی لای دیاربەکر وەڵامی دایەوە:

– ناوم برلانتە و لە دیاربەکرەوە هاتووم

– دیاربەکر ڕەشی وەک تۆی زۆر لێیە؟

– ئێمە ١٠ کەسی خێزانێکین، ئەڵێن گوایە بەڕەچەڵەک خەڵکی سودانین.

– (ئەی لای ئێمە ئەمێنیتەوە؟) من لێم پرسی:

– من هەرگیز دکتۆر جێ ناهێڵم و هیوادارم بەدرێژایی ژیانم خزمەتی بکەم مادام ئەو ئەیەوێت لەخزمەتیدا بمێنمەوە، من مردبووم و ئەو زیندووی کردمەوە و، ئەگەر لێرە بمێنێتەوە شادمان ئەبم بەوەی ئاگام لەئێوەش بێت، من منداڵم زۆر خۆش ئەوێت.

برلانت حەزی ئەکرد درێژە بە قسەکانی بدات، بەڵام دادە گوڵچین هاتە ژوورەکەمان، دەستی ژنێکی قەڵەوی گرتبوو کە تەمەنی لە دەوروبەری ٤٠ ساڵدا بوو و دوو چاوی گەورەی درەوشەداری پێوە بوو لەگەڵ دەموچاوێکی گونجاوی ڕێکوپێک و سیمایەکی پاکی سپی:

– ئەمە چێشتلێنەرەکەی کاکمە، ناوی (مەقبولە باجی)یە ئێستا من زۆر شتی لەبارەوە ئەزانم و ئەزانم پێشتان خۆشە کە بزانن یاپراخ و شۆربایەکی زۆر خۆش لێ ئەنێت.

مەقبولە زۆر خێرا سەلماندی کە لە ئاستی ناوبانگەکەیدایە و، دایکم بەرپرسیارێتی چێشتخانەکەی پێ سپارد. کە ئەرکێکی ئاسان نەبوو لەگەڵ ئەو هەموو هاتوچۆ بێ وەستانەی میوانەکانمان، برلانتیش بەهۆی بەهێزیی و دان بەخۆداگرتن و خۆڕاگریی و سوعبەتە خۆشەکانیەوە بووە نزیکترین هاوڕێم.

لەبەرئەوەی کاکم لەلایەن میللەتەوە بە سەرۆکی شارەوانی هەڵبژێردرابوو، بۆیە بەرپرسانیش بە بەڕێوەبەری نەخۆشخانەی مادن دایانمەزراند و دەستبەجێ کەوتە کار. مادن دۆخێکی نالەباری هەبوو، چونکە چالاکیی کانەکان بەتەواوی وەستابوو و دەوڵەت سامانی ژێر زەوی وڵاتی خۆماڵی کردبوو و بەدوای ڕێگەکەیدا ئەگەڕا بۆ وەبەرهێنانی بەشێوازی بنەڕەتی و مۆدێرن و، ئیدارەیەکی پێکهێنابوو بۆ وەبەرهێنانی مس لە مادن، بە سەرۆکایەتی ئەندازیارێکی کانەکان، کە لەنێوان ئەو ئەندازیارە ئەڵمانی و بەلژیکییانەدا دەستنیشانیان کردبوو، کە دەوڵەت لەگەڵیان ڕێککەوتبوو بۆ ئەنجامدانی لێکۆڵینەوەی پێویست.

لە چاوەڕوانیی دەستپێکردنی کارەکاندا مادن لە دۆخێکی ئابووریی سەختدا بوو و، لە بەشێکی زۆری دانیشتوانەکەی بێ بەش بوو.

نافیز کەوتەخۆ بۆ دابینکردنی سەرچاوەی دارایی و پێکهێنانی کادری هونەریی. و سوودیشی لە پشتیوانی والی وەرگرت کە ئەنکەرە ناردبووی بۆ مادن. ئەو پیاوێکی باش و تێگەیشتوو بوو و نیازپاک بوو و لەسەر سووربوونی ئەو، وەزارەتی دارایی ڕازی بوو بە پێشکەشکردنی یارمەتییەکی دارایی گەورە بەشارەوانی شارەکەمان بۆ ئەنجامدانی کارە بەپەلەکان، هەروەها لەگەڵ کرێکارە خۆماڵییەکان

ڕێککەوت و خەڵکانی پسپۆڕی هێنا بۆ کارەکانی سیڤلی و تەندروستی و ئاو. کاکم پێشنیازی کرد شارەکەمان سوود لە کارەبا وەربگرێت، هەرچەندە زۆر شاری گرنگتر لە مادن هێشتا کارەبایان نەدیبوو، بەڵام دەسەڵاتدارانی باڵا تێیانگەیاند کە تورکیا قوربانی ئەدات بەپارەی قورس و دەگمەنی خۆی بۆ هێنانی کەلوپەلی ژیانیی تر.

نەخۆشخانە کۆنەکە بووبووە کەلاوەیەکی چۆڵ، نافیز کاتێکی زۆری تەرخان کرد بۆ گەڕان بەدوای خانوویەکدا کە بگونجێت وەک نەخۆشخانە بەکار بهێنرێت، سەرئەنجام کوڕەکەی قەدرییە فەندی- ئەو نیشتمانپەروەرەی لە دیاربەکر لە سێدارە درا- خانووە گەورەکەی خۆی کە پێکهاتبوو لە سێ قات بەخۆڕایی بەخشی تا بکرێتە نەخۆشخانە و، کاکم یاریدەدەرێکی بۆ خۆی دۆزییەوە ئەویش برینپێچی مۆڵەتدار (کەمالە لووت درێژ) بوو کە لووتی زۆر زل بوو، لەگەڵ (ئەلیف) ئەو بێوەژنە ئازایەی کە چەندین بەهرەی هەبوو و بووە پەرستار لە نەخۆشخانەکەدا، هەروەها لەگەڵ کوڕ و کچێکی گەنجیش کە خوێندنی سەرەتاییـیان تەواو کردبوو ڕێککەوت تا وەک دوو برینپێچی یاریدەدەر کاری لەگەڵ بکەن و لەکۆتاییشدا لەگەڵ (عەلی جەڕاح)ی عەریفی خانەنشین ڕێککەوت کە یاریدەدەری بێت لە چارەسەری لەجێچوون و شکانی ئێسقاندا.

عەلی کەسێکی دەگمەن بوو لە پیشەکەیدا و، زۆر شارەزا بوو لە پێکهاتەی پەیکەرە ئێسکی مرۆڤدا و، سەرەڕای ئەوەی خوێندەوارییەکی زۆری نەبوو، بەڵام هەر هێندەی دەستی بخستایە سەر ئەو ئێسقانەی ئازاری هەبوو یەکسەر ئەیزانی ئەو شوێنە درزی

بردووە یا ورد بووە یا دەرچووە و یا شکاوە و دوای ئەوەی چارەسەرکردنی بەلای ئەوەوە وەک یاری منداڵان وابوو.

ڕۆژێکیان پێی ڕاستم لەجێ چوو، خستییە ناو ئەڵقەی گوریسێکەوە و دارێکی پێوە کرد و بایدا تا پێم هاتەوە شوێنی خۆی، بەهەموو هێزی خۆم ئەمقیژاند، بەڵام دوای چەند سەعاتێک ئازار، هەستم بەحەوانەوە کرد. ڕۆژی دواتر ئاوساوییەکەی نەما و دوای سێ ڕۆژ کەوتمەوە ڕاکردن و هەڵبەز و دابەز. هەندێک جاریش دەرمانی میللی بەکارئەهێنا، ڕۆژێکیان هەستم بەئازار کرد لە قۆڵمدا کە ئێسقانەکەی درزی بردبوو، ئەویش ئامۆژگاری کردم مێوژی ڕەشی بێ ناوک لەگەڵ ڕۆنەکەرە تێکەڵاو بکەم و بیخەمە سەر شوێنی ئازارەکە، پارچەیەک قوماشی هێنا و ئەو گیراوەیەی لەسەر پان کردەوە و بەستی لە قۆڵم، دوای دوو ڕۆژ بەتەواوی چاک بووەوە.

هەر ئەوەندە نا، ئەو ڕۆژەی سێبەندە (حەوز)ی شکاوی هاوڕێیەکمانی چارەسەر کرد، ناوبانگی گەیشتە ناوچە دوورەکانی دەرەوەی سنووری مادن.

پاش نیوەڕۆیەک یاری چاوشارکێمان ئەکرد، مستەفا لە سەربانێکی دوو مەتر بەرزەوە خۆی هەڵدا، لەبەرئەوەی زەوییەکە قوڕ بوو قاچی هەڵخلیسکا و ئێسقانی لای ڕاستی سێبەندەی پارچە پارچە بوو، منداڵەکە ویستی هەستێت، بەڵام نەیتوانی خۆی هەڵگێڕایەوە و دەستی کرد بەگریان، ڕێبوارێک کە بەوێدا ئەڕۆیی هەڵی گرت بیباتەوە بۆ ماڵەوە، کاتێک مستەفای بەرز کردەوە تا بیکاتە کۆڵی ئێمە لە شوێنی خۆمان ئەبڵەق بووین، چونکە قاچی ڕاستی شۆڕ بووبووە خوارەوە وەک ئەوەی ئێسقانی تیا نەبێت. مستەفا هەتیوێکی بێ دایک

و باوک بوو، بەڵام ئازاو بەجەرگ بوو، عەریف عەلیمان بانگ کرد و دوای سەیرکردنی شوێنی شکاوییەکە وتی:

– ئەمە زۆر ترسناکە، بەڵام دڵنیابن کە من چاکی ئەکەمەوە.

هەرواش بوو، عەلی بەڵێنەکەی هێنایە دی و دوای مانگێک مستەفا بە دار شەق هاتەوە بۆ قوتابخانە و دوای مانگێکی تریش وازی لە دارشەقەکە هێنا و کەوتەوە ڕۆیشتن وەک ئەوەی هیچ ڕووی نەدابێ.

سەروەریی و شاکارەکانی عەلی جەراح زۆر بوون و دانیشتوانی مادن شادمان بوون کە کاکم ئەم کارەی پێ سپاردووە.

سەرەڕای پیشەکەی و چالاکییە زۆرەکانی، نافیز خەونی بەوەوە ئەبینی کە بەهرە بێشومارە شارراوەکانی ناو گەلی کورد بدۆزێتەوە و یارمەتییان بدات لە پەرەپێدانی ئەو بەهرانەدا، جا ئەو کەسانە جەراح بن یا پیشەوەر یا مۆسیقار. بۆ ئەوەی ئەم خەونەی بێتە دی، هیچ هەلێکی لەدەست نەئەدا بۆ هەوڵدان بۆ خزمەتی گەل و وڵاتەکەی.

دوای ئەوەی دڵنیا بوو لە ئامادەبوونی نەخۆشخانەکە و بەچاکی بەڕێوەچوونی کارەکانی، بڕیاری دا سەرچاوەکانی ئاو چاک بکات و دووبارە بنیاتیان بنێتەوە و، فەرمانی دا بەچاککردنەوەی ئەو چەند پردەی لەسەر ڕووبارەکە بوون لە بەشی خوارەوەی شارەکەدا، کە لە هەر ساتێکدا لەوانە بوو بڕووخێن. و پردێکی نوێشی دروست کرد کە ئەندازیار و وەستا و کرێکارەکان بەگەرمی و چالاکیی کاریان تێدا کرد، لەو کاتەدا حکوومەت بودجە تەرخانکراوەکانی بڕی، دوای ئەوە بەماوەیەکی کەم دۆخی بەڕێوەبەرێتی شارەکەی گۆڕی و دووبارە شارەکەمانی کردەوە بە ناوچە (ناحیە)و بەفرمانێکی ئەنکەرە پۆستی سەرۆکی شارەوانی لەلایەن گەلەوە هەڵبژێردراوی لە هەموو ناوچە

کوردییەکان هەڵوەشاندەوە، دوای ئەویش خوێندنگە ناوخۆییەکەی تەرخان کرابوو بۆ منداڵانی جووتیارانی گوندەکانی دەوروبەر، ئەویش داخرا.

سەرەتای هاوینی ١٩٢٨ کاکم مادنی بەجێ هێشت تا دووبارە لە دیاربەکر نیشتەجێ ببێتەوە، ئەمەش گورزێکی توندبوو بۆ مادن و بۆخێزانەکەمان بەگشتی و بۆ دایکە نەخۆشەکەم بەتایبەتی. ئەو خۆشیی و چالاکییەی کاکم دروستی کردبوو، ئەو خوانەی لە ماڵەوە ڕێکخرابوو و جموجۆڵی بێ ڕاوەستانی میوانەکان، توانیبووی ئازاری نەخۆشی لە بیر دایکم بەرێتەوە. لە ڕاستیدا بوونی نافیز لە نزیکییەوە چاکترین دەرمان بوو بۆ ئەو، لە ماوەی بوونی نافیز لەگەڵمان نەمانبینی دایکم باسی نەخۆشییەکەی بکات یان ئاه و ناڵەی هەبێت، بەتەواوی لە هۆش خۆ چوونەکەی نەما. بەڵام بەدبەختانە، دوای ڕۆیشتنی براکەم دۆخەکە بە پەلە گۆڕا، سەرەتا گریان و فرمێسک و پاشان هەڵچوون و گێژبوون و وڕێنە و دڵ تێکهەڵهاتن و لە هۆش خۆ چوون کە جار بەجار ماوەکەی زیادی ئەکرد. برا دکتۆرەکەم لێرە نەبوو تا چارەسەری بکا و ئاگای لێی بێت.

لە یەکێک لە نەخۆشییەکانیدا بەمۆڵەتێکی تایبەت داوای پزیشکێکی ئەڵمانیمان کرد کە لەگەڵ ئەندازیار و تەکنیکییە ئەڵمانەکان لە کانەکانی مادن کاری ئەکرد، کاتێک من و عیفەتی خوشکم بینیمان بە ڕێگەیەکی ناو باخەکاندا بەڕێوە بوو خۆمان پێ نەگیرا و دەستمان کرد بەپێکەنین، چونکە جەستەی هێندە زل بوو کە وڵاخەکەی ژێری شاردبووەوە، قاچی کە نەیئەتوانی بیخاتە ناو ئاوزەنگییەکانەوە بەربووبوونە خوارەوە و خەریک بوو لە ئەرزەکە ئەخشان، بەشێوەکی

خواروخێچ لەسەر زینەکە دانیشتبوو و بەتوندی بەملاوئەولادا ئەکەوت، جارجاریش بەلایەکدا خوار ئەبووەوە وەک ئەوەی هاوسەنگی لەدەست دابێ و خەریک بێت بکەوێتە خوارەوە و، بە پەلە وڵاخچییەکەی لەگەڵی بوو یارمەتی ئەدا بۆ ئەوەی خۆی ڕاست بکاتەوە.

بەپەلە چووین بۆ پێشوازیکردنی، تنۆکی عارەق دەموچاوە سوورەکەی ئەبریسکاندەوە، قژێکی مارۆنی کاڵ و دوو چاوی شینی ئاسمانی پێوەبوو. ڕووخۆش و قسەخۆش دیاربوو و بەپێکەنینەوە وەڵامی سڵاوەکەی داینەوە و کە بینی ئێمەش قژ زەردین، بەئەڵمانی قسەی لەگەڵ کردین و لەبەرئەوەی هیچی لێ تێنەگەیشتین بەتورکییەکی شکاو ئەمجارە لێی پرسین:

– ئێوە ئەڵمانین؟

– (نە.....نەخێر، ئێمە خەڵکی مادنین) عیفەتی خوشکم وەڵامی دایەوە.

– (باشە) دکتۆرە ئەڵمانییەکە وای وت، لە کاتێکدا بەسەر وڵاخەکەیەوە کە نەیئەتوانی کۆنترۆڵی بکات ئەلەرییەوە، پاشان تەماشایەکی دەوروبەری کرد و بەشێوەیەکی دڵگیرانەوە وتی:

– جوانە، ئەم باخانە جوانن، مرۆڤ نابێت لەم شوێنەدا نەخۆش بکەوێت.

– (بەڵێ، بەڵێ، هیواداربووم کە نەخۆش نەکەوتایە، عیفەت وەڵامی دایەوە:(بەڵام ئەوەتا دایکم نەخۆشە و ئازاری زۆرە و پێویستی بەیارمەتی تۆیە، تکایە خێرا بچۆ بیبینە و چاکی بکەرەوە).

– (فەرمانەکەت لەسەر سەرم). کابرای بێگانە کە ئەبڵەق بووبوو

لەشێوازی قسەکردنی خوشکەکەم کە لەیەک کاتدا هەم فەرمانەدرانە بوو هەم تکاکارانە، وەڵامی دایەوە.

کاتێک گەیشتینە بەردەم ماڵەکە و هەوا سازگەرەکەی حەوزە سێبەردارەکەی هەڵمژی، هاوارێکی بەرزی دڵبەندیی لێ بەرز بووەوە. دایکم لەسەر قەرەوێڵەیەک لە هەیوانەکەدا پاڵ کەوتبوو کە جۆگەیەکی ئاوی پیا ئەڕۆیشت لە کانییەکەوە بۆ سەر حەوزەکە. پزیشکەکە بۆ ساتێک بەدوودڵیی لە قەراغی حەوزەکەدا وەستابوو و، چاوێکی بەپەلەی گێڕا و دوای ئەوەی بەشەرمەوە سڵاوی لە دایکم کرد قۆڵی گرت و بۆ ماوەیەکی درێژ پشکنینی بۆ کرد و بەزاراوەیەکی تورکی کە تێگەیشتنی زەحمەت بوو چەندین پرسیاری لە دایکم کرد، لە کۆتاییدا ڕەچەتەیەکی دەرمانی بۆ نووسی. ئەبوو دەرمانەکان لە دیاربەکرەوە بهێنرێت چونکە ئەو کاتە مادن دەرمانخانەی لێ نەبوو.

دوای سێ ڕۆژ دەرمانەکانمان بەدەست گەیشت و دایکم بەپێی ڕێنمایی پزیشکە ئەوروپییەکە دەرمانەکانی ئەخوارد، ئەم دەرمانانە کاریگەرییەکی وای لەسەر دایکم نەبوو، بەڵکو تەندروستی خراپتر بوو و، تەنیا خواردنێکی زۆر کەمی ئەخوارد و، حەزی ئەکرد گۆشەگیر بێت و زۆریش تامەزرۆیی دەرئەبڕی بۆ بینینی کوڕە گەورەکەی کە ئەوکاتە سەرگەرمی ئەو کێشانەبوو کەلە کاتی دووبارە نیشتەجێبوونەوەی لە دیاربەکر ڕووبەڕوویان ببووبووەوە و بواری بەجێهێشتنی دیاربەکریان نەئەدایە. بەلای بەرپرسانی تورکەوە کەسێک بوو حەزیان لەچارەی نەئەکرد، بەلای ئەو پزیشکانەشەوە کە جارجار ئەهاتن تا لە دیاربەکر جێگیربن کۆسپێک بوو کە ئەبوو بەسەریدا سەرکەون.

جگە لە کوڕە گەورەکەی، دایکم دڵی بە جاجۆ خۆش بوو کە ئەیزانی چۆن بەدڵسۆزیی و لەخۆبردوویییەوە خزمەتی بکات و ئەمەی لە منداڵەکانی تری و خوشکەکەیدا نەئەبینییەوە. بۆ قەرەبووکردنەوەشی، پێش مردنی وەسێتی کرد، چی خشڵی ماوە بدرێت بە جاجو، خوشکە گەورەکەم ئەمەی پێ ناخۆش بوو و هەر کە لە لایەن یەکێک لە ئەندامانی خێزانەکەمانەوە باس ئەکرا ئەو یەکسەر تووڕە ئەبوو. دایکیشم بەدەنگێکی لاوازەوە سەرکۆنەی ئەکرد:

– هیچ هۆیەک نییە تا ئیرەیی پێ بەریت، ئەبێت تێبگەیت کە ئەو کچە لەوەی من بۆم بەجێ هێشتووە زیاتری شایانە و هیوادارم لە کاتی شووکردنیدا باوکت شادمانی بکا و جیازییەکی گونجاوی شایانی پلەوپایەی خۆی بۆ دابین بکات، ئەویش وەک تۆ یەکێکە لە خێزانەکەمان.

دایکم بەردەوام ئەمەی دووبارە ئەکردەوە و تووڕەش بوو لە هەڵوێستی گوڵشینی خوشکم کە جارجار حەزی ئەکرد ڕقەبەرایەتی بکات.

لە ڕاستیدا دایکم بەرامبەر بە گوڵشین زۆر توند بوو و، چاوەڕێی ئەوەی لێ ئەکرد کە خانەخوێیەکی باش بێت، چێشتلێنەرێکی باش بێت، بەرگدروو بێت، خووری بچنێت، نەخش و نیگار بزانێت، موزیککارێکی شارەزا و ژنێکی ڕۆشنبیر بێت و لە ئەنجامی ئەو هەموو جۆرە چالاکییەی ئەو خوشکە هەژارەمان ئەنجامی ئەدا، نازناوی هاوسەری نمونەیی ئایندەی پێ بەخشرا، بەڵام لە بواری مۆسیقادا هیچ فێر نەبوو، ئەوەش کارەساتە، چونکە دایکم دەیان مۆسیقاری لە چاکترین مامۆستاکانی ناوچەکە لە کورد و تورک و

ئەرمەن و یۆنانی ئەهێنایە ماڵەوە، بەڵام پێشکەوتنێکی جێی ڕەزامەندیی دایکمی بەدەست نەئەهێنا، چ لە ئامێری کەمان یا ئامێری عود. هەر جارێک دایکم حەزی ئەکرد گوێ لە یەکێک لەپارچە مۆسیقا خۆشەکانی بگرێت، تووشی نائومێدی ئەبوو و تووڕە ئەبوو و سەرکۆنەی گوڵشینی ئەکرد، ئەویش ئەیوت:

– پێویست ناکات بەردەوام سەرکۆنەم بکەیت، چونکە من بۆ مۆسیقا دروست نەبووم و، توانای فێربوونم نییە.

دایکم هێند نەژیا تا کچە گەورەکەی ببینێت کە بووەتە مۆسیقارێکی بەتوانای ئامێری کەمانچە و بەشداری زەماوەندی منداڵەکانی بکات.

بەدرێژایی هاوین تەندروستی دایکم خراپتر ئەبوو و دۆخی ترسناکتر ئەبوو و، تووشی لەهۆشخۆچوونی توند ئەبوو کە چەندین سەعاتی ئەخایاند و لەو ماوەیەدا خێزانەکەمان ئەکەوتە کەشێکی ناخۆشی ترس و نیگەرانییەوە، تەنانەت لە دوورترین شوێنی باخەکەماندا نەمانئەوێرا دەنگ بەرز بکەینەوە لەترسی ئەوەی نەبادا ئازیزە نەخۆشەکەمان ئازار بچێژێت و، ئەو هەستی خۆشەویستی و ڕێزەی بەرامبەری هەمانە بڕووشێ.

ئەو ساڵە بەبێدەنگیی بەرهەمی ترێمان چنییەوە و بەخێرایی ئازووقەی زستانمان لە خواردنە میللییەکان ئامادە کرد، لە ناوەڕاستی ئەیلوولدا باخەکەمان بەجێ هێشت بەرەو مادن و، لەسەر تەختەبەندێک دایکمان بەئاگاییەوە گواستەوە.

سەرلەبەیانی ٢٨ی ئەیلوول تەندروستی دایکم نیگەرانکەر بوو، منداڵەکان لە ماڵەوە مانەوە، برووسکەیەکمان نارد بۆ کاکم کە هەرچی زووتر بگەڕێتەوە بەڵام ئەو لە شوێنێکی زۆر دوور لە دیاربەکرەوە و،

بەلای نەخۆشێکەوە بوو کە مەحاڵبوو بتوانێت بگاتە مادن. جارێکی تر پزیشکە ئەڵمانییەکە هاتەوە بۆ پشکنینی دایکم، نیگاکانی پەرۆشانەو غەمبار بوو، دەرزییەکی لە جانتاکەی دەرهێنا و پاکی کردەوە و سەری شووشەکەی شکاند و دەرمانەکەی لێ ڕاکێشا و بەهێواشی دەرزییەکەی کرد بەقۆڵی دایکمدا کە وەک شیر سپی بوو، دوای ئەوە دەرزییەکی دا لە ماسوولکەی قاچی. دوای چەند خولەکێک دایکم چاوی کردەوە و نوقاندییەوە و بەهەناسەیەکی قووڵەوە وتی:

– ئاه، نافیز، نافیز.....

چاوی بە نووقاوییەوە هێشتەوە بۆ ئەوەی شادییەکەی زیاتر بێت، بەو بڕوایەی کە ئەو کەسەی قسەی لەگەڵ ئەکات کوڕە خۆشەویستەکەیەتی:

– سوپاس، کە هاتیت. چەند شادمانم بە بینینت و قسەکردن لەگەڵت، ئەمەوێت لەئامێزت بگرم پێش ئەوەی ئەم جیهانە بەجێ بهێڵم، لێم نزیک بەرەوە با دەست بەسەرتدا بهێنم وەک جاران کە منداڵ بوویت، دێتەوە بیرم چەند حەزت لەوە بوو دەست بهێنم بەقژتدا، جارێکیان لەناو جێگەدابووین هەر هێندەی دەستم هێنا بەسەرتدا یەکسەر خەوت لێ کەوت، وەرە پێشەوە لێم نزیک بەرەوە).

کە کەس وەڵامی نەدایەوە، دایکم زۆر بەزەحمەت سەری بەرز کردەوە و بەچاوە بەقووڵاچووەکانییەوە سەیری دەوروبەری خۆی کرد، کاتێک پزیشکە ئەڵمانییەکەی بینیی، زۆر پەشۆکا و زمانی تەتەڵەی کرد لە داوای لێبووردن و سوپاسکردنی دا و سەری کەوتەوە سەر پشتییەکە. پزیشکە ئەڵمانییەکەش شڵەژا و کەوتە دڵدانەوەی دایکم:

– خانم، کوڕەکەت هاوڕێمە و لەدۆخێکدایە کە ناتوانێت بێت و لەلات

بێت، داوای لەمن کرد لەجیاتی ئەو بێم و ئاگام لێت بێت، هەموو ئەو زانستی نوێی پزیشکییەی ڕێم پێ ئەدات بۆم ئەنجام داویت، ئەوەی ئێستا داوات لێ دەکەم ئەوەیە کە خۆت نەدەیت بەدەستەوە، با ورەت بەرز بێت هەموو شتێک باش ئەبێت، ئەشبینیت.

سەردان و ڕێنماییەکانی پزیشکە ئەڵمانییەکە کاریگەرییەکی باشی هەبوو لەسەر تەندروستی دایکم، چەند ڕۆژێک بوو هیچی نەخواردبوو، ئەو ڕۆژە بەتامەزرۆییەوە برنج و ماست و مرەبای سێوی خوارد، دۆخی باش بوو، تەنانەت کەوتە گاڵتە لەگەڵ ئەوانەی دەوروبەری.

سەعات ١ی پاش نیوەڕۆ وەک ئەوەی بخەوێت، داوای کرد بەتەنیا جێی بهێڵین، من بەهێمنی لە نزیکی مامەوە و سەیری فەرهەنگێکی منداڵانم ئەکرد کە دۆستێکی خێزانەکەمان ناردبووی. سەعات دوو دایکم لە پڕ هەستا و بەهەڵچوونێکی نائاساییەوە و بەگریانەوە کەوتە وڕێنە:

– مەرگ...مەرگ، ئەوەتا لەسەر دۆڵابەکەیە بەرامبەرم.

پاشان دەستی درێژ کرد بەئاراستەی دۆڵابەکە و دەستی کرد بەقسەکردن وەک ئەوەی لەگەڵ شتێکی زیندوو قسە بکات:

– نا... ئێستا مەیە، مۆڵەتم بەرێ منداڵەکانم ببینم بەتایبەت نافیز.

بەسووربوونەوە لێی پاڕایەوە... کە ئەمەم بینی بەڕاکردن و هاوارەوە چوومە دەرەوە:

– (گوڵشین، عیفەت، جاجو، ئامۆژن، هەمووتان بەپەلە وەرن حاڵی دایکم زۆر خراپە) و بێ ئەوەی چاوەڕێی کەس بکەم گەڕامەوە بۆ لای جێگەکەی دایکم، هەندێک قسەی ناڕوونی ئەکرد.

– (دایە...دایە) بەهەمـوو هێـزم هاوارم کـرد. بەڵام گـوێی لە بانگ کـردنەکـەم نەبوو، سـەیرم کـرد دەمی بەتەواوەتی کـردۆتەوە وەک چۆلەکەیەکی زامدار، سێ جار بەشێوەیەکی بیستراو هەناسـەی دا و ناوی کوڕە گەورەکەی دووبارە ئەکردەوە:

– (نافیز...نافیز...نافیز)، پاشان جووڵەی تیا نەما.

خۆم دا بەسەر ملیدا و بەگریانەوە کەوتمە هاوار:

– (نا....نا دایە، مەڕۆ بەجێمان مەهێڵە، دایە لەلامان بمێنەرەوە).

نازانم چەندە بەو شێوەیە لە باوەشی دایکمدا مامەوە کە مردبوو، بەڵام دێتەوە بیرم کە دوو دەستی بەهێز هەڵیانگرتم و دەنگێکیش پێی وتم:

– گەر بەم شێوەیە بمێنیتەوە نەخۆش ئەکەویت، سەیرکە منداڵەکان چاوەڕێتن تا یاریت لەگەڵ بکەن، بڕۆ بۆ لایان و بیر لە هیچ مەکەرەوە.

لەجیاتی ئەوەی گوێڕایەڵی جاجو بم ڕامکرد و باوکمم لە دیوەخانەکە بینی:

– (بابە...بابە) هاوارم لێ کرد (دایکمم لەدەست چوو و هەتیو کەوتم).

بەم قسانە باوکم دایە پرمەی گریان و وتی:

– ئای خوایە ئەگەر دایکت مردبێت، ئەوە لە ڕاستیدا منم کە هەتیو کەوتم و بێ ئومێد بووم.

ئەوە یەکێک بوو لەو جارە دەگمەنانەی باوکم قسەم ئاراستە بکات، پاشان بێ ئەوەی بایەخم پێ بدات بەپەلە ڕووی کردە ماڵەوە و بەدەم ڕاکێشانی ڕیشی و سنگ کوتانەوە ئەیوت:

– ئای خوایە، من سەرم لێ شێوا ماڵم وێران بوو. موئمینە کۆڵەکەی ماڵەکەم بوو. لێت ئەپاڕێمەوە خوایە بەجێم مەهێڵە...یارمەتیم بدە و دەست بدەرە باڵم.

لە بەرامبەر ئەم کاردانەوەیەی باوکمدا بەتەواویی ئەبڵەق بووم، خۆم بەگوناهبار ئەزانی کە ئەو هەواڵە ناخۆشەم پێ وتووە، ئەگەر باوکم ئەو پیاوە توندو سەرسەختە، بەم شێوەیە بەبیستنی هەواڵی مەرگی ژنەکەی ئاوا خەمبار و تێکشکاو بێت، دیارە بەشێوەیەکی شێتانە خۆشی ویستووە، لاشعوری بەشی خۆمم لە کارەساتەکە بیر چووەوە و دەستم گرت و بەپەشۆکانەوە وتم:

– (بەتەنیا نابیت بابە، ئێمەت لەگەڵ ئەبین، گوڵشین بەچاکی ئاگای لە ماڵەکە ئەبێت، لەم ساڵانەی دواییدا کە دایکم نەخۆش بوو ئەو ئاگای لە هەموو شتێک بوو، ئینجا ئەوە ئامۆژنم و جاجوش لێرەن). بەردەوام بووم لە قسەکانم، کاتێک باوکم گەرمایی قسەکانمی پێ گەیشت و بۆ ساتێک وەستا، بەدوو چاوەوە کە پەردەیەک لە فرمێسک بەریان گرتبوو سەیرێکی کردم، بەرەو لام دانەوییەوە و ناو چاوانی ماچ کردم و وتی:

– کوڕم ئەو قسانەی لە دەمی تۆ هاتنە دەرەوە داناین، من هەستم لەگەڵ خۆی بردمی و تۆ هێناتمەوە ناو واقیعەکە، بەڵێ ئەو ژنێکی دەگمەن بوو، ئێمەش لە بەرامبەر قەدەردا هیچمان پێ ناکرێت، ئەبێت ژیان بەردەوام بێت، باوا بکەین بەخاکسپاردنەکەی شایستە بێت و یادەوەرییەکانی لە دڵماندا بەزیندوویی بمێنێتەوە.

بەو شێوەیە لە بەر دەرگاکەدا بەجێی هێشتم و بەهەنگاوی خێرا سەرکەوت بۆ ژوورەکەی خوالێخۆشبوو و دوای کەمێک هاتە خوارەوە،

جـەمـالی بانگ کـرد و داوای لێ کـرد بچـێت بەدوای پزیشکێکی شەرعیدا.

دوای ئەوە بەمـاوەیەکی کـەم دوو ژنی مـردووشـۆر هاتن، پاشـان تابووتەکەی دایکمیـان بردە دیوەخـان و، لە هۆڵە گەورەکـەدا لەسـەر مێزێک دایاننا، دە قورئانخوێن بەدرێژایی شـەو و تا نزیکی نیوەڕۆی ڕۆژی دواتر قورئانیان بەسەردا خوێند.

لەو کاتەدا خەڵکێکی زۆر لە دەرەوە و ناو دیوەخانەکەدا کۆبوونەوە. لەو کاتەوەی جاجو منی لە ژوورەکەی خوالێخۆشبو هێنایە دەرەوە ئیتر ڕێیان نەدام تەرمی دایکم ببینم، لەگەڵ ئەوەشدا پێش ئەوەی تابووتەکە لەسەر مێزەکە هەڵگرن و بەرەو گۆڕستانی بەرن توانیم لێی نزیک ببمەوە و دوا ماڵئاوایی لێ بکەم، خزمەتکارەکان دووریان خستمەوە و بردیانم بۆ ماڵەوە، لە یەکێ لە پەنجەرەکانی ماڵەکەمانەوە تابووتەکەییم بینی دەستاو دەستی ئەکرد لەسەر دەستی ئەوانەی هەوڵیان ئەدا ڕێز لە کۆچکردوو و خێزانەکەی بگرن و خواش پاداشتیان بداتەوە بە ملکەچبوون بۆ فەرمانەکانی ئاین و دابونەریت. کاروانەکە کە لە شەپۆلی دەریایەکی هەڵچوو ئەچوو، لە گۆشەی شەقامەکەدا لەبەر چاو ون بوو، ئەم قەرەباڵغییە تەرمی ژنێکیان هەڵگرتبوو کە گەیشتبووە ٥٤ ساڵەی تەمەنی و خۆشەویست و ڕێزدار بوو لای تەواوی خەڵکی شار. لەگەڵ دیارنەمانی تابووتەکە گریانی بێدەنگی ژنان و کچان و منداڵان کە لە ماڵەوە کۆبووبوونەوە گۆڕا بۆ شین و شەپۆڕێکی دڵتەزێن.

هەرچەندە گۆڕستانە نوێیەکە تەنیا چەند سەد مەترێک دوور بوو، بەڵام ئەوانەی دایکمیان برد بۆ دوا ئارامگەی تا پاش عەسر

نەگەڕانەوە و، دوای ئەوە هاتنی خەڵک بۆ سەرەخۆشی دەستی پێ کرد. لە ماوەی هەفتەیەکدا و بەپێی داب و نەریتی کوردەواریی، خزمەکانمان و دراوسێکانمان خواردنیان بۆ ئەهێناین، خواردنی گرانبەهایان لەسەر سینی گەورەی مس کە سەرپۆشێکی درابوو بەسەردا لە قاپ و دەوری مسدا دائەنا و لەگەڵ نان و چەقۆ و چنگاڵ و کەوچک و خواردنەوەی بێ ئەلکهوول بەتایبەت ماستاو، بەیانیان و نیوەڕوان و ئێواران ئەهێنرا بۆ ماڵەکەمان.

دوای کۆچی دایکم، باوکم زیاتر بەخۆیدا داخراو زۆر هەستیار بوو بەرامبەر نەهامەتیی خەڵکانی تر و خەمی سەرەکی، بوو بەدۆزینەوەی ئەو خێزانانەی هەژارن تا یارمەتییان بدات، شەوانە بەتوورەکە ئارد و پەتاتە و فاسۆلیای لەبەر دەمی دەرگاکەیاندا دائەنا و دڵی پڕ ئەکردن لەخۆشی و هیوا. زۆر جار ئێمەی بێ بەش ئەکرد لەو شتانەی پێی ڕاهاتبووین وەک، مێوژ و هەنجیری وشک بۆ ئەوەی بیداتە نەدارانی ناوچەکە. ڕۆژێکیان کە تامەزرۆی ئەو جۆرە خواردنانە بووم قیروسیام کرد و سەرنجی باوکم بۆ ئەم شتە ڕاکێشا:

– لە قوتابخانە هاوڕێکانم هەروەک ساڵانی تر مێوژی وشک ئەخۆن، نازانم بۆ ئەم زستانە ئێمە لە ماڵەوە نیمانە؟

باوکم بەنیگایەکی تووڕەی ترسناکەوە وەڵامی دامەوە:

– کووپەکانی ساردخانەکە پڕن لە جۆرەها خواردنی بەتام و بە سوود. واز لەم خۆپەرستییەت بهێنە، بیر لەو منداڵانە بکەرەوە کە هیچ شیرینییەکیان دەست ناکەوێت بیخەنە دەمیانەوە، ترێ و هەنجیری ئەمساڵی زەوییەکانمان لە گوندی کاڵجە بەشی هەژاران بوو. بڕۆ و جارێکی تر نەیەیت و گلەیی لەم شتە قۆڕانە بکەیت.

ئەم وشانە و ئەو شێوازە ئارام و ترسناکەی باوکم قسەی پێ کرد لەگەڵمدا، سەر بەرەوخوار قڵپی کردمەوە، بەڕادەیەک کە پەنام بردە بەر باوەشی خوشکە گەورەکەم کە ئیتر بووبووە خانەخوێی ماڵەکە، ئەویش پێی وتم:

– (لەبەرئەوەی تۆ دوا منداڵی، بۆیە وەک ئەمانەتێک دایکمان بەئێمەی سپاردوویت، هەموو شتێک ئەکەم بۆ ئەوەی پێویستت بە سۆز نەبێت و لە ژیاندا بەختەوەر بیت). بەردەوام ئەم قسەیەی ئەدا بەگوێمدا. لە ڕاستیدا گوڵشین بەڵێنەکەی جێبەجێ کرد، لە ماوەی ساڵێکدا خۆشترین ڕۆژەکانی ژیانی منداڵیم بەسەربرد، سەرپەرشتی ئەو بۆ من زۆر گونجاو بوو، تەنانەت لە تەمەنی ١٠ ساڵیدا بڕوانامەی خوێندنی سەرەتاییم وەرگرت و ئەبوو بۆ خوێندنی ناوەندی بچمە دیاربەکر، چونکە مادن ناوەندیی لێ نەبوو.

ڕۆژێکیان بەگریانەوە لە باوکم و خوشک و براکانم و جاجۆ و جەمال و کەرەکەم و ئەسپەکەم و هاوڕێکانم و مادن بە شاخ و ڕووبارەکانییەوە جیا بوومەوە تا بچم بۆ دیاربەکر و لەوێ لەگەڵ براکەم بژیم.

لە ماوەی مانەوەمدا لەو شارە کە ماوەیەکی کورتی ٩ مانگی خایاند، گەلێک یادەوەری تاریکم هەڵگرتووە لەگەڵ هەندێک تروسکایی ڕووناکیی کورتخایەن. دیمەنی دیاربەکر غەمبار بوو و منیش لەناو شوورا بەرزە مێژووییەکەیدا گیرم خواردبوو. ڕێگەکانی تەسک و پێچاوپێچ بوون و خانووەکانی لە بەردی بازلتی ڕەش دروست کرابوون و حەوشەی ماڵەکانیش هەر بەو بەردە ڕەشە بەردڕێژ کرابوون. ئەو قوتابخانەیەی من بۆی ئەچووم کەوتبووە نێوان هەندێک

خانووی دەرەوەی شارەوە، لەنێوان قوتابخانەی میریی و تەنیا نەخۆشخانەی شارەکەدا. ئەو سێ خانووە لە نزیکی ئەو خەرەندەوە بوون کە لە قەراغەکەیەوە ڕووباری دیجلەم لە خوارەوە ئەبینی.

لە دووری چەند سەد مەترێکەوە قوتابخانەکە لە شتێکی خەیاڵی ئەچوو، چونکە بەپێچەوانەی خانووەکانی ترەوە ڕەنگی سپی بوو و سەقفەکەی گەچی سوور بوو، بەڵام کەشێکی ماتەم باڵی بەسەر قوتابخانەکەدا کێشابوو، چونکە ئاڵۆزیی نێوان منداڵانی فەرمانبەرە تورکەکان و خوێندکارەکانی تری خەڵکی دیاربەکر و دەوروبەری، زۆر توندبوو و، بەڕێوەبەرێتی قوتابخانەکەش خوێندکارەکانی خستبووە ژێر سیاسەتی بەتورککردنەوە، بەتەواوی وتنی وشەی کورد و قسەکردن بەزمانی کوردی یاساغ کردبوو. ڕۆژێکیان خوێندکارێکی پۆلی سێ لە کاتی بەکوردیی قسەکردندا گیراو بەڕێوەبەر بانگی کرد بۆ ژوورەکەی خۆی و پێی وت:

– ئەرێ کەس پێی نەوتوویت کە لە تورکیا نابێت مرۆڤ جگە لە زمانی تورکی بەزمانێکی تر قسە بکات و بەکارهێنانی هەموو زمانەکانی تر قەدەغەیە و سزای قورسی بەدواوەیە؟

خوێندکارەکە کە ناوی (بەحری) بوو وەڵامی دایەوە:

– ئەوە ئەزانم، بەڵام کوردی زمانی دایکمە و هیچ هێزێک لە جیهاندا ناتوانێت بمهێنێتە سەر ئەو بڕوایەی بەکاری نەهێنم، ئەمە لە من بەهێزترە، بۆیە قانوونەکانی قەدەغەکردن ناتوانێت لەم بوارەدا هیچ شتێک بکات.

دوای کۆبوونەوەیەکی بە پەلە، دەستەی دیسپلینی قوتابخانەکە بڕیاری دا یەکسەر بەحری دەربکرێت. لەناو مامۆستاکاندا تیایاندا

بوو کـــه بەرەچەڵەک کـــورد بوو کـــەچی بۆچوونێکی وایان لە قوتابخانەکەدا دروست کردبوو کە لە تورک تورکترن.

بەلای منەوە باشترین مامۆستا، مامۆستا پیرەکەی وانەی مێژوو بوو، کە بەشارەزایی و بەزاراوەیەکی تورکمانی دیاربەکرەوە باسی بەسەرهاتی ئاشوورییەکان و فارسەکان و گەلە کۆنەکانی تری بۆ ئەگێڕاینەوە. بەڵام تەحسین بەگ مامۆستای بیرکاریی، کە پیاوێکی بەخۆوەی قەڵەوی خۆبەزلزان بوو و، هەمیشە هەردوو دەستی لە گیرفانیدابوو و جگەرەکەشی بەدەمییەوە، ڕەفتارەکانی زیاتر لە جەللاد ئەچوو وەک لە پەروەردەکار و، سەرەڕای ئەوەش شێتی ئەوە بوو کە پرسیاری قورسی بە گرێ و گۆڵمان لێ بکات لە سەروو ئاستی خوێندنمانەوە و گەر وەڵامی پرسیارەکانیمان نەزانییایە، لە پشوو و تەنانەت خواردنیش بێ بەشی ئەکردین. زۆریش شانازی بەوەوە ئەکرد، یەکێکە لە لایەنگرانی (پەروەردەی نوێ) کە مستەفا کەمال هێنابوویە تورکیاوە.

لەم ساڵدا (١٩٣٠) وەرزێکی نوێ لەژیانی مندا ئەکرێتەوە، قۆناغێکی یەکلاکەرەوە بۆ خێزانەکەمان و بۆ کورد بەگشتیی و بۆ خۆشم.

بە دەستپێشکەرییەکی (مەمدوح سەلیم) و بەرێکەوتن لەگەڵ کۆمەڵێک کوردی مۆڵەتدار لە بواری مافپەروەریی (حقوق) و زانستی سیاسیی بەرەچەڵەک خەڵکی (وان) و هەندێک ڕووناکبیری تورکیاش، ڕێکخراوێکی سیاسیی (خۆیی بوون)یان لە سووریا دروست کرد، کە ئامانجەکەی سەربەخۆیی کوردستانی تورکیا بوو، هەمان ساڵ هەندێک لە ئەندامەکانیان، بەرێکەوتن لەگەڵ ئەرمەن هەوڵیان دا بێنە

تورکیاوە بەمەبەستی ڕێکخستنی کاری سەربازیی دژی تورکیا و توانییان (ئیحسان نووری) ئەفسەری پێشووی دەستەی ئەرکانی تورکیا بنێرنە چیاکانی ئارارات.

شای ئێران کە ململانێی سنووریی هەبوو لەگەڵ مستەفا کەمال، ڕێی دا بە ئیحسان نووری کە لە ئێران بپەڕێتەوە و لە بەشی خۆرئاوای چیاکانی ئارارات جێگیر ببێت.

ئیحسان نووری توانی ژمارەیەکی زۆر لە سەرۆکە کوردەکان لە قوربانیانی چەوساندنەوەی کەمالیزم لە دەوری خۆی کۆ بکاتەوە و لەوێوە زۆری نەبرد بەهەڵمەتەکانی هێزەکانی تورکیای پەرێشان کرد.

فەرەنساش لای خۆیەوە بەڵێنی دابوو چاو بپۆشێت لە چالاکییەکانی خۆیی بوون. بەڵام کوردەکانی سووریا کە ئەبوو یارمەتی ئیحسان نووری بدەن بۆ ڕزگارکردنی کوردستان نەگەیشتە ئامانج، چونکە فەرەنسییەکان کە لەگەڵ تورکەکاندا ڕێککەوتنێکی لەیەکگەیشتنیان ئیمزا کردبوو، پشتیان تێ کردین. ڕەزا شاش کە سوێندی خواردبوو لەم ململانێیەدا بێلایەن بمێنێتەوە، دوای ئەوەی کێشە سنوورییەکانی لەگەڵ تورکەکان بە بەرژەوەندیی خۆی یەکلایی کردەوە سوێندەکەی شکاند و ڕێگەی دا بە هێزەکانی تورکیا بچنە خاکی ئێرانەوە و کوردەکان گەمارۆ بدەن.

دوای ئەو نسکۆیەی تووشی خۆییبوون بوو، مستەفا کەمال هەستی کرد لە هەموکاتێک زیاتر دەست کراوەیە بۆ بەکارهێنانی هێز دژی کورد.

سەدان گوندی ناوچەکەی بەدانیشتوانەکەیەوە لە منداڵ و ژن و نەخۆش سووتاند و سەدان هەزار کوردی ڕاگوێزا بۆ خۆرئاوای

تورکیاو بەناو دانیشتوانە تورکەکەدا بڵاوی کردنەوە بەوەی هەر پێنج خێزانێکی لە شوێنێک دانا.

لەو ساتەوە هەموو ڕۆشنبیرانی کورد ئەوانەی تۆمەتبار بوون بە هاوسۆزیی بۆ بزووتنەوەی نەتەوەی کورد، کەوتنە بەر تووڕەیی بەرپرسانی ئەنکەرە کە قانوونێکیان دەرکرد و بەپێی ئەو قانوونە هەموو فەرمانبەرە پلە باڵاکانی کورد گوێزرانەوە بۆ ناوچەکانی تری تورکیا و ژمارەیەکی زۆر لە رۆشنبیرانی کورد کە کاری ئازادییان ئەکرد کەوتنە ژێر گورزی ئەم بڕیارەوە و براکەشم بوو بە قوچی قوربانیی و ئامانجی دەسەڵاتدارانی تورک.

لەو ماوەیەدا، وەک هەموو ناوچە کۆڵۆنییەکان و پاشکۆکان، کوردستان خرایە ژێر بەڕێوەبەرێتییەکی تایبەتەوە، کە جۆرێک لە کۆمیسیۆن، یا پشکنینی گشتیی بەڕێوەی ئەبرد بەسەرۆکایەتی پشکنەری گشتیی کە پەیوەندیی ڕاستەوخۆی بە مستەفا کەمالەوە هەبوو، (ئیبراهیم تالی) لەم پۆستەدا دانرا کە پزیشک و هاوڕێیەکی نزیکی مستەفا کەمال بوو، بە ڕەچەڵەک لە خێزانێکی دووزیی ناوچەی حەڵەب بوو کە بەجۆش و خرۆشەوە ئایدۆلۆژیای تۆرانیی قبووڵ کردبوو و، لە دوای دەستنیشانکردنی، سەرکوتکردنێکی دڕندانەی بێ بەزەییانە کوردستانی گرتەوە و، سەرکوتکردن دژی هەموو ئەو کوردانە بەکار ئەهێنرا کە گومانی ئەوەیان لێ ئەکرا لەوانەیە هەستێکی کوردانەیان تیا بێت. هێندە بەس بوو هەر ڕۆشنبیرێک تۆمەتبار بکرێت بەوەی بەزمانی کوردی قسەی کردووە یا بەو زمانە گۆرانی وتووە یا گوێی لە گۆرانی کوردی گرتووە یا تەنانەت ئەگەر ئەندامی (خێزانێکی تورک) نەبێت، بۆ ئەوەی بەدژایەتیی گەلی

تورک تۆمەتبار بکرێت و وەک کوردێکی نەتەوەپەرستی ترسناک تۆمەتبار بکرێت کە پێویستە لە نزیکترین هەلدا لەناو ببرێت.

دووان لەو فەرمانبەرانەی خەڵکی مادن کە ئیبراهیم تالی گواستنیەوە بۆ خۆرئاوای تورکیا هاوڕێی نزیکی کاکم بوون، (شەوکەت زولفۆ) مامۆستای پێشووی وانەی زمانی ئینگلیزیم لە ناوەندیی دیاربەکر و (عارف عەباس) ئەندازیاری کشتوکاڵیی و بەڕێوەبەری پڕۆژە کشتوکاڵییەکان لە باشووری خۆرهەڵاتی تورکیا.

شەوکەت زولفۆ، گوێزرایەوە بۆ ئەدەنە و عارف عەباسیش بۆ ئەنکەرە، لەبەرئەوەی فەرمانبەر بوون و ناچار بوون ملکەچی ئەو فەرمانانە بن لە وەزارەتە پەیوەندیدارەکانیانەوە بۆیان دەرئەچێت. هاوکات ئیبراهیم تالی بە سووربوونەوە سەری کردە سەر کاکم و پێشنیازی بۆ کرد وەک هاوڕێکانی دیاربەکر بەجێ بێڵت و لەخۆرئاوای تورکیا نیشتەجێ بێت و لە یەکێک لە دیدارەکانیدا پێی وت:

– لە هەر شارێک کە خۆت هەڵی ئەبژێرت لە پۆستێکی چاکدا داتئەنێم.

کاکم بەئەدەبەوە ئەمەی ڕەت کردەوە و بیانووی ئەوەی هێنایەوە کە ئەیەوێت کاری ئازاد بکات و، کلینکەکەی لە دیاربەکر جێگیر بووە و، زۆر ماندوو بووە تا نەخۆشی پەیدا کردووە و هیچ هۆیەک نییە بۆ ئەوەی ناوەندی هەڵبژاردنەکەی بەجێ بێڵێت.

کۆمیسەر بەچرپە پێی وتبوو:

– ئەوە ئامۆژگارییی منە کە پێشکەشی تۆی ئەکەم.

ئەو کاتە کاکم لە خانوویەکی گەورەدابوو لە دیاربەکر کە

حەوشەیەکی گەورەی هەبوو و، دوو دەرگەی هەبوو، هەریەکەیان لەسەر شەقامێکی هاوتەریبی یەکتر بوو. دوای چەند ڕۆژێک لەو گفتوگۆیە کۆمیسەر لە بەردەم هەر دەرگەیەکی ماڵەکەماندا دوو پۆلیسی دانا، کە چاودێرییان ئەکرد و لە ناسنامەی هەموو سەردانکەرەکانیان ئەکۆڵییەوە و، ئەگەر ئەو کەسە نەخۆش بوایە ئەوا پۆلیس هەوڵی ئەدا ڕازیی بکات بۆ چارەسەر نەیەتەوە بۆ لای کاکم:

– بۆ ئەم پزیشکە هەڵئەبژێرن و، پزیشکێکی تر نا؟

نەخۆشەکان وەڵام ئەدەنەوە:

– چونکە ئەمە پزیشکێکی باشە.

وەڵامی یەکلاکەرەوەیان ئەدانەوە:

– گەر واش بێت، مەچن بۆ لای بۆ چارەسەر ئەگینا تووشی سەرئێشە ئەبن.

پۆلیس هەڕەشەی لە هەموو نەخۆشەکان ئەکرد، بەڵام هێشتا ئازایەتی خۆیان لەدەست نەدابوو کە بێن بۆ کلینکەکەی کاکم و ڕاوێژی پزیشکیی پێ بکەن. تەنانەت کە کاکم ئەچوو بۆ ماڵی نەخۆشەکان هەمیشە پۆلیس بەدوایەوە بوو و، بەوردی ناوی ئەوانەیان تۆمار ئەکرد کە کاکمیان بانگ کردووە. ئەم ڕەفتارانە نەخۆشەکانی هەراسان ئەکرد زیاتر لەوەی بیانترسێنێت. کاتێکیش ئەنجامی ئەم ڕەفتارانە بەدڵی کاربەدەستان نەبوو، پەنایان بردە بەر شێوازی توندتر و ڕەقتر و، کەوتنە دەستگیرکردنی ئەو نەخۆشانەی پێشینەیان هەبوو و، ئەیانبردن بۆ بنکەکانی پۆلیس و لێکۆڵینەوەی دووروودرێژیان لەگەڵ ئەکردن و مامەڵەی خراپیان بەرامبەر ئەنجام ئەدان و ئازادیان

نەئەکردن تا بەڵێنێکی نووسراویان پێ پڕ ئەکردنەوە کە پزیشکەکەیان بگۆڕن.

کاکم نامەی بۆ لێپرسراوان لە ئەنکەرە نووسی تا بێدادیی ئەم مامەڵەیەیان بۆ ڕوون بکاتەوە و ناڕەزایی دەربڕێت لەم پێشێلکردنەی دەستووری کۆماریی و مافە بنەڕەتییەکانی مرۆڤ، بەڵام هیچ وەڵامێکی وەرنەگرتەوە و، پۆلیس بەردەوام بوون لە سەرکوتکردنی نەخۆشەکانی.

ڕۆژ بەڕۆژ دۆخەکە خراپتر ئەبوو، کە کاکمی ناچار کرد بڕیار بدات یا وەڵامی پۆزەتیڤی پێشنیازەکەی ئیبراهیم تالی بداتەوە یا ڕابکات و پەنا بەرێتە بەر ئاوارەیی.

سووریا نزیکترین وڵات بوو کە بشێت پەنای بۆ ببرێت و پێشوازیت لێ بکرێت. ئەو کاتە فەرەنسییەکان بەتەواویی کۆنترۆڵی (جزیرە)یان کردبوو کە زۆربەی دانیشتوانەکەی کوردانی نیشتەجێ بوون و، هانی جێگیربوون و وەبەرهێنانی سامانی کشتوکاڵییان ئەدا کە تا ئەو کاتە دەست لێ نەدراو بوو. هەزاران کورد و ئەرمەن و ئاشوور و سریان و جوولەکە هاتبوون و هێزی کار و پارە و زانستی خۆیان هێنابوو بۆ دانیشتوانی ڕەسەنی ناوچەکە و چەندین ساڵیان پێویست بوو تا جزیرە بکەنە کالیفۆرنیای سووریا. کارەکەیان سەرنجڕاکێش بوو و، کاکم بیری لەوە ئەکردەوە کە فێڵێک بدۆزێتەوە تا تورکیا و کۆمیسەر بەجێ بهێڵێت و لە وڵاتێک هەناسە بدات کە (فەرەنسا ئازادی و دیموکراسیی بۆ هێنابوو؟!).

لە کۆتایی گفتوگۆیەکی درێژ لەگەڵ هەردوو هاوڕێکەی (عارف عەباس) و (شەوکەت زولفۆ) کە ئەوانیش بیرۆکەی لە سووریا

نیشتەجێبوونیان پێ باش بوو، کاکم بڕیاری دا لە سنوور بپەڕێتەوە و داوای پەنابەریی لە فەرەنسییەکان بکات و بڕیاریشی دا پڕۆژەکەی جێبەجێ بکات، کاتێک کۆمیسەر بانگی کرد و فەرمانی جێهێشتنەکەی پێ ڕاگەیاند و پێی وت:

– ئیتر ناتوانیت لەوە زیاتر لێرە بمێنیتەوە، ئەگەر ناتەوێت هەراسان بکرێیت، بەخۆشی خۆت ناوچە کوردییەکە بەجێ بهێڵە.

کاکم وەڵامی دایەوە:

– باشە، پۆستێکم لە خۆرئاوای تورکیا بدەرێ و ئەچم بۆ ئەوێ.

ڕۆژی دواتر لە ئەزمیر دامەزرێنرا، کاکم و دوو هاوڕێکەی بەهێمنی پێشنیازەکەی کۆمیسەریان قبووڵ کرد، چونکە هیوادار بوون لە شارە نوێکەیانەوە لە سنوور بپەڕنەوە و هەوایەکی ئازادتر هەڵمژن..... ئەو کاتە من تەمەنم دە ساڵ بوو. ئاگاشم لە نەخشەکەیان نەبوو و تەنیا ئەوەندەم ئەزانی کە حەز ئەکەن لە قوتابخانەیەکی ناوەندیی لە ئەستەمبوڵ دامنێن. لەخۆشم ئەپرسی، بۆ ڕەسۆی برام ئەگری و بەو شێوازە مامەڵە لەگەڵ کاکم ئەکات؟ و، پێم وابوو کە پێشهاتێکی نائاسایی ڕووئەدات، بەڵام لەو ئاستەدا نەبووم کە مەزەندەی بایەخی تەواوی ڕووداوەکان بکەم.

دوای چەند ڕۆژێک لە ناو شەمەندەفەرێکدا بووین بەرەو ئەستەمبوڵ لەسەر ئەو هێڵە ئاسنەی کە سنووری نێوان تورکیا و سووریای پێک ئەهێنا.

کاکم و هاوڕێکانی بێدەنگ بوون، منیش سەرم نابوو بە پەنجەرەکەوە و سەیری دیمەنی سروشتی دەرەوەم ئەکرد، لە ڕاستیدا

هەستم ئەکرد کە ئەچمە ناو جیهانێکی ترەوە. ئەو کەسانەی ئەمبینین تەڕبووش و جامانە و چەفتە و عەگالیان پۆشیبوو (ئەو شتە شازەی ئەتاتورک حەرامی کردبوو).

بەچاو ئەکەوتمە دوای ئەو پیاوە نامۆیانە و، لەم سروشتە نوێیە ورد ئەبوومەوە و سەرەنجام کاتێک شەو داهات شەمەندەفەرەکە لە وێستگەیەک وەستا و سەرۆکی وێستگەکە کە پیاوێکی ئەرمەن بوو بردینی بۆ بۆفییەک و گفتوگۆیەکی سەیر لەنێوان ئەو و براکەم و هاوڕێکانمدا ڕووی دا. مەزەندەی ئەوەم کرد کە ئەوان ئەیانەوێت سەرکێشییەک ئەنجام بدەن بەبێ ئەوەی بتوانم واتای تەواوی ئەو هەموو ورتە ورتە تێبگەم. ژنەکەی عارف عەباس کە بەشدار نەبوو لە گفتوگۆکەدا لێی پرسیم:

– نوورەدین، ئەچیت بۆ کوێ؟

من کەلێمونادەیەکم لەبەر دەمدا بوو، وەڵامم دایەوە:

– من؟ من ئەچم بۆ ئەستەمبوڵ.

بە تووڕەییەکەوە پێکەنیی و وتی:

– ئاە ! باشە وا گەیشتیتە ئەستەمبوڵ!.

ئەم قسانەی کرد و دەستی کرد بەگریان، منیش دەستم کرد بەگریان، چونکە لە گفتوگۆکان ئەوە تێگەیشتم کە ئێمە لەدەوروبەری ئەستەمبوڵ نین بەڵکو لە نزیک حەڵەبین بۆیە بەهەڵچوونەوە پێم وتن:

– چۆن ئەبێت؟! ئەبێت بچین بۆ ئەستەمبوڵ، ئەی ناچین بۆ ئەوێ!؟ درۆزنانە من ئەمەوێت بگەڕێمەوە بۆ ماڵەوە.

کاکم هەوڵی دا ئارامم بکاتەوە و دڵنەواییم بکات:

– بەڵام من ئەتخەمە چاکترین قوتابخانەی فەرەنسیی، بە چەندین زمان قسە ئەکەیت، ڕۆشنبیر ئەبیت و ئەبیت بە پیاو.

بەهیچ شێوەیەک باوەڕم نەهێنا، بیری مادنم ئەکرد، بیری بۆزۆ، بیری باخەکانمانم ئەکرد. نیگەرانی درەختەکان و مێوەکانمان و، نیگەرانی باوکم و خوشک و براکانم و ڕەسۆی برام بووم و......

لە نزیکمەوە گریانی ژنەکەی عارف عەباس زیادی کرد.

پاش چەند خولەکێک بەئاماژەیەکی ڕێنیشاندەرەکە پاسێکی بچووک بردینی بەرەو حەڵەب کە لە نیوەشەودا گەیشتینە ئەوێ. نایەتەوە بیرم چۆن بەسەر بێخەوییەکەمدا زاڵ بووم. ڕۆژی دواتر عارف عەباس گرامافۆنێکی هێنا لەگەڵ کۆمەڵێک قەوان، گوێمان گرت لە گۆرانییەکی نیوە تورکی و نیوە کوردی کە لە تورکیا قەدەغە بوو. گۆرانییەکە ئەیوت:

(ئەی کوردە ئازاکان، ئەمڕۆ ڕۆژی ئێوەیە

دوژمنان بپلیشێننەوە

لە وڵاتەکەتان دەریان بکەن)

لەگەڵ دەنگی گۆرانییەکە خەمەکانم لە بیرچۆوە و کەوتمە دندنککردنی ئاوازەکە.

سووریا

– حەڵەب و دیمەشق و جەزیرە

– دۆخی کوردانی سووریا لەژێر ئینتدابی فەرەنسیدا

– گەشانەوەی هەستی نەتەوەیی

– ژیانی کورد لە جەزیرە

– شەڕی ڕۆژانەی پزیشکێکی کورد لە بەرامبەر جادووگەران و نەزانین و نەخۆشیدا

– سەرەتای چالاکیی نەتەوەیی کورد

– خۆهەڵدان لە کاتی ڕۆیشتنی شەمەندەفەردا لە بنکەیەکی تورکی لەناو خاکی سووریادا

– ئەزموونی کشتوکاڵ

هەرچەندە حەڵەب وەک مادن جوان نەبوو، چونکە درەخت و ڕووبار و سەوزایی کەم بوو و منیش بیری کەرەکەم (بۆزۆ)م ئەکرد بەڵام تیایدا هەستمان بەئازادیی تەواو ئەکرد. مرۆڤ ئەیتوانی گوێ لەو گۆرانی و ئاوازانە بگرێت کە لە تورکیا قەدەغە بوون. وردە وردە مانەوەم لەوێ پێ خۆش بوو و بەحەڵەب ڕاهاتم تا وای لێ هات تیایدا خۆم سەرگەرم بکەم.

سەیرم لە شێوازی بەرگپۆشینی خەڵک ئەهات لەسەر جادەکان، هەندێکیان دزداشەی درێژیان لەبەرئەکرد، هەندێکی تریان شەرواڵی پان و فراوانیان لەپێ ئەکرد و جامانەیان ئەبەست و پێڵاوی سووری نووک چەماوەیان لەپێ ئەکرد.

هەروەها کاتێکی خۆشم بەسەرئەبرد لە چاودێریکردنی ئەو جەماوەرەی بە بەرگی جیاوازەوە لە گۆڕەپانی (باب الفرج) کۆ ئەبوونەوە و فرۆشیارەکان هاواریان بۆ کەلوپەلەکانیان ئەکرد و کۆڵهەڵگرەکان کە باری قورسیان بەسەر پشتەوە بوو و بەناو خەڵکەکەدا ڕێی خۆیان ئەکردەوە و بەدەنگی بەرز هاواریان ئەکرد و عەرەبانچییەکانیش بەقامچی ئەیانکێشا بەپشتی وڵاخەکانیاندا، ئەمە بۆ من جیهانێکی نوێ بوو.

کاتێکیش شەقامی قیرتاوم لە حەڵەب بینی و بەیەکێک لەو شەقامانەدا پەڕیمەوە، خۆم پێ نەگیرا و هاوارم کرد:

– ئا.. ئەمە ئەو شارەیە کە بەکەڵکی سواربوونی پایسکل دێت.

هەر خێرا وام لێ هات زۆربەی ڕۆژ بەسووڕانەوە لە شەقامەکانی حەڵەب بەسەربەرم و ئێوارەش بچمەوە بۆ لای کاکم و هاوڕێکانی. بێ ئاگا نەبووم لە نیگا خەماوییەکانیان بێ ئەوەی هۆکاری ڕاستەقینەی ئەوە بزانم، چونکە پێم وابوو ئێمە لە وڵاتێکی ئازاددا ئەژین و لێرە کەس ڕاومان نانێ و ئازارمان نادات و، سەرەنجام لەم وڵاتەدا بەئاسایشی ئەژین. بەڵام مەسەلەکە جیاواز بوو چونکە هەرکە کاکم و هاوڕێکانی گەیشتنە حەڵەب، یەکسەر داوای پەنابەرێتیی سیاسییان ئاراستەی دەسەڵاتی فەرەنسای ئەو کات حاکمی سووریا کرد و کەمترین گومانیان نەبوو کە فەرەنسییەکان پێشوازی گەرمیان ئەکەن

و هەمـوو جۆرە یارمـەتییـەکـیـان ئەدەن بۆ جێگیـربوون لە سـووریا و لەوانەشە ڕاوێژکاری فەرەنسایی نیشتەجێی بەیروت یارمـەتییان بدات لە بەردەوامـبـوون لە خـەبات لە پێناو ئازادکـردنی گـەلی کـورددا. لە ڕاسـتیـدا ئاگـامـان لە سـیـاسـەتی فـەرەنسـا نەبـوو کە بەپێی دۆخی پەیوەندییـە هاوبەشـەکانی لەگەڵ تورکیا بەرامبەر گـەلی کورد ئـەگۆڕا. دوای هەفـتـەیەک لە پێـشکەشکردنی داواکـە وەڵامـی ترسـێنەر و چاوەڕواننـەکراوی ڕاوێژکـار تـووشـی سـەرسـوڕمـانی کـردین، چونکە داوای پەنابەرێتـییـەکەی ڕەت کردبووەوە و دووپاتی کـردبووەوە کـە بۆ پتەوکردنی پەیوەندییە باشـەکانی هەردوو وڵات و لەسـەر داوای ئەنکەرە کە داوای تەسلیمکردنەوە و گەڕانەوەی کردبـووین، ئەمانداتەوە دەست تورکیا.

کاکم لەم هەڵوێستە سەری سوڕمابوو و ئەیپرسی:

– (چۆن دەوڵەتێکی مەزن ئەتوانێت بگاتە ئەم ئاستە نزمە و بنەما مرۆییە دانپیانراوەکان لە جیهاندا پێشێل بکات؟!) ئەشیوت:

– (ئەو پڕوپاگەندانەی فەرەنسا بڵاوی ئەکردەوە کە ئەو، بەرجەستەکەری ئازادیی و یەکسانیی و برایەتییە، ئێمەی هەڵخەڵەتاند).

هاوڕێکانیشمان ئەیان پرسیی:

– (فەرەنسییەکان چیمان لێ ئەکەن؟ و ئایا ئەوێرن دەرمان بکەن؟).

کاکیشم وەڵامی ئەدایەوە:

– (بەڵام قانوونی نێودەوڵەتیی هەیە کە تەسلیمکردنەوەی پەنابەرانی سیاسیی قەدەغە کردووە).

تا دوای چەندین مانگ ئەم مەترسییە گەورەیە لە کۆڵمان نەبووەوە، ئەویش دوای هەوڵی چەندین کەسی کورد و ئەرمەنی سووریا لای ڕاوێژکار و سەرەنجام گەیشتە ئەو بڕوایەی کە ڕاکردنمان لە تورکیا هۆکاری سیاسیی لە پشت بووە و فەرەنسییەکان ڕێمان ئەدەن لە سووریا بمێنینەوە. بەم بڕیارە هەناسەی ئاسوودەییمان هەڵکێشا و دڵنیا بووین، بەڵام ئەبوو سەرەڕای ئەوەش ڕێگەیەک بدۆزینەوە بۆ بەدەستهێنانی قووتی خۆمان، چونکە وەزارەتی تەندروستیی پیشەی پزیشکیی لە کاکم قەدەغە کرد لە سووریا هەرچەندە خوێندنی پزیشکی لە سەردەمی عوسمانیدا لە هەریەک لە ئەستەمبوڵ و دیمەشق تەواو کردبوو و بڕوانامەکەی ڕێی پێ ئەدا پیشەی پزیشکی بکات لە چوارچێوەی خاکی ئیمپراتۆری عوسمانیدا کە بێگومان سووریاشی ئەگرتەوە. کاکم ناچارکرا تاقیکردنەوەیەکی نوێ ئەنجام بدات، دێتەوە یادم کە بۆ چەندین ڕۆژ دەرگای ژوورەکەی لە ئوتێل لە خۆی داخست بۆ دووبارە پیاچوونەوەی ئەو کتێبانەی لە تورکیاوە لەگەڵ خۆی هێنابوونی.

دوای هەفتەیەک تاقیکردنەوەکەی بە سەرکەوتوویی بڕی، مۆڵەتی کردنەوەی کلینکی لە هەر شوێنێکی سووریا وەرگرت. دوای ڕاوێژ لەگەڵ هاوڕێیانی کورد و ئەرمەن بڕیاری دا کلینکێکی پزیشکی لە حەڵەب بکاتەوە و پانسیونێکی وەرگرت لە شەقامی خەندەک کە وەک شادەماری شارەکە وابوو و پارچەیەکی کانزایی هەڵواسی کە لەسەری ناوی خۆی و پسپۆڕییەکەی لە نەخۆشی پەتا و منداڵان نووسرابوو لەگەڵ تێبینییەک کە ڕۆژانی یەکشەممە و هەینی پشکنین بۆ هەژاران بەخۆڕاییە. خێزانی زوڵفی و عەباسیش پانسیۆنێکیان لە گەڕەکی

بازاڕ بە کرێ گرت و منیش چوومە خوێندنگەی (خاکی پیرۆز)ی ناوخۆیی کە بەناوبانگبوو وەک چاکترین قوتابخانەی حەڵەب و فەرەنسییەکان بەڕێوەیان ئەبرد. کڵێسەی (خاکی پیرۆز)ی دێرین لە ناوەڕاستی بازاڕە بازرگانییەکاندابوو و، پێکهاتبوو لە قوتابخانەیەک و کڵێسایەک پێکەوە. بۆ ئەوەی بگەیتە ئەوێش ئەبوو بەچەندین شەقام و کووچەی تەسکی ناو بازاڕە سەر داپۆشراو و سەر بەتاڵەکاندا تێپەڕ ببیت. دەرگایەکی گەورەی هەبوو هی سەدەکانی ناوەڕاست بوو لەگەڵ چەندین حەوشەی فراوان و قووڵ کە هەر لە زیندانێکی کۆن ئەچوو، ژوورەکانی خوێندنیش لە ژێرزەمینێکی تاریکدا بوون کە لە ڕۆژانی هەور و هەڵادا بەبێ گڵۆپی کارەبایی بینین تیایاندا مەحاڵ بوو.

بەیانییان ئەبوو کووپێک چای ڕەش و سارد بخۆینەوە و بۆ نانی نیوەڕۆ و ئێوارەش قاپێکیان ئەداینێ کە مەعکەرۆنی تیادابوو لەگەڵ چەند پلە گۆشتێکدا و دۆشاوی تەماتەی کرابوو بەسەردا. هەر تەنیا سەیرکردنی قاپەکان بەس بوو بۆ ئەوەی زەوقی خواردنت نەمێنێت، کەچی هاوڕێکانم زۆر بەزەوقەوە ئەیانخوارد. لێم ئەپرسین:

– (چۆن ئەتوانن ئەم شتانە بخۆن کە ئەبێتە هۆی نەخۆشی؟)

بە پەلە وەڵامیان ئەدامەوە:

– (با چەند مانگ یان چەند ساڵ لێرە بمێنیتەوە ئەو کاتە تۆش ئەیخۆیت).

لە دڵی خۆمدا ئەموت:

– (بڕوا ناکەم بگەمە ئەوەی ئەم شتانە بخۆم.)

خواردن تەنیا شت نەبوو لە خاکی پیرۆز کە من لێی بێزار بووم.

لە ڕیزێکی چاوەڕوانیدا دایاننام لە نێوان خوێندکارانی پۆلی یەکەمدا، کە تەمەنیان لە نێوان ٨ – ٩ ساڵ بوون بە مەبەستی فێربوونی زمانی فەرەنسی، ئەبوو ڕۆژەکەم لە کۆکردنەوە و لێدەرکردندا وەک منداڵان بەسەربەرم و زمانی فەرەنسییەکەم بەهێزبکەم بە سەرپەرشتی ژنە مامۆستایەکی حەڵەبی کە وەک نیوەی خەڵکی حەڵەب بەدەنگێکی گڕ قسەی ئەکرد.

هەستم ئەکرد لەم قوتابخانەیەدا کاتی خۆم بەفیڕۆ ئەدەم و لەوەش خراپتر، بووبوومە ئامانجی گەڕپێکردنی یەکێک لە چاودێرەکان کە ناوی (براهینری) بوو.

باڵا بەرزێکی دەمەوچاو ترسناک و ڕیشی سپییەکی بژ و دار حەیزەرانێکی بەناوبانگی پێ بوو کە کردبوویە شتێکی تۆقێنەر و، بەسادەترین هۆکار لە خوێندکارەکانی ئەدا بۆ چاوترساندنیان، بیرم دێت لێدانێکی قورسی لە کوڕێکی هاوتەمەنی من دا و پاشان ناچاری کرد لە حەوشە کۆنکرێتییەکەدا لە کەشێکی تەزێنەری مانگی تشرینی دووەمدا بۆ ماوەی یەک سەعاتی تەواو لەسەر ئەژنۆ بەملکەچی بمێنێتەوە.

ئەوە لە دووەم هەفتەی گەیشتنمدا دەستی پێکرد، کاتێک لە نیوەڕۆدا سەرئەکەوتین بۆ هۆڵی نانخواردنەکە، براهینری لە سەرەوەی قادرمەکان وەستابوو و چاودێریی سەرکەوتنی ئێمەی ئەکرد، کە لێی نزیک بوومەوە وەیزانی گوێی لە دەنگێک بووە و بەدارەکەی کێشای بەپشتمدا، هەستم کرد وەک ئەوەی پێستەکەم دڕابێت و زریکەیەکم کرد کە منداڵەکانی لە ڕۆیشتن ڕاگرت.

"پێشکەون" براهێنری بەدەم جوولاندنی دارەکەی دەستییەوە وای وت.

کەس نەیوێرا بپرسێت چی رووی داوە و خوێندکارەکان ئۆتۆماتیکی چوونە شوێنەکانی خۆیان. ئەمە منی هەژاند، چونکە ڕانەهاتبووم لە قوتابخانە لێدان بخۆم.

لە ماوەی هەموو ژیانی خوێندنی پێشوومدا تەنیا دوو زللەم خواردووە لەلایەن مامۆستای وێنەوە لە پۆلی سێیەمی سەرەتاییدا کە نازناوی (پەنجە کۆڵ)یان لێ نابوو لەبەرئەوەی پەنجەی شایەتمانی دەستی ڕاستی قرتابوو. ڕۆژێکیان کاتێک وێنەی ئەو گوڵەم کۆپی ئەکرد کە مامۆستا لەسەر تەختەکە بۆی کێشابووین یەک زللەی قایمی پیا کێشام، منیش بەگریانەوە وتم:

– (هیچیم نەکردووە تا لێم بدەیت)

کە گەڕامەوە بۆ ماڵەوە بەپێویستم نەزانی لەم بارەیەوە خێزانەکەم ئاگادار بکەمەوە، کەچی دوای چەند ڕۆژێک پەنجەکۆڵ لە حەوشەی قوتابخانەکەدا ئەم کارەی دووبارە کردەوە، بۆیە ڕیزەکەم بەجێ هێشت و لە حەوشەکە هاتمە دەرەوەو بە ڕاڕەوێکی درێژدا ڕووم کردە ماڵەوە و لەوێ دایکمم بینی لە چێشتخانەکە بوو، بەدەم گریانەوە پێم وت:

– (ئەبێت لە پەنجەکۆڵ بمپارێزن ئەگینا ڕۆژێک ئەمکوژێت، نازانم چی لێم ئەوێت و ئەوەتا بۆ دووەم جار بەبێ هۆ لێم ئەدات، جاری یەکەم حەزم نەکرد بۆتان باس بکەم، بەڵام ئەمڕۆ کارەکەی دووبارە کردەوە، ئەمە زۆرە و پێ ئەچێت ڕقی لێ هەڵگرتبم).

دایکم دوای ئەوەی بەهێمنی گوێی لێ گرتم، چووە سەرەوە بۆ

ژوورەکەی باوکم، دوای کەمێک باوکم هاتە خوارەوە و وتی:

– (کەواتە ئاوا، تۆڵە لە کوڕەکەم ئەکاتەوە، چونکە چەند ڕۆژێک لەمەوپێش هەندێک تابلۆی نیشان دام و لێم نەکڕی، ئێستا ئەچم پیشانی ئەدەم، مامۆستا چۆن خوێندکار وا پەروەردە ئەکات؟!).

دەستی گرتم و داوای لێ کردم لەگەڵی بڕۆم. کە گەیشتینە قوتابخانەکە چووە ژووری بەڕێوەبەر و داوای کرد هەر ئێستا پەنجەکۆڵ ببینێت، بەڕێوەبەر بە تکاوە پێی وت:

– (هێمن بەرەوە ئەفەندی....هێمن بەرەوە، پێم بڵێ چی رووی داوە؟)

باوکم وەڵامی دایەوە:

– (من چەندین کوڕی ترم پەروەردە کردووە بێ ئەوەی کەس لێیان بدات و، ئەمڕۆ خەڵک وەک نموونە چاویان لێ ئەکەن، بەچ هەقێک و بۆچی پەنجەکۆڵ شەڕ بەکوڕەکەم ئەفرۆشێت؟ ئەمەوێت بێت و بۆم ڕوون بکاتەوە و داوای لێبووردنیش لە کوڕە بچووکەکەم بکات.)

– (نازانم، مەسەلە چییە، ئارام بەرەوە و پێم بڵێ کوڕەکەت چی لێ بەسەرهاتووە.)

باوکم داوای لێ کردم کێشەکەم لەگەڵ مامۆستای وێنە بۆ بەڕێوەبەر باس بکەم. بەڕێوەبەر گوێی لێ گرتم و لە باوکمی پرسی کە ئەو هیچ ناسیاوییەکی لەگەڵ مامۆستاکەدا هەیە؟ باوکم وەڵامی دایەوە:

– (ماوەیەکی کەمە بۆرە ناسیاوییەکمان هەیە، بەڵام لەو ڕۆژەوەی کڕینی یەکێک لە تابلۆکانیم ڕەت کردۆتەوە، چاوم پێی نەکەوتووە).

– (ئەها، کەواتە نهێنییەکە ئەمەیە، ڕاستە پەنجەکۆڵ هونەرمەندێکی

بەهرەمەندە، بەڵام زۆر بەخۆیدا ئەنازێ و ئیشەکانی خۆی زۆر پێ گرنگە و گەر کەسێک کرێنی یەکێک لە تابلۆکانی ڕەت بکاتەوە بەئیهانە و کەم نرخکردنی خۆی ئەزانێ و، بەبێ ئاگایی و بەهەر شێوازێک بێت ئەکەوێتە تۆڵەسەندنەوە. لەبەرئەوەی کە ناتوانێت بەرامبەر بەتۆ هیچ بکات بۆیە شەڕی بەکوڕەکەت فرۆشتووە، من ئەزانم زۆر خۆبەزلزان و بەدگومانە بۆیە باشتر وایە بانگی نەکەین، بەڵام دڵنیات ئەکەمەوە کە لەمەودوا هەڵسوکەوتی لەگەڵ کوڕەکەت باش ئەبێت).

باوکم پێشنیازەکەی بەڕێوەبەری قبووڵ کرد، بەمەرجێک کە پەنجەکۆڵ زۆر بەنەرمیی لەگەڵ من هەڵسوکەوت بکات. دوای ساڵێک لەو ڕووداوە لەو قوتابخانەیە گوێزرایەوە.

ئەو شەوە دوای لێدانەکەی براهێنری خەوم لێ نەکەوت. یادەوەری ڕووداوەکەم لەگەڵ پەنجەکۆڵ هاتەوە بیر، چەندم حەز ئەکرد لەنزیکی باوکم بوومایە تا پەنام بۆ ببردایە و دەرسێکی باشی ئەم پەروەردەکارە جەلادەی دابدایە، دەرسێک لە ئەدەبدا. بەڵام بەداخەوە لە مادن نەبووم، بەڵکو لەو زیندانەدا بووم کە پێی ئەوترێ قوتابخانە و باوکم سەدان کیلۆمەتر لەم جێگە سارد و غەمبارەمەوە دوورە. تا درەنگانێکی شەو گریام و تا هێزم لەبەر بڕاو خەو زاڵ بوو بەسەرمدا، دوای ئەوەی باوەڕم بەخۆم هێنا کە لەوانەیە براهێنری بەمەبەست ئەوەم لەگەڵ نەکات.

بۆ ڕۆژی دوایی سەرسام بووم بەوەی بەشی ناوخۆییەکە هیچ گوێی بەڕووداوەکە نەدا و کەس نەهات لێم بپرسێ کە شەوێ بۆ گریاوم. سەریشم لە یەکێک لە هاوپۆلە کوردەکانم سوڕما- کوڕی (برایم

پاشای میلەلی) بوو کە بەناوبانگ بەوەی بەسەر خێڵەکانی (شەممەر)دا سەرکەوتبوو، دایکی کۆچەریی بوو و، زۆر کاری تێ کردبوو و، تەنانەت دەموچاویشی وەک پیاوانی خێڵەکەی خاڵکوتیی کردبوو- ئەو کوڕە هەمیشە شێوازێکی ئەدۆزییەوە بۆ ئەوەی کاتێک شانازیی بەکوردبوونی خۆمەوە ئەکەم، شەڕم پێ فرۆشت. هاوپۆلێکی ترم "تەڵعەت" کە بەتەمەن لە من گەورەتربوو و، لە خێزانێکی کوردی ناسراوی قامیشلیی بوو، لە کاتی خوێندن لە ئەستەمبوڵ کەوتبووە ژێر کاریگەریی ئایدۆلۆژیای کەمالییەوە و لەو کاتەوە پێی باش نەبوو دان بەکوردبوونی خۆیدا بنێت و حەزی لەوە بوو بەزمانی تورکی قسە بکات، لەبەرئەوەی زۆربلێ بوو، سوودم لێ وەرگرت بۆ دەوڵەمەندکردنی ئەو وشە فەرەنسییانەی ئەمزانی و، هەر ئەویش سەبارەت بە ڕووداوەکەی شەوی ڕابردوو، دڵی خۆی بۆ کردمەوە و، بە شان هەڵتەکاندنەوە وتی:

– (نابێت لەوە بترسیت، چونکە ئەوە لە هەموو کەس ڕوو ئەدات بەتایبەت لە لایەن برا هێنرییەوە).

– (بەڵام من لێدانی بێ هۆ قبووڵ ناکەم) بەچاوی فرمێسکاوییەوە، وەڵامم دایەوە.

– (رادێیت) بەبێ بایەخییەوە وای پێ وتم و گەڕایەوە بۆ گاڵتەکردن لەگەڵ هاوڕێکانی.

دوای چەند ڕۆژێک و لەسەر هەمان قادرمە یەکێک لە منداڵەکانی بەردەمم قسەی کرد، براهینری بەدارەکەی سیخورمەیەکی لەپشتم دا، چاوم بەرز کردەوە و ویستم ناڕەزایی دەربڕم:

– (نا.. من نەبووم....نا.. من نەبووم)

قیژانی بەسەرمدا و دارەکەی ڕاوەشاند:

– (بێدەنگ بە و پێشکەوە)

بێدەنگ بووم و بە هەنسکەوە ڕۆیشتم بەرەو شوێنەکەی خۆم. ئەو شەوەش نەمتوانی بخەوم و لە خۆم ئەپرسی:

– (تووشی چ شوێنێک بووم) و لە خوای بەخشندە پاڕامەوە بەزووترین کات لەم دۆزەخە ڕزگارم بکات.

چاوەڕێ بووم ڕۆژی دووەم کاکم سەردانم بکات، کاتێک لە هاتنی بێ ئومێد بووم، داوام لە تەڵعەت کرد فێرم بکات چۆن بەزمانی فەرەنسیی بڵێم (دوێنێ ئێوارە لە کاتی چوونمان بۆ خەوگەکانمان براهینری لێی دام).

ئەو دێڕەم بەچاکی لەبەر کرد و پاشان چووم بۆ ژووری بەڕێوەبەر، لە دەرگەم دا.

بەڕێوەبەر بەخەندەوە گوێی لەوە گرت کە لەبەرم کردبوو:

– (چی ئەڵێت؟) لە مامۆستایەکی پرسی کە لە تەنیشتییەوە بوو، ئەویش تێی گەیاند، پاشان لە ڕێی چاویلکە زێڕینەکەیەوە تەماشایەکی کردم:

– باشە با بزانم چۆن ئەبێت.

لە پلیکانەکان هاتمە خوارەوە و شادمان بووم کە ئەو ئەرکەی بۆ خۆمم دیاری کردبوو جێبەجێم کرد. لەو ڕۆژەوە لە لێدانەکانی براهینری ڕزگارم بوو، هەرچەندە هەر چاوە قیناوییەکانی بەدوامەوە

بوون. بەڵام خوێندنگەکەم وەک جاران بەلامەوە سەرچاوەی هەراسانیی بوو. بەدرێژایی هەفتەیەک لەناو دیوارە بەرزەکانیدا زیندانیی ئەبین و، جگە لەوەش ئەبوو پاش نیوەڕۆی یەکشەممان ڕیز ببین بۆ هاوڕێیەتیکردنی باوەڕدارەکان، لەم پیاسانەدا بەسێ ڕیز ئەڕۆیشتین و کڵاوێکی خڕی زێڕکەشمان لەسەر ئەکرد، لەگەڵ بەدلەیەکی شینی دەریایی.

بەلای مناڵێکی وەک منەوە کە عەرەبی و فەرەنسایی نازانێت و هیچ هاوڕێی نییە و ڕاهاتووە لە سواربوونی ئەسپ و پایسکل، ئەم پیاسانەی "خاکی پیرۆز" هیچ شادمانی نەئەکردم.

خۆشبەختانە کۆتایی هەفتەی سێیەم کاکم و شەوکەت زوڵفی هاوڕێی سەردانیان کردم، کە بینیمن دامە پرمەی گریان، کاکم بە سەرسامییەوە لێی پرسیم:

– چی بووە؟ چی ڕووی داوە؟!

بەدەم گریانەوە وەڵامم دایەوە:

– نامەوێت ئیتر لێرە بمێنمەوە، یا هەرچۆنێک بێت نامەوێت وەک خوێندکاری بەشی ناوخۆیی لێرە بم.

زوڵفی وەڵامی دامەوە:

– بەڵام تۆ لە چاکترین خوێندنگەی حەڵەبیت. کە هاتوویتەتە ئەم قوتابخانەیە بۆ ئەوەیە کە بەخێرایی فێری زمانی فەرەنسایی بیت و بچیتە ئەو پۆلەی لەگەڵ ئاستی خۆتدا گونجاوە).

– (لەم جۆرە قوتابخانەیەدا کە برسیم ئەبێت و بەردەوام لێم ئەدرێت، ناتوانم هیچ فێربم و تاقەتم نییە لەگەڵ قوتابی پۆلی یەکی

سەرەتایی بخوێنم. تکاتان لێ ئەکەم لێرە دەرمکەن ئەگینا ڕائەکەم.)
بەردەوامیش فرمێسکم ئەڕشت.

– (باشە، لانی کەم تا کۆتایی وەرزی خوێندن لێرە بمێنەرەوە) کاکم پێشنیازی کرد.

کاکم بەزمانێکی شیرین و فەرمانکەرانە بەردەوام بوو لەسەر قسەکانی:

– برۆ و چەند هەفتەیەکی تریش دان بەخۆتدا بگرە، وردە وردە فێری زمانەکە ئەبیت و لەگەڵ دۆخە نوێکەدا ڕادێیت. باشتر وایە سەیری ئەو دیارییانە بکەیت کە بۆم هێناویت و، هەفتەی داهاتوو شتی تریشت بۆ ئەهێنین، چاوت بسڕە و برۆ بەلای کتێبەکانتەوە.

دوای چەند ڕۆژێک خەوگە ساردەکە بوو بە یارمەتیدەرم، چونکە هەلامەتێکی توندم گرت، شەو لەرز و تام لێ هات. ئەوەی کە ترسناکیی دۆخی دەروونمی زیاد ئەکرد ئەوە بوو، کە ئەبوو بەردەوام ڕێگەیەکی دوور ببڕم بۆ گەیشتنە تەوالێت.

ڕۆژی دوایی ڕازی نەبووم جێگەکەم بەجێ بهێڵم و داوای پزیشکم کرد، برینپێچەکە سەرنجی تا بەرزەکەمی دا و شرووبێکی بۆ هێنام کە خۆی ئامادەی کردبوو و داوای لێ کردم ڕۆژی سێ کوپی لێ بخۆمەوە. لە ئەنجامی خراپبوونی تەندروستیم و ترسی ئەوەی لەوەخراپتر ببم، لەگەڵ ئەو بارودۆخەی باڵی کێشابوو بەسەر قوتابخانەی "خاکی پیرۆز"دا، زانیم کە دەرگا گەورەکە تەنیا ڕێگەی چوونە دەرەوەیە. هەموو جارێکیش کە ئەچووم بۆ بەڕێوەبەرێتی یا بۆ ڕادیۆکە ئەمبینی دەرگاوانێکی کەتە وەک بت لە بەردەمی دەرگاکەدا وەستاوە.

ئەو ڕۆژە کە چووم بۆ چاودێریکردنی شوێنەکە زۆر شادمان بووم، چونکە بینیم لایەکی دەرگاکە کراوەتەوە، بۆیە بەهێمنی لە پلیکانەکان هاتمە خوارەوە بەرەو ئازادی و خۆم گەیاندە سەر شەقامەکە. کەس دوام نەکەوت کەسیش لە ڕێبوارەکان بایەخی پێ نەدام.

وردە وردە لە"خاکی پیرۆز" دوورکەوتمەوە و بەتەنیا لە قەرەباڵغیی بازاڕدا ون بووم. دوای ماوەیەکی کەم بەپلیکانەکانی قادرمەی کلینکەکەی کاکمدا سەرکەوتم و خۆم کرد بەژووری چاوەڕوانیدا، سەیرم کرد ئەو کچە یاریدەدەرە ئەرمەنییەی لێیە کە پێش ئەوە لە دیاربەکر لای کاکم کاری ئەکرد. لەبەرئەوەی ژوورەکە تاریک بوو گڵۆپەکەی داگیرساند و سەیری دەموچاومی کرد و وتی:

– ڕەنگ لە ڕووتا نەماوە و ماندوو دیاریت، چییان لێ کردوویت لەو قوتابخانەیە؟! دەی بچکۆل خێرا پێم بڵێ.

– شتێکی ترسناک نییە، تەنیا سەرمایەکی کەمم بووە، بەڵام چەند ڕۆژێکە.

دڵنیای کردمەوە:

– نیگەران مەبە هەر ئێستا کاکت چاکت ئەکاتەوە.

لەو کاتەدا کاکم دەرگاکەی کردەوە، سەرسامی پێوە دیار بوو و بە بێزارییەکەوە وتی:

– چۆن ئەبێت لە ناوەڕاستی هەفتەدا لە قوتابخانە بزر ببیت؟!

– چەند ڕۆژێکە نەخۆشم و چارەسەرم ناکەن بۆیە لە قوتابخانە هەڵهاتم.

– ئاوا؟! ئەوێریت بەڕوو قایمییەوە بڵێیت لە قوتابخانە ڕاتکردووە!

بەسەرما قیژاندی:

– ئادەی بۆم باس کە بزانم چۆن؟

دوای ئەوەی گوێی لێ گرتم، داوای لێ کردم یەکسەر بگەڕێمەوە بۆ قوتابخانە.

– لەجیاتی ئەوەی ناچارم ئەکەیت بگەڕێمەوە بۆ قوتابخانە پێویستە چارەسەرم بکەیت.

پەرستارەکە وتی:

– ڕاست ئەکات، دیارە ئەو منداڵە ئازاری هەیە.

لە کاتێکدا سستەرەکە بەرەو قوتابخانەی "خاکی پیرۆز" بەرێکەوت کاکم منی بردە کلینکەکەی خۆی، بەوردی پشکنیمی و پاشان لەسەر ڕەچەتەکە شتێکی نووسی و خۆی چوو بۆ دەرمانخانە بیهێنێت. کە گەڕایەوە کەوچکێکی چێشتی لە شرووبەکە کرد بەدەممەوە و پێی وتم کە بچم لە ناو جێگەدا ڕابکشێم و خواردنیشم تەنیا چای ڕەش و برنجی بێ ڕۆن بێت.

دوای سەعاتێک سستەرەکە لە قوتابخانە گەڕایەوە و باسی تووڕەیی و پەشۆکانی بەڕێوەبەری بۆ کردین، کە بڕیاری داوە لێکۆڵینەوەیەک بکرێت بۆ دیاریکردنی هۆی ڕاستەقینەی ڕاکردنی من و لەوانەشە سزای توندی براهێنری و دەرگاوانەکە بدرێت.

کە چاک بوومەوە، بەتوندی ئەو فرمانەی کاکمم ڕەت کردەوە کە بگەڕێمەوە بۆ قوتابخانە وەک خوێندکارێکی ناوخۆیی لە قوتابخانەی "خاکی پیرۆز"، سەرەنجام کاکم لەگەڵ هەردوو هاوڕێکەی هاتن لەگەڵم بۆ قوتابخانە و دۆخی منی بۆ بەڕێوەبەر شی کردەوە، ئەویش

بەداواکەی کاکم ڕازی بوو بەمەرجێک ئەو قیستە پارەیە نەداتەوە کە دابوومان لە بەرامبەر مانەوەم لە بەشی ناوخۆیی.

دۆخە نوێکە بۆ من لە پێشوو باشتر بوو، بەڵام بۆ کاکم نە، چونکە نەک هەر ئەبوو بایەخ بدات بەخواردن و خەوتنم، بەڵکو ئەبوو بایەخ بە یاری و سەرگەرمییەکانیشم بدات، خۆشبەختانە ئەمە زۆری نەخایاند.

لە ماوەی مانگێکدا کاکم لەژێرگوشاری هەندێک لە کوردانی دانیشتووی دیمەشقدا بڕیاری دا حەڵەب بەجێ بهێڵێت و بچێت لە دیمەشق نیشتەجێ ببێت. دیارە هۆیەکی تریش هەبوو بۆ ئەم بڕیارە، ئەویش باری ئابووریی "عارف عەباس و شەوکەت زولفی" بوو، چونکە بێ ئومێد بووبوون لە دۆزینەوەی کار، خۆشبەختانە ژیان لە سووریا گران نەبوو، چونکە لیرەی سووریی ئەو کاتە بانکی فەرەنسی دەری ئەکرد کرابوو بە١٠٠ قرش یا ٢٠ فرەنک و کیلۆیەک گۆشتی برژاو لە ١٢ قرش زیاتر نەبوو و نان بە ٣ قرش و شەکر بە ٤ قرش بوو. ڕۆژانەی کرێکارێک بەشێوەیەکی ناوەنجی ١٥ تا ٣٠ قرش بوو، بەڵام نرخی پشکنینی پزیشک گەیشتبووە ٥٠ قرش و، دەیان هەزار کارمەند مووچەی مانگانەیان ١٠ تا ١٥ لیرە بوو و، فەرمانبەرە گەورەکان مانگانە ٧٠ بۆ ٨٠ لیرەیان وەرئەگرت، چاکترین مووچە ئەو ئەفسەرانە وەریان ئەگرت کە لە هێزەکانی ڕۆژهەڵاتدا خزمەتیان ئەکرد– ئەم هێزانە لەکۆڵۆنییەکاندا پێکهێنرابوون بە فەرماندەیی ڕاوێژکاری فەرەنسا لە سووریا و لوبنان کە سادەترین مولازمی تازە دەرچوو لە قوتابخانەی سەربازی حمص مانگی ١٠٠ لیرەی وەرئەگرت دوای تەنیا دوو ساڵ خوێندن و بێ ئەوەی بڕوانامەی دواناوەندی پێ بێت– ئەم مووچەیە بۆ ئەو سەردەمە سامانێک بوو بۆ خۆی.

بەدەستهێنانی پارە سەخت بوو، چونکە لە ناوەڕاستی قەیرانی سالانی٣٠ دابوو. ئەو ماوەیە جووتیاران زۆربەی هەرە زۆری دانیشتوانیان پێک ئەهێنا و بۆرژوازیی لە بنەڕەتدا پەیوەست بەزەویی هێشتا سروشتێکی دەرەبەگیی هەبوو و، پیشەسازی قورسیش دەگمەن بوو، لە بەرامبەر ئەوەدا پیشەکان بەهەموو جۆرەکانییەوە ڕابردوویەکی ڕووناک و نەریتی دێرینی هەزاران ساڵ بوو.

پیشەگەران ڕووبەڕووی ململانێیەکی توند ئەبوونەوە لەلایەن کالا و کەلوپەلی بەرهەمی فەرەنسا و ژاپۆن و ولاتانی ترەوە، هەرچەندە توانییان لە بەرامبەر ئەمە بەرگری بکەن، بەلام بەهەزارحاڵ، زۆریشیان کەوتنە داوی بێکارییەوە.

خەڵکی سووریا بەتوندی دژی ئەو سیاسەتە ئابووری و کۆمەلایەتییە ئاراستەکراوەی فەرەنسا وەستانەوە کە ئامانجەکەی ئەوە بوو سووریا بکاتە بازاڕێکی کراوە بۆ کالاکانی فەرەنسا. جەماوەری شارە گەورەکانی سووریا کە هاوسۆز و لایەنگری کۆمەڵەی میللی کوتلەی نیشتمانی بوون، چەندین جار خۆپیشاندانیان کرد دژی سیاسەتی ئینتداب، مانگرتنێکی گشتییان ئەنجامداو هەموو چالاکییە بەرهەمدارەکانیان وەستاند و ئامرازەکانی گواستنەوەیان ئافەرۆز (بایکۆت) کرد.

سەرلەبەیانی یەکێک لە ڕۆژانی کۆتایی مانگی دیسەمبەری ساڵی ١٩٣٠ سواری شەمەندەفەر بووین بەرەو (شامی شەریف) وەک عوسمانییەکان ئەیانوت، گەشتەکە وەک خەونێک دێتە بەرچاوم، کۆڵەکە مەزنەکانی (بەعلەبەگ)م دێتەوە یاد کە بۆ ماوەیەک لەوێ ڕاوەستاین، هەروەها سیمای (نظام الدين كبار)، مامی (ممدوح

سليم)م دێتەوە یاد کە لە وێستگەی دیمەشق پێشوازی کردین.

وەک ئەوەی هەر ئێستا گوێم لە دەنگی پێی ئەو ئەسپانە بێت کە بەهەنگاوی ڕیتمی هونەری لە (حەنتور)ێکدا بردینی بۆ (حي الأكراد). کات پاش نیوەشەو بوو.

دوای کوردستانی تورکیا و حەڵەب لاپەڕەیەکی نوێ لە ژیانمدا دەستی پێ کرد.

ڕۆژی دوایی سەیرم کرد لە خانوویەکی گەورە و کۆندام کە بە باخ دەورە دراوە و لە نزیک ڕووبارێکی بچووکەوەیە. ئەم ماڵە هی یەکێک لە پیاوماقوولانی کورد بوو (عەلی ئاغای زولفۆ) یەکێک لە سەرانی کوردی دیمەشق، پیاوێکی بالابەرزی قژ زەردی چاو بەقوولاچووی برۆ ئەستوور، لە گەڕەکی (حي الأكراد) لەسەر شاخی (قاسیون)ی باکوری خۆرهەلاتی شارەکە نیشتەجێ بوو.

ئەو سەردەمە ژمارەی دانیشتوانی گەڕەکەکە ٤٠ ٠٠٠ کەس بوو، لەوسەری خۆرهەلاتەوە تا پردی مس خەڵکەکە لە ماڵی خۆیاندا بەکوردی قسەیان ئەکرد و لە پردی مسەوە تا گۆڕەپانی "شەمدین ئاغا" خەڵک هەردوو زمانی کوردی و عەرەبییان ئەزانی، بەلام پێیان باش بوو بەزمانی دووەم قسە بکەن و پاشان لە گۆڕەپانی "شەمدین ئاغا"وە تا (شيخ محي الدين) دانیشتوانەکەی هەرچەندە شانازییان بەکوردایەتی خۆیانەوە ئەکرد، بەلام زمانەکەیان لە بیر چووبووەوە و تەنیا بەعەرەبی قسەیان ئەکرد.

ماڵەکەی "عەلی ئاغای زولفۆ" کەوتبووە دوای پردی مسەوە، واتە ئەو ناوچەیەی هێشتا دانیشتوانەکەی بەکوردی قسەیان ئەکرد. کە

گەیشتینە هۆڵەکە کە لە شێوەی گومەزدا بوو، ژمارەیەکی زۆر لە پیاوماقووڵانی گەڕەکەکەم بینی لەگەڵ ژمارەیەک پەنابەر و ئەو کوردانەی خرابوونە ژێر نیشتەجێی زۆرەملێوە، لەناویاندا قوربانییانی سیاسەتی لایەنگرانەی فەرەنسا بۆ تورکەکان. چاومان کەوت بە"محەمەد و ئەکرەم و قەدری جەمیل پاشا"ی خەڵکی دیاربەکر کە چەند ساڵێک پێش ئێمە پەنایان هێنابووە بەر سووریا. هەروەها "حاجۆ ئاغا"ی سەرۆکی "ئافیرکان"ی کوردستانی تورکیا کە کوڕەکانی "حەسەن و جەمیل و جابان"ی لەگەڵ بوو. هەروەها "میر جەلادەت" کە بالایەکی بەرز و ڕیشێکی کورتی هەبوو و یەکێکە لە نەوەکانی دوا میرنشینی کورد لە ناوچەی بۆتانی کوردستانی تورکیا. ئێمە لە بەشی تایبەت بە میوانەکان ماینەوە و بەشەکەی تر تەرخان کرا بۆ خێزانی زولفۆ.

ئەو بەشە خێزانی عەلی ئاغای زولفۆی لێ ئەژیا، بەڵام چۆڵیکرد بۆ حاجۆ ئاغا و خێزانەکەی و خزمەتکارەکانی کە خواردنیان بۆ هەموو پەنابەرەکانی ماڵەکە ئامادە ئەکرد و، زیاتر لە ٢٠ کەس لەسەر سفرەکە کۆ ئەبوونەوە، بەگشتیی، زۆربەی ئێواران عەلی ئاغا و پیاوماقووڵانی گەڕەک ئەهاتن بۆ لامان بۆ دیوەخانەکە و قاوەی عەرەبیی یا چایان ئەخواردەوە و شیرینیی دیمەشق یان میوەیان ئەخوارد و باسی زمان و سیاسەت و فەلسەفە و هەڵوێستی فەرەنسایان دەکرد بەرامبەر کورد و تورک و عەرەب.

لە ماوەی ئەو دانیشتنە درێژانەدا کە لە کوردبوونی خۆم تێگەیشتم و سەرلەنوێ فێری زمانی کوردی ئەبوومەوە، لە ناخی خۆمەوە هەڵئەچووم دژی ئەو چەوساندنەوەیەی گەلەکەمی پێوە گرفتارە.

لە ماوەی چەندین مانگی دوورودرێژدا چاوم کەوت بە چەندین کەسایەتی تر، خواردن و خواردنەوە و خەوتنم لە تەنیشت نەوەی میر و پاشا و بۆرجوازیی گەورە و دەرەبەگی کوردەوە بوو، کە بەشێکیان خوێندنی بەرزیان تەواو کردبوو و ئاگایان لە بارودۆخی جیهان بوو هەندێکیشیان نەهامەتی و ساتی کارەساتباریان بینیبوو لە زیندان و لە بەردەم دادگەکانی تورکیادا. لەناو ئەوانەدا حەمزە بەگ هەبوو لە ناوچەی (میکس) کە یەکێک بوو لە کوردەکانی تورکیا و ١٠ساڵی لە زیندانەکانی تورکیادا بەسەربردبوو لەبەرئەوەی شاکارێکی "ئەحمەدی خانی" شاعیری نەتەوەی کوردی سەدەی ١٨ی بڵاو کردبووەوە. هەروەها "ئەکرەم و قەدری جەمیل پاشا"شم دێتەوە یاد کە کاتێک ئیمپراتۆری عوسمانی بۆ خزمەتی سەربازیی بانگیان ئەکات ئەوان سەرگەرمی خوێندن ئەبن لە زانکۆکانی سویسرا، بەڵام لەناو هەموو کەسایەتییەکانی میوانخانەکەدا، حاجۆ ئاغا لە هەموویان کاریگەرتر بوو. جەستەیەکی زل و دەموچاوێکی سافی هەبوو، لەگەڵ دوو چاوی شیندا، نەوەی خێزانی ئاغاکانی خێڵی "ئەخیلییەکان" بوو کە نیشتەجێی ناوچەی "مادییات"ی خۆرهەڵاتی ماردین بوون، هەزار و یەک بەزمی بینیبوو. حاجۆ ئاغا لە سکی دایکیدا بوو کاتێک باوکی لەلایەن "سەرۆخان"ی ئامۆزایەوە کوژرا. ئەو دەمە "چەلەبی" باوکی بکوژەکە سەرۆکی خێڵەکە بوو. دوای ١٥ساڵ لەو تاوانە حاجۆ کە بووبووە گەنجێکی بەخۆ، لە تۆڵەی باوکیدا سەرۆخانی کوشت و ڕایکرد بۆ چیاکان، پیاوانی چەلەبی شەو و ڕۆژ بەدوایەوە بوون، بەڵام حاجۆ توانی ماوەی زیاتر لە ٥ ساڵ خۆی لە تەقە و بۆسەکانیان ڕزگار بکات.

لە زستانێکی سەختی ئاساییدا حاجۆ نەیتوانی لەوە زیاتر بەرگەی ژیانی ئەشکەوت و چیاکان بگرێت، بۆیە شەوێکیان هەموو ئازایەتی خۆی کۆ کردەوە و خۆی کردەوە بە گوندەکەیاندا و، چووە هۆڵی میوانەکانی چەلەبی مامی و لەبەر پێیدا ڕاکشا و گەردنی خۆی پێشکەش کرد. دەستی چەلەبی خۆبەخۆ بەرەو خەنجەرەکەی کشا، بەڵام لە دواساتدا بەکاریگەریی لاوێتیی ئەو و خزمایەتی نێوانیان خەنجەرەکەی خستەوە کالانەکەی و داوای لە حاجۆ کرد هەستێت و لە تەنیشتییەوە دانیشێت و پێی وت:

– (تۆ بۆ ژیان دروست بوویت، نەک بۆ مردن، وا بۆ هەتا هەتایە لە خوێنی کوڕەکەم خۆش بووم و کچەکەشمت پێشکەش دەکەم کە بیکەیت بەهاوسەری خۆت. کە منیش مردم تۆ لە جێی من ئەبیتە سەرۆکی خێڵ. ئێستا بڕۆ بۆ لای دایکت کە بەردەوام دەم بەگریان و دەستەونزا بوو بۆت، سبەینێ وەرەوە تا ئاهەنگی دەستگیرانیتان بگێڕین.)

دوای ئەوە حاجۆ ئاغا بوو بە سەرۆکێکی بەهێز و خۆشەویست لە خێڵەکەیدا و لێپرسراوانی عوسمانی هەراسان بوون لە جەماوەرێتی ئەو. دوای ئەوەی توانییان دەستگیری بکەن لە ناوچەکە دووریان خستەوە. حاجۆ کە نەخوێندەوار بوو ماوەی دوو ساڵی زیندانییەکەی کە لە ئەدەنە بەسەری برد، قۆستیەوە بۆ فێربوونی خوێندنەوە و نووسین بە زمانی تورکی. لە سەرەتای ساڵی سێیەمی زیندانیدا ڕێگەیەکی دۆزییەوە بۆ ڕزگاربوون و بە پێ بەناو چیاکاندا خۆی گەیاندەوە گوندەکەی.

منیش بە دەمی دابچڕاو و سەرسامییەوە گوێم لێ ئەگرت کاتێک

بەئارامی چیرۆکی ژیانی، چیرۆکی لاوێتیی خۆی ئەگێڕایەوە. تا ئێستاش ڕێز و سەرسامیم بۆ کوردێکی تر هەروەک خۆیەتی، ئەویش عەلی ئاغای زولفۆی سەرپەرشتیاری (حی الاکراد)ی دیمەشق بوو، کە خێزانە گەورەکەی خۆی ترنجاندبووە ماڵێکی بچووکی گەڕەکی (ساروجە)وە تابتوانێت پەنابەرانی کورد بگرێتە خۆی.

عەلی ئاغای زولفۆ باڵای ١٨٣ سم و چوارشانە بوو وەک وەرزشکارێکی بەهێز، دەموچاوی ئەتوت بەگوێزان قاش کراوە و قژیشی زۆر زەرد بوو کە هەر لە سویدی ئەچوو. و خوا گەلێک چاکەی دارایی و ڕەوشتی پێ بەخشیبوو. باپیرانی لەسەردەمی عوسمانییەوە لە کوردستانەوە هاتبوون و بەکارکردن، وەک بەڵێندەری گشتیی باجگریی لە ناوچە سەخت و یاخییەکاندا، دەوڵەمەند بووبوو. لەگەڵ تێپەڕبوونی کات بنەماڵەی زولفۆ بووبوونە خاوەنی گوندێکی گرانبەها کە زەوییەکی فراوانی هەبوو بۆ کشتوکاڵ و ئاژەڵداریی و بەهۆی کەشە گونجاوەکەیەوە بەهاوین و زستان هەزاران سەر مانگای تیا بەخێو ئەکرا.

عەلی ئاغای زولفۆ زۆر پابەند و وەفاداری سووریای نیشتمانی بوو. ساڵی ١٩٢٥ کاتێک سووریا دژی دەستدرێژییەکانی هێزی "ئینتیداب" ڕاپەڕی، عەلی ئاغا سەرۆکایەتی خۆبەخشانی کوردی گەڕەکەکەی کرد و زیانێکی زۆری بە هێزەکانی فەرەنسا گەیاند و لە کاتێکدا سەرکردە سەرەکییەکانی ڕاپەڕینەکە بەدیل گیرابوون، ئەو بەردەوام بوو لە شپرزەکردنی هێزە داگیرکەرەکان لە هەستیارترین شوێنەکانیدا و ڕانەوەستا تا فەرەنسییەکان بەڵێنی تەواویان پێ دا.

ئەم دەرەبەگە کوردە پەیوەندیی پتەوی هەبوو لەگەڵ کەسایەتییە

سیاسییە گەورەکان، چ ئەوانەی لە دەسەڵاتدا بوون و چ ئەوانەی ئۆپۆزسیۆن بوون، تەنانەت فەرەنسییەکانیش ڕێزیان لە ڕەوشتی بەرزی ئەو پیاوە نیمچە خوێندەوارە ئەگرت، کە ژیانێکی باشی هەبوو لە (حي الاكراد) و میوانداریێکی باش و بەڕێز و ئەدەبەوە مامەڵەی خەڵکی ئەکرد.

نەئەکرا مانەوەمان لە ماڵی عەلی ئاغای زولفۆ لەوە زیاتر درێژە بکێشێت، دەمێک بوو بەدوای خانوویەکدا ئەگەڕاین. لەو دەمانەدا چوومە قوتابخانەی (برایانی مریەمی) کە لە دوو قات و پێنج ژوور پێکهاتبوو و حەوشەیەکی کراوەی بچووک دەورەی دابوو و لای ڕاستی حەوزێکی بچووکەوە ترومپایەکی ئاوهەڵێنجانی دەستی دانرابوو، ئەبوو هەموو ڕۆژێک ئاو هەڵێنجین و حەوزەکە پڕ بکەین بۆ شتن و تەوالێت و پاککردنەوە، چونکە لەو دەمەدا ئەو ماڵانەی ئاوی بەلوعەیان هەبوو دەگمەن بوون، بێگومان هەندێک جار لە هەندێک لە شەقامەکاندا ترومپای ئۆتۆماتیکی دەبینران، بەڵام هێشتا میراوەکان، کە زۆربەیان جووتیار بوون بەردەوام بوون لەسەر گەیاندنی ئاوی خواردنەوە بۆ ماڵەکان لە سەتڵ و گۆزەدا کە بە سەریان هەڵیان ئەگرت.

پیاسەکان بە شەقامەکانی دیمەشقدا کۆتایی هات و ئیتر نەمئەتوانی لە بازاڕی حەمیدیە یا لە بازاڕی شیرینی و میوەکان خۆم دوابخەم. سەرەنجام کاکم توانی خانوویەک بەکرێ بگرێت لە گەڕەکی (عەرنوس) لە ناوەڕاستی ڕێگەی (حي الاكراد) بۆ سەنتەری شار و نزیکی قوتابخانەی مریەمی. لەو خانووەدا من و کاکم و عارف عەباس و شەوکەت زولفی نیشتەجێ بووین، بەڵام نیشتەجێبوونی هاوبەشمان

لەم خانووەدا درێژەی نەکێشا. عارف عەباس کارێکی دۆزییەوە. لە (حەسەکە)ی ناوەندی پارێزگای جەزیرەوە، بانگ کرا بۆ قەڵاچۆکردنی کوللە و لەناوبردنی مێرووە زیانبەخشەکان، چونکە ئەزموونێکی زۆری هەبوو لە قەڵاچۆکردنی ئەم بەڵایەدا لە ناوچە کوردییەکانی تورکیا و، ئەو ناوچەیەی بۆی ئەچوو دانیشتوانەکەی کورد بوون و تەنیا سنووری دەستکرد، لە ناوچە کوردییەکانی تری جیا ئەکردەوە. دوای دوو هەفتە شەوکەت زولفی بەرەو ئەوێ بەڕێکەوت بۆ وەرگرتنی پۆستی سکرتێری کۆمەڵەی خێرخوازیی کورد. کاکم ماڵەکەی ڕێکخستەوە و لەگەڵ چێشتلێنەرێکی بەڕەگەز کورد بەناوی "دایکی عەلی" ڕێککەوت، کە بێوەژن بوو و کوڕێکی تاقانەی هەبوو و، وردە وردە کەشێکی خێزانی لە ماڵەکەدا دروست کرد، ئەم ژنە دەگمەنە، دوو ئامانجی هەبوو: خزمەتکردنی کاکم و خستنە بەر خوێندنی کوڕەکەی "مەمدوح"، تا ببێتە کەسێکی دیار. لە ڕاستیدا دایکی عەلی بەڵێنەکەی خۆی بەجێ هێنا و لە ماوەی ئەو ٢٠ ساڵەی لای ئێمە مایەوە وەک دایکێکی ڕاستەقینە سەرپەرشتی ئەکردم.

کاکم سەرەڕای کلینکەکەی لە (عەرموس) کلینکێکی تری کردەوە لە ناوەڕاستی (حي الاكراد) و ڕۆژانە پاش نیوەڕوان ئەچوو بۆ ئەوێ. منیش شادمان بووم بەبیرۆکەی چوونە قوتابخانەیەکی سڤیلی نوێ کە (دواناوەندی فەرەنسی) بوو لە دیمەشق.

لە ڕاستیدا قوتابخانەکە خانوویەکی زەبەلاح بوو، بنیاتنانی تێدا بەردەوامبوو لەسەر شەقامی فراوانی بەغدا و چەند سەد مەترێک لە ماڵەکەمانەوە دوور بوو، چونکە ئیتر بێزار بووبووین لە شێوازەکانی پەروەردەکردن لە دامەزراوە ئاینییەکاندا. لە ناوەڕاستی ئۆگەستدا

بیناکە تەواو بوو و دوای دوو هەفتە بووم بە قوتابی دواناوەندی فەرەنسی، بەم شێوەیە ساڵەکان بەخۆشی و ئاشتییەوە تێپەڕی.

کاکم بەهیچ شێوەیەک لە چارەنووسی خۆی ڕازی نەبوو هەرچەندە ژیانێکی شیاوی هەبوو و کاریشی کەم نەبوو، بەڵام ئاخۆ ئەو نیشتمان و کەسوکار و هاوڕێکانی لە پێناوی ئەم بەرژەوەندییانەدا بەجێ هێشتبوو؟. خەمی یەکەمی نافیز بەدیهێنانی ئارەزووەکانی بوو لە یارمەتیدانی گەلەکەیدا بێگومان بەکوردانی دیمەشقەوە، بەڵام پێش هەموو شتێک خەمی ئەو، کوردانی زۆر و زەوەندەی جەزیرە بوو کە لە هەژاریی و نەزانیی و نەخۆشیی و چەوساندنەوەدا نقووم بووبوون. هەستی ئەکرد جێگەی ئەو لەوێیە.

هەوڵی دا بچێت بۆ جزیرە، ئەو دەمانە، نە فەرەنسییەکان و نە حکوومەتیش ئامادە نەبوون ڕێیی پێ بدەن وەک پزیشکێکی تایبەت لە سنووری تورکیا نیشتەجێ بێت، چونکە ئەیانزانی ئەنکەرە نارەزایی دەرئەبڕێت.

لە ڕۆژێکی خۆشدا یەکێک لە کوردەکانی شام کە کارمەندی وەزارەتی تەندروستیی بوو هات و پێی ڕاگەیاند:

(هەواڵێکی خۆشم پێیە. پۆستی پزیشکی شەرعی لە"عەین دیوان" لەسەر سنووری سووریا– تورکیا بەتاڵە و تا ئێستا هیچ پزیشکێک ڕازی نەبووە بچێت بۆ ئەوێ. چونکە جووتیارەکان خەریک بوو پزیشکەکەی پێشوو بکوژن لەبەرئەوەی هەوڵی دابوو دەستدرێژی بکاتە سەر ژنێک. لەبەرئەوە بێ دواکەوتن داوایەک پێشکەش بکە من دڵنیام قبووڵ ئەکرێت.)

کاکم چاوەڕێی ئەوە نەبوو کەس تکای لێ بکات، چونکە پێشتر شارەزای ناوچەکە بوو پێش ئەوەی فەرەنسییەکان بیخەنە ژێردەستی خۆیانەوە، چونکە خزمەتی سەربازیی خۆی بەپلەی کابتن پزیشک لە جزیرەی بۆتان تەواوکردبوو کە شارێکی کوردیی زۆر نزیک بوو لە عەین دیوانەوە.

بەم شێوەیە و لەبەر نەبوونی کێبڕکێ خەونەکەی هاتە دی.

سێ مانگ مۆڵەتیان دا بە نافیز بۆ سەردانی ناوچەکە و ئاشنابوون بە بارودۆخی تەندروستیی و دەستنیشانکردنی پێداویستییەکانی دەرمان. کاکم ئەو ئەرکەی لە پشووی هاویندا ئەنجام دا و دوای ئەوە منی سپارد بە ئەکرەمی جەمیل پاشا. ئەو پیاوە پیاوی کار بوو. خوا چالاکییەکی پێ بەخشیبوو، کە چیای پێ ئەلەرزان، هەندێک زەوی کشتوکاڵی لە(سەع سەع) لە خاوەن موڵکێکی کورد بەکرێ گرتبوو، من بەم بیرۆکەیە شادمان بووم.

ئەکرەم جەمیل پاشا، لەشێکی پڕی وەرزشیی هەبوو، بەڵام دەموچاوی دەموچاوێکی منداڵانەی وەک بووکە شووشە بوو. پێش شەڕی یەکەمی جیهان لە هۆڵی پۆلیڵ کنیک لە لۆزان ئەیخوێند و بەهۆی جەنگەوە خوێندنەکەی وەستاند، بەڵام بەردەوامبوو لەسەر خوێندن لە ڕێی نامە ناردنەوە، زۆری حەز لە خوێندنەوەی کتێبی هونەریی تەکنیکیی بوو لە هەموو بوارەکاندا و یەکێک لە ئارەزووەکانی بەئامێریکردنی کشتوکاڵ بوو. لەبەرئەوەی فەرەنسییەکان نیشتەجێبوونیان لەجەزیرە لێ قەدەغە کردبوو کە لەوێ خاوەنی زەوییەکی فراوان بوو، خۆی تەرخان کردبوو بۆ کشتوکاڵ لە ناوچەکانی دەوروبەری دیمەشق و یەکەم کەس بوو کە تراکتۆری

کشتوکاڵیی هێنایە سووریاوە.

جــووتیــارەکــان لە ناوچە دوورەکــانــەوە بەهـەڵەداوان ئەهاتن بۆ تەماشاکردنی تراکتۆرەکە، دەسـتیان پیا ئەهێنا و سەرسام بوون پێی. کاتێک گاسنی تراکتۆرەکە بە قووڵیی زەوییـەکەی هەڵئەکەند و هەڵی ئەگێڕایەوە، جووتیارەکان هاواری سەرسامییان لێ بەرز ئەبووەوە، مــوڵکدارەکــانی "ســەع ســەع" خـانوویەکی جـوانی بـە بەردی ڕەش دروســتکراویان لەســەر گــردێکی بچــووک دابوو بـە ئەکــرەم بەگ. ڕووبارێکی بچووک لە بنارەکانی شاخی (حەرموون)ەوە هەڵئەقووڵا و بەناو گێڵگەکانی گوندەکەدا تێئەپەڕی، لە هەندێک شوێندا گۆماوی بچـووکی دروست کـردبوو کـە مـاسی و مـراوی و مـارمـاسـی جـوان مەلەیان تیا ئەکرد، بەهەشتێکی بچووکی ڕاستەقینە بوو، منیش زۆر شادمان بووم بەگەڕانی ناو کێڵگەکان و سواربوونی کەر و ئەسپ و ڕاوەماسی بە قولاپ و هەڵزنان بە چیاکاندا.

زۆر شادمان بووم بەدووبارە ژیان وەک ڕۆژانی شادمانیی مادن و ڕۆژانی بۆزۆ.

لە ڕاستیدا ماوەی مانەوەم لە"سەع سەع" ڕۆژانێکی ئەفسانەیی بوو، تا ئەو ڕۆژەی لە سەردارێک کەوتمە خوارەوە قاچێکم شکا و لە نەخۆشخانەیەکەوە ئەیانبردم بۆ نەخۆشخانەیەکی تر. هێشتا لە پشووی هاویندا بووم کاکم لە جەزیرە گەڕایەوە، کاتێک باوەشی پیاکردم بینیم چۆن چاوەکانی پڕ بووبوون لە فرمێسک و لەبەر خۆیەوە ئەیوت:

– (بەداخەوەم کە لێرە بەتەنیا بەجێم هێشتی، چونکە ڕێگەکەی ئەوێ سەخت و درێژە).

کاکم ئەو پۆستەی قبووڵ کردبوو کە لێپرسراوان بۆیان پێشنیاز کردبوو. هەر لەوێش چاوی کەوتبوو بە هەندێک لە هاوڕێ دێرینەکانی کە خانوویەکیان بۆ گرتبوو بە کرێ. ئەو برینپێچەشی ناسیبوو کە لەسەر خەرجی دەوڵەت هاوکاریی ئەکات. زۆر تامەزرۆ بوو بۆ ڕۆیشتن و وەرگرتنی پۆستە نوێیەکەی و منیش ئەبوو بچمە قوتابخانەی زانستیی کریستیان لە دیمەشق.

دەوروبەری ١٥ی حوزەیران، کاکم داوای لێ کردم ماوەی پشووەکەم لای خۆی لە (عەین دیوار) بەسەربەرم. ئەو سەردەمە کورتترین و ئاسانترین ڕێگە بۆ گەیشتنە جەزیرە، سواربوونی ئۆتۆمبیلی گشتیی بوو تا (حەڵەب) و لەوێشەوە سواری شەمەندەفەر بووین بۆ (نسێبین)، یەکێک لە وێستگەکانی هێڵی بەرلین– ئەستەمبوڵ– حەڵەب– بەغدا و لە قامیشلیشەوە بۆ عەین دیوار کە ماوەی ١٢٠ کیلۆمەتر بوو، ئەبوو جارێکی تر سواری ئۆتۆمبیلێکی بچووک ببین. لەبەرئەوەی شەمەندەفەرەکە بە خاکی ژێردەسەڵاتی تورکیادا تێپەڕ ئەبوو، هەوڵدان بۆ سواربوونی شەمەندەفەر بۆ وێستگەی حەڵەب پڕ مەترسی بوو. هیچ چارەیەکم نەبوو، جگە لە گرتنەبەری ڕێگەی ئۆتۆمبیل کە (دێرزۆر)ی ئەبەست بەدیمەشقەوە، لە ڕێی تەدموور و شاری شوێنەوارە جوانەکانی شاژن زەنوبیاوە. ئەم ڕێگەیە ڕۆژ و تاقێکی ئەخایاند.

کاتێک ئێوارە دیمەشقت بەجێ بهێشتایە لەوانە بوو بۆ ڕۆژی دوایی لای نیوەڕۆ بگەیتە دێرزۆری سەر سنووری جەزیرە. ڕێگەکە تەنها نزیکەی٣٠ کیلۆمەتری تەخت کرابوو و ئەوی تری پڕ بوو لەو چاڵ و چۆڵانەی تایەی ئۆتۆمبیل و لۆرییەکان لەو بیابانەدا هەڵیانکەندبوو.

هەندێک جار ڕووی ئەدا کە ڕێگەکە بۆ ماوەی چەندین کیلۆمەتر بەتەواوی بە لم داپۆشرێت، بەوەش مرۆڤ ناچار بوو بەدوای ڕێگەیەکی تردا بگەڕێت بۆ ئەوەی لەسەر ڕێگە راستەکە بمێنێتەوە. هەندێک جاریش ئۆتۆمبیلەکان لە بیاباندا ڕێیان ون ئەکرد و سەرنشینەکانی تووشی مەترسی گەورە ئەبوون، ئەو کاتەش ئەبوو فڕۆکە جەنگییەکانی فەرەنسا بەدوای ونبووەکاندا بگەڕێن، جاریش هەبوو پرۆسەکانی ڕزگارکردن شکستیان ئەهێنا، ڕێبوارەکان لە تینوا یا لە گەرما یا لە سەرمادا، بەپێی وەرزەکان، ئەمردن یان ئەبوونە نێچیری گەردەلوولە لمینەکان.

بۆ خۆم چەندین جار ئەو ڕێگەیەم گرتبووە بەر بێ ئەوەی تووشی هیچ ڕووداوێک بم، جارێکیان نەبێت کە شۆفێرەکە ڕێگەکەی ون کرد و بەو بیابانەدا ئەسووڕایەوە، بەڵام یەکێک لە نەفەرەکان کە لە کۆچەرییەکان بوو ڕزگاری کردین. خۆی بەئۆتۆمبیلەکەدا هەڵواسی و لەڕێی سەیرکردنی ئەستێرەکانی ئاسمانەوە ئەو شەوە هاوینە توانی بمانخاتەوە سەر ڕێگە ڕاستەکە.

ڕێگەی نێوان دێرزۆر و حەسەکەی ناوەندی پارێزگای ئەلجەزیرە ١٦٠ کم و لەوێشەوە بۆ قامیشلی٩٠ کم بوو.

کاتێک گەیشتمە حەسەکە شەکەت و تۆزاوی بووم و لە ماڵی "عارف عەباس" ئەحەوامەوە کە دوای ئەوەی توانیبووی ناوچەکە لە کوللە پاک بکاتەوە، وەک بازرگانێک لەوێ نیشتەجێ بووبوو.

زۆربەی زۆری دانیشتوانی شارەکە (سریانی ئارسۆزکس و ئەرمەنی کاسۆلیک) بوون، سەرەڕای کارمەندە عەرەبەکانی خەڵکی دیمەشق و هەندێک جووتیاری خەڵکی دێرزۆر، بەڵام خێڵە عەرەبەکانی دەوروبەری

شارەکان هێشتا کۆچەری بوون و لە هاتوچۆدا بوون لە بەشی خوارەوەی هەردوو لقەکەی ڕووباری فورات، "خاپوور و چەق چەق". هەر هێندەی مرۆڤ لە شارەکە ئەچووە دەرەوە و ڕووی ئەکردە باکور، خۆی لە ناوچەیەکی تەواو کوردیدا ئەبینییەوە. گوندەکانی سەر گردەکان پێکهاتبوون لە شوێنەواری ڕووخاوی ئەو ماڵانەی لە ماوەی چەندین سەدەدا دروست کرابوون و بەسەریەکدا کەوتبوون و وەک پشتێکی قەمووریان لێ هاتبوو. پێش ئەوە بە ٢٠ساڵ، جەزیرە، جگەلە لەوەڕگەی ئەسپی عەرەبی هیچ شتێکی تری تیا نەبوو، چونکە بەشی زۆری زەوییەکەی بەیار بوو، کە هەر بەکەڵکی لەوەڕ ئەهات و لە بەهاریشدا ئەبووە فەرشێکی سەوزی ڕازاوە بە گوڵی ڕەنگاوڕەنگ و گیای لاسک درێژ کە ئاسکی کێوی تیا ئەژیاو خەڵک بەئەسپ و ئۆتۆمبیل ئەکەوتنە دوایان و ڕاویان ئەکردن.

با بگەڕێینەوە بۆ گەشتەکەمان، برینی ماوەی ٩٠کم- ی نێوان حەسەکە و قامیشلی، ٢سەعات و نیوی ئەخایاند، چونکە لە زستاندا ڕێگەکە ئەبووە قوڕو چڵپاو و دوای ١٠٠ کم لە قامیشلییەوە بۆ خۆرهەڵات بەرەو عەین دیوار، پێکهاتەی زەوییەکە شێوەیەکی تایبەتی وەرئەگرت لە دەشتێکی ڕووتەوە بەرەو زەوییەکی سەرەوخوار کە ئاو هەڵیکەندبوو و بە بەردی گەورە گەورە داپۆشرابوو. لە هەندێک شوێنیشدا بەردی (بازلت)ی لێ بوو. ئەم ناوچە گرکانییە، لە سەردەمانێکی پێش مێژوودا بەشێوەیەکی ئەفسانەیی دەوڵەمەند بوو، بەڵام عەین دیوار ئەکەوتە سەرەتای دەشتێکەوە کە ناسرابوو بە(دەشتا هەسنان- دەشتی ئاسن) بەهۆی ڕەنگی خاکەکەیی و لەبەرئەوەی لە سەردەمانی زوودا ئاسنی لێ دەرئەهێنرا.

پێشهاتنی فەرەنسییەکان عەین دیوار تەنیا گوندێکی کوردی بچووک بوو کە دانیشتوانەکەی لە ٣٠ کەس تێپەڕی نەئەکرد و کەوتبووە لێواری دۆڵی دیجلەوە.

فەرەنسییەکان لە خۆرهەڵاتی دۆڵەکە، بناغەی ناوچە (ناحیە)ی دیجلەیان دانا. ساڵی ١٩٢٦ خانووی دامەزراوە دەوڵەتییەکانیان بنیاتنا و سنووریان بە فراوانی کردەوە لە بەردەم کورد و سریان و ئەرمەنی تورکیادا و هانیان دان بۆ نیشتەجێبوون لە ناوچەکەدا و وەرگرتنی ڕەگەزنامەی سووریا. لە ڕاستیدا چەند هەزار کەسێک بەم گۆڕانکارییە قایل نەبوون، لەناویاندا مولکدارە کوردەکان کە زەوییەکانیان لە تورکیا دابڕێنراو خرایە سەر سووریا، بۆیە بە پەلە گوندێکی بچووکیان بنیات نا و پزیشک و بنکەی پۆست و قوتابخانە و بازاڕ و چایخانە و شانۆشیان تیا بنیات نا. هاوکات لەو ناوچەیەدا شارۆچکەیەکی بچووکی گرنگتر گەشەی کرد. لە خۆرهەڵاتی ڕێگەی قامیشلی– عەین دیوار، شارۆچکەکە دروست بوو و بەهەمان ناوی ئەو گوندەی پێشتر لەو شوێنەدابوو (دێریک) واتە (کلێسای بچووک) و سەربە بەڕێوەبەرێتیی عەین دیوار بوو و لەبەر نزیکی لە بنکە سەربازییەکانەوە ژمارەی لە دانیشتوانی عەین دیوار زیاتر بوو.

لە یەکەم سەردانمدا بۆ عەین دیوار بەتاریکە شەو گەیشتم، دەرگاکە کرابۆوە و گوێم لە وەڕینی توندی سەگێک بوو، بیرم کەوتەوە کە کاکم لە نامەیەکدا بۆی نووسیبووم، یەکێک لە ناسیاوەکانی سەگێکی ڕەسەنی پێشکەش کردووە لەوانەی کورد ڕایئەگرت و ئەویش بەدیاری ئەیدا بە من، هەروەها باسی ئەسپێکیشی بۆ کردبووم، زۆرم حەز ئەکرد ئەو ئاژەڵانە ببینم، بۆیە چاوەڕێم نەکرد کەس بێت

بەپێشوازیمەوە و خۆم کرد بە حەوشەکەدا، سەگەکە بەهەموو هێزی خۆی دەستیکرد بە وەڕین و هەستایە سەر پاشووەکانی و تەکانی دا بۆ پێشەوە وەک ئەوەی بیەوێت زنجیرەکەی ملی بپسێنێت و چنگ لە گەردنی من گیر بکات، هەستم ئەکرد لەبەردەم سەگەکانی مادن دام، کەواتە ئەمە ئەو سەگەیە کە کاکم بەڵێنی پێ دابووم. ئینجا زیاتر پەرۆشی بینینی ئەسپەکە بووم. کاکم دوای ئەوەی ماچی کردم لەبەر ڕووناکی لایتێکی دەستیی، دەستی گرتم و بردمی بۆ حەوشەیەکی تر، تا گەیشتینە بەردەم خانوویەکی بچووکی پەڕپووت و، ڕووی کردە ئەو ژوورەی ئەکەوتە دەستی چەپەوە. لایتەکەی دەستی ڕووناکیی خستە سەر ئاژەڵێک کە سەرگەرمی خواردن بوو، ئاژەڵەکەش سەرێکی بەرز کردەوە و حیلەیەکی کرد. کاکم لێی پرسیم (بینیت)؟

بە دڵێکی خۆشەوە وەڵامم دایەوە:

– (بەڵێ، ئەسپێکی جوانە)

– (چاوەڕێ بکە ئێستا بە جوانی پیشانت ئەدەم) و چاکتر لایتەکەی لێ دا. ئەسپێکی بەرزی جوان و نەجیبم بینی. (بەڵێ بە دڵمە، بەڵام ئەبێت بە ڕووناکی بیبینم) و وتیشم: (هی خۆمانە وا نییە؟)

– (بەداخەوە نا، بەڵام بەدرێژایی هاوین لامان ئەمێنێتەوە، بە مەرجێ بەچاکی بایەخی پێ بدەیت و لە کاتی سواربوونیدا بەئاگا بیت، یەکێک لە هاوڕێکانم ئەم ئەسپە ڕەسەنەی لا دانام) بەدەم ئەم قسانەوە دەستی گرتم و بردمی بۆ لای هاوڕێکانی کە لە ماڵی کاکم نانی ئێوارەیان ئەخوارد. منیش زۆر شادمان بووم کە بەدرێژایی شەو لە نزیک ئەسپەکە ئەمێنمەوە.

لەسەر مێزی نانخواردنەکە گفتوگۆ بەردەوام بوو بەتایبەت لەبارەی قایمقامی عەین دیوارەوە کە کارمەندێکی دیمەشقیی ساکار بوو و فەرەنسییەکان کردبوویان بە فەرمانڕەوای ناوچەیەکی تەواو. کەسێکی زۆر ناوازە بوو، بڕیاری دابوو کەمترین پارە لە مووچە زۆرەکەی خەرج بکات و خانوویەکی کڕیبوو و دابووی بە کرێ بە مانگانەی ٢ لیرە و ٤٠ قرش و خۆی چووبوو خانوویەکی تری بەکرێ گرتبوو بەکرێی مانگانەی ٢ لیرە. میوانەکان ئەیانگێڕایەوە کە کارمەندەکانی ئەوێ بەڵێنیان داوە هەر جارەی یەکێکیان میوانداری ئەوانی تر بکات بۆ نانخواردن لە ماڵەکەی خۆیدا و قایمقام بەشداریی نانخواردنی ماڵی هەموویانی کرد، بەڵام کە سەرەی خۆی هات، خۆی لێ دزییەوە، بۆیە لەو ڕۆژەوە پشتگوێیان خست و هیچ کەسێک بانگهێشتی نەئەکرد بۆ نانخواردن و قاوەڵتی، بەڵام ئەم کارە نەبووە ڕێگر لەوەی بەردەوام بێت لە چوون بۆ ماڵەکان، ئەویش پێش نیو سەعات یان چارەکێک لە وادەی نانخواردنەکە و لەوێ ئەمایەوە و تا خاوەن ماڵ ناچار ئەبوو فەرمووی لێ بکات بۆ نانخواردن. جارێکیان کارمەندان و پیاوماقووڵانی شارەکە گەشتێک و ڕاوە ماسییەکیان ڕێکخست لەسەر ڕووباری دیجلە و هەمووان بانگهێشت کران جگە لە قایمقام. ئەویش بەرگەی ئەم ئافەرۆزکردنەی نەگرت، بۆیە ئەسپێک و ڕێنمایەکی پەیدا کرد و کوڕ و کچەکەی لەگەڵ خۆی برد و خۆی گەیاندە شوێنی سەیرانەکە، بەبیانووی ئەوەی کچەکەی دووپشک پێوەی داوە و ئەویش هاتووە بۆ لای کاکم بۆ ئەوەی چارەسەری بکات. نافیز هیچ شوێنەوارێکی پێوەدانی بەکچەکەوە نەبینی، بەڵام دەرزییەکی بۆ نووسی. کاتێک کاکم خەریکی پشکنینی کچە بچکۆلەکە بوو، باوک و کوڕ لە بەردەم

ماسییەکی گەورەی برژاودا دانیشتن. هەمووان سەرگەرمی نانخواردن بوون، کاتێک کاپتنێکی فەرەنسی کە بانگهێشت کرابوو گەیشتە شوێنەکە. قایمقام بەدەم پاروو گلاندنەوە بە منداڵەکانی وت:

(دانیشن و بەردەوام بن لەسەر خواردن، ئەم هەلە لە دەست خۆتان مەدەن).

ئەم چیرۆکە و چەندین چیرۆکی تر کە بەوردی ئەیانگێڕایەوە وای لێ کردم تا کاتێکی درەنگی شەو بێدار بم. کە میوانەکان ڕۆیشتن چووینە سەربان بۆ ئەوەی لەناو پەردە کوللەدا بخەوین، بەهۆی گەرماوە تەنیا ماوەیەکی کەم چاوم چووە خەو.

لەباشووری جەزیرە مرۆڤ چەند لە بیابان نزیک ئەبێتەوە زیاتر هەوا لە شەودا فێنک ئەبێت، کەچی لە ناوچە سنوورییەکان و نزیک چیاکانی کوردستانی تورکیا گەرمای ڕۆژ درێژ ئەبێتەوە بۆ شەو و تا بەرەبەیان فێنک ناکات.

نەمتوانی لە جێگەکەی خۆم بێمە دەرەوە تا لە دەوروبەری سەعات ٨ی بەیانیدا خۆرهەڵات. دوای ئەوەی تۆزێک زەوی گەرم بوو سواری ئەسپەکەم بووم و چووم بۆ سەر ڕووباری دیجلە کە کەمتر لە٢ کم لێمانەوە دوور بوو، بۆ مەلەکردن، کاتێک گەیشتمە ڕووبارەکە نەموێرا لە ئاوە لێڵەکەدا مەلە بکەم کە بەهۆی خێرایی تێپەڕبوونییەوە لە هەندێک شوێندا گێژاوی دروست کردبوو. هەستم کرد وردە وردە گەرماکە پێستم وشک ئەکاتەوە. لە گەڕانەوەدا ئەسپەکە هەناسەبڕکێی پێ کەوتبوو وەک ئەوەی بەشداریی پێشبڕکێیەکی دوور و درێژی کردبێت. ئیتر لەوەودوا، دوا سەعاتەکانی ڕۆژم هەڵئەبژارد بۆچوونە کەناری ڕووبارەکە بۆ ئەوەی لە کەنارەکانیدا ئەسپ سواری

بکەم یان لەو شوێنانەدا کە ئاوەکەی هێمنە مەلە بکەم.

لەو ساعەتانەی کۆتایی ڕۆژدا سێبەری گردی عەین دیوار ئەکشایە سەر بەشێکی ڕووبارەکە و کەنارەکانی و تینی گەرماکە کەم ئەبوو و، شوێنەکە زۆر کەسی تریشی بۆ گەشت و مەلە ڕائەکێشا. هەندێک جاریش کاکم لەگەڵ هەندێک لە هاوڕێ ڕاوچییەکانی ئەهات و هەموو جارێک بە تەڕیی لەم ڕاوانە ئەگەڕاینەوە.

لە ماڵەوە هێشتا ئاوی بەلوعەمان پێ نەگەیشتبوو، ئەبوو دەست بگرین بەو ئاوەوە کە لە کانی ناوچەیەکی ترەوە بە پشتی کەر بۆمان ئەهات. هێنانی ئاو کارێکی سەخت بوو و ژمارەی میراوەکانیش کەم بوو، بۆیە ئاو بەهادار و گران بوو.

وەک هەموو ناوچەکانی جەزیرە، ناوچەی عەین دیواریش بەهۆی شەڕی بەردەوامی نێوان خێڵە جیاوازەکانەوە بووبووە ناوچەیەکی ڕووتەن. چونکە عوسمانییەکانیش بەهەموو توانایانەوە هانی ململانێ خێڵەکییەکانیان ئەدا، جا ململانێی کوردی بوایە یان عەرەبی و، جووتیارەکان نەیانئەوێرا مێو بچێنن و هێشتا پەمووش نەهاتبووە ناوچەکە. سەرۆکی شارەوانی عەین دیوار (عەبدولکەریم مەلا سادق) یەکێک بوو لە پیاوماقووڵانی کورد کە نزیکەی ٢٠ گوندی هەبوو لەدەوروبەری شارۆچکەکە و پێشتر لە جەزیرەی ئیبن عومەر کاکمی ناسیبوو.

پیاوێکی زیرەک و خوێندەوار و زۆر بەخشندە بوو، بەڵام حەزی لە کارکردن نەبوو و زۆربەی کاتی خۆی بەیاری کاغەز و خوێندنەوەی ڕۆمان و خواردن و خواردنەوە بەسەرئەبرد. لەگەڵ ئەوەشدا کاکم توانی قایلی بکات کە ئاوی کانییەکە لە گۆماوێکدا کۆ بکاتەوە و

بەکاری بهێنێ بۆ کشتوکاڵی بێستان. عەبدولکەریم ئەفەندی بەباوەڕی تەواو بەسەرکەوتن و سوودمەندیی پرۆژەکە، دەستی کرد بە ئەرکەکە و بەناوی شارەوانییەوە لە دیمەشق و تورکیا و تەنانەت عیراقیشەوە شەتڵی بچووکی میوەی هێنا و لەمبەرو ئەوبەری دۆڵەکەدا ڕواندی بەشێوەیەک کە بتوانرێت بەئاوی گۆماوەکە ئاودێری بکرێت.

دوای دوو ساڵ خەڵکی عەین دیوار هەموو جۆرە میوەکانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاستیان خوارد، هەر لە قۆخەوە تا هەنجیر و لە بەردەم ئەم سەرکەوتنە گەورەیەدا جووتیارانی ناوچەکانی دەوروبەر چاویان لەو کرد و کەوتنە دروستکردنی باخ.

پاش چەند ساڵێک دەستیان کرد بەفرۆشتنی ترێ و میوەی تر لە بازاڕەکانی عەین دیوار و دێریک و قامیشلی و ساڵی ١٩٤٥یش کاکم کشتوکاڵی پەمووی هێنایە جەزیرە کە ئێستا یەکێک لە سامانەکانی ناوچەکەیە. ئەمە تەنیا سەرکەوتنی ئەو نەبوو، وەک پزیشکێک توانی بەسەر گومانی دانیشتوانەکەدا سەربکەوێت- لانیکەم ٩٠٪ جووتیاران- ئەویش بەزانستی مۆدێرنی پزیشکیی. هەندێک لە پزیشکە میللییەکان و پیاوانی ئاینی موسڵمان و کریستیان و ئێزیدیی، هەوڵیان ئەدا گیانی دوژمنکاریی بەرامبەر پزیشکەکان بورووژێنە، بەڵام بەهۆی پسپۆڕیی و شارەزایی و کۆڵنەدان و دان بەخۆداگرتنەوە، نافیز توانی وردە وردە خەڵکەکە قایل بکات کە زانستەکەی ئەو کاریگەرترە لەو کەسانەی ئەیانەوێت لە نرخ و بایەخی کەم بکەنەوە. کە گەیشتنە عەین دیوار بەخت یاوەری بوو بەناسینی ڕاوێژکار "ئەلفۆنسێ" کە مولازم یەکەمێکی کۆرسیکایی بوو و پیاوێکی چاک بوو و، ئەرکی مرۆڤانەی فەرەنسای گرتبووە ئەستۆ، هەردووکیان

لەیەک نزیکبوونەوە و ڕاوێژکارەکە پشتیوانی تەواوی لە کاکم ئەکرد.

دوای چەند مانگێک لەنیشتەجێبوونی، کاکم جگە لە لەرزوتا ژمارەیەکی زۆر نەخۆشی (سفلس)ی دۆزییەوە بەتایبەت لە گوندەکانی ئەو ناوچانەی کە نزیکن لە خێڵە کۆچەرییەکانەوە. بەهۆی پشتیوانی (مولازم ئەلفۆنسێ)وە لە ڕێی ناوچەکانەوە فرمانێکی بڵاو کردەوە بۆ دانیشتوان کە بێن بۆ ئەوەی بەخۆڕایی بیانپشکنێ، کاکم ئامادە بوو گوند بەگوند بگەڕێ بۆ پشکنینی دانیشتوانی ناوچە دوور دەستەکان بەتایبەت لەناو کۆچەرییەکاندا. ئەم پرۆسە فراوانە چەند مانگێکی خایاند و نافیز توانی ڕێژەیەکی بەرزی کەسانی تووشبوو بە"مەلاریا و تەراخوما و سفلس" لەناو خەڵکەکەدا بدۆزێتەوە. دوای دۆزینەوەی نەخۆشییەکە ئەبوو بکەوێتە خۆ بۆ دابینکردنی دەرمانی پێویست. بنکە تەندروستییەکە مانگانە بڕی پێویست لە قەترەی نەخۆشییەکانی "چاو و کینین"ی بۆ چارەسەری مەلاریا وەرئەگرت، بەڵام دەرزی "نیوسلفران"، دەرمانی کاریگەریی ئەو سەردەمە بۆ چارەسەری سفلس زۆر بەکەمی ئەدرا بەدامەزراوەکانی دەوڵەت.

کاکم بەپەلە لیستێکی دەرمانەکانی ئامادە کرد لەگەڵ ڕاپۆرتێکی دووروودرێژ و داوای لە ئەلفۆنسێ کرد لای وەزارەتی تەندروستی هەوڵی بۆ بدات، لە ئەنجامی ئەم هەولانە لە ماوەی مانگێکدا بنکە تەندروستییەکەی عەین دیوار پڕ بوو لە کارتۆنە دەرمان بەتایبەت (نیوسلفران) و، هەموو شێوازێکی گرتە بەر لە ئامۆژگاریی و ئاگادارکردنەوە و هەڕەشەکردن و سزای پارە بۆ ئەوەی نەخۆشەکان ناچار بکات خۆیان چارەسەر بکەن. دوای ساڵێک شەڕەکەی سەرکەوتنی بەدەست هێنا و نەخۆشی سفلس بەتەواویی لە گوندە

کوردییەکاندا بنەبڕ بوو، بەڵام لەناو گوندە کۆچەرییەکاندا شەڕەکە تا ڕادەیەک شکستی خوارد، چونکە بەردەوام لە هاتوچۆدا بوون و پەیوەندیی لەگەڵیان سەخت بوو.

لەو ساتەوە ناوچەی عەین دیوار یادگارییەکی لە بیرنەچووەوەی بۆ کاکم و مولازمی یەکەم ئەلفۆنسێ تۆمار کرد کە هەموو توانایەکی خستبووە گەڕ بۆ نەهێشتنی نەخۆشییە پەتاکان لە ناوچەکەدا. بە بەراورد لەگەڵ زۆربەی ئەو فەرەنسییە سڤیل و سەربازییانەی لە سووریا کاریان کردبوو، مولازمی یەکەم ئەلفۆنسێ کەسایەتییەکی تایبەتی هەبوو، چونکە هەوڵی ئەدا سوود بە جووتیارانی ناوچەکە بگەیەنێ لە هەموو ئەو شتانەی فەرەنسا پێشکەشی مرۆڤایەتی کردبوو.

ڕۆژێکیان نووسەرێکی گەنجی کورد بەناوی "ئەحمەد بۆتی"، داوای لێ ئەکات ڕێی بدات خوێندنگەیەک بکاتەوە و زمانی کوردی تیا بڵێتەوە، بیرۆکەکە بەلای ئەلفۆنسێوە ئاسایی ئەبێت، بەشێوەیەک داوای ڕای (ڕاوێژکاریی بالا) ناکات و تیشکی سەوزی ئەداتێ بۆ ئەوەی دەست پێ بکات و بەڵێنی ئەداتێ کە: (شوێنێکی گونجاو بدۆزەرەوە و یەکسەر دەستبەکار بە و چاوەڕێی مۆڵەتی فەرمیی مەکە، ئەویشت بەم زووانە پێ ئەگات).

ئەحمەد بۆتی بەهیممەتێکی گەورەوە سەرگەرمی کاری فێرکردن ئەبێت، بەبڕوای تەواوەوە و بە بەڵێنەکانی ئەلفۆنسێ، بەڵام مانگێکی پێ ناچێ ئەلفۆنسێ وەڵامی نەرێی لێپرسراوانی پێ ئەگات و پێی ئەڵێن:

(ئەو هەڵوێستانەی فەرەنسا بەرامبەر وڵاتانی خۆرهەڵاتی

ناوەڕاست گرتوویەتییە بەر ڕێی نادەن سەرکێشییەکی لەو شێوەیە بکات.)

مولازمی یەکەم ئەلفۆنسێ بەچاوی پڕ لە فرمێسکەوە داوای لێبووردن لە بۆتی ئەکات و ئەڵێت: (بەڕاستی باوەڕ ناکەم! چۆن حکوومەتەکەم ئەتوانێ مافی سروشتیی کوردەکان ڕەت بکاتەوە لەوەی بەزمانی خۆیان بخوێنن و بنووسن؟!).

دوای ئەو ڕووداوە بۆتی کە هەست بەئیهانە ئەکات، ناوچەکە بەجێ ئەهێڵێت لە گوندێکی بچکۆلەی باکوری کوردستانی ئێران بە مەلایی نیشتەجێ ئەبێت.

لای خۆیەوە کاکم بەهەمان شێوازی لەناوبردنی نەخۆشییەکان هانی خێزانەکان ئەدات منداڵەکانیان بنێرن بۆ خوێندنگە. کاتێ کاکم لە عەین دیوار نیشتەجێ بوو بووە مایەی سەرسووڕمانی ژمارەیەک لەو کوردانەی ڕانەهاتبوون بەزمانی کوردی قسە بکەن، ئێستاش سەرسامبوونی ئەحمەد ئاغای یەکێک لە سەرۆکەکانی خێڵی (ئاشیتان)ی کوردی نیشتەجێی ناوچەی قامیشلیم لەبەر چاوە، کە چەفتە و عەگال و دشداشەی لەبەردابوو، وەک یەکێک لە شێخەکانی عەرەب و شمشێرێکی درێژی زیوینی پێ بوو، بەزمانێکی عەرەبیی ئارام بەڵام تێکشکاو، ڕووی قسەی کردە کاکم.

ئەویش بەشێوەیەکی توند وەڵامی دایەوە:

– بەزمانی کوردی قسە بکە!

ئەحمەد ئاغا، بەشادمانییەوە هاواری کرد:

– چۆن؟! پزیشکێکی کورد هەیە لەم جیهانەدا؟!

– بێگومان، چونکە من یەکێکم لەوان.

ئەحمەد ئاغاش، پێش ئەوەی بەزمانە کوردییەکەی باسی نەخۆشییەکەی بۆ کاکم بکات وتی: (کەواتە ئەمە دیارییەکە و خوا بەسەریدا باراندووین).

نافیز لەگەڵ ئەوەی بایەخی بەچارەنووسی گەلی کورد ئەدا و هەوڵی ئەدا نەخۆشییەکانی چاک بکاتەوە و لە ئازارەکانی کەم بکاتەوە و، یارمەتی بدات بۆ ئەوەی ناسنامەی خۆی بزانێت، هاوکات هەموو هەوڵێکی خستبووە گەڕ بۆ خزمەتکردنی خەڵکی هەموو نەتەوەکان، ڕۆژێکیان گوێم لێ بوو پیاوێکی پیری ئەرمەنی بەکاکمی ئەوت: (تۆ پزیشکێکی چاکی، دکتۆر تۆ زۆر باشیت.... خوا بۆ ئێمەی ناردوویت.)

نزای لەو جۆرە زۆر جار لە دەمی خەڵک ئەهاتە دەرەوە، ئینجا کورد بوونایە یان عەرەب، موسڵمان یان کریستیان یان جوولەکە.

کاکم تا ساڵی ١٩٣٥ لە عەین دیوار مایەوە تا گواسترایەوە بۆ قامیشلی و وەک پزیشکێکی میری تا ساڵی ١٩٣٧ لەوێ کاری ئەکرد. بەڵام لەبەرئەوەی نەیئەویست جەزیرە بەجێ بهێڵێ، وەک پزیشکێکی ئازاد کاری کرد و کلینکێکی کردەوە وەک چۆن پێشتر لە دیاربەکر و حەڵەب و دیمەشق ئەمەی کردبوو.

لە ماوەی چەندین ساڵدا بەهۆی ئەو جەماوەرێتییەوە کە هەیبوو فەرەنسییەکان نەیانوێرا هیچی لێ بکەن، سەرەڕای نارەزایەتییەکانی دەسەڵاتدارانی تورک، تەنانەت نەخۆشەکانی خۆشیان ئەنارد بۆ لای ئەو بۆ چارەسەرکردن.

نافیز ڕۆژانە ١٠٠ نەخۆشی ئەپشکنی و، چارەسەر و دەرمانی بەخۆڕایی ئەدا بەهەژارەکان و، لەسەر ڕەچەتەکانیانی ئەنووسی لەسەر حسابی خۆم، بەڵام بۆ نەخۆشەکانی تر تەنیا ٥ لیرەی لێ وەرئەگرتن و کاتێک هەندێک لە هاوڕێکانی گلەییان لێ ئەکرد کە نرخی پشکنینەکەی زۆر بکات، بەدەنگێکی ئارام و بە باوەڕەوە وەڵامی ئەدانەوە:

– (کاتێک ٥ لیرەیان لێ وەردەگرم زۆر شادمان ئەبن، کاریگەریی شادییەکە ئەچێتە پاڵ کاریگەریی ئەو دەرمانەی بۆیان ئەنووسم، وەک پزیشکێک دڵشاد ئەبم بەوەی ئەبینم ئەو نەخۆشانەی من چارەسەریان ئەکەم بەزووترین کات چاک ئەبنەوە.)

– (بەڵام ئەو پزیشکانەی لە ناو سووریاوە یان لە لوبنانەوە دێن. ١٥ لیرە بۆ ڕاوێژ و ٢٠ لیرەش بۆ دەرزییەکی سادەی کینین وەرئەگرن.)

– (ئەو سالانەی باران لە جەزیرە زۆر ئەبێت، مێشوولە کەشێکی گونجاوی دەست ئەکەوێت بۆ گەشەکردن و بڵاوکردنەوەی مەلاریا، لەو سالانەدا بەرهەمیش زۆر ئەبێت و جووتیارەکان ڕێ ئەدەن بەئاسانی پزیشکە هەلپەرست و بێ ویژدانەکان بیانڕەتێنن.)

– (دکتۆر پێویستە بیر لە ئایندە بکەیتەوە، چونکە ئەم بەچالاکی کارکردنەت بۆ هەتاهەتایە بەردەوام نابێت.)

کاکم بەورتەورتێکەوە ئەیوت:

– (هەرکەسە و بەپێی ویژدانی خۆی هەڵسوکەوت ئەکات.)

کاکم، زۆر بەتوندیی ڕووبەڕووی ئەو پزیشکە تەڵەکەبازانەش ئەبووەوە کە گیرفانی خەڵکی هەژاریان بەتاڵ ئەکرد و زیانیشیان بە

تەندروستییان ئەگەیاند، تەنانەت هەندێک جار ئەبوونە هۆی مردنیان، لەوانەش دکتۆر "بۆگۆس" کە بەتوندی بەرامبەر بەکاکم بەرگریی ئەکرد، ئەم دکتۆرە ئەرمەنی بوو و ناسراو بوو بە"بۆگۆسی حەمامچی"، چونکە حەمامێکی هەبوو لە تەنیشت کلینکەکەیەوە و پارەیەکی زۆری لێ دەست ئەکەوت.

ئەو پزیشکەی پێش کاکم هاتبوو، هەوڵی دابوو سنوورێک بۆ کارە ناشەرعییەکانی دکتۆر "بۆگۆس" دابنێت، لە بەرامبەر ئەمەدا دکتۆر بۆگۆس بڕیاری دابوو کە لەوەودوا خەڵک بەخۆڕایی ببینێت و واز لە بەرزکردنەوەی نرخی ئەو دەرمانانە بهێنێ کە خەڵک لە دەرمانخانەی یەکێک لە ناسیاوەکانی ئەیکڕن، پاشان پزیشکەکە هەڕەشەی لێ دەکات کە پەنا ئەباتە بەر جێبەجێکردنی قانوون لە دژی، بەڵام بۆگۆس پەنا ئەباتە بەر شێوازێکی تر. شەوێک یەکێک لە پیاوەکانی ئەنێرێت دەرگای ماڵی پزیشکەکە بە گوو سواغ ئەدات، ئەم کارە ئەبێتە مایەی ترس و قێزی دکتۆرەکە و بەپەلە ئەگەڕێتەوە بۆ دیمەشق و خۆی ئەگوێزێتەوە بۆ شوێنێکی تر.

کاتێک کاکم ئەگاتە قامیشلی، دکتۆر بۆگۆس ئەبێتە هۆی مردنی ئاغایەکی بەناوبانگی کورد. بەشداریی لێکۆڵینەوە ئەکات و بۆی دەرئەکەوێت کە دکتۆر حەمامچی نەشتەرگەرییەکی ترسناکی بۆ ئەنجام داوە تەنانەت بەبێ ئەوەی کەلوپەلەکانی پاکژ بکات و شارەزای هەڵدڕینی لەشی مرۆڤ بێت، لەوە دڵنیا بوو ئاغا بەهۆی هەوکردنێکەوە مردووە کە دوای ئەوە دروست بووە کە بۆگۆس دومەڵێکی سەر سنگی کردۆتەوە. زۆر زووش کاکم لەوە گەیشت کە ئاغا یەکەم قوربانیی نەزانیی دکتۆر بۆگۆس نەبووە، بۆیە کاکم

فەرمانی پێ ئەدات دەست لەو کارە تاوانکارییە هەڵبگرێت، ئەویش لەجیاتی گوێڕایەڵی، بە دەمانچەیەکەوە دێتە سەر کاکم و هەڕەشەی لێ ئەکات، ئەویش پێی ئەڵێت:

– (گوێ بگرە، "بارۆن بۆگۆس"، لە سەردەمێکی بێ سەرەوبەرەییدا و بەهۆی ئەو پزیشکانەوە کە سووکایەتییان بە بەرپرسیارێتییەکانی خۆیان کردووە، توانیوتە بەدەستکراوەیی کاربکەیت و سامانێکی زۆر کۆ بکەیتەوە. لەمەودوا ڕێت پێ نادەم بەئارەزووی خۆت بجووڵێیتەوە، گەر تۆ ئەرمەنیت، ئەوا منیش کوردم، بیر لە کارەکانی خۆت بکەرەوە و دەست لەم یارییە هەڵگرە، گەرماوەکەت داهاتێکی زۆرت بۆ دابین ئەکات و کارێکی چاک ئەکەیت کە بایەخی پێ بدەیت و تازەی بکەیتەوە.)

بۆگۆس لای کاکم هاتەوە دەرەوە و گەیشتبووە ئەو بڕوایەی کە سەردەمی بێ سەرەوبەرەیی لە کاری پزیشکیدا بۆ هەتاهەتایە لە جەزیرە بەسەرچووە. هەوڵی دا لە ڕێی ڕێکەوتن لەگەڵ پزیشکێکی گەنجی شاری حەڵەبەوە ڕەوایی بدات بە کاری پزیشکییەکەی، ئەویش بەوەی کلینکەکەی ئەداتێ و ناوی پزیشکەکە لەسەر تابلۆی بەر دەرگاکە ئەنووسێت، دوای چەند هەفتەیەک پزیشکەکە ئەگەڕێتەوە بۆ حەڵەب و تابلۆی سەر دەرگای کلینکەکەی بۆ دکتۆر "بۆگۆس" بەجێ ئەهێڵێ، بۆگۆسیش بەردەوام ئەبێت لە کاری پزیشکی، بۆیە کاکم داوای دەستێوەردانی دەسەڵاتی دادوەریی ئەکات، کە بەزوویی فێڵەکەیان بۆیان ئاشکرا ئەبێت و ئەو پزیشکە تەڵەکەبازە ئەگرن و تەنیا بەمەرجێک بەری ئەدەن کە ئیتر کاری پزیشکیی نەکات و تەنیا خەریکی حەمامەکەی و ئەو مولکانەی بێت کە لەناو شارەکە و

دەوروبەریدا کڕیونی.

لە کارخستنی دکتۆر بۆگۆس، هەموو خەڵکی قامیشلی شادمان کرد بە ئەرمەنەکانیشەوە کە پێشتر هاوڕێی کاکم بوون. جگە لەژمارەیەک لە هاوڕێ و خزمەکانی دکتۆری کەڵەکچی، نەخۆشە ئەرمەنییەکان کە جگە لە زمانی ئەرمەنی زمانێکی تریان نەئەزانی سەرسام ئەبوون کاتێک کاکم بەزمانی خۆیان پرسیاری لێ ئەکردن و بە سەرسوڕمانەوە ئەیانپرسی (ئایا دکتۆر ئەرمەنییە؟).

سەرەڕای هەموو هەوڵەکانی کاکم و هاوڕێکانی کە ژیانێکی خۆشم بۆ دابین بکەن، هیچ یادەوەرییەکی خۆشم لەبارەی عەین دیوارەوە نەبوو. ئاخر من کە لە وڵاتێکی شاخستانی فراواندا گەورە بووبووم، بەرگەی گەرمای تاقەت پڕووکێنی هاوینانی ئەم دەشتە ڕووتەنەم نەئەگرت، چونکە چیا بەرزەکان و لووتکە ئەفسانەییەکانی وەک چیای جودی لە ژێردەسەڵاتی تورکەکاندا مابووەوە. کۆمەڵێک بارودۆخ و ڕێکەوت ئەو پارچەیەی کوردستانی لەو بەشە دابڕی کە فەرەنسا خستبوویە ژێر دەسەڵاتی خۆیەوە. لە ڕاستیدا ئەم شاخ و دەشتە لەوەڕگانەی کە بەربەستێکی سیاسیی لێی دابڕین، دژی ویستی گەلی کورد بوو و ئازاری دڵیان ئەدام و ڕۆژانە چەندین سەعات لێم ئەڕوانین و ئاخ و داخم بوو بۆ ئەم چارەنووسە.

ڕۆژێکیان لە یەکێک لە راوێژکارە فەرەنسییەکانم پرسی:

– (بۆچی هێزەکانتان پێشڕەوییان نەکرد بۆ پشت ئەو چیایانە تا بیانخەنە سەر ئیمپراتۆرییەکەی خۆتان و چیاکانی ئەلبی وڵاتانی خۆتانی بیرئەخستنەوە؟ ئەو کاتەش ناچار بوون دەوڵەتێکی کوردی دروست بکەن کە لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا ئەبووە پشتیوانتان.)

وەڵامی دامەوە:

– (بێگومان لەبەرئەوەی کلیمانسۆ سەردانی کوردستانی نەکردووە.)

ساتێکی وروووژێنەربوو، کاتێک چووم بۆ گوێگرتن لە میوزیکی کوردی، هەڵپەڕکێی ناوچە جیاجیاکانی کوردستانم بینی. ئەمە لە سەرەتای مانگی ئەیلولدا بوو کاتێک جووتیارەکان سەرگەرمی کۆکردنەوە و ئامادەکردنی ئازووقەی زستان بوون، ئەو کاتە فۆلکلۆر دەرئەکەوێتەوە، چونکە هەموو کارەکان وەک کوتانی گەنم بۆ ساوەر هاوکاتە لەگەڵ گۆرانیی و سەمای تایبەت کە تا بەرەبەیان ئەخایەنێت و هەندێک جاریش گۆرانیبێژ و مۆسیقارە پیشەییەکان بانگئەکرێن بۆ شەو ئاهەنگی درێژ، لەگەڵ ئاوازی (بلوێر و تەنبوور) شمشاڵژەنەکان ئەیانتوانی لاسایی دەنگی پێ و حیلەی ئەسپ... بکەنەوە، خەڵکیش لەگەڵ ئاوازی دەهۆڵ و زوڕنادا هەڵئەپەڕین. بەشدارانی گۆڤەندەکە دەستی یەکیان ئەگرت یان دەستیان ئەخستە ناوقەدی یەکتر و جلوبەرگی ڕەنگاوڕەنگیان لەبەردابوو، کە ئاماژە بوو بۆ کاری هەرەوەزیی دێهات و هەڵپەڕینە سروشتی و جەنگییەکانیان و دەربڕینی شادمانیی بوو بەکۆتایی هاتنی کاری سەختی کێڵگەکان لە گەرمای سووتێنەری هاویندا. وردە وردە لەگەڵ گەورەبووندا ئەوەم بۆ ڕوون ئەبوەوە کە گەلێک یان ڕاستر بڵێم نەتەوەیەک هەیە خاوەنی مێژوو و جوگرافیای خۆیەتی و ناسنامەی سەربەخۆی خۆی هەیە لە زمان و، کەلتوور و دابونەریتی خۆی لەلایەکەوە و، ئەو سیاسەتە ڕەگەزپەرستییە نامرۆڤانەیەی دژی پەیڕەو ئەکرێت لەلایەکی ترەوە، هەموو ئەمانە بەتوندیی هانی دام بۆ بایەخدان بە تایبەتمەندییەکانی.

چۆن پارچە پارچە کردنی وڵاتێک و بڵاوە پێکردنی گەلەکەی و لکاندنی بە چەند وڵاتێکەوە کە بەپێی بەرژەوەندیی سیاسیی و ئابووریی وڵاتانی زلهێز دروست کرابوون، کارم تێ نەکات؟ چۆن ئەمتوانی دەستەوەستان بم لە بەردەم جێبەجێکردنی چەندین پیلان بە مەبەستی تەفروتووناکردنی ئەم گەلە؟ چۆن ئەمتوانی هەست بە شەرمەزاریی نەکەم کاتێک ئەمبینی جووتیارانی کورد بێ بەش کراون لە مافی دەربڕین و بەرگریکردن لەخۆیان بەزمانی تایبەتی خۆیان لە بەرامبەر پۆلیس و کارمەندانی دەوڵەتدا؟ چونکە جەماوەری کورد کە زۆربەیان جووتیار بوون و نەزانین کوێری کردبوون، ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی خێڵەکی کۆتوبەندی کردبوون، سەرۆکە ئاینیی و دنیاییەکانیان پشتگوێیان خستبوون، بۆیە جەماوەر دەستەوەستان بوون لە ڕووبەڕووبوونەوەی هەژاریی فراوانی دارایی و مەعنەوی و پێکەوەبەستنی چارەنووسی خۆیان لەگەڵ ئەو کارەساتەی گەلەکەیانی تیا ئەژی و قۆڵ هەڵماڵین بۆ خۆ ڕزگارکردن. تۆ بڵێی ڕووناکبیرانی تریش شانبەشانی کاکم خەبات بکەن بۆ بێدارکردنەوەی میللەتەکەیان لەم خەوە؟

یەکەم کەس کە وێرای ئاڵای نیشتمانپەروەرێتی بەرز بکاتەوەو بانگی میللەت بکات بۆ خۆڕزگارکردن لە داب و نەریتی بەسەرچوو و شێوازە سۆفیگەرییەکان، مەلا "جگەرخوێن" بوو کە جبەکەی فڕێ دا.

ئەو شاعیرێکی بەهرەدار بوو کە شیعرەکانی لە دیوەخانی ئاغاکان و چایخانەکان و گۆڕەپانە گشتییەکاندا ئەخوێندەوە و بانگی کوردی ئەکرد بۆ یەککگرتن لە پێناو ڕزگارکردنی نیشتمانەکەیاندا.

فەرەنسییەکان کە هەستیار بوون بەرامبەر هێرشی ڕاستەوخۆ بۆ

سەرخۆیان، تەنانەت ڕێگەیان بە"جەلادەت بەدرخان"دا ڕۆژنامەی "هاوار" دەربکات کە ٣ ساڵ و ٣ مانگ و ٣ ڕۆژ لە دیمەشق بەردەوام بوو تا ئەو کاتەی دەسەڵاتی ئینتدابی فەرەنسا سیاسەتی خۆی بەرامبەر بەکورد توند کرد. هۆکارەکەشی ئەوە بوو کە لە ساڵی ١٩٣٧دا نیشتمانپەروەرانی کورد یارمەتی سوورییەکانیان دا لە تێکۆشانیاندا بۆ ڕزگارکردنی وڵاتەکەیان و ڕێوشوێنی توندوتیژ دژی کورد بەگشتیی و ڕووناکبیرەکانی بەتایبەتی، گیرایە بەر.

زیاد لە ١٠ کەسیان لێ دەستگیر کرا و دوور خرانەوە بۆ تەدمور و دیمەشق. لە ناو گیراوەکاندا "عارف عەباس"ی تیا بوو. ئەوکاتە لە دێریک نیشتەجێ بوو. کە دووریش خرایەوە من لە ماڵی ئەوان بووم، بۆیە ماوەی مانەوەکەمان درێژ کرایەوە تا بایەخ بە کاروباری خێزانەکەی بدات، لەو کاتەدا بەکرێگیراوانی خزمەتگوزاریی تایبەتی فەرەنسا "موخابەرات" ڕۆژانە ئەهاتنە سەرمان و ئەیانترساندین و هەڕەشەی کوشتنیان لێ ئەکردین، ئەگەر لە دێریک بمێنینەوە.

ڕۆژێکی کۆتایی ساڵی ١٩٣٧ کاکم هات بەدوای مندا. لەسەر ڕێی گەڕانەوە بووین بۆ قامیشلی لە ئۆتۆمبیلێکی تایبەتی بچووکدا، کاتێک کۆمەڵێک چەکدار ڕایانگرتین، کاکم کە بەهۆی ئەوەی پێشتر چارەسەری کردبوون ناسینیەوە و لێی پرسین:

– (چیتان ئەوێت؟!)

سەرۆکەکەیان کە ناسراو بوو بە(بۆرۆ) چونکە ڕەنگی دەموچاوی سوور بوو، سریانییەکی خەڵکی (هەزەخ) بوو وەڵامی دایەوە:

– (جێگەمان بکەنەوە لە ئۆتۆمبیلەکەتان تا قامیشلی.)

– (بەداخەوە جێی چۆڵمان نییە.)

دووان لە چەکدارەکان لەگەڵ کردنەوەی دەرگای ئۆتۆمبیلەکەدا وەڵامیان دایەوە:

– (هەر چۆنێک بێت جێی خۆمان ئەکەینەوە.)

لەناو ئۆتۆمبیلەکەدا (عەفدی تیلۆ)مان لەگەڵ بوو کە یەکێک بوو لە نیشتمانپەروەرانی کورد و بەئازایەتی بەناوبانگ بوو و، لە هەموو سەفەرەکانیدا تفەنگە (ماوزەر)ەکەی پێ بوو، منیش کە لەسەر کورسییەکی دواوە دانیشتبووم، تفەنگێکی ڕاوم بەدەستەوە بوو. کاتێک تاقمەکە ئەو تفەنگانەیان بینی، بەلایانەوە چاوەڕواننەکراو بوو و سڵیان کردەوە، بەڵام هەر هەوڵیان دا بێنە ناو ئۆتۆمبیلەکەوە. نیازی ئەو بەکرێگیراوانە ئاشکرا بوو. تیلۆ تفەنگەکەی هێنایەسەر پێ و داوای لە سێ پیاوەکەی تریش کرد کە ئەوانیش هەمان شت بکەن، بۆیە پیاوخراپەکان پاشەکشەیان کرد و ئاماژەیان بە شۆفێرەکە دا کە بکەوێتە ڕێ.

دوای چەند کیلۆمەترێک تیلۆ لە کاکمی پرسی:

– (تۆ بڵێی بەنیازی چی بن؟)

– (ئاسانە، گەر سواربوونایە شۆفێرەکەمانیان ناچار دەکرد بەرەو باشوور بڕوات و لە ناوچەیەکی بیاباندا چەند فیشەکێکیان ئەنا بەسەرمانەوە و لاشەکانمانیان بۆ داڵ و ڕێوی بەجێ ئەهێشت و دوای ئەوە ئەچوون ئەو خەڵاتە وەربگرن کە بەڵێنیان پێ دراوە.)

ساڵی ١٩٣٧ سەرەڕای نەهامەتییەکانی کوردانی جەزیرە لە ئەنجامی ململانێی سووریا و فەرەنسا، نەهامەتی دوو ناوچەی

کوردستانی تورکیاشی هاتە سەر، یەکەمیان "ساسۆن" کە ناوچەیەکی شاخاوی پارێزگای "سیرت"ە، بەرگریی دژی سوپای تورکیا بە سەرکردایەتی خێزانی "عەلی یوسف" دوای ١٢ ساڵ و دوای ئەوەی زیانێکی گەورەیان بەهێزەکانی تورکیا گەیاند، ڕاوەستا و، نزیکەی ٦٠ خێزان پەنایان هێنایە بەر سووریا بە سەرۆکایەتی "عەبدولڕەحمانی کوڕە گەورەی عەلی یونس"، کە پیاوێکی نەخوێندەوار بوو، بەڵام ستراتیژیی و سیاسییەکی بەهرەمەند بوو، تەنانەت تورکەکان ناویان نابوو مامۆستای بیروباوەڕ لە ساسۆن. دوای ئەوەی ٥ برای و زیاتر لە نیوەی خێڵەکەی لە شەڕەکاندا لە دەست دا، ڕێی خۆی کردەوە بەرەو سووریا و ژن و منداڵان و پاشماوەی خێڵی "میرخاسی" لەگەڵ خۆی هێنا، کاتێک داوای مافی پەنابەرێتیی سیاسیی لە فەرەنسییەکان کرد، دەسەڵاتی "ئینتداب" داواکەی ڕەت کردەوە و دووریان خستەوە بۆ دیمەشق و پیاوەکانیشیان بە چەندین گوندی جەزیرەدا بڵاوە پێ کرد.

عەبدولڕەحمان خۆی لەناو ڕووناکبیرانی کوردا دۆزییەوە کە هەندێکیان وەک نموونەی "عوسمان سەبری" زمانی کوردییان وەک ئوستاد ئەزانی. عەبدولڕەحمان سەری کردە خوێندن و هەموو بەیانییەک وەک منداڵە خوێندکارەکان کتێب و دەفتەرەکانی ئەخستە بن دەستییەوە و بە شەقامە تەسکەکانی (حي الاكراد)دا ئەڕۆیی بەرەومالّی عوسمان سەبری و بەگەرموگوڕی و ڕێکوپێکیی ئەرکەکەی جێبەجێ ئەکرد، تا دوای چەند مانگێک توانی خوێندنەوە و نووسین فێر بێت بەزمانی کوردی و پیتی لاتینی کە (ئەلف بێ)ەکەی "میر جەلادەت بەردخان" داینابوو. دوای ماوەیەکی تر دەستی دایە

نووسینی چیرۆک و شیعر، ئەو کاتە تەمەنی ٥٧ ساڵ بوو.

دوای ئەو کۆتاییە خەماوییەی ساسۆن، کارەساتی دەرسیم دەستی پێ کرد، خاکی زیو و ناوچەیەکی شاخاویی فراوان کە بەشێکی گەورەی باکوری خۆرئاوای کوردستانی تورکیا ئەگرێتەوە، چیا سەخت و عاسییەکان کە داپۆشرابوون بەدارستانی داری زانی کۆن، دەرسیمی کردبووە دوورگەیەکی سەربەخۆی دوور لە داگیرکاریی ڕاستەوخۆی ئەو ئیمپراتۆریی و زلهێزانەی حکوومەتی خۆرهەڵاتی ناوەڕاستیان ئەکرد. دوای "ڕۆمان و سەلجووقی و بێزەنتییەکان" چەندین جار عوسمانییەکان سەری خۆیان دا لە بەردی شاخەکان و دوای ئەوەی دڵنیابوون ناتوانن ناوچەکە کۆنترۆڵ بکەن ڕازی بوون بەسەربەخۆیی ناوخۆیی تەواوی ئەو ١٢ خێڵەی لە دەرسیم ئەژیان.

بەڵام مستەفا کەمال دوای ئەوەی سیستمی خەلافەتی هەڵوەشاندەوە و کۆماری دامەزراند پەنای بۆ فێڵ و تەڵەکە برد بۆ ئەوەی دەرسیم بەدوور بێت لەو ڕاپەڕینانەی لە ناوچەکانی تری کوردستان سەرهەڵئەدەن.

سەید ڕەزای سەرۆکی خێڵە هاوپەیمانەکانی بانگ کرد بۆ ئەنکەرە و پێشوازییەکی شاهانەی لێ کرد و بردی بۆ پەرلەمان و کورسی سەرۆک کۆماری بۆ پێشنیاز کرد. ئەم مامەڵەیە بەردەوام بوو تا ساڵی ١٩٣٧، ئەو ساڵە چارەنووسسازەی کە مستەفا کەمال بەرگریی کوردی تێک شکاندبوو. سەرەتای ئەو ساڵە داوای لە سەرۆک خێڵەکان کرد، بەتایبەت (سەید ڕەزا) کە ئەوکاتە تەمەنی گەیشتبووە ٧٠ساڵ، چەکەکانیان تەسلیمی ئەو بنکە سەربازییانە بکەن کە لەدەوروبەری ناوچەکانی دەرسیمدا دانراون و، ئاگادارکردنەوەکەشی هاوکات بوو

لەگەڵ لەسێدارەدانی ژمارەیەکی زۆر لە ڕووناکبیران و نیشتمانپەروەرانی کورد. مستەفا کەمال خۆی مەسەلەی دەرسیمی گرتە دەست و یەکێک بوو لە نموونە زەقەکانی دڕندەیی و خوێنڕێژیی. دەسەڵاتی سەربازیی و بەڕێوەبەرێتیی ناوچە کوردییەکان سپێردرا بە (عەبدولڕەحمان پاشا) کە فەرماندەی هێزە چەکدارەکانی تورکیا بوو. ئەویش دەستەی ئەرکانەکەی گواستەوە بۆ جەزیرە و زیاتر لە

(١٠٠ ٠٠٠) پیاوی کۆ کردەوە و چەکداری کردن بەنوێترین چەکی سەردەم بۆ کۆتایی پێهێنانی کورد. فڕۆکەکانی بۆردومانی ئەو گوندانەیان ئەکرد کە جگە لە ژن و منداڵ و پیر، کەسی تیا نەمابوو، سەربازانی تورکیش بە چیمەنتۆ دەروازەی ئەو ئەشکەوتانەیان داخست کە سەدان منداڵ و ژن لە ترسی بۆردومان پەنایان بۆ بردبوو.

ساڵی ١٩٦٣ چاوم بەیەکێ لە ڕۆژنامەنووسانی تورک کەوت کە ببووە دیبلۆمات لە یەکێک لە وڵاتانی خۆرئاوا، ئەوەی بۆ ئاشکرا کردم: توانیویەتی وێنەی یەکێک لە ڕووبارەکانی دەرسیم بگرێت کە پڕ بووە لە لاشە، بەڵام کەس شایەتییەکەی نابینێت، چونکە مێجەرێکی (موقەدەم) سوپای تورکیا فیلمەکەی لێ وەرگرتووە و سووتاندوویەتی.

ئەو تاوانەی لە دەرسیم ئەنجامدرا، هەواڵەکانی لە دەرەوە بەکەس نەگەیشت، تەنیا لە ڕێی ڕووناکبیرێکی کوردەوە نەبێ، ئەویش دکتۆری بەیتەریی (نووری دەرسیمی) بوو کە لە قەسابخانەکە ڕزگاری بووبوو و پەنای بردبووە بەر سووریا. ئەو کاتە سەرکردەکانی سوپا دژایەتی تورکەکانیان ئەکرد بەرامبەر بەداواکانیان سەبارەت بە سنجاقی ئەسکەندەروونە، بۆیە ڕێیان ئەدا ڕۆژنامەکان تاوانەکانی سەربازانی تورک و بەرگریی پاڵەوانانەی کوردانی تورکیا بڵاو بکەنەوە.

ڕۆژنامەی (القبس) لە یەکێک لە مانشێتەکانیدا نووسیبووی: (کوردەکان بەخۆرسکیی سەربازن.)

ڕووداوەکانی کوردستانی تورکیا هەراسانیان کردم، بۆیە یاداشتێکم ئامادە کرد سەبارەت بە سیاسەتەکانی تورکیا بەرامبەر بەکوردی تورکیا بەگشتیی و بەرامبەر بەدەرسیم بەتایبەتی و سەرۆکایەتی شاندێک کە پێکهاتبوو لە ژمارەیەک لە خوێندکارانی دواناوەندی فەرەنسایی و ژمارەیەکی تر لە خوێندکارانی (حي الاکراد)، ڕوومان کردە چەندین باڵوێزخانە بۆ پێشکەشکردنی یاداشتەکە، لە هەموو باڵوێزخانەکان پێشوازیی گەرمیان کردین و گوێیان لێ گرتین و بەڵێنیان دا حکوومەتەکانیان لە سکاڵاکەمان ئاگادار بکەنەوە، بەڵام جیهان بەرامبەر بە کارەساتی کورد هەر بێدەنگ بوو. ئینگلتەرە کە مەزنترین هێزی ئەو سەردەمە بوو، ئەیویست هاوپەیمانێتییەکەی لەگەڵ تورکیا بپارێزێت بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی هێزی گەشەکردووی ئەڵمانیای هیتلەری و گوشاری خستە سەر فەرەنساش تا سنجاقی ئەسکەندەروونە بەپێچەوانەی ویستی دانیشتوانەکەیەوە بداتە تورکیا.

پێکهێنانی ئەو شاندە، بوو بە خاڵی دەستپێکی یەکەمین کۆمەڵەی خوێندکاری کورد "هێڤی" لە کۆتایی ساڵی ١٩٣٧دا کە پێکهاتبوو لە ١٥ خوێندکار و تەنها ساڵ و نیوێک بەردەوام بوو. لەو ماوەیەدا و سەرەڕای یاداشتەکە لاوانی کورد لە پێویستیی خۆ ڕێکخستن تێگەیشتن و کەوتنە پێکهێنانی یانەی ئەدەبی و وەرزشی و ڕێکخراو و پارتی سیاسیی نهێنی، تا لە ساڵی ١٩٥٧دا "پارتی دیموکراتی کورد لە سووریا" دامەزرا.

له ماوەی دوو ساڵدا دەرسیم ڕووبەڕووی جەنگێکی سەرتاسەریی بووەوە و لەو ماوەیەدا لە ناوچەکانی تری کوردستان دابڕدرا، جیهانیش پشتگوێی خست، سەدان هەزار هێکتار دارستان سووتێنران و خەڵکەکە بێبەزەییانە قەلاچۆکران، لە کۆتایی ساڵی ١٩٣٨ دا ئیتر دەرسیم سەربەخۆیی نەماو تورکەکانیش پەنایان بردەبەر جۆرێکی نوێی چەوسانەوە، هەموو ئەو سەرکردە کوردانەیان کوشت کە هاوکارییان کردبوون.

زیندانەکانی شارە گەورە نزیکەکانی وەک ئەلعەزیز و ئەرزنجان و سیواس و مالاتییە، لە دەستەبژێری جەنگاوەرانی کورد ئاخنران و دانیشتوانەکەش کە زیاتر لە ملیۆنێک کەس بوون ڕاگوێزران بۆ خۆرئاوای تورکیا و بە گوند و شارەکانیدا پەرشوبڵاو کرانەوە و دەرسیم وەک ناوچەی قەدەغەکراو ڕاگەیەنرا، ئەوانەشی ڕزگاریان بووبوو و نەوەکانی دواتری ئەم ڕاگوێزانەش، نەیانتوانی بگەڕێنەوە تا دوای ساڵی ١٩٥٠، کە پارتی دیموکرات سەرکەوتنی بەدەست هێنا.

لەلای خۆمەوە ئەو کارەساتەی کە بەسەر گەلەکەماندا هات، دواتریش ڕاگەیاندنی جەنگی جیهانیی دووەم هەژاندمی و وام بەباش زانی لەناو کوردەکاندا بمێنمەوە و هەوڵی فێرکردن و ڕێکخستنیان بدەم بۆ خۆ ئامادەکردن بۆ ئەو ڕۆژەی دۆخی ئێستای خۆرهەلاتی ناوەڕاست ئەگۆڕێت.

چونکە ئاشکرابوو نەخشەی خۆرهەلاتی ناوەڕاست لە ئەنجامی سەرکەوتنی هاوپەیمانەکان و ململانێکانی نێوانیان داڕێژرابوو، وەک چارەسەری ناوەنجی دوای جەنگی جیهانیی یەکەم، کە کارەساتی گەورەی بۆ کورد بەدواوە بوو و کورد بوونە قوربانیی بەرژەوەندیی

گەلانی تر، بەپلەی یەکەمیش بوونە قوربانیی بەرژەوەندیی وڵاتانی زلهێز. لەو ماوەیەدا بیرم لەوە ئەکردەوە کە ئەمجارە لە مافە ڕەواکانمان بێ بەش ناکرێین. کاکم کە هەوڵی ئەدا من پزیشکیی بخوێنم، هەڵسوکەوت و بۆچوونەکانی من لەگەڵ ڕاکانی ئەو ناکۆک بوو، چونکە ئەو ئەیویست خوێندن تەواو بکەم پێش ئەوەی بچمە ناو سیاسەتەوە. بەڵام چونکە بڕیارەکەی من یەکلاکەرەوە بوو، بۆیە ناچار قایل بوو و ئامۆژگاریی کردم کە میانڕەو بم و ساڵێکی تریش لای بمێنمەوە پێش گەڕانەوەم بۆ زانکۆ. لەو ماوەیەدا لە قامیشلی– وەک گوند و ناوچەکانی تر– ئەو قوتابخانانەی بەزمانی عەرەبی ئەیانخوێند دەگمەن بوون، لە بەرامبەر ئەوەدا قوتابخانەی تایبەتی سەرەتایی و ناوەندیی سەر بە کەمینە ئاینییەکانی ئەرمەنی و سریانی لە شارەکانی حەسەکە و قامیشلیدا هەبوون. کچانی گەنجت ئەبینی کە لەو قوتابخانانە ئەگەڕانەوە و ڕاهیبەکانی (دڵی پیرۆز) سەرپەرشتییان ئەکردن، بەڵام قوتابخانەی کوردیی نەبوو.

سەرەڕای نەبوونی قوتابخانەی کوردیی بنەمایەکی پتەوی ناسیۆنالیستانی کورد لە قامیشلی و گوندەکانی دەوروبەری لە جگەرخوێنی شاعیر کۆبوونەوە، ئەویش لەبەرئەوەی هانی خەڵکی ئەدا دژی ئاغاکان و مەلاکان و خوێندکارانی حوجرەکان (فەقێ) کە خوێندنیان لە خوێندنگەکان تەواو کردبوو، منیش هاوکاریی شاعیرە میللییەکان و مەلا و خوێندکار و لاوەکانم ئەکرد بۆ ئەوەی گەلی کورد بهەژێنین و لە خەو هەڵیسێنین. شیعرەکانی جگەرخوێن کاریگەریی زۆری هەبوو لەسەر ئەو گەلەی زۆر دەوڵەمەندە بەدابونەریتی ئەدەبی و فۆلکلۆریی. جگەرخوێن شیعرەکانی بەزمانی خەڵک ئەنووسی و

بەشێوەی داستان ئەیخوێندنەوە. ئەو جووتیارە کوردانەی بۆ یەکەم جار ئەیانبینی کە لە گۆڕەپانێکی گشتیدا لەسەر کورسییەک ڕاوەستاوە و باسی سەروەرییەکانی ڕابردووی گەلی کورد ئەکات و سکالا لە دۆخی ئێستای ئەکات و پێشبینی داهاتوویەکی ڕووناکی بۆ ئەکات، بەمەرجێک تێبکۆشن و یەکگرتوو بن، هەندێکیان بەشێتی تێئەگەیشتن وەک ئەوەی لە شێتخانە ڕایکردبێ. چەندین جار ئەمبینی کە وەک ئەوەی مامەڵە لەگەڵ شێتێکدا بکەن، مامەڵەیان لەگەڵ ئەکرد و سەریان ڕائەوەشاند و ئەیانوت:

– (گوناهە، گەنجێکی قۆزی وا شێت بووە!)

بەلای شێخەکانی تاریکی و ئاغا و دەرەبەگەکانەوە ئەم شاعیرە مەترسییەک بوو کە ئەبوو بەزووترین کات لە کۆڵ خۆیانی بکەنەوە، بەڵام لە بەرامبەر ئەو پشتیوانییە فراوانەی کە وردەوردە لەلایەن خەڵکەوە لێی ئەکرا، هاوسۆزیی و دڵبەندیی جێی گومان و دژایەتییان دەگرتەوە و خەڵکێکی زۆر شیعرەکانیان لەبەر کردبوو و شێخ و مەلاکان ناچاربوون گوێ لەو شیعرانە بگرن کە تیایدا گاڵتەی بەوان ئەکرد و پێی ڕائەبواردن.

سەرەڕای حەوسەڵەی خراپی کارمەند و توندڕەوە عەرەبەکان، بەڵام فەرەنسا، ئازادی دابووینێ بۆ چالاکیی شیعر و مۆسیقا و هەڵپەڕکێی میللی گوێی خۆیان خەواندبوو لەوەی بەناو گوندنشینەکاندا ئەگەڕاین و لەناو جووتیارەکاندا چالاکی نەتەوەییمان ئەنجام ئەدا و چەندین هەفتە لەلایان ئەماینەوە، هاوبەشیمان ئەکردن لە خواردنە سادەکانیاندا و ورەی ڕووخاویانمان بەرز ئەکردەوە. ئازار و نەهامەتییەکانیان هانی ئەداین هۆشیاریان بکەینەوە سەبارەت بەو

چەوساندنەوە نەتەوەییەی تووشی بووبوون و هانمان ئەدان بۆ ڕاپەڕین لە دژی.

سەرەتا کاردانەوەی خەڵکە هەژارەکە دوور بوو لەوەی کاردانەوەیەکی باش بێت، چونکە کاری کێڵگە، بڕستی لێ بڕیبوون، دووربوون لە ڕووداوەکانی جیهان، دیلی دەستی نەزانین بوون و، سەرۆکە ئاینیی و دنیاییەکانیان کوێریان کردبوون و، هیچ بایەخێکیان نەئەدا بەهۆنراوە و گۆرانییە نیشتمانییەکان. هەندێکیان پێکەنینیان ئەهات بە باوەڕمان و بە کوردستانێکی ئازاد و سەربەخۆ، هەندێکیشیان هەڵئەستان و قسەی ڕەقیان ئاراستەی ڕیش سپییەکانیان ئەکرد.

ڕیش سپییەکانیش ئەیانوت:

– (ئێوە گەنجن و خوێندەواری شارن و ئەتانەوێت کێشەمان بۆ دروست بکەن. ئێمە بەچارەنووسی خۆمان شادمانین، نیعمەتی خواردنی ڕۆژانەمان هەیە و ئەتوانین پێنج فەرزە نوێژ بکەین، ئێمە بەمە شادمانین. تکاتان لێ ئەکەین داوای لەوە زیاترمان لێ مەکەن و، بەبیروباوەڕی دژ بەئاین و دەوڵەت کێشەمان بۆ مەنێنەوە.)

یا ئەیانوت:

– (ئێوە شارین و کەس ناوێرێت دەستتان بۆ بهێنێت، بەڵام ئێمەی جووتیار گەر هەستی نیشتمانی خۆمان دەربڕین، یەکسەر حەیزەرانی ژەندەرمەکان ئەبینین بەسەر سەرمانەوە.)

ئەمانویست تێیان بگەیێنین کە: (ئێمە دژی ئاین نین و زۆر دوورین لەوەوە. ئێمە تەنیا داوا ئەکەین شەریعەت بەتەواوی جێبەجێ بکرێت و

نەبێتە ئامرازێکی هەلپەرستیی و نەزانین و پێغەمبەر (د. خ) فەرموویەتی:"دوای زانین بکەون ئەگەر لە (چین)یش بێت"، بەڵام بەناوی ئاینەوە لە زەلکاوی نەزانیندا نوقم کراوە، جگە لەوەش قورئان ئەفەرمووێت: "باوەڕداران برای یەکن "، کەچی سەرەڕای ئەوە وڵاتانی ئیسلامیی سیاسەتی بەکۆیلەکردن، تەنانەت قەڵاچۆکردنی کورد ئەگرنەبەر، جا ئەو کوردە موسڵمان بێت یان کریستیان و ئێزدیی، جگە لەوەش دەوڵەتی سووریا لە لایەن زلهێزێکی بێگانەوە پێکهێنراوە و بەزۆر بەسەر کورددا سەپێنراوە، لەگەڵ ئەوەشدا ئێمە نیازمان نییە لاوازی بکەین یا دژایەتی بکەین، ئێمە تەنیا داوائەکەین تایبەتمەندیمان لەبەرچاو بگیرێت و ڕێزمان بگیرێت، سەرەئەنجامیش ئەمانەوێت هەموو میللەت ڕاستییەکان تێبگات و ویستی خۆی دەربڕێت بەوەی دان بەناسنامەیدا بنرێت و ڕێزی مافە ڕەواکانی بگیرێت. ئێمە تەنیا ئەوەندەمان ئەوێت و هیچی تر.)

لەبەردەم بانگە ئاشکراکانماندا بەرامبەرەکانمان یا بێدەنگ ئەبوون و یا ئەکەوتنە ورتە ورت:

– (لەوانەیە ئێوە ڕاست بکەن، پاشان ئێوە گەنجن، بەڵام ئێمە تەمەنمان کۆتایی هات و سەرمان لە لێواری گۆڕ ئەلەرزێت و ناتوانین دواتان کەوین. ئێوە بەردەوام بن و ئێمەش داوای سەرکەوتنتان بۆ ئەکەین.) سەرەڕای دژایەتیی توند و هەڕەشەی زەقی هەندێک لە ئاغاکان بەکلک گرێدان لەگەڵ کاربەدەستاندا، بەردەوام ژمارەی ئەو جووتیارانە لە زیادبووندا بوون کە لە ناسنامەی نەتەوەیی خۆیان ئەگەیشتن و لێمان نزیک ئەبوونەوە.

(حي الاكراد)ی دیمەشق کە ژمارەیەکی زۆری ڕووناکبیران و

خوێندکاران و دەرچووی دواناوەندیی تیابوو، زەمینەیەکی لەبار بوو، بۆیە لەوێ کەوتینە دامەزراندنی ڕێکخراوی ڕۆشنبیریی وەرزشیی و، ئەدیبان و زمانزانەکان بەئازادیی زمانی کوردییان ئەوتەوە. ساڵی ١٩٣٩ تیپێکی تۆپی پێ بەناوی (کوردستان)دامەزرا، بەشداریی خولی شاری دیمەشقی کرد و ساڵی ١٩٤٠ پلەی یەکەمی بەدەست هێنا و جەماوەرێکی زۆر فراوانی هەبوو، بەشێوەیەک خەڵک لە قامیشلییەوە ئەهاتن بۆ هاندانی یاریزانەکان، ڕووداوێکی نائاسایی بوو کاتێک هەزاران بینەری دیمەشق هاواریان ئەکرد (یەڵڵا کوردستان، پەلامار بەرە کوردستان، بژی کوردستان.)

لە ڕۆژنامەکانیشدا لە بارەی خولەکەوە نووسراوە:

– (کوردستان سەرکەوت).

باڵوێزخانەی تورکیا لە دیمەشق لەوەی زیاتر پێویست نەبوو، تا کێشە بنێتەوە و، هەموو قورسایی خۆی لای بەرپرسانی فەرەنسایی و سووریایی خستە گەڕ، بۆ کۆتاییهێنان بەو دیاردانەی دژایەتیکردنی تورکەکان، بەهوتافکێشان بەناوی کوردستانەوە. بۆیە فەرەنسی و سووریییەکان بۆ قایلکردنی ئەنکەرە، کۆمەڵەکانیان ناچار کرد چالاکییەکانیان ڕابگرن.

دەسەڵاتدارانی ئەنکەرە هەر بەم سەرکەوتنە نەوەستان، بەڵکو کاتێک گەیشتنە ئەو باوەڕەی هەستی نەتەوەیی کورد لە (جبل الاكراد)ی باکوری حەڵەب بووژاوەتەوە، ئەفسەرێکی تورکی سەر بەموخابەراتیان نارد، تا بەنهێنی بچێتە ناوچەکە لە بەرگی شێخێکی ئاینیدا بەناوی "شێخ ئیبراهیم". دوای ئەوەی ژمارەیەکی زۆری شوێنکەوتوو (مورید)ی لە خۆی کۆکردەوە، جەنگێکی بێبەزەییانەی

دژی ئاغاواتی ناوچەکە و خێزانەکانیان و لایەنگرانیان ڕاگەیاند و لە ماوەی چەند مانگێکدا ناوچەی (جەبەل) کە ژمارەی دانیشتوانەکەی ٢٥٠ هەزار کەس ئەبوو کەوتە کوورەی جەنگێکی ناوخۆوە، لەجیاتی ئەوەی سوپا بێتە ناوەوە بۆ ڕاگرتنی قەسابخانەکان، دەسەڵاتی ئینتدابی فەرەنسیی ژەندرمەی سوپای بەو ئەرکە ڕاسپارد، ئەوانیش کە ژمارەیان کەم و چەکی خراپیان پێ بوو، بەناکامی لە گۆڕەپانی شەڕ کشانەوە و هیچیان پێ نەکرا و هەردوو لایان جێ هێشت بێبەزەییانە یەکتر بکوژن.

ئەم شەڕی براکوژییە سەرەتای ساڵی ١٩٣٩ دەستی پێکرد و ماوەی ٢ ساڵی خایاند و ئەنجامەکەی کوژرانی زیاتر لە ١٠ هەزار کەس و وێرانکردنی ناوچەیەکی گەشەسەندوو بوو و، رقی لەنێوان خەڵکەکەدا چاند، شێخ برایمیش دوای ئەوەی ئەرکەکەی جێبەجێ کرد، لەپڕێکدا بێ هیچ ناونیشانێک دیارنەما و کەس نەیزانی ئەو پیاوە کێ بوو و، چی بەسەرهات؟!

دوای ئەوەی ڕاپەڕینە کوردییەکانی کوردستانی تورکیا بەشێوەیەکی درندانە و خوێناویی سەرکوت کران، ڕژێمی کەمالی لە هەموو شوێنێک چاودێریی هەر جووڵەیەکی کوردی ئەکرد بۆ ئەوەی بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ هەر لە لانکەکەیدا سەرکوتی بکات، لەبەرئەوە بەردەوام مەترسیی بەسەر سەری پەنابەرانی کوردی تورکیا و کوردە نیشتمانپەروەرەکانی سووریاشەوە ئەسووڕایەوە. هەمیشە لەبەردەم هەڕەشەی سکاڵای دروستکراوی حکوومەتی تورکیا و هەواڵنێرانیان بوون بەناوی تاوانباری مافی سیڤلی و ڕاونان و ڕفاندن و کوشتن. پیاوە بەتەمەنەکان هەمیشە

ئامۆژگارییان ئەکردین بەنهێنی و هۆشیارانە کاربکەین. ئامۆژگاریی منیشیان کرد کە سواری شەمەندەفەری نێوان "قامیشلی- حەڵەب" نەبم، چونکە بەشی زۆری ڕێڕەوی شەمەندەفەرەکە کەوتبووە ژێر دەسەڵاتی تورکیاوە، بەڵام من خۆم خستە مەترسییەوە و لەو ڕێیەدا تووشی چەرمەسەریی بووم.

جارێکیان دۆخەکە ناچاری کردم لە حەڵەبەوە بگەمە قامیشلی.

ئەمە لە٢٠ی نیسانی ١٩٤٢ دا بوو، کە ١٠ ڕۆژ بوو لە یەکێک لەئوتێلەکانی حەڵەبدا گیرم خواردبوو.

من پێشتر لە بەیروتەوە بە ڕێگەی دیمەشقدا هاتبووم و چەندین جانتا و جلوبەرگی تیپی هەڵپەرکێی کوردی و کتێب و گۆڤار و ڕۆژنامە و وێنەم هێنابوو و، ئەبوو بەزووترین کات بگەمە قامیشلی. ڕێگەی هاتوچۆی نێوان حەڵەب و قامیشلی بەهۆی ئەو بارانە زۆرەی ماوەی مانگێک بوو بەردەوام ئەباری، گیرابوو و، چەندین گۆماوی تیا دروست بووبوو کە ئۆتۆمبیل نەیئەتوانی پیایاندا تێپەڕ بێت.

لە حەڵەب دەست و پێم بەسترابووەوە. هەندێک لە شۆفێرەکانی ناسیاوم ئامۆژگارییان کردم کە بەشەمەندەفەر سەفەرەکەم بکەم. ژمارەیەکی زۆری خەڵکی قامیشلی لە هەمان ئەو ئوتێلە بوون کە منی لێ بووم و سەرگەرمی کارەکانیان بوون، لەوانە هەندێکیان بەرهەمی کشتوکاڵ و ئاژەڵیی هێنابوو بۆ فرۆشتن و هەندێکیان هاتبوون بۆ کڕینی "کوتاڵ و پێڵاو و چا و قاوە و شەکر و سابوون" بۆ دووکانەکانیان. زۆربەی ئەو کەسانە بەکورد و عەرەب و سریان و ئەرمەن و جوولەکەوە ناسیاوم بوون، هەندێکیان زۆر نزیک بوون لە کاکمەوە، لەوانە گەنجێکی سریانی کاسۆلیک بەناوی "جۆرج

ئەزمیرلی" کە ماڵەکەیان نزیکی ماڵی خۆمان بوو لە قامیشلی.

ئەزمیرلی، خەریکی بازرگانی ئاژەڵ و مانگا بوو و، هەموو مانگێک چەندین فارگۆن ئاژەڵی ئەهێنا بۆ حەڵەب بۆ فرۆشتن. کە من گەیشتمە حەڵەب ئەو بەقازانجێکی باش ئاژەڵەکانی فرۆشتبوو و، ژمارەیەکی زۆر بەستە لیرەی سووریی خستبووە ناو کیسەیەکەوە و خۆی ئامادە کردبوو بۆ ئەوەی بە شەمەندەفەر بگەڕێتەوە بۆ قامیشلی، زۆرم لەگەڵ خەریک بوو کە لەگەڵیدا سەفەر بکەم.

پێم وت (کە ناتوانم بەرگەی ئازاری شەهیدبوون بگرم. وەک زۆر لە کوردەکانی ناو زیندانەکانی تورکیا.)

هەوڵی دا دڵنیام بکاتەوە کە سەفەرەکە بێ هیچ ڕووداوێک تەواو ئەبێت و وتی:

– (جاری پێشوو پۆلیسی تورکیا داوای ناسنامەشیان لێ نەکردین، خۆ ئەگەر بەڕێکەوت کەسێک ڕێی پێ گرتیت، ئەوا خۆت ئەزانی پارەیەکی زۆرم پێیە و مرۆڤ ئەتوانێت بە١٠ لیرە هەرکام لەو فەرمانبەرە برسی و بەرتیل خۆرانە بکڕێت.)

لێم پرسی:

– (بەڵام من ژمارەیەک کتێب و گۆڤاری کوردیم پێیە یان لەبارەی کوردەوەن، ئەگەر بیدۆزنەوە کاردانەوەیان چۆن دەبێت؟)

– (ماوەی ئەوەیان نییە سەیری کتێب بکەن و زۆربەی پیاوانی گومرگی تورکیا بەهەزارحاڵ خوێندنەوە و نووسین ئەزانن. بەهەرحاڵ ژمارەیەکی زۆر جانتا و کتێبم پێیە بیخەرە ناو ئەوانەوە و بۆیان جیا ناکرێتەوە.)

هەوڵەکانی "جۆرج ئەزمیرلی" و ویستی زۆری خۆشم بۆ گەیشتنە قامیشلی، بڕیاری ئەوەیان پێ دام ئەم سەفەرە سەرکێشانەیە بکەم.

پەنجەرەی فارگۆنە کۆنەکان و چراکانی کە بەشینێکی تۆخ ڕەنگکرابوون دیمەنێکی ناشرینی نەگبەتیان هەبوو، لەوە ئەچوو لە مەیدانەکانی جەنگ گەڕابێتەوە، فارگۆنەکانی پلە دوو کە ئێمەی تیا بووین لە فارگۆنی شەمەندەفەری ناو فیلمی عەصابە ئەچوو.

من و جۆرج بەرامبەر ژن و مێردێکی مامۆستا دانیشتین کە دواتر پێیان وتین، لە قەیسەرییەوە هاتوون و ئەچن بۆ وەرگرتنی ئەرکەکانیان لە دێریک کە یەکێکە لە ناوچەکانی پارێزگای ماردینی کوردستانی تورکیا.

سەعات ٤ی پاش نیوەڕۆ شووتی کەوتنە گەڕی شەمەندەفەرەکە لێیدا و دووکەڵ لەشەمەندەفەرە هەڵمییەکەوە بەرز بووە و هێڵە ئاسنەکە زیکەیەکی توندی گوێ کەرکەری لێ بەرز بووەوە، دوای پەڕینەوەمان لە پردێکی سەر فورات چووینە ناو خاکی تورکیاوە. تاریک داهاتبوو، چرا شینە تۆخەکان شوێنەکەیان ڕووناک ئەکردەوە، چاودێرانی تورک بە لایتی دەستیی درێژەوە خۆیان کرد بە فارگۆنەکاندا، پۆلیسێکی چەکدار لەگەڵ پیاوانی گومرگ و ئاسایشی گشتیدا دابوو. کە کارمەندەکەی ئاسایش گەیشتە لامان هاوڕێکەمی ناسییەوە، ئەویش پاکەتێک جگەرەی ئینگلیزیی لە گیرفانی دەرهێناو پێشکەشی کرد و وتی: (ئەم دیارییەم بۆ هێناویت.) کارمەندەکەش بەخۆشییەوە وەڵامی دایەوە: "باشە، سوپاس"، دوایی وەری ئەگەرم، من ناسنامەکەم گرتبوو بەدەستمەوە بۆ ئەوەی بیدەمە دەستی، بەڵام ئەو تەنیا سەرێکی ڕاوەشاند و وتی: (باشە، باشە...سوپاس.)

هەر دوای ئەوە ئێمە خۆمان کرد بە فارگۆنی چێشتخانەکەدا و چاکترین خواردنمان داوا کرد، ڕووناکی گونجاو و پاکوخاوێنی سەر مێزەکان و شێوازی ڕێکوپێکی کارمەندانی چێشتخانەکە، کە بەڕەچەڵەک لە یۆنانییەکانی ئەستەمبوڵن، دڵی کردینەوە و، بەدەم قسەی خۆش و نوکتەوە کەوتینە خواردنی خۆراکە بەلەزەتەکان لە زەڵاتە و گۆشت و پەنیر و (مەی)ەکەش خۆشییەکی تری بەخواردنەکە بەخشی.

خەریکی قاوە خواردنەوە بووین کە ژن و مێردە مامۆستاکە پێشنیازیان کرد لەسەر مێزەکەی ئێمە دانیشن. ویستمان سەری قسەیان لەگەڵدا بکەینەوە، بەڵام زۆر بەئاگاییەوە قسەیان ئەکرد و بەزۆر ڕامان ئەکێشان بۆ قسەکردن، بەڵام وردە وردە ئەو پێکە مەیانەی پێشکەشمان ئەکردن زمانیانی بەردا و دەیان پرسیاریان لێ کردین سەبارەت بەچالاکییەکانمان و ژیانی ئابووریمان لە سووریا و نرخی کەلوپەل و، بەراوردیان ئەکرد لەگەڵ نرخی شتەکان لە تورکیا و سەرسام بوون لەوەی لە سووریا برسێتیی نییە و نرخ بەو شێوەیە نزمە، سەرەڕای بوونی هێزەکانی فەرەنسا و بریتانیا لەو وڵاتە.

بە سادەییەوە وەڵامم دایەوە: (بۆ وا سەرسامن؟ لەبەرئەوەی کە لە تورکیا برسێتی هەیە؟)

وەک ئەوەی سەرنجی ئەو ڕاستییەم نەدابێت کە بەدرێژایی سنووری سووریا و تورکیا بە سەدان سەرباز و جووتیاری تورک پەنا ئەبەنە بەر سووریا بۆ بەدەستهێنانی پاروویەک نان. ژنە مامۆستاکە وەڵامی دایەوە:

– (بەداخەوە سەربازگیریی گشتیی ١٩٣٩ هێزی کاری لە

گوندەکاندا نەهێشت و بەرهەمی دانەوێڵەی ئەم ساڵانەی دوایی خۆرهەڵاتیش مێرووی سن بە تەواوی لەناوی برد.)

خۆم پێ نەگیرا و لێم پرسی:

(مەبەستت لە خۆرهەڵات چییە؟)

ژنە مامۆستاکە وەڵامی دامەوە:

– (خۆرهەڵات بەشێکە لە تورکیا و پێکهاتووە لە پارێزگاکانی مالاتیە و ئەلعەزیز و دیاربەکر و ماردین و ئۆرفە و سیرت و وان..... هتد.)

جارێکی تر لێم پرسییەوە:

– (تایبەتمەندیی ئەم پارێزگایانە چییە؟)

پیاوە مامۆستاکە بەتووڕەییی قسەکانی پێ بڕیم و وتی:

– (هیچ تایبەتمەندییەکی نییە و هەروەک پارێزگاکانی تری وڵاتەکەمان وایە.)

مامۆستا ژنەکە بە هەمان تووڕەیییەوە وتی:

– (هەمیشە بەشێکی جیانەکراوە بوون لە تورکیا، ئەوە نەبێت کە جاران پێیان ئەوتن ویلایەتەکانی خۆرهەڵات، بەڵام ئەمڕۆ پێیان ئەوترێ خۆرهەڵات و باشووری خۆرهەڵات.)

پێم وت و، بێویستی خۆشم دەنگم بەرز بووەوە:

– (بەڵام من لەسەر نەخشەی عوسمانییەکان بینیوومە کە بە پیتی گەورە نووسراوە "ویلایەتەکانی کوردستان" و هەمووکەسێکیش ئەزانێ خۆرهەڵات و باشووری خۆرهەڵات مەبەست کوردستانە، چونکە

بەسادەیی هەموو دانیشتوانەکەی کوردن.)

بەبێزارییەوە وەڵامیان داینەوە:

– (لە فەرهەنگەکانی ئێمەدا وشەی کورد و کوردستان نییە. ئەوە درۆی دوژمنانی نەتەوەی یەکگرتووی تورکیایە و ئەگەر هەندێک سەرلێشێواوی بەکرێگیراوی بێگانە ویستبێتیان ئەو دەستەواژەیە بقۆزنەوە، ئەوا پەندێکمان داداون کە قەت لە بیریان ناچێتەوە و ئەمڕۆ وڵاتەکەمان لەو گەمانە پارێزراوە.)

وێرام کە جارێکی تر بپرسم:

– (بەڵام سبەینێ ڕووبەڕووی کێشە ئەبنەوە، چونکە ئێوە مامۆستان لە دێریک، چۆن ئەو منداڵانە فێر ئەکەن کە جگە لە زمانی کوردی نازانن؟ و چۆن خزمەتی وڵاتەکەتان ئەکەن، ئەگەر نکوولّیی لە ڕاستییەکی ئاوا ڕوون و ئاشکرا بکەن؟)

پیاوەکە وەڵامی دایەوە:

– (ئەو کوردییەی تۆ باسی ئەکەیت هیچ نییە جگە لە زاراوەیەکی تورکی. لە تورکیاش هەروەک هەموو وڵاتانی جیهان زمانی فەرمی هەیە لەگەڵ زاراوەی خۆماڵی و بەبڵاوکردنەوەی خوێنەواریی ئەو زاراوانە لەناوئەچن.)

هەوڵم دا بۆیان ڕوون بکەمەوە کە:

– (ئەگەر لە ڕاستیدا کوردیی زاراوەیەکی هەڵقوڵاوبێت لە زمانی ئەدەبی و فەرمیی تورکیا، ئەوا، وەک تۆ پێشبینی ئەکەیت لەناوئەچێت، بەڵام لە ڕاستیدا زمانی کوردی تەواو جیاوازە و ڕێزمان و فۆلکلۆر و ئەدەبی تایبەت بەخۆی هەیە و، لە ڕوانگەی ئەم ڕاستییانەشەوە

بەئاسانی ناتوانن ئەم زمانە لەناوبەرن و زمانی تورکیی بخەنە شوێنی، جگە لەوەی چەندی ئێوە هەوڵ بدەن ئەم زمانە لەناوبەرن بەرگریی زیاتر ئەبێت و ڕق و قینی گەل دژتان زیاتر ئەبێت.)

لەم کاتەدا شەمەندەفەرەکە لە وێستگەی "جەبەل ئابیچ – گردە سپی" ڕاوەستا و، مامۆستا پیاوەکە هەستایە سەر پێ و دوو چاوە سەوزەکەی تێ بڕیم و وتی:

– (بەداخەوە کە کەسێک بەو ڕەوانییە بەزمانی تورکی قسە بکات و تا ئەو ڕادەیە بەرگریی لە مەسەلەیەکی خراپ بکات.)

پاشان دەستی ژنەکەی گرت و لە فارگۆنی چێشتخانەکە چوونە دەرەوە. جۆرجی هاوڕێم سەرکۆنەی کردم و وتی: (یەکەم، نەئەبوو ئەو مشتومڕەیان لەگەڵ بکەیت، دووەمیش، قسە لەگەڵ ئەو جۆرە کەسانەدا بێ سوودە، چونکە ئێمە لە تورکیادایین نەک لە سووریا.)

پێم وت:

– (ئەبێت بەردەوام بیریان بخەینەوە، ئەگینا ئەو سیاسەتەی مستەفا کەمال دایڕشتووە، لایان ئەبێت بە ئینجیل.)

– (بەڵێ، تۆ ڕاست ئەکەیت، بەڵام پێویستە بە ئاگا بین.)

دوای ئەوە داوای هەندێک خواردنەوەمان کرد تا ڕووداوەکەمان لە بیر بچێتەوە و شادیمان جارێکی تر بۆ بگەڕێتەوە، بەڵام بێ سوود بوو.

شەمەندەفەرەکە ماوەیەکی زۆر ڕاوەستا، جۆرج گەڕایەوە بۆ فارگۆنەکە بۆ زانینی هەواڵی دوو مامۆستاکە، یەکێک لە نەفەرەکانی خەڵکی قامیشلی پێی وتبوو، کە دوو مامۆستاکە چوون بۆ خانووی

وێستگەکە لە بەری تورکیا.

– (بەڵام بۆ ئەچن بۆ ویستگە؟ خۆ ئەوان ئەبێت لە"دەرباسیا" دابەزن بۆ ئەوەی بگەنە دێریک!)

پرسیاری لەو جۆرە نیگەرانیان کردم، بۆیە جۆرج پەرداخە بیرەکەی بەرز کردەوە و پێی وتم:

– (بخۆرەوە، گوێی مەدەرێ.)

بە نیگەرانییەوە ئەمانخواردەوە و پێشبینی شتێکی خراپمان ئەکرد، خولەک و چرکەکان بەقورسی تێپەڕین و شەمەندەفەرەکەش هێشتا لە ویستگەکە وەستابوو، سەرەنجام و دوای ٤٠ خولەک فارگۆنەکە لەرایەوە و شەمەندەفەرەکە کەوتە ڕێ، لەوێدا جۆرج چوو بۆ فارگۆنەکەی خۆمان بۆ ئەوەی بەدوای دوو مامۆستاکەدا بگەڕێت، کە نەیدۆزینەوە بڕیاری دا لە فارگۆنەکانی تر بەدوایاندا بگەڕێت. لەم کاتەدا پیاوێک بەهەنگاوی سەربازیی هاتە پێشەوە و لەسەرکورسییەک لە پشتمەوە دانیشت، پاشان ئاوڕی دایەوە بەرەو من و وتی:

– (ببوورە، پێ ئەچێت تۆم لە شوێنێک بینیبێت، بەڵام نایەتەوە بیرم لەکوێ، ئا.. لەوانەیە لە قامیشلی تۆم بینیبێت، تۆ لەو شارە نیشتەجێ نیت؟)

بیرم کەوتەوە کە بەمامۆستاکانم وتبوو: (من نیشتەجێی شاری قامیشلیم.) بۆیە لە کاتێکدا کە هەوڵم ئەدا هێمن دیاربم، پێم وت: (لە ڕاستیدا ئەوە شاری منە.) پیاوەکە وتی:

– (کەواتە بەدڵنیاییەوە لەوێ بینیومیت. بەڵێ من نزیکەی ساڵێک

ئەبێت بەئەرکێک لە "نسێبین"م و زۆر جار ئەچم بۆ قامیشلی و لە چێشتخانەی "کەربیس" نان ئەخۆم.)

ئەمە زۆر ماقووڵە چونکە منیش زۆر جار ئەچم بۆ ئەوێ، کابرا بەردەوام بوو لە قسەکردن و وتی:

– (ئەوە تۆ نەبوویت بەبۆنەی جەژنی نەورۆزەوە بە زمانی کوردی گوتارێکی ئاگرینت دا؟!)

وەڵامم دایەوە:

– (بەڵێ، ئەمە ڕاستە.)

– (وایە، لەوێ بینیومیت، ئەبێت دان بەوەدا بێنم کە بە چەپڵەڕێزانێکی گەورە پێشوازیت لێ کراو ئەو ڕایەم لا دروست بوو کە تۆ گوتاربێژێکی بەئەزموونیت و ڕاهاتوویت لەسەر قسەکردن لەناو جەماوەرو گوتاردان لە کۆبوونەوەدا، خۆ من هەڵە نیم؟!)

– (جارجارە لەناو جەماوەردا قسە ئەکەم.)

– (تۆ برایەکت نییە کە پزیشکێکی زۆر ناسراوە لە قامیشلی؟)

پێم وت:

– (بەڵێ وایە.... بەم پرسیارانەت ئەتەوێت بگەیتە چی؟)

– (هیچ، هەر لەبەرئەوەی ڕوخسارت بەلامەوە نامۆ نەبوو، ڕێم بەخۆم دا قسە بکەم، بۆ ئەوەی دڵیشت پاک بێتەوە داوای لێبووردن ئەکەم ئەگەر هەراسانم کردبێت. بەهیوای دیدارێکی تر، لەوانەیە لە چێشتخانەی "کەربیس"!).

پاشان بەشێوازی سەربازانی ئەڵمانی سڵاوی لێ کردم و بەخێرایی

له فارگۆنی جێشتخانەکە چووە دەرەوە. دڵنیا بووم کە پۆلیسی تورکیا ئەیەوێت پیلانێکم بۆ بچنێت، بۆیە بڕیارم دا بە پەلە لە شەمەندەفەرەکە دابەزم و ئامڕازێک بدۆزمەوە بۆ گەیشتنە سووریا. لەوێستگەی دواتر بە پەلە خۆم گەیاندە یەکێک لە دەرگاکان، ژەندرمەیەکی تورک لەبەر دەمیدا وەستابوو، ڕێی نەدام دابەزم و بەپەنجە ئاماژەی کرد بۆ وشەیەکی سەربازیی بەناوبانگی تورکی "یاساق" واتە قەدەغەیە.

خۆم کوتا بۆ دەرگایەکی تر سەیر ئەکەم ئەویش لەلایەن خوێڕییەکی ترەوە گیراوە و پاڵی پێوەنام بۆ ناوەوە و قیژاندی "یاساق"ە. هیچ چارەیەکم نەما جگە لەوەی کە بگەڕێمەوە بۆ فارگۆنەکەی خۆم بەدڵێکی پڕ لە ئازار و ترسەوە لە ئەنجامی ئەم پێشهاتە.

دوای چەند خولەکێک شەمەندەفەرەکە کەوتە ڕێ، جۆرج گەڕایەوە و ئەفسەرێک و دوو سەربازی چەکدار دەوریان دابوو، ئەفسەرەکە فەرمانی پێ کردم دوای کەوم بۆ فارگۆنەکەمان. دوای ئەوەی شتەکانم هەڵگرت، ئەفسەرەکە لەبەردەم فارگۆنی پۆستەکەدا وەستاو داوای لە کارمەندی پۆستەکە کرد هەموو گوێنی پۆستەکان بێنێتە دەرەوە، کابراش بە بۆڵەبۆڵێکەوە وتی:

– (ئەو هەموو گوێنییە لە کوێ دابنێم؟)

ئەفسەرەکە تێی خوڕی:

– (لە کوێ ئەتەوێ داینێ؟ ئەمە کێشەی خۆتە)

کارمەندە هەژارەکەی پۆست بە تەتەڵەکردنەوە وەڵامی دایەوە:

– (بەڵێ... بەڵێ جەنابی ئەفسەر بەدوای شوێنێکی تردا ئەگەڕێم، پێم وایە لە فارگۆنەکەی تەنیشتمان شوێنێکی گونجاو ئەدۆزمەوە.)

دوای ئەوەی سەربازەکان لە بەردەم دەرگای ژوورەکەماندا وەستان، ئەفسەرەکە دەستی کرد بە پشکنینمان و کاتێ سەفتە پارەکانی لای جۆرج دۆزییەوە، یەکسەر دەستی بەسەردا گرت و کەوتە پشکنینی گیرفانەکانی من بەو هیوایەی چەکێکی ئاگرین بدۆزێتەوە. کە بێ هیوا بوو لەوە، ناسنامە سوورییەکەم و ناسنامە ڕۆژنامەنووسییەکەمی کە هی ڕادیۆی بەیروت بوو برد. لە کاتی پشکنینی گیرفانەکانمدا چەرخێکی بەنزینی جوانی دۆزییەوە کە یەکێک لە ناسیاوەکانم لە دیمەشق بەدیاری دابوویمێ، ئەفسەرەکە بەتامەزرۆییەوە لە ناو دەستیدا ئەمدیودیوی پێ کرد و پاشان دایەوە دەستم. دوای ڕۆیشتنی ئەفسەرەکە، پۆستەچییەکە داوای لێ کردم چەرخەکەی پێ بفرۆشم.

منیش بەتوندی وەڵامم دایەوە:

– (ئەوە دیارییە و نافرۆشرێت!)

ئەویش زیاتر سوور نەبوو، بەڵام بێ هیوا نەبوو لەوەی کە دەستی ئەکەوێت.

لە فارگۆنی پۆستەکەدا، جۆرج بەخەمبارییی دانیشتبوو، منیش بەپێوە پاڵم دابوو بەپەنجەرەکەوە و چاودێری ڕێڕەوەکەم ئەکرد کە دوو سەربازەکە بەکڵاوخودی جەنگییەوە وەستابوون و پۆستەچییەکەش کە ڕوخسارێکی منداڵانەی کەللەڕەقی هەبوو، خەوی بچەرخەکەمەوە ئەبینی. لەو دیمەنە و وردبوومەوە، هەستم بەترسناکی دۆخەکە کرد. لەو کاتەدا نەهامەتییەکەی (ڕەشاد)م بیرکەوتەوە لە دیاربەکر و ڕوخساریم هێنایەوە بەرچاوی خۆم، کە کاتێک گەیشتە قامیشلی، شوێنەواریی ئەشکەنجە کاری کردبووە سەر جەستە و تەندروستیی، لە دڵی خۆمدا وتم: (نا... نابێت منیش وام بەسەربێت، ئەبێت لێرە

نەمێنمەوە و خۆم ڕزگار بکەم لە چنگاڵی گۆستابۆی تورک، پێش ئەوەی کاتەکە درەنگ ببێت.)

(ڕەشاد) ماوەی چل ڕۆژ لە دیاربەکر ئەشکەنجە درابوو، بەڵام پاسەوانێکی کورد بەزەیی پیادا هاتبۆوە و بەهەموو توانا یارمەتی دابوو تا بەزیندوویی بمێنێتەوە. لەژێر دەرگای زیندانەکە و لە درزەکانی بنمیچەکەوە قەراغە نانی بۆ فڕێ ئەدایە ژوورەوە. ڕۆژێک والی ئەچێت بۆ پشکنینی زیندانەکە و سەری ئەسوڕمێت لەو قیژە توندەی لە زیندانەکەوە گوێی لێ ئەبێت و داوا ئەکات ئەو کەسەی بۆ بهێنن کە ئاوا ئەقیژێنێت، ئەوانیش ڕەشاد ئەهێننە بەردەمی کە بەشێوەیەکی ترسناک لاواز بووە و هەموو گیانی لە ئەنجامی ئەشکەنجەی دڕندانە شین بۆتەوە.

ئەو ڕۆژە و لەبەردەمی پۆلیسی تورکدا بەقووڵی بیرم لەڕەشاد ئەکردەوە، چونکە بیانووی زۆرم هەبوو کە بترسم لەوەی ڕاپێچی تورکیام بکەن. ئەترسام مامەڵەیەکی لەو جۆرەم لەگەڵ بکەن، چونکە تەنیا تەمەنم ١٠ ساڵ بوو کە بەبێ ویستی خۆم تورکیام بەجێ هێشت، بەڵام چۆن ئەتوانم خۆم ڕزگار بکەم؟.

هەستم ئەکرد پەتەکە وردە وردە لە دەوری گەردنم دێتەوەیەک. دوای شەنوکەوی هەموو ئەگەرەکانی بەردەمم و بیرکردنەوە، گەیشتمە تەنیا چارەسەری گونجاو، ئەویش ئەوە بوو لە کاتی ڕۆشتنی شەمەندەفەرەکەدا لەپەنجەرەکەوە خۆم فڕێدەمە خوارەوە.

گەنجێکی وەرزشکار بووم و ڕاهاتبووم لەسەر سواربوون و دابەزین لە تراموای لە کاتێکدا بەخێراییەکی زۆر ئەڕۆیشت، خۆشبەختانە ئەو ڕۆژەش جووتێک پێڵاوی نەرمی وەرزیشم لەپێ دابوو. پلانەکەم هێنایە

بەرچاوی خۆم کە بریتی بوو لە: (خۆم هەڵدەمە دەرەوە و بە قەراغی پەنجەرەکەدا خۆم شۆڕ کەمەوە و هەردوو قاچم گیر بکەم لە شەمەندەفەرەکە و پاشان بەهەموو هێزمەوە خۆم هەڵدەم بۆ دواوە بۆ ئەوەی لەسەر قاچ خۆم بگرمەوە.) لە ڕاستیدا ڕزگاربوونەکەم بەشێوەیەکی جیاواز لەوەی بیرم لێ کردبووەوە و بە خێراییەکی چاوەڕواننەکراو ڕووی دا.

دوای ئەوەی بڕیاری ڕاکردنم دا، دەستم خستە پشتمەوە بۆ پشکنینی پەنجەرەکە، هەر زوو دڵنیابووم لەوەی کە پەنجەرەکە دوو تاکە و بەئاسانی بەلای ڕاست یان چەپدا دەکرێتەوە، ئەم دۆزینەوەیە شادمانی کردم و سوورتر بووم لەسەر خۆ ڕزگارکردن.

بە هێمنی تاکێکی پەنجەرەکەم ڕاکێشاو بەنیوەکراوەیی بەجێم هێشت، لەبەرئەوەی ناو فارگۆنەکە تاریکبوو ئەم کارەم سەرنجی کەسی ڕانەکێشا، ئیتر ئەبوو ڕێگەیەک بدۆزمەوە بۆ چەند چرکەیەک دوو سەربازەکە سەرگەرم بکەم، بۆیە بەبیرمدا هات قوربانیی بە چەرخەکەم بدەم. ئاماژەم بۆ پۆستەچییەکە کرد و پێم وت:

– (ئەوە ڕام گۆڕی و ئامادەم چەرخەکەت پێ بفرۆشم.)

ئەویش بە ناباوەڕییەوە وەڵامی دامەوە:

– (گاڵتە ئەکەیت!)

– (نەوەڵا، ها ئەوە چەرخەکە)

پۆستەچییەکە چەرخەکەی وەرگرت و بەتامەزرۆییەکی ئاشکراوە پرسی:

– بە چەند؟

پێم وت:

– (ئەزانم زۆر حەز ئەکەیت ببیتە خاوەنی ئەم چەرخە و ئامادەشیت چەند داوا بکەم بمدەیتێ، بەڵام من نامەوێت هەلەکە بقۆزمەوە، لە فارگۆنەکەی تەنیشتمان ژمارەیەک خەڵکی سووری لێیە و بێگومان ئەوان ئەزانن چەند ئەهێنێت، بڕۆ لێیان بپرسە چەرخێکی ئاوا بایی چەندە ئەوان هەر چەندێکیان وت و بە لەوەش کەمتر ئە تدەمێ.)

بۆ ئەوەی بچێت بۆ فارگۆنەکە، ئەبوو بەبەردەم دووپاسەوانەکەدا بەڕێڕەوەکەدا بڕوات، منیش ئەو ساتەم دەستنیشان کردبوو بۆ ئەوەی لە شەمەندەفەرەکەوە خۆم هەڵدەمە خوارەوە، بەڵام عەقڵی ناوەوەم بڕیاری شتێکی تری دا.

دوای چەند ڕۆژێک جۆرج بۆی گێڕامەوە کە پەنجەرەکەم کردۆتەوە و بەسەردا خۆم هەڵداوەتە دەرەوە وەک ئەوەی خۆم هەڵدەمە ناو مەلەوانگە یان دەریاوە، خێرایی دەستپێشکەرییەکەم بەلای دووسەربازەکەوە زۆر کتوپڕ بوو و بە پەلە بەرەو دەرگای فارگۆنەکە هاتن بۆ گرتنم، لە تاریکییەکەدا یەکێکیان هەوڵی دا کوێرانە تەقە بکات، بەڵام ئەوی تریان دەستی گرت و وتی:

– (وازی لێ بهێنە، خوا ئەیکوژێت.)

منیش کە بەسەر سەرو دەستمدا کەوتم، بەشێوەیەکی شێتانە ڕام ئەکرد بۆ دوورکەوتنەوە لە شەمەندەفەرەکە کە بەخێرایی ٨٠ کم لە سەعاتێکدا ئەڕۆیشت و وەستا و گەڕایەوە بۆ شوێنی ڕووداوەکە. لەوێوە لەبەر ڕووناکی بڕۆجێکتۆرەکاندا پۆلیس و ژەندرمە و سەربازەکانی تورک دوام کەوتن. کارەکەشیان بەوە ئاسان بوو کە لە

کاتی خۆهەڵدانەکەدا کاتژمێرەکەم لێ کەوتبوو، لەو ماوەیەدا من لە شوێنەکە دوورکەوتمەوە، لە کاتی ڕاکردنە شێتانەکەمدا لەپڕدا هاتە خەیاڵم کە گوێم لە دەنگە دەنگە و پێشم وابوو سێبەری خەڵکم بینی، بۆیە بە نائاگاییەوە بەدەمدا خۆم فڕێدایە پەنا تەپۆڵکە کایەکەوە، کاتێک ئارام بوومەوە، هەستامەوە و بەنائاگاییەوە کەوتمە ڕێ.

دوای ماوەیەک عەقڵم کەوتەوە کار، بەڵام بەشێوەیەکی زۆر ناهاوسەنگ، چونکە نەمئەزانی من لە کوێم، بۆ بەم شەوە باراناوییە ئەسووڕێمەوە؟ لە کاتێکدا من ئا لەم سەعاتەدا لە جێیەکی گەرم و نەرمدا ئەخەوتم.

لەبەر خۆمەوە ئەمپرسی:

– (ئایا ڕاستە من لە شەمەندەفەرێکدا بووم و تورکەکان لە فارگۆنێکدا دەستبەسەریان کردووم و منیش ڕام کردووە و لە پەنجەرەکەوە خۆمهەڵداوەتە خوارەوە؟ بەڵام من لە کوێم؟ ئایا لەناو سووریام یان تورکیا؟و لەکام ناوچەی ئەو دوو وڵاتەدام؟)

بەدەم ئەم پرسیارانەوە ڕێگەیەکم دۆزییەوە و گرتمەبەر. نمە بارانێکی نەرمی پایزیی شەوەکەی سازگار ئەکرد بەبێ ئەوەی زۆر تەڕم بکات، بەڵام یارمەتی دام بۆ ئەوەی بێمەوە هۆش خۆم. دوای چەند خولەکێک کۆمەڵێک خانوو و درەختم بینی: بێگومان من لە گوند یا شارێک نزیک ئەبمەوە بەڵام ئاخۆ کوێ بێت؟

دڵنیا نەبووم کە لەناو سووریادام و ئەترسام وا نەبێت. بەڵام نەوەستام، لەپڕێکدا کەسێک بەزمانی عەرەبی هاواری کرد:

– (ئەوە کێیە؟)

وەڵامم دایەوە:

– (خۆمانین)

– (باشە، ئەتوانیت بپەڕیتەوە؟)

لەوێوە تێگەیشتم کە لەناو سووریادام و ئەو شارەش شاری (عامودا)یە کە نزیکەی ٣٠کم لە قامیشلییەوە دوورە. کاتێک چوومە ناو ماڵەکانەوە دڵنیا بووم شاری عامودایە، شارێکی بچووکی کوردییە و ژمارەیەکی زۆر ناسیاو و هاوڕێی تیایە، لە هەمووشیان چاکتر خێزانی (شێخ موس) کە بەپاکیی و نیشتمانپەروەرێتی ڕاستگۆیانە ناسراون، هەروەها ئەشمزانی ماڵیان لە کوێیە، بەڵام لەو ساتەدا هێشتا تەواو نەهاتبوومەوە هۆش خۆم، بۆیە لە ڕێبوارێکم پرسی کە ماڵەکەیانم پیشان بدات.

ئەویش بەلایەوە سەیر بوو کە لەو درەنگ وەختەدا بە شەقامەکانی عامودادا ئەسووڕێمەوە و لێی پرسیم:

– (چیت بەسەرهاتووە؟ لەوە ئەچێت کەسێک لێی دابیت؟ دەی... دوایی بۆمان بگێڕەرەوە چیت لێ بەسەرهاتووە.)

دەرگاکە داخرابوو و ماڵەکەش بێدەنگ بوو، بۆیە چەندین جار لە دەرگامان دا و بەدەنگی بەرز بانگمان کردن، سەرەنجام محەمەد عەلی دەرگاکەی بۆ کردینەوە، کاتێک بینیمی لەتر ئەدەم بەپەلە بردمی بۆ هۆڵی میوان و جێگەیەکی بۆ ڕاخستم. کە پاڵکەوتم هەوڵم دا بەپێی توانا ڕووداوەکەیان بۆ بگێڕمەوە، بەڵام دیاربوو کەوتنەکەم زۆر توند بووە، بۆیە هەر زوو تام لێ هات و کەوتمە قسە وەک ئەوەی وڕێنە بکەم:

– (تورکەکان شادمان بوون کە منیان بینی لەبەردەستی خۆیاندا، بەڵام نایەڵم داخی خۆیانم پێ بڕێژن، ناتوانن لە ناومان بەرن، بڕوام پێ بکەن سەرەنجام بەسەریاندا سەرئەکەوین.)

بەو شێوەیە قسەکانم دەست پێ کرد و وردە وردە بوو بەپرخە پرخ. بەرەبەیان دەنگەدەنگێکی بەهێز بێداری کردمەوە. لە هۆڵەکەدا نزیکەی ١٠ کەس لە هاوڕێیانی کورد و ئەرمەن کە کاکیشمیان لەگەڵ بوو کۆ بووبوونەوە تا دڵنیا بن من هێشتا زیندووم و بەچاوی پڕ فرمێسکەوە باوەشیان پیا کردم. ئێستاش هەروەک ئەوەی دوێنێ ڕووی دابێت، دێتەوە یادم کە چۆن کاکم و خاوەنە ئەرمەنەکەی چێشتخانەی "کەربیس" وەک منداڵ فرمێسکی گەرمیان ئەڕشت و پشتیان تێ ئەکردم بۆ شاردنەوە و سڕینی فرمێسکەکانیان، بۆیە پێم وتن:

– (پێویست بەگریان ناکات وەک ئەبینن تەندروستیم باشە.) لەگەڵ ئەو وشانەدا لەسەر جێگەکە هەستام، بەڵام قاچم لەگەڵم نەهات و کەوتمە سەر جێگەکە. کاکم لەشمی پشکنی بۆ ئەوەی دڵنیابێت کە هیچ کوێم نەشکاوە. قوڕ سەر و دەستی داپۆشیبووم و مشت و پەنجەکانم زۆر ئازاریان ئەدام، بەڵام هیچ شکاویی و لە جێچوونێکم نەبوو، تەنیا جەستەم کوترابوو. ئەو هاوڕێیانەی لە دەورم بوون پێیان وابوو کە ڕاکردنەکەم بەم شێوەیە، لە بەخشندەیی خواوە بووە و "کەربیس" بەڵێنی دا بەو بۆنەیەوە قوربانیی بکات، هەر بەڕاستیش بەو بۆنەیەوە دوو بەرخی برژاند. خۆرهەڵهات و ئەبوو بگەڕێینەوە بۆ قامیشلی، هەرچەندە ڕووداوەکە شەو ڕووی دابوو کەچی کۆمەڵێکی زۆر خەڵک لەبەر ماڵەکەماندا کۆ بووبوونەوە بۆ دڵنیابوون لە بێوەیی من.

ماوەیەکی کەم دوای ڕاکردنەکەم تورکەکان بەدەسەڵاتدارانی فەرەنسی و ئینگلیزیان لە قامیشلی وتبوو کە سیخوڕێکی ترسناکی ئەڵمانی شەو لە شەمەندەفەر خۆی هەڵداوەتە خوارەوە و ئێستا لەسەر خاکی سووریایە و پێویستە سنوور دابخرێت بۆ ئەوەی دەستگیر بکرێت پێش ئەوەی کارێکی تێکدەرانە ئەنجام بدات.

دوای دوو ڕۆژ پیاوانی ئاسایشی فەرەنسی و ئینگلیزی هاتن تا لە بارەی ئەو ڕووداوەوە لێکۆڵینەوەم لەگەڵدا بکەن، دوای ئەوەی بەسەرهاتەکەم بۆ گێڕانەوە دەستیان کرد بە پێکەنین و بەڵێنیان دا یاداشتێکی نارەزایی ئاراستەی دەسەڵاتدارانی تورکیا بکەن سەبارەت بە (پێشێلکردنی مافی ڕێبوارانی خەڵکی سووریا)و بەڵێنیشیان دا هەوڵ بدەن بۆ گەڕاندنەوەی جانتاکانم کە هەرگیز چاوم پێیان نەکەوتەوە.

سەبارەت بەجۆرج ئەزمیرلی هاوسەفەریشم کە هیچ پەیوەندییەکی نەبوو بەبزووتنەوەی نیشتمانی کوردەوە، ڕاپێچی ماردینیان کردبوو و سێ ڕۆژ خستبوویانە زیندانەوە و پاشان ناردیانەوە بۆ قامیشلی، دوای ئەوەی ٥٠٠ لیرەی سوورییان لێ بەتاڵان بردبوو.

بۆ ماوەی چەندین مانگ بەدرێژایی سنووری تورکیا لە پارێزگای ئەلجەزیرە، خەڵک لە دانیشتنەکانیاندا باسی ڕاکردنەکەی منیان ئەکرد.

لە پایزی ١٩٤٢دا دەستم دایە کشتوکاڵ بەمەبەستی بەردەوامبوونی پەیوەندییەکانم لەگەڵ خەڵکی کورد و لە هەمان کاتدا دابینکردنی بژێوی خۆم. تا ساڵی ١٩٤٠ زەوییە کشتوکاڵییەکان نرخێکی گەورەیان نەبوو و ئەتوانرا، بەمەرجی زۆر باش وەری بگریت. لەلای

خۆشییەوە نووسینگەی دانەوێڵە لە سووریا کە دەسەڵاتی ئینتدابی فەرەنسی و ئینگلیز دایانمەزراندبوو و بەڕێوەیان ئەبرد، تۆوی برنجی هاوردەی میسرییان بە جووتیارەکان ئەفرۆشت و توانیبووشیان سەرمایە و زەوی بەراوی بەکەڵک بۆ چاندنی برنج (مەرەزە) پەیدا بکەن.

یەکێک لە سەرمایەدارەکانی لوبنان کە ناوی (سەید خەباز) بوو، بەڕێوەبەری بانکی سووری – لوبنانی بوو لە قامیشلی، سەرمایەیەکی گەورەی هەبوو و بەشێکی فراوانی زەوییەکانی جزیرەی وەبەر ئەهێنا و کۆمپانیاکەی بەناوی (شای برنجی جەزیرە) زۆر سەرکەوتوو بوو.

کاتێک خۆم ئامادە ئەکرد بۆ چاندنی زەوییەکانمان لە(جالوساکان)، سەید خەباز پێشنیازی کرد بەهاوبەشیی بیچێنن، ئەشیویست بەتوانای دارایی زۆر و کارگوزارە پسپۆڕەکانییەوە کارم تێ بکات، بەڵام پێشنیازەکەیم ڕەت کردەوە، چونکە پێشتر لەگەڵ جووتیارە کوردەکان ڕێکەوتبووم و زەوی و ئاو و تۆوم خستبووە بەر دەستیان بەو مەرجەی هەموو کارەکان ئەنجام بدەن و بەرامبەر بەوە داهاتەکەی بەنیوەیی بەش بکەین، کارەکەیان سەخت بوو و چەند هەفتەیەکی ئەخایاند و ئەبوایە جۆگە هەڵبەستن و قەراغی زەوییەکە هەڵبدەنەوە بۆ ئەوەی وەک گۆمی گەورەی لێ بێت و پڕ بێت لە ئاو و شەتڵەکان دابپۆشێت.

ئەم چالاکییە بوارێکی فراوانی ڕەخساند تا هاموشۆی گوندەکان بکەم و بەشداری گفتوگۆ سیاسیی و کۆمەڵایەتیی و ئاینیی و ئەدەبییەکان بکەم لەگەڵ جووتیارانی کورد و کاربەدەستانی فەرەنسی و ئینگلیز و هەوڵی زۆرم ئەدا تا بایەخیان بەلای مەسەلەی کورددا

ڕابکێشم.

لە ساڵی ١٩٤٣وە سەرتاپای قووچەکی دەسەڵاتی فەرەنسی و ئینگلیزی لە سەرەوە بۆ خوارەوە هەندێک قایلبوونیان دەربڕی لە هەموو بوارەکاندا بەرامبەر بەگەلی کورد. لە سووریا ئەم هاوسۆزییە بەشێوەی سەردانی کەسانی سیاسیی و پیاوماقووڵی کورد بەرجەستە بوو، هاوسۆزییەکە ئاشکرا بوو بەتایبەت لە عیراق کە لە ساڵی ١٩١٩ەوە لەلایەن ئینگلیزەوە داگیرکرابوو، لە ساڵی (١٩٣٤)یشەوە هەردوو برا "ئەحمەد و مستەفا بارزانی" و بەشێکی زۆری خێڵەکەیان ڕاگوێزرابوون بۆ بەسرە، لەوێش لە ئۆردوگای زۆرەملێدا دانرابوون و پاشماوەی خێزان و خێڵەکەشیان لە سەرتاسەری عیراقدا پەرشوبڵاو کرابوونەوە و، ئینگلیزەکان ناوچەی بارزانیان وەک ناوچەی قەدەغە ڕاگەیاندبوو، ساڵی ١٩٤٢ بارزانییەکان لە بەسرەوە گواسترانەوە بۆ سلێمانی کە ناوەندی بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد بوو لە عیراق و لەو دەمەشدا ڕێکخراوێکی سیاسیی لە شارەکەدا دامەزرا بەناوی (هیوا) کە چالاکییەکانی بۆ سەرتاسەری کوردستان فراوان کرد. کادر و ئەندامانی هیوا، بریتی بوون لە جووتیاران و خوێندکاران و ڕووناکبیران، سەرەڕای دەرەبەگەکان و ئەو ئەفسەرانەی لە ڕیزەکانی سوپای عیراقدا بوون.

چالاکییە نهێنییەکانیان بەرهەمەکەی ئەوە بوو کە لە ساڵی١٩٤٣دا و بەیارمەتی سەرکردایەتی هیوا، مستەفا بارزانی و هەندێک لە پیاوەکانی توانییان ڕابکەن و بگەنەوە ناوچەی بارزان و تەنیا ماوەیەکی کەمی پێویست بوو تا سەدان کەس لە جەنگاوەرانی خێڵەکەی لە دەوری کۆ ببنەوە و ئیتر کەوتە پەلاماردانی چەندین

بنکەی پۆلیس لە ناوچەکەدا و، بەدیل ئەیگرتن و بەئاسانیی چەکی ئەکردن، کاتێکیش هەستی کرد بەهێز بووە، لیستێکی داواکارییەکانی پێشکەش کرد.

لەو ماوەیەدا ئەڵمانیا بەهێز و سەرکەوتوو بوو لە مەیدانەکانی جەنگدا و بریتانیاش چاوپۆشی ئەکرد لە پەیوەندی بازرگانی نوێ پتەوی نێوان ئەڵمانیا و تورکیا، تەنانەت خۆشی لەوە بێدەنگ کردبوو کە تورکیا ماددەی خاوی پێویست بۆ پیشەسازیی جەنگ ئەدات بە ئەڵمانیا. ئینگلتەرە چاوەڕێ بوو تا (فهرماخت) لە یەکێتی سۆڤیەت و باکوری ئەفریکا شکستی هێنا ئینجا تورکیای ناچار کرد ناردنی کرۆم بۆ ئەڵمانیا ڕابگرێت.

کاتێک ئینگلتەرە لەوە دڵنیابوو کە تورکیا بایەخ بەڕەخنەکانی نادات، بیرۆکەی ڕاپەڕینێکی کوردی قبووڵ کرد و ئەمجارە نەچووە ناوەوە تا بەهێزە تایبەتەکانی خۆی سەرکوتی بکات و لێگەڕا بەغدا خۆی کێشەکە چارەسەر بکات و دژی ڕاپەڕیوانی کورد بجەنگێت، لەولاشەوە بەیارمەتی ڕێکخراوی هیوا، بارزانی سوپای عیراقی تێک شکاند و بەرەو هەولێر ڕۆیشت، بۆیە بەپەلە نووری سەعید کەئەو کات وەزیری یەکەم (سەرەک وەزیران)ی عیراق بوو داوای ئاگربەستی کرد و بارزانی بانگهێشت کرد بۆ بەغدا بۆ پێشکەشکردنی داواکارییەکانی. بارزانی بەهاوڕێیەتی وەفدێک چووە بەغدا، لەوێ دانپیانانی حکومەتی عیراقی بۆ مافە ڕووناکبیریی و ئیدارییەکانی کوردستانی عیراقی بەدەست هێنا. لە ڕێگەی گەڕانەوەی بە هەولێر و کەرکووکدا بارزانی لەلایەن کوردەکانەوە وەک ڕزگارکەری کوردستان پێشوازی لێ کرا. هەر لەو ساتەوە حەزم ئەکرد بچم بۆ عیراق بۆ

دیداری بارزانی و لێپرسراوانی هیوا، بەڵام سەرەڕای دەستێوەردانی بەرپرسێکی ئینگلیزیش، کەچی لێپرسراوانی ئینگلیز لە قامیشلی زۆر بەتوندی ئەوەیان ڕەت کردەوە فیزای چوونە ناو عیراقم بدەنێ.

لەو ماوەیەدا یەکێک لە ئەندامانی کاریگەری هیوام ناسی کە ئەو کاتە لە بەشی کیمیای زانکۆی ئەمێریکایی لە بەیروت ئەیخوێند و جارجار بۆ هەندێک ئیشوکار ئەهات بۆ قامیشلی. لە یەکێک لە سەردانەکانیدا نیازەکەی خۆمم پێ وت، ئەویش ئامادەیی دەربڕی لە ڕۆژێکدا کە ئەو دیاری ئەکات لەسەر سنووری عیراق و سووریا بمبینێت و بمبات بۆ لای بارزانی.

چەند مانگێک تێپەڕی و من بێ ئومێد بووبووم، کە هەندێک هاوڕێی نیشتەجێی سنووری عیراقم هاتن و پێیان ڕاگەیاندم کە (ئامێدی) لە ماڵی ئەوان چاوەڕوانمە، تا بمبات بۆ لای بەرپرسانی کورد لە عیراق.

منیش یەکسەر سواری ماتۆڕە (جاوا) کەم بووم و دوای چەند سەعاتێک لای ئەو بووم.

عیراق و لوبنان

دوو مانگ لە زیندانەکانی موسڵ و بەغدا

مانگرتن لە خواردن

ژیان لە زیندانەکانی عیراقدا

لە بەندیخانەی عەمارە

لە ناو گیراوانی کورد و عەرەب و ئەورووپیدا

دۆخی بارزانی و کوردەکان لە سایەی ئینتدابی ئینگلیزیدا

خوێندن لە بەیروت و کردنەوەی قوتابخانەیەکی شەوانە

پەنابەرانی کورد لە لوبنان

له مانگی تەممووزی ١٩٤٤دا بووین، لەو ساڵەدا چەندین تەن برنجم چاندبوو و بە تامەزرۆییەوە چاوەڕێی دروێنە بووم، کاتێک هاوڕێکەم لە مووسڵەوە هات تا بمبات بۆ لای بارزانی و سەرکردایەتی هیوا، بێ ئەوەی یەک چرکە دوودڵ بم و بواریشم هەبێت ڕاوێژ بە کاکم و ئەو هاوڕێ کوردانەم بکەم کە شانبەشانی من تێئەکۆشان، سەبارەت بەپرۆژەی ئەم گەشتە و باوەڕی تەواوم بە ئامێدی هەبوو.

ڕۆژی دوایی پێش بەرەبەیان ڕێگەیەکمان گرتە بەر بۆ گەیشتنە خاکی عێراق و دوای دوو سەعات، ڕووبەڕوو تووشی دوو پۆلیس بووین. کە لە پشت گردێکەوە دیارنەمان و وایان ئەزانی ئێمە دوو کەسی ئەڵمانین و بە موعجیزە لەو شوێنە دانیشتووین.

بە ئامێدیم وت:

– (هەستیان بەبوونمان کرد و بەم زووانە بەهێزێکی گەورەوە ئەگەڕێنەوە بۆ دەستگیرکردنمان. با پێش ئەوە ئێمە بگەڕێینەوە بۆ سووریا.)

وەڵامی دامەوە:

– (بەڵام... نا.. ناگەینە سنوور... ئەوانیش بەدوامانەوە ئەبن و کاتێک کە ئەزانن ڕامان کردووە تەقەمان لێ ئەکەن، بۆیە باشتر وایە لەسەر ڕۆیشتنی خۆمان بەردەوام بین، وەک خەڵکی ناوچەکە.)

– (ئەگەر قسەمان لەگەڵ بکردنایە ئەمانتوانی شتێک بکەین. بەڵام تازە هیچمان پێ ناکرێت.)

ئامێدی دڵنیای کردمەوە و وتی:

– (گریمان دەستگیر کراین، زۆر لە زینداندا نامێنینەوە، دڵنیا بە بارزانی دوا ناکەوێت لە دەستێوەردان و داواکاریی ئازادکردنمان.)

من وەک ئامێدی گەشبین نەبووم، بەڵام نەمئەتوانی بەجێی بهێڵم و بگەڕێمەوە بۆ سووریا.

دوای سەعاتێک، ١٠ پۆلیسی سوارە دەوریان داین، تفەنگەکانیان ڕوو تێ کردین و فەرمانیان پێ کردین بوەستین و دەست بەرز بکەینەوە. یەکێک لە پۆلیسەکان سەربەند (عەریف) بوو، سەیری

ناسنامەکانمانی کرد، بەڵام نە بڕوای بەناسنامە سوورییەکەی من و نە ناسنامە عیراقییەکەی هاوڕێکەم کرد و هەردووکیانی خستە گیرفانییەوە و کەلەپچەیەکی لە پشتێنەکەی دەرهێنا و کردیە دەستی ڕاستی من و دەستی چەپی هاوڕێکەم. پۆلیسەکان دەوریان گرتین و دە کیلۆمەترێک ڕۆیشتین تا گەیشتینە مەخفەرەکە.

عەریفەکە کەوتە پرسیارباران کردنمان:

– (ئێوە کێن؟ چی ئەکەن لەم ناوچەیەدا؟ هاوڕێکانتان کێن؟ مەرامی ڕاستەقینەتان چییە؟)

ئامێدی وەڵامی دایەوە، کە ئەو عیراقییە و مامۆستای کیمیایە لە دواناوەندیی مووسڵ، ئێمەش دوو هاوڕێی نزیکین و لە بەیرووت یەکتریمان ناسیوە و ئەو هاتووە بۆ ئەوەی من بانگهێشت بکات بۆ سەردانی عیراق.

کاتێکیش پرسیاری پاسپۆرتەکەی کرد، وەڵامم دایەوە کە پەیوەندی نێوان سووریا و عیراق باشە و سەردانەکەم بۆ عیراق زۆر کورت ئەبێت.

دوای گوێگرتن لە ئیفادەکەمان، عەریفەکە چووە ژوورەکەی خۆی و دەرگاکەی داخست.

لەگەڵ سەروو خۆی بە تەلەفۆن قسەی ئەکرد و داوای ڕێنمایی لێ ئەکردن. بەدەنگی بەرز قسەی ئەکرد و گوێمان لە هەموو قسەکانی بوو، بۆیە زانیمان کە شەو لە مەخفەرەکە بەسەر دەبەین و سبەینێ ئەمانگێڕنەوە بۆ "جفتیک" کە گوندێکی کوردییە لەسەر ڕووباری دیجلەو لەوێوە ئەمانبەن بۆ تەلەعفەر کە شارێکی تورکمانە و ٦٠ کم لە

باشووری ڕۆژهەڵاتی مووسڵەوەیە و، قۆناغی یەکەم بەوڵاخ ئەبڕین، بەڵام قۆناغی دووەم، بە ئۆتۆمبیلی پۆلیس ئەمانبەن.

کاتێک عەریفەکە تەلەفۆنەکەی تەواو کرد، بردینی بۆ حەوشەی مەخفەرەکە و کۆتەکەی لە دەستمان کردەوە و شریفە کایەکی پیشان داین کە لەسەری بخەوین و حەسیرێک کە بیدەین بەخۆماندا. هێندە شەکەت بووین پێویستمان بەوە نەبوو تکامان لێ بکات.

جووتیارێکی کوردی خەڵکی ناوچەکە کاری پاککردنەوەی مەخفەرەکە و خزمەتکردنی پۆلیسەکان و وڵاخەکانیان ئەنجام ئەدا. کاتێک زانی ئێمە کوردین بایەخی پێ داین و وتی:

– (لە هیچ مەترسن، کەس ناوێرێت ئازارتان بدات.)

ئێوارە ساوەر و چاو ماستیان داینێ و دوو بەتانی خورییان داینێ بۆ ئەوەی شەو لە حەوشەکە بەسەربەرین. بۆ ڕۆژی دوایی بەیانی زوو دوای بەرچاییەکی سادە پۆلیسەکان ئەسپێکیان داینێ و لەژێر چاودێری خۆیاندا ڕێگەی مووسڵمان گرتە بەر.

نزیکەی نیوەڕۆ گەیشتینە جفتیک کە نەمەخفەر و نەچێشتخانە و تەنانەت چایخانەشی تیا نەبوو.

عەریفەکە بردینی بۆ ماڵی ئاغای گوندەکە، کە وەک هەموو ئاغاکانی تر پێشوازیی لەو ڕێبوارانە ئەکرد کە لە دەرگای ماڵەکەی ئەدەن و سەردانی ئەکەن، ئەرکەکانی میوانداریی جێبەجێ کرد. کوڕەکەی هەستێکی نیشتمانپەروەرانەی باشی هەبوو و، خوێندکار بوو لای ئامێدی، هەر ئەویش هانی دابوو من لە سووریاوە بهێنێت و بەڵێنی پێ دابوو بمبات بۆ لای بارزانی، بەڵام ئەو ڕۆژە کاتێک بینی ئێمە

گیراوین و بەدەست پۆلیسەوەین، خۆی وا پیشان دا کە ئامێدی ناناسێت و لەناو خزمەتکارەکانیدا خۆی شاردەوە کە خەریکی هێنانی خواردن و سەروکارکردنی ئەسپەکان بوون. لەوێوە ڕۆیشتین بەرەو تەلەعفەر و شەو گەیشتین و لە مەخفەرێکدا خەوتین. ڕۆژی دوایی بەئۆتۆمبیلێکی پۆلیس بردیانین بۆ مووسڵ، لەوێوە بۆ دادگە. دوای لێکۆڵینەوەیەکی کورت دادوەرەکە بڕیاری گرتنمانی دا و یاداشتێکیشی دەرکرد بۆ پشکنینی ماڵی هاوڕێ عیراقییەکەم.

من لە ژوورێکدا گیرابووم کە لە دەرەوە بەکلیل داخرابوو، لەو کاتەشدا ڕاوێژکاری دادوەر بەهاوڕێیەتی دوو پۆلیس ماڵی ئامێدی هاوڕێمی ئەپشکنی. دوو شەو و دوو ڕۆژ لە گەنجینەی ڕاوێژکاریی گشتیی پۆلیسی مووسڵدا بەند بووین، هەر لەوێش کۆمەڵێک جەنگاوەری بارزانیمان بینی کە لە کاتی پاسەوانی خاڵێکی سەر ڕێی ناوچە کوردییەکاندا، لەلایەن هێزەکانی عیراقەوە گیرابوون. ئەوان پێیان وتین کە دوای ئەوەی تورکیا ڕازی بووە کرۆم نەنێرێ بۆ ئەڵمانیا، ئینگلترە سیاسەتی خۆی بەرامبەر بە کورد و بارزانی گۆڕیوە و دەستی کردووە بەئامادەکردنی سوپای عیراق بۆ هێرشکردنە سەریان. ئەوەشیان پێ وتین کە:

– (سبەینێ شەڕ هەڵناگیرسێ، بەڵام دڵنیاین کە لەمڕۆوە تا ساڵێکی تر ئینگلتەرە هێزێکی گەورە لە دژمان کۆ ئەکاتەوە.)

لە دڵی خۆمدا وتم، ئەگەر ئەمە ڕوویدات ئەوا کوردەکانی عیراق هەلێکی باشی ئۆتۆنۆمی لە چوارچێوەی عیراقدا لەدەست ئەدەن و ئەکەونە دۆخێکی ترسناکەوە، بێگومان مانەوەی ئێمەش لە زیندانەکانی عیراق درێژە ئەکێشێت.

سێیەم ڕۆژی گەیشتنمان بۆ مووسڵ، بردیانینە زیندانی ناوەندیی شارەکە و لە قاوشێکدا دایاننایین کە تایبەت بوو بەتۆمەتباران و حوکمدراوان. ئەبوو شەوێک یان دووان لە ڕاڕەوێکی تەسکدا بەسەربەرین کە قاوشی حکومدراوان بە مەرگ و زیندانییە ترسناکەکان بەسەریدا ئەیڕوانی.

لە یەکێک لە قاوشەکاندا شێتێکی بەهەیکەلی تیادابوو کە بەردەوام ئەیقیژاند، جارێک ئەیوت، "مەلیک فەیسەڵە، جارێکی تر ئەیوت، کۆلۆن وێڵسنە یان جۆرجی پێنجەمە" و داوای ئەکرد بیناسنەوە و ڕێزی شایانی پۆستەکەی خۆی لێ بگرن.

بەڵام کاتێک بۆی دەرئەکەوت کە ئەوان نییە و لە زینداندایە، دەستی ئەکرد بەجنێودان و هاوار و هەرچییەکی بەدەست بکەوتایە، ئەیگرتە پاسەوانەکان و ئەو گیراوانەی لەڕاڕەوەکەدا خەوتبوون. کە هیچیشی دەست نەئەکەوت بیهاوێت، پیسایی ئەکرد و هەردوو دەستی لێ پڕ ئەکرد و هەڵی ئەدایە خوارەوە. بەڕێکەوت ئەو شەوە من و ئامێدی لە نزیک دەرگاکە خەوتبووین و تەنیا ئێمە کەوتبووینە ژێر ڕەحمەتی شتەکانییەوە. سێ پاسەوان چوونە ژوورەوە و لێدانێکی چاکیان لێدا تا کەوتە سەر زەوی، بەدەم نووزە نووزەوە، بەڵام ئێمە تا بەرەبەیان خەومان لێ نەکەوت. ڕۆژی یەکەممان لە زیندانی ناوەندیی بەوەرگرتنی پەنجەمۆر و کاری ئیداریی ترەوە بەسەربرد، دەستیان گرت بەسەر پارەکانماندا و سەریان تاشین و خستیانینە زیندانێکی تایبەت بە تورکمانی خەڵکی ناوچەکە و ناچاریشیان کردین لەسەر ئەو بەتانییانە بخەوین کە لەسەر زەوییەکە ڕاخرابوون.

شەوی یەکەم ئەسپێ هێرشی بۆ هێنام و ناچاربووم تا بەیانی خۆم

بخورێنم و نەمتوانی بخەوم، لەگەڵ خۆرهەڵاتندا کراسەکەمم داکەند تەماشا ئەکەم سەدان ئەسپێ لەسەر کراسەکەم ڕیزیان بەستووە.

– (چۆن ئەتوانن بەم شێوەیە زیاد بکەن؟ تۆ بڵێی نەیانکوژن؟ یان شەو لەئاسمانەوە دێنە خوارەوە؟)

لە ڕۆژی ئەم دۆزینەوەیەمەوە کاری سەرەکیم لە زیندانی ناوەندیی مووسڵ، بوو بەئەسپێ کوشتن، کە ئەمخستنە بەینی دوو نینۆکمەوە و دەستم پیائەنان، دەنگی فلیقانەوەکەیان ئەبووە مایەی شادیم وەک ئەوەی بەم کارە دوژمنە ڕاستەقینەکانی گەلی کورد بفلیقێنمەوە، ئەوانەی تائێستاشی لەگەڵ بێت تووشی نەهامەتییان کردووم. هەندێک جاریش هەستم ئەکرد سەری ئەو زیندانەوانە تاوانبارانە پان ئەکەمەوە کە بێ بەزەییانە و بێ هیچ هۆیەک ئەو خەڵکە بێتاوانەیان ئەشکەنجە ئەدا، کە ڕێکەوت و زوڵمی کۆمەڵایەتیی ئەیخستنە بەردەستیان. لەو بەندیخانە تازەیەدا هێندەم ئەسپێ کوشتبوو کە هەموو نینۆکەکانم سوور هەڵگەڕابوون.

بەشی تایبەت بەحوکمدراوانی بەندیخانەکە کارگەیەکی چنین و دارتاشخانەیەکی تیابوو، کە سەدان بەندی، ڕۆژێکی تەواو ئیشیان تیا ئەکرد لە پێناو دوو دینار مووچەی مانگانەدا.

ڕاستە، ئەو ماوەیە لە عیراق مووچە زۆر کەم بوو و کاتێک کە لە یەکێک لە پۆلیسەکانمان پرسی، مووچەکەی چەندە؟ دوای دوودڵییەک بەهێمنی وەڵامی داینەوە: (٥ دینارە). وتیشی: (مووچەکەمان کەمە، بەڵام بەخشیش هەیە.)

کاتێک زۆر سەرمان کردە سەری و لێمان پرسی کە کۆی ئەوەی وەری ئەگرێت چەندە؟ وەڵامی داینەوە: (نزیکەی ١٥ دینار).

پۆلیسەکان بێ شەرمانە کەوتبوونە بەرتیل وەرگرتن کە داهاتێکی باشی بۆ دابین ئەکردن، بەڵام بەندییەکی جۆڵا یا دارتاش لە خوای ئەویست ئەگەر مانگی دوو دینارەکەی دەست بکەوتایە.

١٠ ڕۆژی یەکەممان لە زینداندا، نەمن و نەئامێدی هیچ هەواڵێکمان لە دەرەوە پێ نەگەیشت، تا ڕۆژی دوانزەهەم بەبڵندگۆ هاوڕێکەم بانگ کرا و توانی ماوەی ١٠ خولەک لەگەڵ خەزووری قسە بکات. بەمرۆمۆچی گەڕایەوە و وتی:

– (خەزوورم پێی وتم، کە هەندێک پارێزەری کورد لە مووسڵ داوایان بردۆتە بەردەم دەسەڵاتی تایبەت بۆ ئەوەی لە بەردەم دادگادا بەرگریمان لێ بکەن، بەڵام دەسەڵاتداران ڕێیان نەداون بەهیچ شێوەیەک پەیوەندیمان پێوەبکەن. ئەوەشی پێ وتم، کە خەڵک لە دەرەوە نیگەرانی مەسەلەکەمانن و هەزار و یەک ئەگەر لەسەر چارەنووسمان تاووتوێ ئەکرێت.)

ڕۆژی پازدەم ئۆقرەم نەما و لە ڕێی بەڕێوەبەری بەندیخانەوە داوام لە لێپرسراوانی دادوەریی و ئیداریی کرد بمدەنە دادگای تایبەت و ئەگەر تاوانبار بم بەپێی قانوون سزام بدەن، ئەگەر بێ تاوانیش بم، داوا ئەکەم یەکسەر بمنێرنەوە بۆ سووریا.

هەوڵەکانم نەبوونە جێ بایەخ، بۆیە بڕیارم دا مان لە خواردن بگرم. ماوەی ١٠ ڕۆژ دەمم بۆ خواردن نەبرد و تەنیا جارجارێک چەند قومێک ئاوی سادەم ئەخواردەوە. ڕۆژی دەیەم بەڕێوەبەرێتی بەندیخانەکە فەرمانی پێ دام هۆکارەکانی مانگرتنم لە خواردن ڕوون بکەمەوە، پێم وتن:

– (ئاسانە.. ئەوەتا من مانگێکە لێرە لەناو چواردیواری زینداندام و

ئەسپێ پێستی دارنیوم و خواردنی خراپ ئەخۆم بێ ئەوەی بتوانم هیچ هەواڵێک یا سەردانێکی خێزانەکەم بەدەست بهێنم.

لەلایەنی قانوونییەوە هیچ کەسێک ناتوانێ تۆمەتبارم بکات بە شتێک، جگە لەوەی بێ پاسپۆرت سنوورم بڕیوە و بەپێی قانوونەکانی خۆشتان ئەم تۆمەتە سزاکەی لە نێوان مانگێک زیندان و ٥ دینار غەرامەدایە. ئەمەوێت یەکسەر بدرێم بە دادگا، چونکە هیچ هۆیەک نابینم بۆ ئەوەی لەم زیندانەدا بهێڵرێمەوە.)

بەڕێوەبەری زیندانەکە کە سەری سوورمابوو، بە تووڕەیی و سووربوونەکەم، پیاوێکی چوارشانەی لاجانگ سپی بوو و دوو چاوی ڕەشی گەورەی هەبوو، لەسەر کورسییەکەی هەستا و بە سۆزێکی باوکانەوە ویستی ئارامم بکاتەوە:

– (بەڕێزییت بە گەنجێتی خۆتدا بێتەوە، لەسەر ئەم ڕێیە بەردەوام بیت یا ئەمریت یا تووشی نەخۆشییەکی بێ چارەسەر ئەبیت، ئەزانم مافی خۆتە داوای جێبەجێکردنی قانوونەکانی عیراق بکەیت سەبارەت بەوەی بەشێوەیەکی ناقانوونیی هاتوویتە ناو وڵاتەکەمانەوە، گەر مەسەلەکە تەنها پەیوەندی بەئێمەوە بوایە ئەوا قانوونەکەمان وەک خۆی جێبەجێ ئەکرد و ٥ دینارمان لێ ئەسەندیت و ئەمانناردیتەوە ئەوبەری سنوور، بەڵام بەداخەوە دەستێکی بەهێز شمشێرێکی تیژی لەسەر سەرمانەوە ڕاگرتووە و، تەنانەت وردەکارییەکانی ئیدارەکەشمان بە فەرمان پێ ئەڵێت. من دڵم بریندار ئەبێت کاتێک بیر لەوە ئەکەمەوە ئەو جەستە جوانەت لە برسا ئەتلێتەوە.

بڕوام پێ بکە بەلای کاربەدەستانی ئەم وڵاتەوە هیچ گرنگ نییە. بڕیاریان داوە بتگوێزنەوە بۆ بەغدا بۆ ئەوەی لە نزیکەوە لە دۆخەکەت

بکۆڵنەوە، منیش کە بڕوات پێ ئەکەم هی ئەوەیە خۆم بەرەچەڵەک کوردم. بەڕێزییم پیاتا یەتەوە و پێم خۆشە هەر ئێستا واز لە مانگرتنەکەت بهێنیت، بەمەرجێک لانی کەم بۆ دوو ڕۆژ جگە لە شیر هیچی تر نەخۆیت و، چەندت پێویست بێت بۆت ئەهێنین، شیرەکە یارمەتیت ئەدات پێش ئەوەی بتبەن بۆ بەغدا بێیتەوە سەرخۆت. کەواتە بەقسەم ئەکەیت وا نییە؟)

لە ژێر کاریگەریی ڕکوراستیی پێشنیازەکانیدا، بڕیارم دا گوێڕایەڵیی بکەم. بەپێی بەڵێنی بەڕێوەبەر شیرم بە بڕی پێویست و زیاتریش بۆ هێنرا.

سەرلەبەیانی ڕۆژی ٢ی ئاب پێیان وتین، بەشەمەندەفەری ئێوارە ئەماننێرن بەرەو بەغدا. پاش نیوەڕۆ هەردوو دەستی من و ئامێدییان کەلەپچە کرد و دوو پۆلیسی تفەنگ بەدەست و عەریفێکیان لەگەڵ ناردین.

لە بەر دەرگای بەندیخانەکەدا ژمارەیەکی زۆری کورد کۆ بووبوونەوە و پۆلیس هەوڵی ئەدا لێمان نزیک نەبنەوە. سەرەڕای ئەوەش توانیم لەناو خەڵکەکەدا "ئەحمەد بۆتی" بناسمەوە کە ڕۆژێکیان خوێندنگەیەکی کوردیی لە دێریک کردەوە بەڕەزامەندی ئەلفۆنسێی ڕاوێژکاری فەرەنسی، ئەحمەد بە دەستێکی فرمێسکەکانی چاوی ئەسڕی و دەستەکەی تریشی بۆ من بەرز ئەکردەوە و هێمای هاندانی بۆ ئەکردم. لەپڕێکدا و لە کاتی ڕۆیشتنماندا لەبەردەممدا قوت بووەوە و خەمبار بوو کە منی ئەبینی دەستم لە کەلەبچەدایە و ناتوانم تەوقەی لەگەڵ بکەم و بیدوێنم.

هەموو ئەمانە حەوسەڵەیان پێ لەدەست دام و وەک منداڵێکی

بچووک کەوتمە گریان و لەبەرئەوەی فرمێسکەکانم بەرچاویان گرتبووم و نەمئەتوانی ببینم کەمێک ڕۆیشتنم خاو کردەوە، بۆیە پۆلیسەکە زنجیری کەلەپچەکەی بەتوندی ڕاکێشاو خەریک بوو بکەوم بەئەرزدا، بەوە هاتمەوە سەرخۆم و بەخێرایی کەوتینەوە ڕێ بێ ئەوەی ئاوڕ بدەمەوە.

لە وێستگەی شەمەندەفەرەکە، بەپاسەوانیی عەریف و دوو پۆلیسەکە خستیانینە ژوورێکی پلە دووەوە کە بەگشتیی بۆ پۆلیس تەرخان ئەکرێ، دوای ئەوەی شەمەندەفەرەکە لە مووسڵ دوورکەوتەوە، سەروو جگەرەمان پێشکەشی پاسەوانەکان کرد و دەرگای قسەمان لەگەڵدا کردنەوە کە خەڵکی کوێن، ئایا شارەزای بەغدان، بەچەند سەعات ئەگەینە بەغدا، لەم وەرزەدا ئاووهەوای ئەوێ چۆنە؟ پاش ماوەیەک عەریفەکە ڕووی کردە پۆلیسەکان وتی:

– (پێ ئەچێت ئەم بەندییانە خەڵکی خوێندەواربن و داخم لێدێت ئاوا بە کەلەبچەکراوی بمێننەوە. ئەڵێم کەلەبچەکانیان بکەینەوە ئێوە ئەڵێن چی؟)

دوو پۆلیسەکە وەڵامیان دایەوە:

– (بێگومان دوو کەسی بەڕێزن و نرخی ڕاستەقینەی ئەم بایەخپێدانەمان ئەزانن!)

ئامێدی وەڵامی دایەوە:

– (بەدڵنیاییەوە.... نابێت هیچ گومانێکتان هەبێت لەم بارەیەوە.)

عەریفەکە کەلەبچەکانی کردینەوە و لە بەرامبەر ئەوەدا چاوەڕێی پاداشتێکی گونجاو بوو، ئامادەییشی پیشان دا بەدرێژایی ڕێگەکە

خزمەتمان بکات.

ئامێدیش بۆ ئەوەی سوپاسی بکات نیو دیناری لە گیرفانی دەرهێنا و خستییە دەستی عەریفەکەو پێی وت:

– (کە گەیشتینە بەغدا ئەوەندەی تریشتان ئەدەینێ.)

بەم شێوەیە سەفەرەکەمان بێ هەراسانکردن تێپەڕی و پاش نیوەڕۆی ٣ی ئاب گەیشتینە وێستگەی بەغدا. ئێمەش ئەو پاداشتە گونجاوەی بەڵێنمان پێ دابوون کردمان بەگیرفانی عەریفەکەدا، بەڵام ئەمەش ڕێی لێ نەگرتن کە کەلەبچەکە بکەنەوە دەستمان تا لە شۆستەی وێستگەکە ئەپەڕینەوە. ئۆتۆمبیلێکی پۆلیس ڕاستەوخۆ بردینی بۆ بەڕێوەبەرێتیی گشتیی پۆلیس و لەوێشەوە بۆ بەشی تۆمەتبارانی بەندیخانەی ناوەندیی. خۆمان لە یەکێک لە گەورەترین بەندیخانەکانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا بینییەوە و سپاردیانین بە عەریفی بەرپرسی قاوشی تۆمەتبارانی نوێ.

عەریفەکە، کردینی بە حەوشەیەکی فراوانی قووڵدا کە سێ ژووری بۆ زیندانەوانەکان تێدا دروست کرابوو و یەکێکیان، کرابوو بە نووسینگە. هەریەکەمان دوو بەتانی خوریمان وەرگرت، بەندییەکانیش تۆزێ خۆیان کۆ کردەوە تا لە ژوورەکەدا جێمان بکەنەوە، بەتانییەکانمان لەسەر کۆنکرێتەکە ڕاخست. گەرما و ماندوویی شەکەتی کردبووین، بۆیە بێ ئەوەی گوێ بدەینە ئەو هەموو کەسەی لەسەر زەوییەکە وەک ئێمە پاڵ کەوتبوون، بۆخۆمان خەوتین.

سەعات ٥ی پاش نیوەڕۆ زەنگی کۆبوونەوە بۆ دابەشکردنی خواردنی ڕۆژانە لێدرا، کە پێکهاتبوو، لە نانێک و قاپێک خورما و ئەبوایە بۆ وەرگرتنی لە ڕیزێکی ڕێکوپێکدا ڕاوەستین، بەڵام ئەو

گیراوانەی ملکەچی ئەم سیستەمە نەئەبوون ئەوا بەزللە و شەق و قامچی پاداشت ئەکران، بێگومان لە خواردنەکەش بێبەش ئەکران. بەندییە هەژارەکان ئەوانەی نەیانئەتوانی لە شوێنێکی ترەوە خواردن بۆ خۆیان پەیدابکەن ملکەچی فەرمانە توندەکان ئەبوون.

بەڵام ئەوانەی کەمێک دەستیان ئەڕۆیشت، ناچار نەبوون مل بۆ ئەم سووکایەتییە کەچ بکەن، من و ئامێدیش بڕیارمان دا دەستبەرداری ئەو نان و قاپە خورمایە ببین و، ڕێگەیەک بدۆزینەوە بۆ ئەوەی لەبرسا نەمرین. ئەو ئێوارەیە هێشتا پاشماوەی ئەو دیارییانەمان پێمابوو کە خێزانی ئامێدی پێش ئەوەی مووسڵ بەجێ بهێڵین پێشکەشیان کردبووین.

دواتریش بیر لەوە ئەکەینەوە بزانین بۆ ڕۆژێکی تر چی بکەین.

من و هاوڕێکەم لە گفتوگۆی ئەو کێشەیەدابووین کە پیاوێک بەرەو لامان هات. پیاوێکی دەموچاو سپی، ڕوومەت سووری ناوچەوان پان بوو، کەهەردووقاچی بەزنجیر بەسترابوونەوە بە تۆپێکی ئاسنی چەند کیلۆییەوە وئەویش بەسترابوو بەزنجیرێکی درێژی ترەوە کە نزیکەی مەترێک ئەبوو. کاتێک لێمان نزیکبووەوە واقمان وڕما، چونکە ئەو پیاوەی لەبەر دەمماندا بوو ڕەمزی ئاغا بوو کە کوڕی یەکێک لە خێزانە زۆر بەناوبانگەکانی ناوچەی هەولێری عیراق بوو.

ساڵی ١٩٤١ کاتێک ڕەمزی بەشی زانستە ئابوورییەکانی ئەخوێند لە زانکۆی ئەمێریکایی لە بەیروت، نەتەوەپەرستێکی کورد بوو، بەتوندی دژایەتی ئینگلیزی ئەکرد و بووبووە لایەنگری ئەڵمانیا و هیوادار بوو ئەڵمانیا سەرکەوێت بەسەر ئینگلیزی چەوسێنەرو دوژمنی گەلان و تەنیا هۆکاری مەینەتییەکانی گەلی کورد. دواى

ساڵێک بەیروتی بەجێ هێشت و پێش ئەوەی بچێت بۆ زانکۆی ئەستەمبوڵ بۆ وەرگرتنی کۆرسی ئابووریی، گەڕایەوە ماڵی خۆیان لە عیراق. دوای ئەوەی ڕەمزی چوو بۆ ئەڵمانیا و چووە ڕیزی ڕێکخراوی لاوانی ئەڵمانیا (هینلەر جۆکەند) و بەخێرایی پۆستێکی سەرکردایەتی تیا وەرگرت.

دوای ئەوە دەزگای خزمەتگوزاریی ئەڵمانیا "گۆستابۆ" خستییە گەڕ و بەهاوڕێیەتی ئەفسەرێکی ئەڵمانی بە پەڕەشووت لە دەوروبەری هەولێر لە نزیک گوندێکی خێزانەکەی نیشتنەوە و بەگەرمی لەلایەن عوسمانی خزمەتکاری باوکییەوە پێشوازییان لێ کرا.

ڕەمزی و ئەڵمانییەکە لە خانوویەکی دێهاتی ڕەشید ئاغادا بێخەم لێی خەوتبوون. تا هێزەکانی ئینگلیزی جێگیر لە ناوچەکە، لە خەودا ئەدەن بەسەریاندا و ڕەمزی و ئەڵمانییەکە و عوسمان ڕاپێچی بەغدا ئەکەن.

ئێمە پێشتر پڕوپاگەندەیەکمان بیستبوو کە هەرسێکیان براون بۆ میسر و حوکم دراون بەکاری سەختی هەتاهەتایی بۆ ئەوەی لە بەندیخانەیەکی ناوەڕاستی بیاباندا بۆ خۆیان داڕزێن. بینینی ڕەمزی بەساغوسەلامەتیی و خەندە منداڵانەکەیەوە، لە ڕاستیدا بۆ هەردووکمان کتوپڕ بوو، بەڵام تێیگەیاندین کە باش نییە پاسەوانەکان پێکەوە بمانبینن، ئەگەر پێویستمان بەهەرشتێک بوو هەوڵ ئەدات یارمەتیمان بدات، پاشان بە بەر دەمماندا تێپەڕی بەزنجیرە قورسەکانی پێیەوە و تۆپە ئاسنەکەی بەدەستەوە گرتبوو و بە سەختی ڕێی ئەکرد.

چەند ڕۆژێک دوای ئەوەی گەیشتینە بەندیخانەی بەغدا، عەلی

حەمدی نوێنەری هیوا لە بەغدا توانیبووی مۆڵەتی چاوپێکەوتنمان بۆ وەربگرێت بۆ ڕۆژی ٥ شەممە کە ڕۆژی سەردانی گیراوەکانە. سەردانەکان لە حەوشەی بەشی منداڵان ئەنجام ئەدرا، هاوڕێکەم ئەو بەرپرسە کوردەی ئەناسی، چونکە هەردووکیان نیشتەجێی هەمان شار بوون. سەیرمان کرد عەلی حەمدی لە سووچێکی حەوشەکەدایە و کۆمەڵێک قوتوو و بەستەو بتڵی لە چواردەورە.

پێی وتین:

– (هەندێک شتی بچووکم بۆ هێناون بۆ خواردن و جگەرەکێشانی چەند ڕۆژێک و دواتر لەگەڵ یەکێک لە چێشتخانە نزیکەکان ڕێک ئەکەوم کە ڕۆژانە خواردنی گەرمتان بۆ بهێنێت. سەبارەت بە جلە چڵکنەکانیشتان، لە سەردانی داهاتوومدا ئەیبەمەوە بۆ ماڵەوە و بۆتان ئەکوڵێنم تا تووشی گەڕیی نەبن، چونکە من دۆخی بەندیخانەکانمان ئەزانم چۆنە و زۆر جار میوانیانم.)

عەلی حەمدی کە لەبەهاری تەمەنیدابوو، کورتەباڵا و لاواز و دەموچاوی هێلکەییەکی گەنم ڕەنگ بوو، چاوەکانی قاوەییەکی کاڵ بوون، بە برژانگی درێژەوە کە دەربڕی بەخشندەیی و ژیانی تێکۆشان و قوربانیدان بوون.

لە ماوەی مانەوەماندا لە بەغدا بایەخی زۆری دا بەدابینکردنی پێداویستییەکانمان و هەوڵی زۆریشی دا بۆ ئازادکردنمان، لای مستەفا بارزانیش هەوڵی دابوو کە داوا لە دەسەڵاتدارانی ئینگلیز و عیراق بکات بۆ کۆتاییهێنان بە دیلێتیمان، بەڵام ئەوان پشتیان کردبووە بارزانی و لە خۆئامادەکردندا بوون بۆ هەڵکوتانە سەری.

"ماجد مستەفا"ی کەسایەتی کورد کە ساڵی ١٩٤٣ پۆستی وەزیری

دەوڵەتی بۆ کاروباری باکور پێ سپێردرابوو لە کار خراو ئەو فەرمانبەرانەی کە بەناوی ئەفسەری پەیوەندییەوە لای بارزانی دانرابوون بانگ کرانەوە بۆ بەغدا. هەموو بەڵێنەکانی پەیوەست بە بوارەکانی بەڕێوەبردن و ڕووناکبیریی و ئابووریی، تەنیا بەڵێنی بۆش بوون، کەچی سەرەڕای ئەوەش "عەلی حەمدی" بێ هیوا نەبووبوو.

پەنای بردە بەر وەزیرە کوردەکان لەوانەش، زمانزان و مێژوونووسی بەناوبانگ تۆفیق وەهبی، کە ساڵی ١٩٣٣ لە ماڵی جەلادەت بەدرخان بینیبووم. عەلی حەمدی پێی وتبوو:

– (ئەو کوڕە قژ زەردەی دە ساڵ لەمەوپێش لە دیمەشق بینیبووت، ئێستا خەریکە لە زیندانەکانی عیراقدا دائەڕزێت.)

ماوەی مانگێک زیاتر بەسەر گەیشتنماندا بۆ بەغدا تێپەڕیبوو کە بانگ کرام بۆ ئیدارەی بەندیخانەکە، پیاوێکی چوارشانە پشتی لە من بوو، لەگەڵ بەڕێوەبەری بەندیخانەکە قسەی ئەکرد، کە چوومە ژوورەوە ئاوڕیدایەوە و بەچاوە گەورەکانی سەیری کردم، منیش بەسەرسووڕمانەوە هاوامکرد: (ئای ڕەشید بەگ!) بەرەو لای چووم تاتەوقەی لەگەڵدا بکەم. ڕەشید بەگ تەواو خۆی خوار کردەوە تا بتوانێت باوەشم پیا بکات و ناوچەوانم ماچ بکات. پێی وتم: – (تۆفیق وەهبی بەگ ناردوومی تا بایەخت پێ بدەم. بەڕاستی پێم بڵێ پێویستت بە چییە؟)

پێم وت:

– (پێویستم بەهیچ نییە، جگە لە ئازادیی، ئەگەر بتوانیت لەم دۆزەخە دەرم بهێنە و بمبەرەوە بۆ ماڵەوە.)

– (سەبارەت بەئازادیی، ئەوا تۆفیق وەهبی بەگ ئەڵێت، جارێ بیری لێ مەکەرەوە و دان بەخۆتدا بگرە. لە ڕاستیدا ئەم ماوەیە ئینگلیزەکان ململانێی ئەمێریکییەکان ئەکەن لە ڕێکخستنەوەی دۆخی ناوچە عەرەبییەکان و هێشتنەوەیان لە بازنەی کۆنترۆڵی خۆیان، بۆیە هەر چالاکییەکی نەتەوەیی کورد بە چاوێکی خراپ سەیری ئەکرێت و تووڕەیی حکوومەتی خاوەن شکۆ و ئینگلیز تووشی خۆی ئەکات. ئەوان دڵنیان کە تۆ و هاوڕێکەت بەتەواویی لەناو بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد دان و پێئەچێت بڕیاریان دابێت لە عیراقدا بە بەندی بتانهێڵنەوە.)

وەڵامم دایەوە:

– (ئەگەر وایە با وەک زیندانی سیاسیی سەیرمان بکەن و بمانگوێزنەوە بۆ کەمپەکانی گرتنی سەر بە بریتانیا، کە ئەتوانین هیچ نەبێت سوود لە بوارێکی فراوانتر وەک لەوەی ئێرە وەربگرین.)

ڕەشید بەگ، بەدەنگێکی هێمن و یەکلاکەرەوە پێی وتم:

– (تۆفیق وەهبی، ئامۆژگاریت دەکات کە هەڵپە نەکەیت. ئێستاش پێم بڵێ ئەتوانم چیت بۆ بکەم.)

– (کەواتە دەسەڵاتی خۆت یا باشتر بڵێم دەسەڵاتی تۆفیق وەهبی بەکار بهێنە و بمگوێزەرەوە بۆ نەخۆشخانەی زیندانەکە، چونکە پێم وایە تووشی مەلاریا بووم.)

ڕەشید بەگ، وەڵامی دامەوە:

– (ئەمەیان هەر ئێستا ئەتوانم بۆت جێبەجێ بکەم، چونکە بەڕێوەبەری بەندیخانەکە یەکێکە لە هاوڕێکانم، لەوەش زیاتر وا ئەکەم

هەموو ئێوارەیەک لە ماڵی ئێمەوە خواردنت بۆ بهێنن جا لە نەخۆشخانەکە بیت یا لە زیندان. ئێستاش بگەڕێرەوە بۆ قاوشەکەت و دواتر ئەنجامەکانت پێ ڕائەگەیەنم.)

هەمان ڕۆژ گواستیانمەوە بۆ نەخۆشخانەی زیندانەکە. ئەبوایە بە بەشی حوکمدراوان بە کاری قورسدا تێپەڕیت، کە زۆربەی زیندانەکان بە زنجیر بەستراونەتەوە و یەکی تۆپێکی ئاسنینیان پێیە بە کێش و قەبارەی جیاوازەوە، هەر یەکەیان بەپێی ئەو سزایەی دادگا بەسەریدا سەپاندوون.

بەندیخانەی بەغدا چەندین کارگەی بەرگدوورین و چنین و پیشەی تری زۆر زیاتر لە بەندیخانەی مووسڵی تیابوو.

بەندییەکان بە بەرگی خەت خەتی شین و سپییەوە لە بەردەم ئامێرەکاندا کاریان ئەکرد و هەریەکەی تۆپێکی ئاسنینی گەورە بەقاچیانەوە بەسترابوو، کە نەک تەنیا لە مۆتەکەیەکی ترسناک ئەچوو، بەڵکو هەستم ئەکرد لەسەر هەسارەیەکی ترم دوور لە زەوی و بگرە لە قووڵایی دۆزەخدام.

بەڵام هەر زوو ئەم دیکۆرە گۆڕا، کاتێک جێگە پاکوتەمیزەکانم بینی لە نەخۆشخانەکە و باخچەیەکی گەورەی پڕ لە گوڵ و گوڵزار کە ئەتوانم بەئازادیی پیاسەی تیا بکەم. لەبەرخۆمەوە هەندێک ورتەی دڵنەوایی و شادمانیم کرد و هەوڵم دا ئەو مۆتەکەیەم بیر چێتەوە کە تیایدا ئەژیم.

بۆ ڕۆژی دووەم، بەڕێوەبەری نەخۆشخانەکە بە وردی گیانمی پشکنی و بۆی دەرکەوت ئەو مەلاریایەمە کە خۆم پێشبینیم ئەکرد و شووشەیەک دەرمانی (کینین)ی بۆ نووسیم. لەلای خۆشییەوە ڕەشید

بەگ لە یادی نەچووبوو کە هەموو نیوەڕۆیەک براکەی، بە سەفەرتاسێک خواردنی جۆراو جۆر و بەلەزەتەوە بنێرێت. ئەو ئەیتوانی بێتە قاوشی نەخۆشخانەکە و بێ چاودێریی هیچ کەسێک قسەم لەگەڵ بکات.

ئەو ماوەیەی مانەوەم لە نەخۆشخانە زۆر خۆش بوو، چونکە بەچاکی چارەسەریان ئەکردم و لەشیان ئەشێلام، بەڵام غەمباری ئەوە بووم کە ئامێدی نەیئەتوانی بێت بۆ نەخۆشخانەکە و هەر لە قاوشی گیراوەکاندا بوو. جگە لەوەش نەخۆشخانەکە هەراسانییەکی تری هەبوو، چونکە پەیوەست بوو بە نەخۆشخانەیەکی ترەوە کە بەشی نەخۆشییە دەروونییەکانی بەسەر باخچەکەی نەخۆشخانەکەدا ئەیڕوانی و ژمارەیەکی زۆر نەخۆشی دەروونیی تیا بوو لە هەموو جۆر و پلەیەک. بەهۆی گەرمای بەرزی بەغداوە لە هاویندا شەوانە پەنجەرەکانیان بە کراوەیی بەجێ ئەهێشت، لەبەر ئەوە زۆر جار لە دەنگی هاوار و قیژە و بۆڕەبۆڕی نەخۆشەکان خەبەرمان ئەبووەوە.

سەرەڕای بوونی ئەو نەخۆشە دەروونییانە ئەمویست لە نەخۆشخانەکە بمێنمەوە، تا پێم ئەڵێن خۆت ئامادە بکە ئەتبەینەوە بۆ سووریا. بەڵام پێش ئەوەی چارەسەری تەواو وەرگرم بە فەرمانێکی وەزیری ناوخۆ نێردرامەوە بۆ زیندان. لەوێش چوومەوە لای ئامێدی و کەشی گۆڕستان ئاسای زیندانەکە و زەوییەکەی کە بەقیری ڕەش سواخ درابوو و بەگەرمای خنکێنەری هاوین نەرم بووبوو.

دیمەنی خەماویی و پیس و پۆخڵی دەرەوەی زیندانەکە تەنیا شت نەبوو کە ئازاری ئەداین، ڕۆژانە تووشی زوڵم و زۆر ئەبووین، چەند ناخۆش بوو کە ئازاری ڕەمزی ڕەشید ئاغامان ئەبینی بە کۆتوبەند و

تۆپە ئاسنینەکەیەوە و مەترسی مردن کە بەردەوام بەدەوریا ئەخولایەوە.

عوسمانی خزمەتکاری کێڵگەکەشی لەگەڵ بوو، کە ئەرکی قاوەچێتی لە قاوشەکەیدا ئەبینی تا بتوانێت پێداویستییەکانی بۆ دابین بکات.

بەردەوام ئەمانپرسی، بۆچی پیرێکی وایان لە زیندان گل داوەتەوە کە تەمەنی زیاتر لە٦٠ ساڵە و تەنیا گوناهی ئەوەیە کە کوڕی ئاغای لە ماڵە دێهاتییەکەی ئاغا خۆیدا داڵدە داوە. ئەم مامەڵە توند و نامرۆڤانەیە عوسمانی کردبووە نیشتمانپەروەرێکی هۆشیار و شۆڕشگێڕ.

کە لێمان ئەپرسی:

– مام عوسمان تۆ کێیت؟

مشتی ئەنووقان و دەستی بۆ پشتەوە بەرز ئەکردەوە ئەیوت:

– من کوردم.

لە ماوەی چەند ڕۆژێکدا توانیمان ئەو جووتیارە پیرە نەخوێندەوارە فێری خوێندنەوە و نووسینی کوردی بکەین. دیارە چارەنووسی بەندییەکانی تریش کاریگەر بوو. ئێستاش ئەو جووتیارە عەرەبەی باشووری عیراقم لەیادە کە ١٥ساڵ لەو زیندانەدا بوو بێ دادگاییکردن. کوڕی پیاوێکی دەوڵەمەند بوو، بەناهەق تۆمەتبار کرابوو بە کوشتنی باوکی کە لەڕاستیدا مامی خۆی کوشتبووی. لە کاتی دەستگیرکردنیدا تەمەنی تەنیا ١٥ ساڵ بوو.

لە ئەنجامی ئەشکەنجەدانی دڕندانە مێشکی تێکچووبوو و لە بەرامبەر چەند فلسێکی عیراقیدا بەدەم سووڕ و چەقەنە لێدانەوە،

تەنیا گۆرانی کە ئەیزانی ئەیوت. گۆرانییەکە ئەمەبوو:

ئەی ڕێوی فێڵباز

بۆ مریشکەکانم ئەخۆیت؟

لێی گەڕێ گەورە بن

ئێمەش پێشکەشی ژەندرمەکانی ئەکەین

تا بە برنجەوە نۆشی بکەن و

ئێمەش سەلامەت بین.

هەروەها ئەو برینپێچە شەلە کوردەشم دێتەوە یاد کە پێشتر چارەسەری نەخۆشەکانی ئەکرد لە ناوچە دوورە دەستەکاندا، لەو شوێنانەی کە هێشتا پزیشک پێی تێ نەنابوون، لەوێ دەرزی لێ ئەدان و حەب و شرووبی ئەدانێ و برینەکانیانی ئەپێچا، بەرامبەر چەند فلسێک. توانیبووی ئازاری هەزاران جووتیاری نەخۆشی هەژاری بێ دەرەتان کەم بکاتەوە. بۆیە پزیشکێکی حکوومی شکاتی لێ کردبوو، پاشان گرتبوویان و لە مووسڵەوە گواستبوویانەوە بۆ بەغدا و وا ئێستا ی ماوەی ١٠ مانگە لەم زیندانەدا کەوتووە و ژن و منداڵەکانیشی لە ماڵەوە چاوەڕێن کە باوکیان پێخۆرێکیان بۆ بەرێتەوە.

وا سێ مانگە من و ئامێدی لە بەغدا لە پشت شیشەکانی زیندانەوەین و چرکە و خولەک و سەعاتەکانمان بە قورسی لێ ئەڕوات. تەنیا داوای ئێمە ئەوە بوو یا بماندەنە دادگا یا بمانگوێزنەوە بۆ بەندیخانەی زیندانییە سیاسییەکان، لە پێناوی ئەوەشدا بەڕێوەبەرێتیی بەندیخانەکە و وەزیری ناوخۆ و نووری سەعیدی سەرەک وەزیرانمان عەرز و حاڵباران کردبوو، دیارە هاوڕێیانیشمان

لە دەرەوە دەستەوەستان نەبوون.

زۆر کەسایەتی گەورە هەوڵیان بۆ دابووین، دیار بوو هەوڵەکانیشیان بەرهەمی هەبوو، چونکە دوای ١٥ ڕۆژ بەڕێوەبەرێتیی بەندیخانەکە پێی ڕاگەیاندین کە ئەمانگوێزنەوە بۆ شوێنێکی تر.

لە ماوەی چەندین ڕۆژدا من و ئامێدی بێ ئۆقرە، وەک ئەوەی بەسەر پشکۆوە بین چاوەڕوان بووین. سەرەنجام ڕۆژێکیان لەو زیندانە تاریکە هاتینەوە دەرەوە، پێمان وابوو ئەمانبەن بۆ کامپی عەمارە لە باشووری خۆرهەڵاتی بەغدا، کە ناویمان بیستبوو و ئەمانزانی ژمارەیەک تێکۆشەری ناسراوی کوردی تێدایە.

بەڵام تووشی بێ ئومێدییەکی گەورە بووین چونکە بردیانین بۆ یەکێک لە تاک زیندانەکانی بەڕێوەبەرێتیی گشتیی پۆلیسی بەغدا. هەوڵمان دا دڵنەوایی خۆمان بکەین بەوەی ئێرە تەنیا وێستگەیەکی کورتە لەسەر ڕێی عەمارە، بەڵام چەندین هەفتە لەو ژوورە تاکە تەسک و بۆگەنانەدا ماینەوە کە تەنەکەیەکی ژەنگاویی تیا دانرابوو بۆ میزکردن. بەپێچەوانەی بەندیخانەی ناوەندیشەوە لێرە لە پیاسە و سەردانکەر بێبەش بووین.

زۆربەی گیراوەکان کوردی ئێران بوون کە بەبێ پاسپۆرت و بە قاچاغ هاتبوونە عیراقەوە بۆ کارکردن. پۆلیسیش بێبەزەییانە ئەیگرتن و بۆ چەندین مانگ فڕێی ئەدانە زیندانەوە، پاشان سنوورداشی ئێرانی ئەکردنەوە. ئەوانیش هەر ئەوەندەی ئەگەشتنەوە ئەوێ، جارێکی تر هەوڵی هاتنەوەیان ئەدا بۆ عیراق بۆ پەیداکردنی بژێوی. چەند ئازارمان ئەچەشت کاتێک ئەمانبینی پاسەوانەکان لێیان ئەدان جنێویان پێ ئەدان و پێیان ئەوتن:

– (کـوردی هـیچ و پـووچ، چی ئەکـەن لە وڵاتی ئێـمـە؟ بۆچی شـا ئیشوکارتان بۆ دابین ناکات ؟دێن و نـانی ئێمە ئەدزن. لە ماڵی خۆتان بمێننەوە و مەیەن بۆ بێزارکردنی ئێمە.)

ئەو کوردە بەش مەینەتانەش وەڵامیان ئەدانەوە:

– (هیچ چارەیەکی ترمان نییە، چونکە شا دەستی گرتووە بەسەر زەوییەکانماندا و لە ناوچەکانی ئێمەش هیچ کارگە و کارخانەیەک نییە، بۆیە ناچارین هەر کارێک بکەین کە نانی خۆمان و منداڵەکانمانی لێوە بەدەست بهێنین، ئێمە لە عیراق سەختترینی ئەو کارانە ئەکەین کە عیراقییەکان بێزی لێ ئەکەنەوە، بۆیە وازمان لێ بێنن لێرە بین تا سوود بە وڵاتەکەتان بگەیەنین.)

ئەم مشتومڕە پۆلیس و زیندانەوانەکانی ئەهێنایە پێکەنین، پاشان بە حەیزەران تێیان ئەکەوتن، ئینجا بە پۆستاڵی سەربازیی کە هەموو بنەکەی بزمار ڕێژ کرابوو بەر شەق و لەقەیان ئەدان.

لەژێر کاریگەریی ئازارەکانی ڕۆژانەماندا کە هەر کامیان لەوی تر ناخۆشتر بوو، داوامان لە لێپرسراوان کرد لەم شوێنە دەرمانکەن و هەڕەشەی مانگرتن لە خواردنمان کرد.

لەبەرئەوەی داواکەمان هیچ دەنگدانەوەیەکی نەبوو بڕیارمان دا مان بگرین لەخواردن.

لە ماوەی چەند ڕۆژێکدا کارەکەمان بووە هۆی نیگەرانی هاوڕێکانمان، هەروەها لێپرسراوانیش. ڕەشید بەگ مۆڵەتی سەردانمانی وەرگرت و لە کاتی دیدارەکەدا بەدەنگێکی باوکانەوە پێی وتین:

– (پێویست ناکات ژیانی خۆتان بخەنە مەترسییەوە، چونکە وەزیرە کوردەکان لە هەوڵی ئازادکردنتاندان. ئەگەر مەسەلەکە پەیوەندی تەنیا بەحکوومەتی عیراقەوە بوایە چارەسەر ئەکرا، بەڵام ئەوە ئینگلیزەکانن کە خەریکی ئامادەکارین بۆ هەڵمەتێکی نوێ دژی کورد، ئەوانەش مانگرتنەکەتان هیچ کارێکیان تێ ناکات، بۆیە بێ هێزیی و ئەو نەخۆشییە ترسناکانەی تووشتان ئەبێت هیچ سوودێکی نییە.)

– (بەڵێ.....بەڵام ئەگەر دەست هەڵگرین، مەترسی ئەوە هەیە کە بۆ هەتاهەتایە لێرە بەجێمان بهێڵن و وردە وردە بمرین. یان ئەبێت وەک بەڵێنیان پێ دابووین بمانگوێزنەوە بۆ شوێنێکی تر یان بەردەوام ئەبین لە مانگرتن تا مردن.)

ڕۆژی دەیەمی مانگرتنەکەمان بەڕێوەبەر داوای کردین و بە بیجامە و ڕیشی درێژ و دەموچاوی ساکار و ڕوومەتی چرچەوە بردیانین بۆ نووسینگەکەی بەڕێوەبەر کە تەمەنی ٥٠ ساڵێک ئەبوو، ئەسمەرێکی لێو ئەستوور بوو، هاواری کرد بەسەرماندا:

– (بۆ داوتانە کەللەڕەقی و سوورن لەسەر مانگرتن؟!)

ئامێدی ئازایانە وەڵامی دایەوە:

– (چونکە ئەمانەوێت لێرە دەرمانکەن و بەشێوەیەکی قانوونیی مامەڵەمان لەگەڵ بکەن.)

بەڕێوەبەر ڕاپەڕی و بەدەنگێکی بەرز قیژاندی:

– (لێرە بچنە دەرەوە؟! ئەی ئەتانەوێت لە کوێ داتاننێم؟! لەوانەیە بەتەمای ئوتێل سەمیرامیس بن! ئەبێت هەر لەو زیندانەدا بن و هەر لەوێشدا ئەبن چونکە ئێوە سیخوڕن.)

لێم پرسی:

– (باسی کام سیخوڕی ئەکەیت؟)

– (ئێوە سیخوڕی بارزانین.)

ئامێدی وەڵامی دایەوە:

– (ئێمە کوردین و وەک هەموو کوردێک گەلەکەی خۆمان خۆش ئەوێت و حەز بە سەرکەوتنی ئەکەین. ئێمە بە سادەیی تەنیا هاوسۆزی بارزانین. لەبەرئەوە هیچ هۆکارێک نابینم کە وا لە حکوومەت بکات لەم کولانەیەدا دامانرزێنێت. سەرەڕای ئەوەش بارزانی تەنیا داوای هەندێک مافی کەلتووریی و ئیداریی کردووە و حکوومەتی عیراقیش بەڵێنی داوە بە بایەخەوە لە داواکارییەکانی بکۆڵێتەوە.)

لەبەردەم هەڵوێستی بەهێزماندا بەڕێوەبەر مێشکی لە کەللەدا نەمابوو. لە زەنگەکەیدا بۆ ئەوەی پاسەوانەکان بمانبەنەوە بۆ زیندانەکەمان و فرمانی بە کۆمیسەرەکە کرد:

– (ئەم دوو قانوون شکێنە بەرەوە ژوورەکانیان و لێگەڕێ تا لە برساندا ئەمرن.)

وەک ئەوەی هەموو پۆلیسەکان ئەمەیان پێ خۆش بێت، هەر بەپاڵ تازیندانەکەیان بردین، لەوێش کۆمیسارەکە قسعەیەک خواردنی لە ژوورەکەماندا دانا وەک ئەوەی بیەوێت مانگرتنەکەمان بشکێنین و بەهەڕەشەوە پێی وتین:

– (تا لەسەر مانگرتن بەردەوام بن زیاتر تووڕەیی بەسەر خۆتاندا ئەهێنن. گوێتان لە قسەکانی بەڕێوەبەر بوو، ئەگینا ئەتانخەینە ژووری تاکە کەسییەوە لە ژێرزەمیندا کە ئیتر ڕووناکی نەبینن. بۆیە هەر

ئێستا دەست لەم کارە منداڵانەیە هەڵبگرن.)

ترساندن و هەڕەشەکانیان کاری تێ نەکردین و سوور بووین لەسەر بڕیارەکەمان.

بۆ ڕۆژی دوایی موعجیزەیەک ڕووی دا، کە کۆمیسار بە شادمانییەوە پێشوازی لێ کردین و وتی:

– (هەواڵێکی خۆشم پێیە بۆتان، خۆتان ئامادەکەن بۆ ئەوەی لێرە بڕۆنە دەرەوە.)

– (بۆ، ئازادنمان ئەکەن؟!)

– (نا یەکجار واش نا، بەڵام ئەمجارە ڕاستەوخۆ ئەچن بۆ عەمارە. هەرچەندە ماوەکە دوورە بەڵام کاتی تەواوتان لەبەردەستدا ئەبێت. خۆ ئێستا ڕازین؟)

– ئەگەر ڕاست بێت بەڵێ، کەی ئەڕۆین؟)

– (دوای ٥ ڕۆژی تر. ئەگەر ئێستا دەست بکەن بە خواردن تەندروستیتان باش ئەبێت و بەرگەی سەختیی سەفەرەکە ئەگرن.)

بەپێشنیازەکەی کۆمیسار قایل بووین و شیری گامێشیان بۆ هێناین.

کاتی ڕۆشتنمان هات، بە شادییەوە زیندانەکەمان بەجێ هێشت. لەڕاڕەوەکەدا زیندانەوانەکان دەستی هەردووکمانیان بەیەکەوە بەست بە کەلەپچەیەک کە زنجیرێکی پێوە بوو و بەدەست پۆلیسەکەوە بوو. ٦ پۆلیس لەگەڵمان هاتن و بە پێ بەشەقامەکانی شاری بەغدادا کەوتینە ڕێ. دوای چەند حەوانەوەیەکی کورت لە مەخفەرەکانی پۆلیس، گەشتینە وێستگەی بەسرە. تەنیا سیان لە پۆلیسەکان لەگەڵمان سوار

بوون تا بەسرە و لەوێشەوە لە ژێر پاسەوانییەکی توندا بە میکرۆپاسێکی پۆلیس بردیانین بۆ عەمارە.

ئەم سەفەرە بواری بۆ ڕەخساندین تا بە ناوچەی بیابانی عیراق ئاشنا بین.

هەر لەگەڵ کەوتنە ڕێی شەمەندەفەرەکە لە بەغداوە پاسەوانەکان کۆتەکانیان لەدەست کردینەوە و بەشی دووەمی ڕێگەکەشمان بەمێرگەکاندا تێپەڕ ئەبوو و، ناخۆش نەبوو.

ئۆتۆمبیلەکەمان چەندین جار لای مێرگە بچووکەکان ئەوەستا و ڕێیان داین چەندین جۆری جیاوازی خورما بخۆین.

درەنگانێکی شەو گەیشتینە کەمپی عەمارە. پاسەوانەکە ئەفسەرێکی لە خەو هەستان کە ناو و پلەی خوێندنمانی تۆمار کرد و داینییە دەست پۆلیسێک.

قاوشەکە هۆڵێکی گەورەی فراوان بوو، کە پەنجەرەکانی شکابوون و جێ خەوەکانیشی بە تاڵبوون. من و ئامێدیش لە یەکێک لە گۆشەکاندا جێگەیەکمان گرت بۆ خۆپاراستن لە سەرمای تەزێنەری شەوانەی مانگی کانون.

ئەو شەوەی لە بەغدا خەومان پێوە دیبوو و لە پێناویدا مانمان لە خواردن گرتبوو، بە هەزار حاڵ ئەو شەوە چاومان چووە خەو، لەسەر جێگەیەک کە لە کا دروست کرابوو و پێخەفەکانی پیس و پۆخڵ و ڕزیبوون.

بۆ بەیانییەکەی بەنیشتەجێ نوێیەکەمان ئاشنا بووین: کامپی عەمارە.

کامپەکە بریتی بوو لە کێڵگەیەکی فراوان لە ناوەڕاستی بیابان و خۆرهەڵاتی شاری عەمارە. چادری قەبارە جیاوازی تیا هەڵدرابوو و هەر چواردەوری بەچەند ڕیزێک تەلی دڕکاوی تەنرابوو و لەهەر گۆشەیەکیشدا بنکەیەکی پۆلیسی بۆ پاسەوانی تیابوو.

هەندێک لە چادرەکان ٥٠ جێگەیان تیابوو، هەندێکیان تەنیا دوو یان سێ جێگەیان تیابوو، هەندێکیشیان یەک کەسیی بوو. لە ناوەڕاستی کێڵگەکەدا گەرماوێکی تورکی هەبوو، کە یەکێک لە بەندییەکان سەرپەرشتی ئەکرد و هەموو کەسێک ئەیتوانی بە سەرە خۆی لێ بشوا، دوای بڕینی بلیتی چوونە ژوورەوە.

بەندییەکان دابەش کرابوون بەسەر سێ جۆر، بەپێی پایەی کۆمەڵایەتیی و ئاستی خوێندن. جۆری یەکەم، تەنیا ئەو پاشا و کۆنە ژەنەراڵانەی تیا بوو کە ساڵی ١٩٤١ بە سەرکردایەتی ڕەشید عالی گەیلانی بەشداریی شەڕی دژی ئینگلیزیان کردبوو. جۆرەکەی تریان، کە ژمارەیان کەم بوو. بریتی بوون لە دەرچووانی زانکۆ و خوێندکار و ئەفسەر و پزیشک و مامۆستا و خەڵکانی لەو بابەتە.

بەڵام جۆری سێیەمیان، ئەو گیراوانە بوون کە بۆرجوازیی بچووک و ڕەشە خەڵکەکە بوون (جووتیار، کرێکار، کاسبکار و فەرمانبەر.)

ماوەیەکی کەم پێش گەیشتنی ئێمە، بەندیخانەکە پڕ بوو لەو کەسانەی بەگومانی زایۆنیزم و سۆزداریی بۆ ئەڵمانیای هیتلەریی دەستگیر کرابوون. ئەو کاتەی خەریک بوو ئەڵمانیا ئەدۆڕا، ئینگلیز وردە وردە کەوتنە ئازادکردنی دوژمنەکانی پێشوویان و جێگەکانیانی بە کوردانی نیشتمانپەروەر و نیشتمانپەروەرانی دیموکراتیی پڕ کردەوە.

لەناو ئەو کوردانەی لە کامپی عەمارە بوون، کاپتن (میر حاج)مان بینی، کە ساڵی ١٩٤٣ لە لایەن حکوومەتی بەغداوە وەک ئەفسەری پەیوەندیی لای بارزانی دامەزرێنرابوو. لەگەڵ (عەونی یوسف)ی قازی پێشوو کە ئامادە نەبووبوو حوکمی ئەو کوردە ئێرانییانە بدات، کە بێ پاسپۆرت هاتبوونە عیراقەوە و، سەید عەبدولغەنی خەڵکی زاخۆ کە تاوانەکەی ئەوە بوو میوانداری عەونی یوسفی کردووە ئەو کاتەی قازی بووە لە زاخۆ. هەروەها عەبدوڵڵا شەرەفانی سەرۆکی خێڵی شەرەفان لە باکوری عیراق کە یەکێک بوو لەوانەی سەرکێشی زۆری ئەکرد و کێشەی ئەنایەوە.

لەناو بەندییە عەرەبەکانیشدا نەتەوەپەرستانی بەناوبانگ هەبوون وەک، (سادق شنشل) کە یەکێک بوو لە بیریارانی سۆسیالیزمی نەتەوەی عەرەب و خەونی بە دەوڵەتێکی یەکگرتووی عەرەبییەوە ئەبینی لە کەنداوەوە بۆ ئۆقیانووس. لە ئەنجامی هەستی دژ بەئینگلیزیشی هیوادار بوو ئەڵمانیای نازی سەرکەوێت. سەرەڕای ڕۆشنبیرییە فراوانەکەی و مانەوەی زۆری لە ئەوروپا، سادق شەنشەل شۆڤێنییەکی تەسکبین بوو و هیچ تێگەیشتنێکی بەرامبەر بە مەسەلەی کورد نەبوو و بەکەسانێکی ئاژاوەگێڕی گێلی ئەزانین کە لە بەرژەوەندیی ئینگلیز کار ئەکەن. زۆرجار ئەوەی دووپات ئەکردەوە:

– هەر کاتێ ئینگلیزەکان ڕۆیشتن، ئەوا کوردەکان بەئاسانی ئەکرێن بە عەرەب!

کەمپی عەمارە لە ژێر سەرپەرشتی ئینگلیزدا بوو و تەرخان کرابوو و بۆ گیراوانی سیاسیی. کەمپێکی زۆر تایبەت بوو و هیچ شتێکی لە زیندانەکانی ئەڵمانیای نازیی یا ئەو زیندانانە نەئەچوو کە رژێمە

دیکتاتۆرییەکان دوای سەربەخۆیی لە وڵاتانی عەرەبدا دروستیان کردبوو. ئێمە لەوێدا ئازادبووین لەوەی یەکتر ببینین و بخوێنینەوە و بنووسین و گفتوگۆ بکەین و داوای ڕۆژنامە لەدەرەوە بکەین، بەندییە خێزاندارەکانیش مافی ئەوەیان هەبوو مانگی جارێک هاوسەرەکانیان ببینن لە شوێنێکی تایبەت دوور لە چادرەکان، بەڵام تەنیا چەند کەسێکی کەم لە بەندییەکان ئەم مافەیان بەکارئەهێنا.

بەندییەکانی عەمارە هەموو هەفتەیەک مووچەیان وەرئەگرت، مووچەکەش پەیوەست بوو بەجۆرەکانیان: جۆری یەکەم ڕۆژی دینارێک و جۆری دووەم ڕۆژی نیو دینار و جۆری سێیەم چارەکە دینارێکیان وەردەگرت. جگە لەوەش هەر بەندییەک ڕۆژانە مافی پاکەتێک جگەرەی هەبوو.

ماوەی دوو هەفتە من و ئامێدی ڕۆژانە چارەکە دینارێکمان وەرئەگرت، ئەگەرچی ئێمە لە بەغدا بەجۆری دووەم دانرابووین. میرحاج کردی بە هەرا و داوای کرد دووبارە برووسکەیەک بنێررێت بۆ تۆفیق وەهبی وەزیری کورد.

خۆم چووم بۆ لای بەڕێوەبەری کامپەکە و برووسکەکەم دایە دەستی و گەڕامەوە بۆ ژوورەکەی میرحاج. دوای ١٠ خولەک لە دەرگا درا و پۆلیسێکی عیراقی هاتە ژوورەوە و سڵاوێکی سەربازیی بۆ میرحاج کرد و پۆستاڵەکەی دا بەزەویدا و وتی: (گەورەم هەر یەکسەر لە بەغداوە فەرمان هات و ناویان بەپلەی دووەمدا تۆمار ئەکەم.)

پۆلیسەکە چووە دەرەوە و من و میرحاج خۆمان پێ نەگیرا و دەستمان کرد بە پێکەنین، چونکە بەبێ ئەوەی برووسکەکەمان بگاتە بەغدا، کاری کرد.

فەرماندەی کامپەکە ئیتر ناتوانێت لەوە زیاتر دزیمان لێ بکات و ئێمەش بە کولەمەرگیی و سک هەڵگوشین بژین. مووچەی پلەی دووەم، بەشی ئەوەی ئەکرد بەشێوەیەکی سروشتیی پێداویستییەکانمان دابین بکەین.

بە ڕەزامەندیی بەڕێوەبەرێتیی کامپەکە، چەند منداڵێک پێویستییەکانیان بۆ دابین ئەکردین بەرامبەر بە ٢٥ فلس. هەموو بەیانییەک ئەهاتن بۆ کامپەکە و داوای پارە و ئەرکەکانیان ئەکرد. لیستی کڕینیان وەرئەگرت و ئەچوون بۆ عەمارە بۆ هێنانی و کە ئەگەڕانەوە، لە چادرەکەی (سەید عەبدولغەنی یوسف) سەرگەرمی چێشت لێنان ئەبووین. عەونی چێشتی لێ ئەناو منیش شۆردنی قاپ و قاچاغەکەم پێ سپێررابوو، چونکە ئەو کاتە تەنیا ئامادەکردنی قاوەی تورکیم ئەزانی. ڕۆژەکان بەخێرایی تێپەڕین و ئێمەش سەرگەرمی وەرزش و جل شتن و چێشت لێنان و قاپ شتن و خوێندنەوە و سەردانی یەکتر لەناو کامپەکەدا و گفتوگۆ بووین بۆ بەڕێکردنی ژیانمان.

ئەو ماوەیەی لەوێ گیرابووین، تەنیا دوو پێشهات ڕوویاندا کە بەرپرسانی کامپەکەی ورووژاند: یەکەمیان، پەیوەست بوو بە شیعەکان کە حەزیان ئەکرد لە عاشوورادا (١٠ ڕۆژی یەکەمی مانگی موحەڕەم) خۆیان بریندار بکەن، ڕاستە ئەم ڕێوڕەسمە لە ساڵانی سییەوە لەلایەن کاربەدەستانی عیراقەوە بەتوندیی سەرکوت کرابوو (کە ئەیانویست ئەم بۆنەیە بقۆزنەوە بۆ وروژاندنی هەستی ڕق و کینە لە نێوان شیعە و سوننەدا)، بەڵام شیعەکان زۆر بەنهێنیی خۆیان بۆ ئەو بۆنەیە ئامادە ئەکرد.

بەمەبەستی ڕێگرتن لە هەر ڕووداوێکی هەراسانکەر لە ناوچەکەدا، شەوی پێش عاشوورا جێگری بەڕێوەبەری کەمپەکە لەگەڵ ١٠ پۆلیسدا بە جلی مەیدانەوە چوونە قاوشی گیراوە شیعەکان و دەستیان گرت بەسەر هەموو شتێکی بریندارکەر و کونکەردا، سەرەڕای ئەوەش ڕۆژی دوایی هەندێک لە شیعەکان خۆیان بریندار کرد و چەندین کەسیان بران بۆ تیمارگەی کەمپەکە.

ڕووداوی دووەمی ناو کەمپەکە لە ئەنجامی ڕاکردنی یەکێک لەو تێکۆشەرە فەلەستینییانە بوو کە دژی دامەزراندنی دەوڵەتێکی جولەکە بوو لە فەلەستین. کاتێک پۆلیس ئەیانگواستەوە بۆ بەغدا و بۆ دادگاییکردن، ئەو دڵنیا بوو لەوەی ئینگلیزەکان حوکمی لەسێدارەدانی بۆ دەرئەکەن وەک پێشتر لەگەڵ زۆر لە هاوڕێکانی خەباتی کردبوویان، بۆیە بڕیار ئەدات لە ناوچەیەکی دەشتایی تەختدا کە شارەزای نەبوو ڕابکات. خۆپیشاندانێکی گەورە لەبەردەم نووسینگەی بەڕێوەبەری کەمپەکە ڕووی دا و جنێویان بە ئینگلتەرا و زایۆنیزم ئەدا، بۆیە بەڕێوەبەرەکە پۆلیسەکانی لێ هاندان و بڵاوەیان پێ کردن و ناچاریان کردن بچنەوە قاوشەکانیان.

ماوەی مانەوەم لە کەمپی عەممارە، بەدرێژایی ڕۆژانی مانگی کانوون لەبەرەبەیانەوە تا دنیا تاریک ئەبوو، دەرەبەگایەتی ڕاستەقینەم ئەبینی لە باشووری عیراق، ڕۆژانە ئەو حوشترانەم ئەبینی کە دانەوێڵەیان بار کردبوو بۆ شاری عەمارە، ڕێگەی کاروانەکە تەنیا چەند مەترێک دوور بوو و، ئەمانتوانی پێی پەتی و بەرگی شڕی حوشترەوانەکان ببینین. پێیان وتین، کە هەموو ئەو کاروانانە هی شێخێکی عەرەبە کە نزیکەی ٣٠ گوند و هەزاران حوشتری هەیەو

جووتیاره بێ نەواکان وەک کۆیلەی ڕاستەقینە کاری بۆ ئەکەن.

تەنیا کورد و عەرەب لە کەمپی عەمارەدا نەبوون، بەڵکو ژمارەیەک ئەندازیاری هەنگاریی و بولگاریشی لێ بوو. ئەمانە لە ئێران کاریان ئەکرد، ساڵی ١٩٤١ هەوڵیان دابوو لە ڕێی تورکیاوە بگەڕێنەوە بۆ وڵاتەکەی خۆیان بۆ ئەوەی بەدیل نەگیرێن لەلایەن ئینگلیزەکانەوە کە لە باشوورەوە ئەهاتن و سۆڤێت کە لە باکورەوە ئەهات، بەڵام سەرەنجام لەلایەن ئینگلیزەکانەوە بەدیل گیرابوون و لە عەمارە خرابوونە زیندانەوە.

یەکێک لە ئەندازیارە هەنگارییەکان، لە بەدبەختیی کەوتبووە بەر دەستی کۆمەڵێک سەربازی ڕاکردووی ئێرانیی و کاتێک ددانە ئاڵتوونەکانیان بینیبوو، یەکەیەکە هەموو ددانەکانیان هەڵکێشابوو لە پێناوی ئاڵتوونەکەدا.

من ئەندازیارە هەنگارییەکەم ئەبینی و پێکەنینمان بەو سەرکێشییە خراپەی ئەهات، چونکە زۆربەی زۆری ددانەکانیان دەرهێناوە، بەڵام سەرەڕای ئەو یادەوەرییە ناخۆشانەش هێشتا زیرەکیی خۆی بۆ کارکرن پاراستبوو توانیبووی قامیش پەیدا بکات و کاتی خۆی بە چنینی سەبەتە و جانتا و کورسی بەسەر ئەبرد و لەناو کامپەکە و لە دەرەوەی کەمپەکەش بەیارمەتی منداڵەکان ئەیفرۆشتن.

بە دوو بەندیی خۆشەویست ئاشنا بووم، کە ڕیش و سمێڵەکەیان ناچاری ئەکردی ڕێزیان لێ گریت، یەکەمیان عیراقییەکی چاوشینی بە نەژاد ئەلبانی و ئەوی تریان ئاشوورییەکی عیراقیی بوو کە گەنم ڕەنگ و ڕیش و سمێڵ و قژی وەک خەڵووز ڕەش بوو.

دەوروبەری کۆتایی مانگی شوبات میرحاج گوێزرایەوە بۆ زیندانی

هێزە ئاسمانییەکان لە بەغدا، بەڵام کارێکی وای کرد کە ژوورەکەی بدرێت بە من. دوای چەند ڕۆژێک لە نامەیەکدا بۆی نووسیبووم، زۆر هەوڵی تر دراوە بە مەبەستی ئازادکردنم و شەش ئەندامە کوردەکەی پەرلەمانی سووریا نامەیەکیان ڕاستەوخۆ ئاراستەی نوری سەعید کردووە و داوایان کردووە سنوورێک بۆ دیلێتی من دانێن.

لە مانگی ئایاردا فەرمانی گواستنەوەم بۆ بەغدا دەرچوو.

شەوێکی ترم لە بەسرە بەسەربرد لە یەکێک لەبنکەکانی پۆلیس، لەسەر مێزێک و بێ هیچ پێخەفێک تا بەیانی بێ ئەوەی خەو لە چاوم بکەوێت لە سەرمانا هەڵلەرزیم. ئێوارەی ڕۆژی دواتر، ١٠ زیندانی مافە سڤیلییەکان لە یەکێک لە ژوورەکانی زیندانەکە هێنرانە دەرەوە و پۆلیس کۆتی کردە دەستیان، کاتێک ویستیان دەستی منیش لەگەڵ دەستی یەکێک لەوانە ببەستن، بەتوندی ڕەتم کردەوە و ڕازی نەبووم لەگەڵ ئەوانە مەخفەرەکە بەجێ بهێڵم، بۆیە پۆلیس و ئەفسەرەکە بانگی کاپتنیان کرد، ئەویش قیژاندی بەسەرما و وتی:

– (یان ئەبێت قایل بیت وەکو ئەوانی تر کۆت بکرێتە دەستت یا ئەمشەویش لەسەر ئەو مێزە ئەتخەوێنم بە بێ پێخەف.)

لەبەردەم ئەو هەڕەشەیەدا دەستی چەپم دانێ و ئەڵقەیەکی کەلەبچەکەیان کردە دەستم و ئەڵقەکەی تریشی لە دەستی پیاوێکی بێ نەوای بەرگ شڕی پێ پەتیدا بوو. پاشان پاسەوانەکان بە پەلە خستیانینە ڕێ، تا لە کاتی گونجاودا بگەینە شەمەندەفەرەکە.

ململانێیەکەی من کاتێکی زۆری کوشتین و کە گەیشتینە شەمەندەفەرەکە شوێنی چۆڵمان دەست نەکەوت و لە ڕاڕەوەکەدا لەسەر ئەرزەکە دانیشتین، عەریفی لێپرسراوی سەفەرەکەمان

کەلەبچەکەی لە دەستمدا توند کرد و سەرکەوتە سەر ڕەفەی کەلوپەلەکان بۆ خەوتن. منیش لەسەر حەسیرێکی بچکۆلەی قامیش دانیشتم کە لە کابرای هەنگاریم کڕیبوو.

شەمەندفەرەکە پڕ بوو لە حاجی شیعەی ئێرانی کە بەنیازی سەردانی کەربەلا بوون کە شوێنێکی پیرۆزە لای شیعەکان.

هەموویان لەو جووتیارانە بوون کە بۆنی هەژاریی و چڵکنییان لێ ئەهات. لە ماوەی ١٥ کیلۆمەتری یەکەمدا هەستم کرد کە مێروو تێی داوم، لەشم کەوتە خوران، دەستی ڕاستم بەرز کردەوە بۆ لای ملم و ئەو زیندەوەرە بچووکانەم گرت، ئەسپێی ڕەشبوو کە هێندەیان خوێن مژیبوو گەورە بووبوون، لە بەینی پەنجەکانمدا فلیقاندمنەوە. لە پشت و سنگمدا بۆیان ئەگەڕام، وەک ئەوەی لە پێشبڕکێیەکی گەرمدا بن هەموو گیانمیان تەنیبوو.

یەکێک لە پۆلیسەکان نەهامەتییەکەمی بینی و تکای لە عەریفەکە کرد کە دەستم بکاتەوە و شوێنێکی دانیشتنم بۆ بدۆزێتەوە و پێی وت:

– (ئەو بەڕێزە شایەنی ئەوە نییە لەو دۆخەدا بێت.)

عەریفەکە وەڵامی دایەوە:

(نا..شایەنێتی، ئەم ئێوارەیە هەراسانی کردین و بەهۆی ئەوەوە لە شەمەندەفەرەکەدا شوێنێکی باشمان دەست نەکەوت. کەواتە با بیخوات.)

وشەی بەڕێز (سید) لە عەرەبیدا تەنیا مانای بەڕێز ئەگەیەنێت، بەڵام لای گەلانی موسڵمانی ناعەرەب بەتایبەت لەناو شیعەدا، سەید واتە ئەوانەی لە نەوەی پێغەمبەرن. بۆیە ئەو وشەیە مقۆمقۆی خستە

ناو شیعەکانەوە، فارسەکان لە شوێنەکانی خۆیان هەستان و بەرەو لای من هاتن و کەوتنە دەست ماچکردنم و، بە پۆلیسەکانیان وت، کە ئامادەن شوێنەکانی خۆیانم بدەنێ.

عەریفەکە هەستایە سەر پێ و تێی خوڕین کە هەقی منیان نەبێت و لە شوێنی خۆیان دانیشن ئەگینا لە شەمەندەفەرەکە دایانئەبەزێنێت. زۆربەی ئەو جووتیارە هەژارانە بێ مۆڵەت هاتبوونە ناو عیراقەوە، وەک سەگی مەشقدیدە سکاڵایان کرد و دوای ئەوە کەس بایەخی بەو (سید)ە نەدا کە من بووم!

دەوروبەری بەیانی شەمەندەفەرەکە گەیشتە کەربەلا، کاتێک گیراوەکان و پۆلیسەکان و حاجییەکان دابەزین، سەیرم کرد مەچەکم ئاوساوە و ئازارم ئەدا و سەرتاپای لەشم وەک ئەوەی دووپشک پێوەی دابم ئەکزێتەوە. لەم گەشتەدا یادەوەرییەکی خراپم لەبارەی ئەسپێوە بۆ مایەوە. خۆشبەختانە وردە وردە دۆخەکە گۆڕا، نەفەرەکان لە شەمەندەفەرەکە دابەزین و تەنیا دوو پۆلیسی پیاوچاک لەگەڵ من مانەوە و کۆتەکانیان کردمەوە و بردیانم بۆ فارگۆنێکی پلە دوو، منیش بەنیو دینار سوپاسم کردن و داوام لێ کردن پێش چوونمان بۆ بەندیخانەی بەغدا بمبەن بۆ سەرتاشخانە. ئەوانیش وتیان:

– (بێگومان ئەتبەین، ئێمە لەخزمەتداین.)

کە گەیشتینە وێستگەی بەغدا، عەرەبانەیەکی دوو ئەسپیمان بەکرێ گرت و بردینی بۆ لای ئەو سەرتاشەی کە پێشتر میرحاج ناونیشانەکەی دابوومێ. خۆشبەختانە پۆلیسەکان ڕێیان دام سەرتاشەکە ببینم و ئازادانە قسەی لەگەڵدا بکەم. پاش ماوەیەکی کەم ڕەشید بەگ هات بۆلام بۆ بەڕێوەبەرێتیی زیندانەکە. پێم وت:

– (تکات لێ دەکەم چیت لە دەست دێت بیکە، بۆ ئەوەی منیش وەک میرحاج لە زیندانی هێزە ئاسمانییەکاندا دابنرێم.) ڕەشید بەگ بەڵێنی پێ دام و وتی:

– (بەڵێ، من بەڕێوەبەری پۆلیسی بێگانەکان باش ئەناسم، چونکە بە نەژاد کوردە، ئەچم بۆ لای و قسەی لەگەڵ ئەکەم.) دوای ئەو قسانە ڕۆیشت و پاش تەنیا ١٠ خولەک دەم بەخەندە گەڕایەوە. لە ئەرکەکەیدا سەرکەوتوو بوو، بۆیە هەر یەکسەر بە ئۆتۆمبیلێک بردمی بۆ باخچەیەکی گەورە کە لەژێر پارێزگاریی هێزە ئاسمانییەکاندا بوو.

میرحاج هات بەپێشوازیمەوە و بردمی بۆ ژوورەکەی خۆی کە چێشتخانەیەکی بچووک و گەرماوێکی خۆشی تێدابوو. پێی وتم:

– (ئەم جلە پاکانە لەبەر بکە، بەم زووانە عەلی حەمدی دێت بۆ سەردانم و ئەتوانی جلەکانی خۆت بدەیتە دەست ئەو.) جەستەم کەئەسپێ کۆڵەواری کردبوو، هەر ئەوەی پێویست بوو.

کە لە گەرماوەکە هاتمە دەرەوە عەلی حەمدی دانیشتبوو و لەگەڵ میرحاج قسەی ئەکرد، پێی وتم:

– (لە ماوەی ١٠ ڕۆژدا ئەتبەن بۆ مەخفەرێکی سەر سنووری سووریا لەتەلکۆچەر و ئەدرێیتە دەست ئاسایشی سووریا.) هەواڵێکی خۆش بوو، سەرەنجام ئازاد ئەبم و سەرلەنوێ کاکم و هاوڕێکانم ئەبینمەوە....بەڵام شادییەکەم زۆری نەخایاند بەهۆی هەواڵەکانی پەیوەست بەکوردی عیراق و ڕێکخراوەکانیان و گۆڕانی تەواوی سیاسەتی بریتانیا بەرامبەریان، چونکە ڕێکخراوی هیوا بەتەواویی لە کار کەوتبوو و، حکوومەتیش هەموو هەوڵی خۆی بەگەڕ خستبوو بە مەبەستی دروستکردنی ئاراستەی دژبەیەک بۆ تێکدانی ڕیزەکان،

سەرەڕای هەموو ئەمانەش ژەنەراڵ (رینتۆن)ی بریتانی، فەرماندەی پێشووی تیپی (سەردتاسی) کە لە ئەرکێکی جەنگیی بوو لە بیابانی لیبیا لە کاتی جەنگی جیهانی دووەمدا، ئێستا سەرگەرمی مەشقپێدانی سوپای عیراق بوو لەسەر جەنگی شاخ و هێزی ئاسمانیی خاوەن شکۆ شاژنیش خرابۆوە ژێر فەرماندەیی ئەوەوە. ئۆپەراسیۆنە سەربازییەکان لە دەستپێکردندا بوون.

پرسیم:

– (هەڵوێستی بارزانی چییە؟ ئایا ویست و توانای بەرگریی هەیە لە بەرامبەر هاوپەیمانیی هێزەکانی عیراق و بریتانیادا؟)

– (ئەو ئەزانێت کە ئێستا بۆتە تەنیا هیوای گەلی کورد و ٣٠٠٠ لە لایەنگرانی لەگەڵە و ئامادەی خەباتن.)

میرحاج هەڵیدایە:

– (زۆر لە ئەفسەرە گەورەکانی کورد چوونەتە پاڵ بارزانی، منیش هەر هێندەی ئازاد کرام ئەگەڕێمەوە بۆ باکور و خۆم ئەخەمە خزمەتییەوە. ئەو، ئەو سەرکردەیەیە کە گەلی کورد چەندین سەدەیە چاوەڕێی ئەکات. ئەگەر لە عیراقیش سەرنەکەوت ئەوا کوردەکانی مهاباد کە هەموو کوردستانی ئێرانیان ئازاد کردووە چاوەڕێین و وا خەریکن کۆمارێکی دیموکرات لە مهاباد ڕائەگەیەنن.)

ئێوارە ڕوشدی بەگ هات و خوانێکی لەگەڵ خۆی هێنابوو کە پڕ بوو لە قاپە خۆراکی جۆراوجۆر. عەلی حەمدیش ئەو زەرفەی برد کە جلە چڵکنەکانی منی تیابوو و توند دامخستبوو. کە ڕۆژی دواتر هاتەوە پێی وتم:

– (هەر چەندە زەرفەکەشم لە خۆم دوور خستەوە، بەڵام گیانم پڕ بووبوو لە ئەسپێ.)

ڕۆژی سێیەمی مانەوەم لای هێزە ئاسمانییەکان، وەزارەتی ناوخۆ فرمانی پێ کردم کە خۆم ئامادە بکەم بۆ بەجێهێشتنی ئەم شوێنە چونکە (مەترسییەکی گەورەم بۆ سەر ئاسایشی دەوڵەت!)

گفتوگۆ درێژەکانمان لەگەڵ میر حاج و ئەوانەی ئەهاتن بۆ سەردانمان کۆتایی هات و ڕاپێچیان کردم بۆ بەشی هاتووان لە بەندیخانەی ناوەندیی.

ئێوارەکەی ڕەشید بەگ دۆشەکێکی گەورە و لێفەیەکی بۆ هێنام، بەڵام زۆر دوودڵ بووم لەوەی ئەو دۆشەکە جوانە لەسەر زەوییە پیسەکە ڕابخەم و ئەترسام ئەسپێ تێی بدات، بەڵام بەنیازی مانەوەی زۆر لەم شوێنە نەبووم. ڕۆژی چوارەم بانگیان کردم بۆ ئیدارەی زیندانەکە و ناسنامەکەم و ئەو ٢٠٠ لیرە سوورییەیان دامەوە کە دادوەری لێکۆڵینەوە کاتی خۆی لە مووسڵ دەستی بەسەردا گرتبوو و پێیان وتم، تەسلیمی سووریام ئەکەنەوە.

بڕوام بە گوێی خۆم نەئەکرد. ئایا ئەکرێت دوای ١٢ مانگ زیندان کە پێم وابوو کۆتایی نایەت ئازاد ببم؟

گەشتەکەم لە عیراقەوە بۆ سووریا بە هاوڕێیەتی دوو پۆلیس بەسەربرد، سەعات ١٠ی شەو گەیشتمە وێستگەکە و ئەو دوو پۆلیسەم لەگەڵ بوو کە هاتبوون بەفەرمیی تەسلیمی سووریام بکەنەوە، ئاسایشی فەرەنسی و ئاسایشی سووری کە تازە پێکهێنرابوو، هەریەک لە لایەکەوە بۆم هاتن، لە کاتی کێبڕکێکەیاندا لە خۆمم پرسی:

– (کامیان، فەرەنسییەکان یان سوورییەکان لەگەڵ خۆیان ئەمبەن؟)

سەرەنجام چەند کارمەندێکی گەنج و ئازای ئاسایشی سووریا توانییان لە دەستی ئاسایشی فەرەنسا دەرم بهێنن. دوای ئیمزاکردنی ئەو بەڵگەنامانەی دوو پۆلیسە عیراقییەکە هێنابوویان، لێپرسراوەکەی ئاسایشی سووریا کە ناسیاوی کاکم بوو هات لەگەڵم بۆ قامیشلی.

ئەوە بۆ من ئیمتیازێک بوو، چونکە بەپێی قانوون ئەبوو ڕاپێچی زیندانم بکەن، پێش ئەوەی بمدەنە دادگە. بەتۆمەتی چوونە دەرەوەی ناقانوونیی لە سووریا، بەڵام لێپرسراوەکەی ئاسایشی سووریا بڕیاری دا بمداتە دەست کاکم، بەرامبەر ئەو بەڵێنەی کە هەر کات پێویستی کرد بچمە بەردەم دادگە. (بانگکردنم بۆ بەردەم دادگە دوای ١٠ مانگ گەیشت و ئەو کاتەش بەر لێبووردنی گشتی کەوتم.)

نیوەشەو بوو کە گەیشتمە بەردەم ماڵی کاکم:

(سەرئەنجام هاتیتەوە؟.) کاکم بە هەناسەبڕکێوە، وتی:

– (هاتیتەوە بچکۆلەکەم، شکور زیندوویت، تووشی ئازارێکی گەورەت کردم، خوایە سوپاس بۆ تۆ.)

– منیش کە خۆم گرتبوو تا فرمێسک لە چاوم نەیەتە خوارەوە پێم وت:

– (بەڵێ، هەموو شتێک باشە و منیش ساغ و سەلامەتم.)

لە ماوەی ڕۆژان و هەفتەکانی دوای ئەوەدا ماڵەکەمان پڕ بوو لە هاوڕێیان و کەسانی نەناسراو کە زۆربەیان گەنج بوون و تامەزرۆی بینینی ئەو کەسە بوون کە (لە تۆمەتی کوردپەروەریی ڕزگاری بووە) و

(قوربانیی ئیمپریالیزمی ئینگلیزە). ئەمە ئەو ڕایە بوو کە دوای ١٢ مانگ بەندێتی لە بەندیخانەکانی عیراقدا لەسەرم دروست بووبوو.

ئەو ئازارە جەستەیی و دەروونییەی کە چەشتبووم بەفیڕۆ نەچوو، لە دڵی خۆمدا وام ئەوت، کاتێک گەلی کوردم بینی زیاتر چاوی کراوەیە و هەستیارە بەرامبەر بارودۆخی خۆی لەچاو ڕۆژانی ڕابردوودا.

لە کۆتایی ساڵی ١٩٤٥دا سووریا لە ڕۆژانێکی سەختدا ئەژیا، چونکە سەرەڕای بەڵێنی سەربەخۆیی کە ساڵی ١٩٤١ فەرەنسییەکان دابوویان، ئامادە نەبوون وڵاتەکە بەجێ بهێڵن و، لە بەرامبەر بەرگریی، لە سەرەتادا نهێنی و پاشان ئاشکرای گەلی سووریادا، فەرەنسییەکان پەنایان بردە بەر هێز و بەکارهێنانی سوپا و تەنانەت دیمەشقیش بۆردومانی ئاسمانیی کرا. لە قامیشلی چەندین خانوو بەتۆپ و چەکی قورس تەخت کران. لە باڵکۆنی ماڵە سێ قاتەکەی ڕاوێژکاری فەرەنساوە کە بەرزترین خانووی شارەکە بوو، مەترەلۆز تەقەی لە ماڵی بەڕێوەبەری ناحیەکە ئەکرد کە خەڵکی سووریا بوو. کاکم نەخۆشەکانی بەجێ هێشت و ڕۆیشت بۆ فریاکەوتن و چارەسەرکردنی، منیش لەژێر بارانی گوللەدا لەگەڵی چووم. سوودمان لە ئارامییەکی کاتی وەرگرت بۆ ئەوەی بەسەر دیوارەکەدا سەرکەوین و بچینە ناو ماڵی بەڕێوەبەری ناحیەکەوە. کە گەیشتین دەستڕێژێکی گوللە دای لە دیواری چێشتخانەکە، بەڕێوەبەر وەک گەڵای دار ئەلەرزی و لە یەکێک لە گۆشە ئەمینەکانی هۆڵەکەیدا هەڵکورمابوو و، سەرۆکە گەنجەکەی ئاسایشی سووریا بە دەمانچەیەکی ئۆتۆماتیکەوە پارێزگاریی ئەکرد. بەورتە ورتەوە وتی:

– (چاوتان لێیە چی ئەکەن؟)

کاکم دڵنیای کردەووە و وتی:

– (فەرەنسییەکان چاک ئەزانن کە ناتوانن لەوە زیاتر بمێننەوە.)

پاش کەمێک وتی:

– (بڕوام پێ بکە ئەم تووڕەبوونەیان دوا پەلەقاژەیە.)

لە ڕاستیدا دوای ماوەیەکی کەم دەنگەکان ئارام بوونەوە و شەقامەکان لە خەڵک چۆڵ بوون و وردە وردە کلینکەکەی کاکم پڕ بوو لە بریندار.

دوای چەند ڕۆژێک چووم بۆ دیمەشق و لەوێوە بۆ بەیروت، چونکە بڕیارم دابوو درێژە بەخوێندن بدەم و ئەمویست وەک کاکم ببم بە پزیشک، بەڵام لە کۆتاییدا زانستە سیاسییەکانم هەڵبژارد.

کاتی خۆ تۆمارکردن لە ئەنستیتۆی زانستە سیاسییەکان و ئابووریی لە زانکۆی فەرەنسی لە بەیروت لە خۆمم پرسی کە چۆن ئەتوانم یارمەتی گەلی کورد بدەم بۆ ڕزگاربوون لە چەوساندنەوە و زیللەت؟

هەلەکە زۆر دوانەکەوت، کە دکتۆر کامەران بەدرخان پێشنیازی بۆ کردم ببمە بێژەر لە بەشی کوردی ڕادیۆی بەیروت کە ئەو کاتە هێشتا دانەخرابوو. چونکە فەرەنسییەکان سەرگەرمی کێشەی گەورە بوون، بۆیە چاودێریی سەر ئەو دەزگایە لاواز بووبوو و بواریان بۆ ئازادیی دەربڕین ڕەخساندبوو.

لە مهابادی ئێران، کوردەکانی ئەوێ لە ئامادەکاریدا بوون بۆ ڕاگەیاندنی فەرمیی کۆماریی دیموکراتی کوردی و لە کوردستانی عیراقیش ئینگلیزەکان خۆیان ئامادە ئەکرد بۆ جەنگ دژی بارزانی و هێزەکانی. چالاکیی من وەک بێژەر تەنیا پێشکەشکردنی ئەو هەواڵ و

ڕووداوانە نەبوو، بەڵکو لە بارەی مەسەلەی کوردەوە بە گشتیی، بە ئاشکرا قسەم ئەکرد و دروشمی نیشتمانیی و شۆڕشگێڕیم ئەخوێندەوە و بانگی کوردم ئەکرد بۆ ڕاپەڕین و هەستان و خەبات لە پێناوی مافەکانیاندا و بە گەرموگوڕیی ئەم ئەرکەم جێبەجێ کرد تا ئەو ڕۆژەی ساڵی ١٩٤٦، کە بەرپرسانی لوبنان دەستیان گرت بەسەر ڕادیۆی بەیروتدا و پەخشی زمانی کوردی ڕاگیرا.

سەرەڕای خوێندنی زانکۆ قوتابخانەیەکی شەوانەم کردەوە بە مەبەستی فێرکردنی کوردەکانی بەیروت بە خوێندنەوە و نووسین بە زمانی خۆیان. ئەمە بەشێک بوو لەو کارەی لە ساڵانی ڕابردوو دەستم پێ کردبوو و تا ساڵی ١٩٤٧ بەردەوام بوو. لە پایزی ئەو ساڵەدا لیسانسی زانستە سیاسییەکانم بەدەست هێنا و بڕیارم دا بچم بۆ سویسرا (بەهەشتی سەر زەوی)، بۆ ئامادەکاریی بۆ بڕوانامەی دکتۆرا. هەندێک لەو ژن و مێردانەی لەوێ خوێندبوویان هێشتا بیریان ئەکرد و ئەیانوت:

– وڵاتێکی ئارامە و میللەتێکی باش و دیمۆکراسیی هەیە.

منیش بیرم لەوە ئەکردەوە کە ئەو وڵاتەی بەشداریی شەڕ ناکات و زادگەی خاچی سوورە و ئەم شۆکۆلاتە بەلەزەتە بەرهەم ئەهێنێ، بێگومان ئەبێت وڵاتێکی خۆش بێت. بیرم لای ئەوەش بوو:

– بێگومان مرۆڤ ئەتوانێ لەو وڵاتە پێشکەوتووانەدا قسە لەسەر مەسەلەی کورد بکات و لەوانەشە سویسرییەکان بایەخ بە کورد بدەن و هەوڵی یارمەتیدانیان بدەن. لەوانەشە کارێک بکەن بۆ ڕزگارکردنی.

بەم هەموو هیوایەوە لە یەکێک لە ڕۆژەکانی پایزدا بە تەنیا سواری کەشتی بووم لە بەیروتەوە بەرەو ئیتاڵیا و لەوێشەوە بۆ سویسرا.

پێڕست

ڕوونکردنەوەیەکی پێویست 5
پێشەکی 7
کوردستانی تورکیا 11
سووریا 117
عیراق و لوبنان 201